КОЛИ МИ ДІЖДЕМОСЯ ВАШІНГТОНА З НОВИМ І ПРАВЕДНИМ ЗАКОНОМ?

АЛЬМАНАХ

У·Н·С

1982

THE 250th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF GEORGE WASHINGTON

ALMANAC of the Ukrainian National Association

FOR THE YEAR

1982

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

У 250-РІЧЧЯ НАРОДЖЕННЯ ДЖОРДЖА ВАШІНҐТОНА

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

НА РІК

1982

РІЧНИК 72

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА"
Джерзі Сити — Ню Йорк

Редактор: А. ДРАГАН
Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Str., Jersey City, N.J. 07302

...Коли
Ми діждемося Вашінґтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Т. Шевченко

...When
Will we get our Washington
With new and righteous low?
We surely will, some day!

T. Shevchenko

ДЖОРДЖ ВАШІНҐТОН — GEORGE WASHINGTON

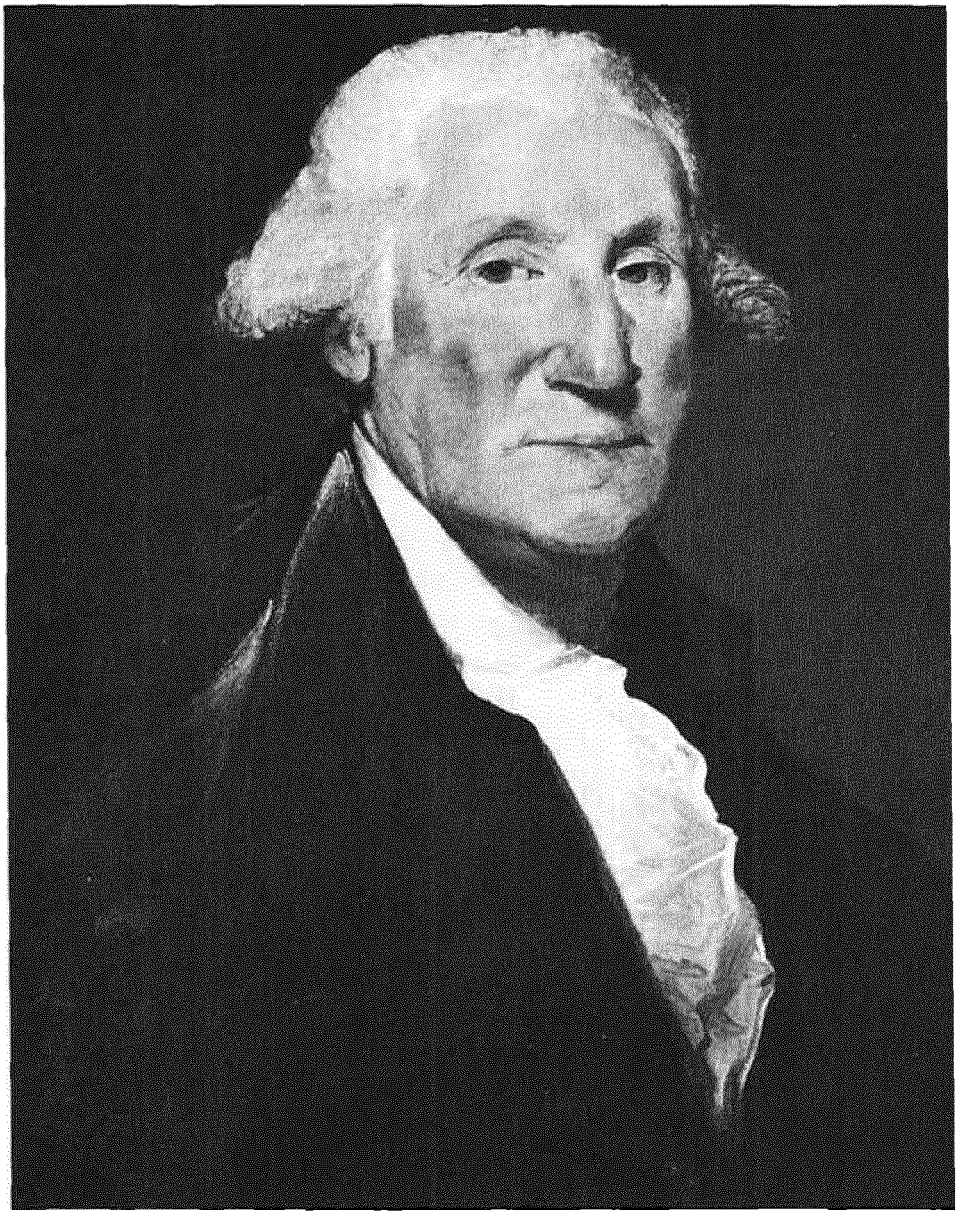

Перший у війні, перший у мирі і перший у серцях своїх земляків.
First in war, first in peace, first in the hearts of his countrymen.
— HENRY LEE

ДЖОРДЖ ВАШІНҐТОН — БАТЬКО СВОЄЇ КРАЇНИ

Написав ЮРІЙ СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

ВІРДЖІНІЯ, КОЛИСКА АМЕРИКАНСЬКИХ ВАШІНҐТОНІВ

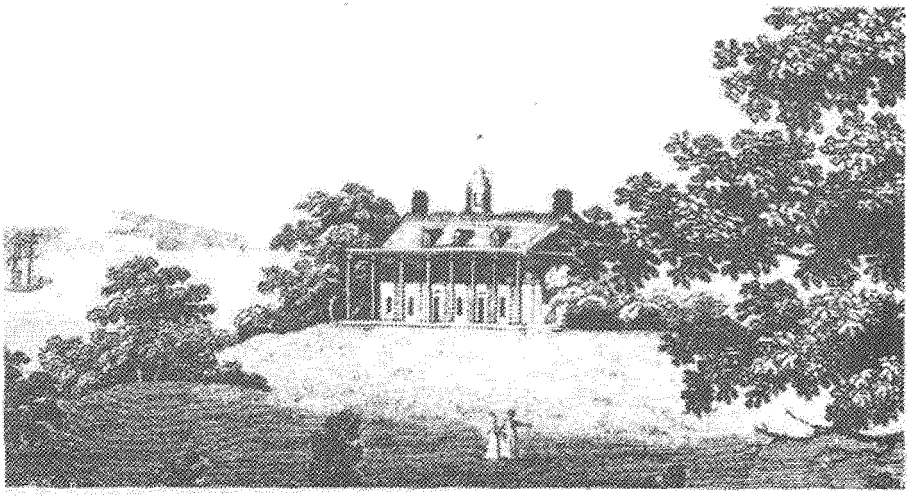

Посілість Джорджа Вашінґтона в Мавнт Вернон у Вірджінії.

Ні одна британська колонія в Новому Світі не відіграла такої ролі в поселенні, будівництві, розвитку й політичній долі Америки, як Вірджінія, перша з тринадцяти оригінальних колоній, з ім'ям „королевої дівиці" Єлисавети Першої, будівничої британської світової імперії. Ні одна колонія не відіграла такої активної ролі в народженні і формуванні ідеї незалежности: це тут у Вірджінії внесено публічно й виразно на зборах Асамблеї пропозицію, що „ці колонії повинні бути вільними і незалежними державами"; це тут пролунали в 1774 р. драматичні слова Патрика Генрі про „волю або смерть"; це з Вірджінії вийшов перший головний командир Континентальної Армії, спільної усім колоніям збройної сили для відпору британській силі; це вона, Вірджінія, дала новій американській державі сім президентів на перших дванадцять, в тому і першого — Джорджа Вашінґтона.

І, здається, можна з переконанням сказати, що ні одна окрема людина не відіграла такої вирішальної ролі в цьому поході від

королівської колонії до незалежної держави, як син Вірджинії — Джордж Вашінґтон.

Його називають „батьком своєї країни", але він навряд чи заслужив би собі на те ім'я, якби наперед не був сином своєї колонії. Справді, тільки на тлі життя й обставин у Вірджинії можна бачити, відчути й розуміти постать її найбільшого сина. Очевидно, мав він вроджені основи його вдачі, мав здібності, мав фізичні й умові характеристики. Але вони карбувались стилем життя і поглядами його батьків, а зокрема тим особливим середовищем, в якому він зростав. В ефекті був він продуктом того буйного, завзятого й амбітного виховання, яке давало життя в старій королівській колонії Вірджинії своїм поселенцям в тих трудних, а то й китичних роках сімнадцятого й вісімнадцятого сторіч, що вели від першого поселення малого гурта шукачів пригод і гроша до державної організації.

Це були часи, коли Велика Британія будувала свою світову імперію. Очевидно, панування над заокеанськими посілостями мусіло бути частиною того будування. Але покищо, на початку сімнадцятого сторіччя, європейських королів атлантійського побережжя манили передусім обіцяні скарби Америки. Торговельні компанії були в тому традиційним засобом дослідження, адміністрації, організації і — очевидно — експлуатації колоній; вони ділилися, або мали ділитися здобутими скарбами з королем, від якого мали відповідний „чартер" — хартію. Для терену Вірджинії мала сп очатку таку хартію т. зв. Лондонська Компанія.

В 1607-му році три кораблі Лондонської Компанії, перепливши океан, вплили в залив Чесепік Бей і подались далі рікою, яку назвали Джеймс Рівер. Біля ста людей вийшло на берег (39 померло в дорозі) там, де ще й досі є останки поселення Джеймставн. Їх теж манила краща доля, бо були вони найбідніші з бідних англійських міст і сіл і їх було найбільше. Але були й шукачі пригод, або втікачі від закону або релігійного чи політичного переслідування. І вони чули оповідання моряків про „золото, рубіни і діяманти прямо під ногами", про те, що там будуть жити „свобідно, без поліційних сержантів, королівських придворних, адвокатів і розвідчиків"; чули еспанські казки про „Ельдорадо" і навіть вірші, як цей, що починався: „О Вірджініє, єдиний раю на землі". Здається, що ця свобода від королівських опричників була для великої більшости головною приманою і насправді вона показалася єдиною, хоч не повною, здійснимою обіцянкою. Золото, діяманти і багаті плоди природи не лежали на землі готові до збирання. І саме фізичне вижиття показалося дуже трудне. Природа і клімат не були сприятливі, хвороби забирали велику данину, а індіяни воліли теж

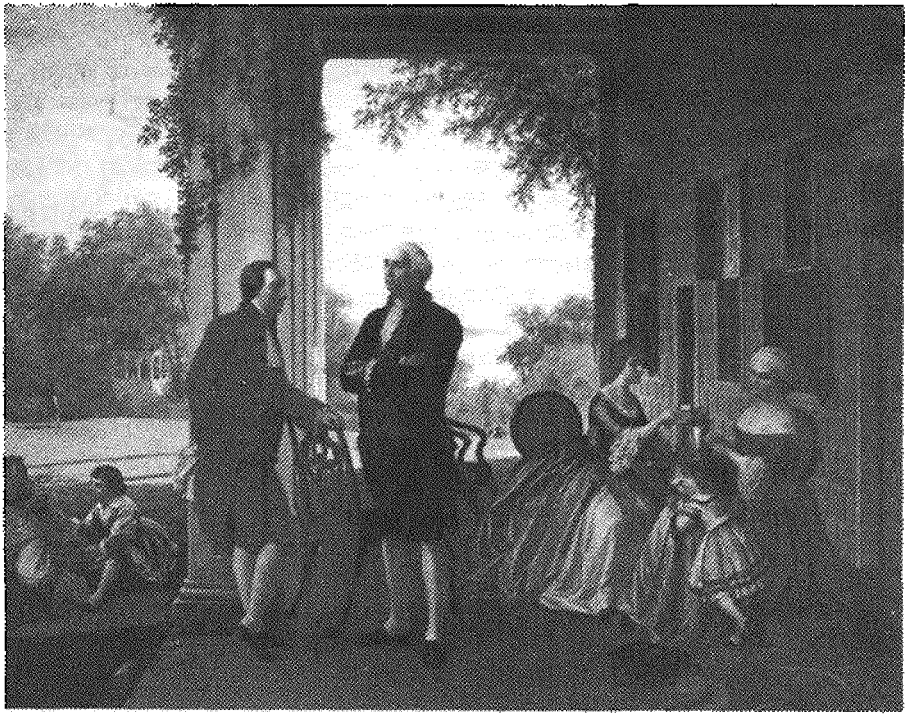

Головним продуктом плянтацій у Вірджінії був тютюн, але Вашінґтон поступово поширював вирощування інших сільсько-господарських продуктів та належав до перших, які почали вживати штучних добрив для збільшення врожайности, про що він й інформує свого приятеля Ляфаєта під час гостини в своєму домі.

позбутися, і то криваво, небажаних гостей. Декілька поселень у Вірджінії зникло безслідно, а радше тільки зі слідами попалених хат.

Але поселенці, ті, що пізніше стали основним елементом населення нової колонії, не були готові здаватися: те, що вони лишали в старім краю, ще менше манило їх. А тут, в Новому Світі, була бодай надія: багатьох вона завела, але ще численнішим показалася ласкавою.

У половині сімнадцятого сторіччя біля 8000 поселенців жило постійно в Вірджінії, більшістю малі фармери, які прибули сюди шукати добробуту, зобов'язані наперед відслужити якийсь час, щоб сплатити довг за перевіз. Очевидно, були й дрібні купці, ремісники, звичайні слуги, а зокрема не дуже мило витані засуджені в Англії за різні злочини, за які мусіли відробляти кару працею в тих, хто міг за них заплатити. Чимраз більшу економічну ролю почали грати

негри-невільники. В 1619 р. привіз їх першу групу голляндський корабель на продаж, як дешеву робочу силу.

Отже населення було різноманітне і різноманітним ставало життя в колонії. Але провідну й історично творчу ролю грали великі землевласники, які діставали землю від короля, або купували тисячі акрів, і теж багаті купці. Вони творили панівну клясу і свого роду аристократію Вірджінії. Чимало з них було справді зі шляхетських родів у Англії. Вони вдержували зі собою товариські зносини, одружувались між собою, побільшуючи так свої посілості, часом ворогували і спорили в судах. Вони створили новий стиль життя своєї кляси, що включав і важку працю, рисковані торговельні підприємства, збройні акції, але також і товариські забави, полювання, спорти й інші приємності на взір багатої аристократії далекої Англії. А втім, вони і їздили туди залюбки, а особливо посилали туди на науку своїх синів. Англія була ще взором до наслідування... З кругів тієї панівної кляси були високі урядовці при губернаторі; вони були суддями, генералами чи полковниками міліції, з якою боронили колонію від нападів індіян та інших напасників із заходу (напр. французьких колоніяльних військ). Це вони вели Вірджінію шляхом до чимраз більшої незалежности від корони, аж до повної незалежности усіх колоній в Новому Світі. І були вони багаті. Десь від половини 17-го сторіччя Вірджінія стала економічно прибутковою колонією з чимраз більшими плянтаціями тютюну і збіжжя, — але головно тютюну. Справді, тютюн став економічною основою Вірджінії відколи вдалося поправити його смак через відповідний процес сушення. Світ пізнав і полюбив вірджінський тютюн і платив добрі гроші. Це нове багатство у великій мірі було й причиною, що король відібрав Лондонській Компанії її чартер. В1624 р. Вірджінія стала „королівською колонією", першою в Новому Світі. З цим і прийшли королівські губернатори і новий лад.

Але той новий лад не змінив в основі життя колонії і того світогляду основної маси поселенців, що був продуктом реальности твердого життя в колонії ще в тих роках, коли головною журбою було — як пережити з дня на день голод, недуги і криваві напади індіян, без допомоги Старого Краю, який був далеко за морем і не дуже дбав.

Можна сказати, що вже в ці ранні часи дві головні ідеї, чи радше, практичні відчуття колоніяльної дійсности витиснули своє тавро на світогляді перших поселенців:

Поперше, тут справді відчувалось свобідне життя і воля керувати в засаді своїм життям, чого не знали дома; ця свобода, навіть коли обмежена адміністрацією Лондонської Компанії і

різними обов'язками (наприклад відслужити рік чи два, щоб сплатити кошти переїзду), стала цінним і невід'ємним практичним і психологічним здобутком та нормальністю щоденного життя.

Подруге, поселенці були здані самі на себе в тому, щоб пережити з дня на день, здобувати засоби прожиття, мати успіх і поправляти свою долю (напр. збільшити свою земельну посілість).

І третє — це переконання, що організація колонії і її провідники це не рука короля для стягання податків з бідних громадян, але спільна потреба поселенців для втримання ладу й безпеки і що вони вплетені в цю організацію. Вони добре пам'ятали критичні роки їх спільного зусилля, щоб дожити завтрішнього дня, і цю ролю, яку відіграв тоді славний капітан Джон Смит (той самий, що колись побував і в Україні, втікаючи з турецької неволі). Уже в 1619 році, раніше, чим у будь-котрій іншій колонії в Америці, губернатор Вірджинії, потребуючи допомоги населення і на доручення з Лондону, покликав до Джеймставну по двох представників з кожного повіту служити як дорадники, щось в роді ідеї британського парляменту. Вони служили нерадо і не мали великих прав, але вже тоді встановили свого роду податок — десять фунтів тютюну від кожного мужчини від 16 років життя вгору. І ця установа, т. зв. „Гауз оф Берджезис" (Рада Депутатів), була початком колоніяльного самоврядування; але важливіше,що це був початок ідеї самоврядування, яка тривала і розвивалась в умах колоністів.

У такій колонії і серед таких обставин появився і ріс та різьбив свій життєвий стиль американський рід Вашінґтонів.

РОДИННЕ ДЕРЕВО ВАШІНҐТОНІВ

Коли Джорджові Вашінґтонові було шістдесят, він признався в листі до приятеля, що знав дуже мало про своїх предків,хіба те, що походили вони з якогось графства в північній Англії, може Ленкайшайр або Йоркшайр. Він чув, що двох братів Вашінґтонів, Джон і Лоренс, поселилися в Вірджінії (б. 1657 р.). Його прямим предком був Джон, а Джонів син Лоренс був його дідом (Лоренс було,здається, частим ім'ям в родині). Знав він це з оповідань, але не зацікавився більше, бо, як писав в іншому листі, на його думку „генеалогія не мала значення". Але мала вона значення для інших дослідників життя Джорджа Вашінґтона. Інколи ці дослідники йшли справді далеко. Ось так в 1879 році появилася в Ню Йорку книжечка п.н. „Родовід і історія родини Вашінґтонів, що походила від Одіна, основника Скандинавії, в році 70 перед Христом" Написав Мр Веллес, тоді президент „Американського коледжу для генеалогічного реєстру й геральдики". Достойний президент брав

це, очевидно, поважно,але не так, як інший дослідник, полковник Честер, який питався: „Коли вже цей президент взявся за це діло, то чому не довів родоводу Вашінґтона до Адама?" В Конґресовій Бібліотеці у Вашінґтоні, на чоловій стіні в кімнаті генеалогії, розмальовано „Родовід Джорджа Вашінґтона від короля Джона і двадцяти п'яти баронів, ґаранторів Великої Хартії". Це очевидно, сперте на сумлінному, науковому досліді і дозволяє вірити, що рід Вашінґтонів сягав 1215 року і короля Джона, хоч не знаємо, чи який предок першого президента Америки був теж причетний до видання Великої Хартії Вольностей. А втім, тепер інформують в Конґресовій Бібліотеці, що на цьому генеалогічному дереві викрито помилки. Тому нам краще почати від певних предків Джорджа Вашінґтона, а саме від Лоренса Вашінґтона (тоді теж „Вессінґтон"), народженого 1500 р. багатого купця і мейора міста Нортгемптон. Його найстарший син, для відміни, називався Роберт, але його наслідник був знову Лоренс, а його п'ятий син з сімнадцяти дітей з двох подруж. був знову Лоренс. Він народився в 1602 р. і був перший з роду, що вчився в Оксфорді, покінчив там студії, дістав титул мастера і з часом став там же лектором і проктором. Це по ньому йшла лінія американських Вашінґтонів. Строгі приписи університету в Оксфорді змусили його покинути там працю. Він став пастором і ректором парафії Всіх Святих у Перлі Ессекс. Жилося йому з родиною доволі спокійно, аж поки не прийшли до влади в Англії пуритани Кромвела. Вони спокійно викинули реверенда Лоренса Вашінґтона з його ректорату за те, що нібито (а на це немає доказів) часто ходив до корчми пити пиво „ і ще й других заохочував до цього мерзенного гріха". На родину прийшла фінансова руїна. Лоренсові ледве дозволили бути „прічером" в маленькій парафії. Все таки, цей пра-прадід Джорджа, сам вихованок Оксфорду, мав амбіцію дати добрі школи двом синам: Джонові і Лоренсові. Та вони не мали щастя в Англії. Джон, який нас тут цікавить, був очевидячки людиною з розмахом, з пригодницьким духом і амбіціями досягнути краще життя. Він вивчив практично морське діло і торгівлю. В 1656 р. він пішов у спілку з власником корабля „Морський коник з Лондону" і поплив, разом з братом Лоренсом, шукати щастя в ославленій колонії Вірджінії. Як повелося Лоренсові, не знаємо і не будемо досліджувати. Нас цікавить Джон, бо він у прямій лінії предок Джорджа, докладніше — його прадід. З його вдачею і амбіцією мав він щастя, якщо це можна так назвати. Він був зобов'язаний вертатись „Морським коником" назад з вантажем тютюну. Але прийшла буря й загнала „Коника" в намул, а потім і знищила увесь дорогоцінний вантаж. Заки корабель став придатний до подорожі, Джон —

товариська людина — познайомився з багатим колоністом, у якого була дочка на виданні. Історія не каже виразно, чи молоді полюбились, але батько молодої, містер Натанієль Попе, дуже вподобав собі культурного і едукованого Джона. Було весілля і молодий дістав 700 акрів приданого та позичку 80 фунтів „на початок". Коли Мр. Попе помер на весні, його заповіт звільнив Джона від довгу. Отже зробив він „добрий початок". Він багатів, постійно докуповував землю. Включився теж в громадське життя: треба думати, що він правильно уважав, що громадська позиція дає не тільки престиж, але й силу. Отже став він повітовим суддею і депутатом до вірджінської Генеральної Асамблеї. Рід Вашінґтонів запускав коріння в Новому Світі. Але життя було тверде. Поселенці молодо вмирали, а вдівці і вдови скоро побиралися. Так ось Джон, заки сам помер мавши всього сорок кілька років, був тричі жонатий, при чому третя його жінка була й сама потрійною вдовою. Згадуємо так широко про Джона Вашінґтона, першого з того роду в Америці, бо здається нам, що був він доволі типовий як поселенець, піонер, енергійний, підприємчивий, шукач щастя, який мав успіх, а таких не було багато, і при тому він, здається, і показав шлях своїм потомкам та може щось із його вдачі і життєвого стилю дійшло і до Джорджа, його правнука.

Найстарший син Джона, Лоренс, дідо Джорджа, був вправді спокійнішої вдачі, але теж добрий фармер, землевласник, а при тому, як і батько, громадський діяч і депутат. Ім'я Вашінґтона ставало популярним і набирало сили. Але й Лоренс не дожив старости, бо помер, мавши всього 39 років. Мав він теж амбіцію рости соціяльно, дбав про товариські стосунки і післав двох своїх синів на науку до Англії, як це було в звичаї вірджінських аристократів. Один з тих синів, Авґустин, був батьком Джорджа. Скоро по батькові померла й мати і оба хлопці вернулись до колонії, дістали свою пайку землі із спадщини і осіли життям середньобагатих фармерів.

Авґустин Вашінґтон одружився, коли йому було мабуть 21 рік життя; перший син, який лишився живим, звався знову Лоренс. Видно, що це ім'я, а опісля і „Авґустин", було традицією в родині. Але він, цей Лоренс, важливий для нас не своїм ім'ям, а радше тією ролею, яку він згодом відіграв в житті Джорджа. Авґустин був працьовитий і підприємчивий. Разом з дружиною і її приданим мав він в тому часі 1750 акрів землі в різних місцях району, званому Нордерн Нек, а згодом докупив ще 2500 акрів в Літел Гантінґ Крік над рікою Потомаком. Варто тут сказати, що від часу, коли перший Вашінґтон причалив до берегів Вірджінії, він і його нащадки осідали, жили й побільшували свої посілості в цій північній частині

цієї колонії, що межувала з колонією Меріленд, а особливо в цій околиці, яка лежала між ріками Потомак і Раппаганок та звалась „Нордерн Нек". Обі ці ріки плили — очевидно і пливуть досі, з гір на заході до заливу Чесепік Бей.

Дружина Авґустина померла в 1723 році, а вже за два роки одружився він знову. Його нова дружина була Мері Бол, сирота 23 років життя з середньовеликим майном, але з „доброї родини". За рік народився їм синок, якому дали ім'я Джордж, здається в пам'ять маминого опікуна, відомого адвоката Джорджа Ерскіна. Малий Джордж народився на плянтації Бридж Крік, пізніше Вейкфілд, недалеко ріки Потомаку і того місця, де тепер стоїть Маунт Вернон, пізніше резиденція Джорджа, а тепер Мекка туристів. Дата була 11-го лютого 1732 року. Коли двадцять років пізніше змінено календар, було додано 11 днів до тієї дати, так, що за новим стилем офіційна дата народження Джодржа Вашінґтона стала 22-го лютого 1732.

ЮНІ РОКИ

Роки, які в наших часах звуть щасливим, безжурним юнацтвом, були дуже короткі в колоніяльних часах. Відповідальність за свою власну долю скоро виривала молоду людину з-під батьківської опіки. Безжурність кінчалася рано. Не було інакше і в Джорджа Вашінґтона.

Родина росла скоро: п'ятеро дітей народилось у найближчих роках після Джорджа; остання дівчинка померла як немовля. Батько Джорджа переносився з місця на місце, як вимагали обставини, мав деякі невдачі, але все таки жив життям багатого плянтатора. Він післав був двох синів з першого подружжя на науку і „товариську огладу" до Англії, але вже не міг зробити цього для Джорджа. Він помер, коли Джорджові було одинадцять років. Жили вони тоді на плянтації біля Фредеріксбурґу. Джордж і одідичив цю плянтацію з поділу цілого майна між дітьми. Мати жила з ним і — здається — вона керувала наукою сина, доволі обмежено. Так думають. Здається, що не мала багато зрозуміння до великої науки, а крім того хотіла мати дітей біля себе. Немає певних історичних доказів на те, де і як формально вчився Джордж. Один переказ каже, що його початковим вчителем був „якийсь засуджений в Англії, якого Августин спровадив як учителя". Це можливе, бо таке бувало. В кожному разі, він учився в якійсь школі у Фредеріксбурзі і його наука була невелика і провінційна. Не пішов він — як це було звичаєм в дітей його суспільної кляси — до Коледжу Вільяма і Мері в Вільямсбурзі, за це роблять відповідальною його матір. Його зошити, які збереглися, показують, що вивчив він основи „доброї поведінки", дещо з англійської

літератури та математики і латини. Це було мало як на джентелмена його соціяльної позиції, і кажуть, що Джордж відчував це пізніше. Не міг він рівнятися з такими його сучасниками, як Джефферсон чи Медісон, не любив абстрактних дискусій і теоритизування. Зате мав практичний змисел і „здоровий розум", а це була цінна допоміжна прикмета в дорозі, яку йому стелила доля. І, без сумніву, мав характер.

А втім, ця доля вчила його того практичного вміння, якого вимагало життя, і того приємностевого вміння, якого вимагав товариський стиль життя багатого плянтатора: він був, наприклад, прекрасним стрільцем, добрим ловцем, визначним їздцем. Все таки, як сказано, його формальне вчення було скромне. Проте, вчило його теж життя, а воно було багате наукою. Вірджінія була аґрикультурною, хліборобською колонією, з хліборобськими уподобаннями, світоглядом, смаком і проблемами; була горда і аристократична у проводі й ідеях; її провідна верства була в більшості з „кавалерів", тих, що за вірність королеві терпіли в Старім Краю і шукали долі в Новому Світі. Не стояла високо культурою і культурним смаком та зацікавленнями. Була інша від пуританських північних колоній і індустріяльно спрямованих середущих, як Ню Йорк чи Пенсильванія. Цей характер Вірджінії учив тих, хто хотів бути її елітою. А Джордж Вашінґтон, по традиції свого роду — хотів...

Можливо, що найбільш особливим вчителем Джорджа Вашінґтона був Лоренс Вашінґтон, його зведений брат, найстарший син його батька з першого подружжя. Він був чотирнадцять років старшим від Джорджа, але був для нього рідним братом, а згодом заступником батька, був його юнацьким героєм за його участь у ранзі капітана в експедиції проти еспанців в Картаґені, а передусім був правдивим приятелем. Вихований в Англії, він впоював в Джорджа европейські правила поведінки і чимало з того знання, яке привіз. Вплив Лоренса на долю Джорджа був ще й інший, сказати б, соціяльного, територіяльного і, вкінці, матеріяльного характеру. В тому самому році, коли помер їх батько, Лоренс одружився „дуже добре", як казали, з дочкою дуже багатого полковника Ферфекса, одного з найбільших землевласників у Вірджінії, з великою повагою і впливами, згодом членом Вірджінської Ради, що відповідало Палаті Лордів, тобто вищій палаті парляменту в Британії. Джордж, який жив у Лоренсовім Маунт Вернон, увійшов у близькі товариські зносини з родиною Ферфексів, вчився там сальонової поведінки, навіть танків, і навіть потаємно кохався (так потаємно, що навіть історики це знають) в дружині свого приятеля, молодого Ферфекса, очевидно — невинно.

Джордж не сумнівався, що добрі зносини з цією могутньою родиною можуть бути не тільки приємні, але й корисні. Про це він писав до молодшого брата, дорадживючи йому, щоб піддержував ці товариські зносини, бо ,,вони мають силу прислужитися нам при різних нагодах, як молодим початківцям".

Інший вплив родини Ферфексів на долю Джорджа Вашінґтона хтось назвав ,,територіяльним". Немає, здається, сумніву в тому, що Джордж щиро любив сільське життя на плянтації і цієї любови не змінив ніколи, без уваги на те, куди кликала його доля чи історія: до зброї чи політичної активности. Але у вірджінських плянтаторів любити землю значило побільшувати її обшир. І Джордж мав такі землевласницькі амбіції, зрештою так, як його предки від прадіда Джона починаючи, що шукали додаткових доходових зайнять, напр. у громадській службі, суддів, депутатів і т.д., або й у підприємствах, як ось в перетоплюванні заліза. Коротко, Джордж потребував грошей. Його студії геометрії і тригонометрії дали йому підставу стати землеміром. Кваліфікованих землемірів було обмаль, а потреба їх росла, бо землі в різних посіданнях, особливо на заході до лісів і гір, не були виміряні. Джордж почав практику, доказав, що вміє, і вже в 1749-му році, мавши заледве 16 років життя, став землеміром, потвердженим колоніяльним урядом. І ось Мр. Ферфекс, 6-ий барон Томас, став його головним клієнтом для вимірення його безмежних посілостей на заході, головно в долині Шенандоа. Він працював літніми місяцями кілька років, а за гроші, які заробив, докупив землі. В самій долині Шенандоа придбав він 2.000 акрів урожайної землі.

Остання прислуга Лоренса Джорджові була сумна. Лоренс, який довго хворів на туберкульозу, помер 1752-го року. Його завіщання призначило для його улюбленого брата і приятеля плянтацію Маунт Вернон над Потомаком після смерти єдиної дитини: вона померла незабаром. Теж інші землі в повіті Ферфекс припали Джорджові, із застереженням доживоття для Лоренсової вдови.

Ось так, коли Джорджові було двадцять років і він осягнув повноліття, він був уже заможним, устаткованим громадянином. Для завершення цього устаткування бракувало йому тільки родини, тобто наперед дружини.

Та на те він не був ще готовий. Покищо те, що його зачарувало, був свист куль.

П'ЯТЬ РОКІВ ПІД ЗБРОЄЮ

Покійний Лоренс, Джорджів зведений брат і друг, оставив йому в спадку, тобто звільнив через свою смерть, пост адьютанта вірджінської міліції. В грудні 1753 р. Джордж дістав цей пост (один з

чотирьох), став дистриктовим адьютантом з ранґою майора і з обов'язком тренувати міліцію. Це був новий осяг молодого, ледве двадцятирічного Джорджа Вашінґтона і він постановив виправдати довір'я та йти вперед.

Це були роки, коли французи з їх індіянськими союзниками постійно турбували західні границі Вірджінії, намагаючись опанувати долину ріки Огайо і територію здовж ріки Міссіссіпі від Нової Франції (пізнішої Канади) на півночі до Нового Орлеану на півдні. Вони мали зорганізоване колоніяльне військо, добрих союзників в індіян, ряд сильних фортів і через те мали перевагу, бодай військову, над англійськими колоніями. Для Джорджа Вашінґтона це були роки служби під зброєю, повні пригод, які самі гідні стати повістю, роки його амбітних і відважних змагань за аванс, роки тріюмфів і розчарувань. Для молодого і багатого плянтатора, який міг жити спокійно і побільшувати своє майно — це були п'ять років трудного і небезпечного, добровільного жовнірського життя. Треба підкреслити — добровільного, що випливало з якоїсь внутрішньої потреби і фасцинації. Після невдалої першої сутички з французами й індіянами, він писав до свого молодшого брата: „Я чув, як свистали кулі і — повір мені, — в тому звуці є щось чаруюче".

Почалося так: як згадано, Вашінґтон був уже майором і дистриктовим адьютантом вірджінської міліції. Коли губернаторові Вірджінії треба було занести листа — ультимат до французького командира в околиці теперішнього Піттсбурґу, через гори, непроходимі ліси, повні ворожих індіян і інших небезпек, двадцятилітній майор Вашінґтон зголосився добровольцем. Можливо, що була це найбільш небезпечна, трудна і повна пригод подорож у житті Джорджа. Вирушив він при кінці жовтня 1753 року, а повернувся до Вільямсбурґу, столиці Вірджінії, в січні 1754 р. На чемний ультимат приніс чемну відповідь — ні! При цій нагоді Джордж довідався, що французи збиралися поважно здобути й обсадити долину ріки Огайо, і то в близькому часі. Молодий майор подав свій звіт губернаторові Дінвідді, який опублікував його, щоб зробити враження на Асамблею, що ситуація справді серйозна, і щоб дістати признання грошей. Цей звіт передрукували три публікації в Лондоні. Ім'я Джорджа Вашінґтона, з прикметником героя, стало популярним по обох боках океану.

Війна на заході продовжувалась. Вашінґтон, тепер підполковник міліції, вирушив, як заступник командира, з експедицією, яка мала прочистити долину Огайо, а зокрема здобути форт Дюкен, який збудували французи. Це був довгий і дуже трудний похід бездоріжжями, лісами, через ріки й гори. Вже недалеко Форту

Дюкен, де тепер стоїть Піттсбурґ, він стратегічно напав на менший відділ французів, побив їх і послав полонених до Вільямсбурґу, столиці Вірджинії. В нагороду, коли помер командир, Джордж Вашинґтон дістав ранґу полковника. Але скоро змінилася воєнна доля: коли Вашинґтон довідався, що велика сила французів з індіянами вийшла йому назустріч, він нашвидку окопався в малому форті „Несессіти". Сили його були малі, а до того індіяни, які були з ним, повтікали. Французи оточили його примітивний форт і він мусів піддатися. Це було 3-го липня 1754 р., пам'ятний для нього день. Йому дозволили повернутись з недобитками до Вірджинії. Його рапорт був типовий: „Я пішов туди і був здорово побитий". Але це тоді він чув „свист куль", в якому знайшов дивний чар. Вашинґтон зрезиґнував розчарований, але вже на весну 1755 маршував знову знайомими шляхами на захід, тим разом як адьютант-доброволець без платні. Командантом виправи був британський генерал Бреддок, без досвіду війни в колоніяльних гущавинах. Він не слухав порад Вашинґтона, попав у засідку вже близько форту Дюкен і був побитий з втратою біля 900 жовнірів. Згинув і сам. Джордж Вашинґтон мусів утікати зі своїми вірджінцями: два коні були вбиті під ним, а мундир продіравлений кулями. Форт Дюкен остався в руках французів; Джордж був знову розчарований, хоч сам здобув нову славу. Писав до нього губернатор Північної Кароліни: „...дозвольте мені поґратулювати Вам Вашого щасливого повороту і безсмертної (так!) чести, яку Ви здобули на берегах ріки Огайо". І таких признань було чимало. Того року він став головним командиром вірджінської міліції: а було йому всього 23 роки... Три роки пізніше брав він знову участь в кампанії проти французів і знову ціль була Форт Дюкен. Командиром був британський генерал Форбес. Він теж не слухав порад досвідченого Вашинґтона і тому попав в трудне положення та вже збирався зимувати, коли французи опустили долину Огайо без бою і спалили за собою Форт Дюкен. Так британці осягнули свою ціль, хоч зовсім не по-геройськи. Джордж Вашинґтон був знову готовий резиґнувати з військової служби, не зважаючи на „уклінне прохання" відданих йому старшин. Але був він особисто розчарований: мав амбіцію робити військову кар'єру, але, не зважаючи на персональні бойові успіхи, усі його старання цивільними і військовими шляхами не мали успіху. Це, очевидно, боліло Джорджові. Він покінчив останню бойову кампанію почесним ступенем ґренадира. Виграв проте іншу кампанію, а саме політичну, і став депутатом до Генеральної Асамблеї. Повернувся до Маунт Вернон — і заручився.

Ми зупинилися довше на цих роках військової служби і активности Джорджа Вашинґтона, бо здається нам, що не можна

повністю розуміти його як людину, без того світла, яке кидає на нього його захоплення і любов воєнним ділом. Мав він усі можливості на те, щоб спокійно жити великим землевласником, працювати на плянтаціях, багатіти, а в своїй колонії рости, й рости в повазі й силі. А проте, його любов і амбіції були з військом. Там була його вимріяна кар'єра. Правда, несподівано вона сповнилася багато років пізніше, в часі Революції. А покищо він вернувся, щоб стати плянтатором-джентлменом. Все таки, коли відновлював пишний дім у Маунт Вернон, то замовив до нього з Европи шість мармурових постатей великих полководців: Александра Великого, Цезара, Карла XII Шведського, Фридриха II Пруського, Принца Євгена з Савойї і князя Марлборо. Може думав він молодечими мріями, що колись стане в ряд з ними в історії.

„В НАДІЇ НА БІЛЬШЕ ЩАСТЯ В ПРИВАТНОМУ ЖИТТІ".

У січні 1759-го року Джордж одружився з вдовою Мартою Дендрідж Кастіс, приємною людиною, багатою і з двома дітьми. Став родинною людиною. Кілька місяців пізніше він писав до родича в Лондоні: „Я осів тут, я вірю, з милою товаришкою життя, і маю надію знайти більше щастя в приватному житті, як мав будь-коли в широкому, галасливому світі". Не знаємо певно, чи керувала ним романтична любов, коли одружився; немає сумніву, що практичні, матеріяльні мотиви грали тут деяку ролю. Але теж немає сумніву — так кажуть історики, — що життя Джорджа з Мартою було не тільки довге, але й щасливе. Взагалі, дивлячись на його життя, яке почав тепер, можна вірити, що був він щасливий. Був найбільш успішним з цілого роду Вашінґтонів і, хоч молодий, став для них дорадником, опікуном, — хтось написав — патріярхом роду. Мав родину, дітей Марти вважав за своїх з батьківським відношенням, потім мав і внука, коли її син одружився. Втішався великою повагою в країні, був депутатом і високим цивільним достойником в парафіяльному управлінні, став опікуном („трасті") міста Александрії, був членом вільно-масонської льожі у Фредеріксбурґу. А передусім був дуже багатим землевласником, адміністрував свої плянтації пильно і розважно та постійно побільшував їх (наприклад, дістав обіцяних добровольцям 15.000 акрів землі із здобутих у воєнній кампанії земель). Мав теж уділи в двох компаніях, які колонізували й розбудовували поселення на заході, будували дороги і т.д. (напр. Компанії Міссіссіпі). Теж його товариське життя було живе: він любив полювання з псами, танки, гру в карти і т.д. Обрахували, що протягом семи років перед Революцією, біля 2.000 гостей відвідало Маунт Вернон, часто залишаючись на ніч.

Але в історії Джорджа Вашінґтона ці ідилічні часи не мали великого значення. А втім, все змінилося, коли надійшов історичний 1775 рік.

НА ШЛЯХУ ДО РЕВОЛЮЦІЇ.

Не треба пригадувати усіх цих політичних, економічних чи інших причин, які вели до Американської Революції і відокремлення колоній від Британії. Нас цікавить тут роля, яку відіграв Джордж Вашінґтон у тому історичному процесі. Може тепер слід глянути на нього, як людину, і так старатися зрозуміти його історичну постать. Адже ці люди, які поставили його на сторожі їх долі у критичні роки Революції, мусіли мати про нього певну уяву. Це вони, живі і думаючі люди, повірили в нього і вибрали його.

Фізично був він сильної будови, високий на шість стіп і три інчі, може не дуже пристійний з лиця, але з постаттю повною достоїнства, що викликало повагу, але не страх. Біографи недаремно шукали в нього особистого чару, пустої веселости, почуття гумору; погодились, що був він „незвичайно животною, виразно емоційною молодою людиною". Було в нього виразне почуття і визнання права, ладу, справедливости, які керували його поглядами і діями. Мораль і терпеливість були його прикметами. Але рівночасно був він дуже амбітний, дбайливий, витривалий на труднощі, особливо чутливий, з почуттям власної гідности і соціяльних та ранґових (у війську) різниць. Не було в нікого сумніву, що був він патріотом, готовим на безкорисну, а то й коштовну службу країні. Коли пізніше Континентальний Конґрес призначив його головнокомандуючим колоніяльних збройних сил, то він коротко подякував, подав у сумнів свою кваліфікацію і заявив, що відносно платні (це мало бути 500 долярів в місяць), він хоче, щоб Конґрес знав, що це не були „пекуніярні мотиви", які могли б склонити його прийняти це трудне завдання з втратою домашнього миру і щастя, і тому він відмовляється від будь-якої винагороди. Зате буде він робити точний розрахунок видатків...

Може над усім панувала його простолінійність і характер. Деякі з цих прикмет були вже відомі і викликали пошану й подив у його вірджінських знайомих. Інші проявлялися пізніше в його діях, не завжди в приємній формі. Не подобалася ця помпа, з якою він з'явився на першу інавґурацію, не подаючи нікому руки; не подобалось те, що вимагав від тих, які приходили до нього по ділу, щоб стояли в його присутності. В часі інавґурації один сенатор прошепотів до сусіда: „боюся, що ми проміняли Джорджа Третього на Джорджа Першого".

Такий був, як кажуть джерела, Джордж Вашінґтон: скомпліко-вана особистість. Але такими бувають великі люди.

У подіях, які вели до Революції, був він обережний і не легко приймав рішення, але раз прийнявши, стояв повністю за ними. Довго, коли конфлікт з королем і парламентом назрівав до критичного моменту, він ще прихилявся до тих „покірних петицій" Континентального Конґресу до короля Джорджа Третього з заявами вірнопідданства і бажання „мирного полагодження спірних справ". Але він писав до свого приятеля Джорджа Мейсона в часі переговорів, що „як останній ресурс американці повинні бути готові взяти в руки зброю, щоб боронити своїх предківських вольностей від посягання на них нашими пишними панами-лордами". Дехто дивувався такій його готовості: адже був він з лояльних до корони предків, „кавалерів", батько і два його зведені брати виховувались в Англії, був аристократом з уродження і середовища; повинен бути — здавалося — теж по вдачі лоялістом. Але саме ця вдача — почуття права, ладу і справедливости й готовости стати в їх обороні, — була одним з чинників, що поставили його проти короля і парляменту. І сам він чув у собі голос Вірджінії: „був він її сином за народженням, вихованням, інстинктом і — що теж важливе — за земельним майном. Тут були його землі, тут був його дім" — писав його біограф.

Різні відомі акти британського парляменту, економічного характеру, вдаряли по калитці колоністів, але рівночасно вони порушували права колоністів, як британських громадян, якими вони себе правно вважали. Писав Джордж Вашінґтон в 1774 р., неначе в імени усіх колоністів: „Проти чого ми боремося? Чи проти того, щоб платити три пенси за фунт чаю, бо це нам важко? Ні, це тільки право як таке, про яке ми цілий час споримо".

Коли почався другий Континентальний Конґрес усіх колоній в травні 1775 р., революція була вже практично в дії. В Лексінґтоні й Конкорді в колонії Масачузетс були вже бої між колоністами й британськими регулярними частинами. В травні відділ повстанців здобув форт Тікандероґа на головній дорозі до Канади. Колонії мусіли організувати спільну дію не тільки політично у Континентальному Конґресі, але й збройно. 15-го червня 1775 року Конґрес прийняв постанову, щоб „призначити генерала для командування усіми Континентальними збройними силами, скликаними для оборони американської свободи". На другий день цим генералом обрано одноголосно Джорджа Вашінґтона. Було в тому виборі трохи зручної політики. Як досі, увесь тягар збройної боротьби несла колонія Мусачузетс. І ось її депутат, пізніший другий президент Джон Адамс, рішив, що для цього, щоб заохотити і

притягнути до збройної боротьби середущі і південні колонії, слід вибрати людину популярну на півдні, найкраще з Вірджинії. Без сумніву, не було для цього більше відповідної людини, як Джордж Вашінґтон зі своїм бойовим досвідом і великою повагою, якою втішався. Адамс, сам з великим впливом, переконав делеґатів. І тому одноголосний вибір. А для Джорджа Вашінґтона новий розділ в його житті.

У ЗБРОЙНОМУ ПОХОДІ ДО ВОЛІ

Якщо Джордж Вашінґтон, тоді в 43-му році життя, відчував сатисфакцію з високого призначення і генеральського рангу, і може зі сповнення юнацької амбіції, то це були б зовсім зрозумілі людські реакції. Але знаємо певно, що його перша емоційна і сумна реалізація була, що мусітиме покинути спокійне родинне життя в Мавнт Вернон. Тепер стояли перед ним завдання і труднощі, які мусіли панувати над усіми іншими почуваннями. Коли він обняв команду над цілою армією 3-го липня 1775 р. в Кембріджі б. Бостону, він добре бачив, що ця „армія" була насправді зліпком частин міліціонерів, покликаних на обмежений час, без добрих старшин, без „ладу, реґулярности й дисципліни" — як сам ствердив. Не було наладнаного постачання, колонії не були скорі давати гроші на видатки, не було вояцького духа. Вашінґтон взявся енергійно, як усе, до наладнування справ. Поволі армія ставала зорганізованою силою. В тому часі не було ще формальної війни, а тільки сутички колоніяльних частин з британськими, яких називали „міністеріяльними", не „королівськими", мовляв, колоністи не волювали ще з королем. Увесь той час, а радше цілий рік від дня, коли Вашінґтон прийняв команду колоніяльної армії, йшла ще політична й дипломатична суперечка між колоніями і королем та його парляментом. В Америці вона проявлялася збройними сутичками і — постійно зростаючою ідеєю повної незалежности. Том Пейн видав свій історичний уже памфлет „Здоровий Розум", в якому відважився назвати короля Джорджа Третього „королівським брутом з Великої Британії", і заявив: „Зброя, як останній ресурс, вирішить цей спір; це король вибрав такий шлях, а американський континент прийняв виклик". Колоністи читали памфлет і погоджувались з його думками, а ці, які не погоджувались, в більшості мовчали, і багато з них вернулось до Британії (між ними і приятелі Вашінґтона — родина Ферфексів з Вірджинії). На початку 1776 року почався рух. Американці були побиті під Квебеком і покинули Канаду; зате відкинули вони британський напад на Чарльстон. Та куди важливіша подія прийшла в березні того року. Від свого приходу до Кембріджу, Вашінґтон облягав Бостон,

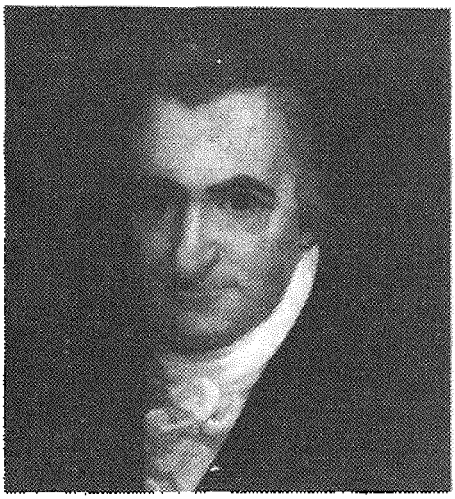

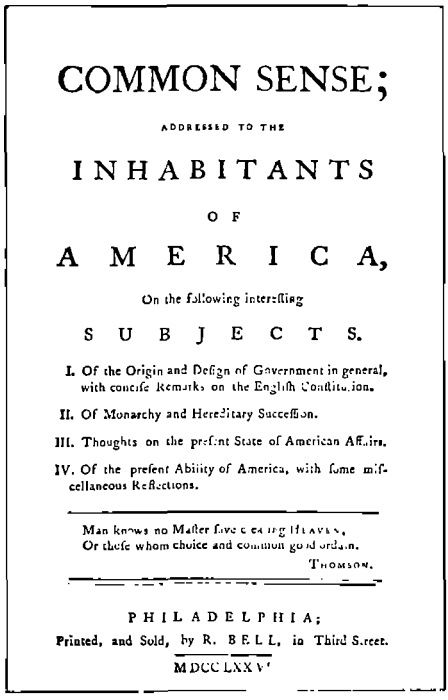

COMMON SENSE;

ADDRESSED TO THE

INHABITANTS

OF

AMERICA,

On the following interesting

SUBJECTS.

I. Of the Origin and Design of Government in general, with concise Remarks on the English Constitution.

II. Of Monarchy and Hereditary Succession.

III. Thoughts on the present State of American Affairs.

IV. Of the present Ability of America, with some miscellaneous Reflections.

Man knows no Master save creating HEAVEN,
Or those whom choice and common good ordain.
THOMSON.

PHILADELPHIA:
Printed, and Sold, by R. BELL, in Third Street.
MDCCLXXVI

Томас Пейн, автор памфлету „Коммон Сенс" — „Здоровий Розум" (побіч: фото заголовної сторінки), що мав 47 сторінок та був надрукований в тиражі 120,000 примірників, що їх продано за три місяці 1776 р.

командиром якого був ген. Ґейдж, той самий, з яким Джордж Вашінґтон служив як адьютант ген. Бредлока в нещасливій виправі на форт Дюкен двадцять років раніше. Тепер вони стояли проти себе, як противники. Але пізніше новий комендант, ген. Гоув, заступив Ґейджа. І ось протягом зими вдалось молодому колоніяльному генералові Ноксові (за званням книгареві з Бостону) перетягнути з форту Тікандерога, з великим трудом здобутих там раніше сорок чотири гармати і шістнадцять мортирів. З ними, темною ніччю і з великою швидкістю, обсадив Вашінґтон горби Дорчестер, які панували над Бостоном і пристанню. Дула гармат спрямував на місто. В наслідок того маневру ген. Гоув опустив стратегічно Бостон кораблями (забираючи зі собою яку тисячку перестрашених лоялістів). Була це більш тактична, чим бойова перемога Вашінґтона, але дуже важлива: столиця Масачузетс і велика пристань опинились в руках колоністів. Конґрес подякував Вашінґтонові у відповідь на його рапорт і відзначив його золотою медаллю. „Слава Вашінґтона пролунала по цілому краю". Перша перемога, добрий знак!

У міжчасі політичні події йшли вперед невпинно. 4-го липня 1776 р. оголосив Конґрес славну Декларацію Незалежности. Тепер не було вже вороття, війна була між державами, а не між королем і

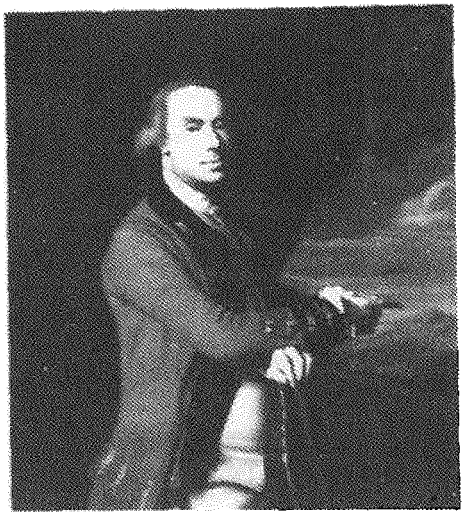

Ген. Томас Кейдж, головний командант британських збройних сил в Америці, найменований також на губернатора Массачусетс.

його підданими в колоніях. Вона набирала нової морської сили. Але на полю бою вона продовжувалася зі змінними успіхами. Британці здобули Ню Йорк від моря, мавши значну чисельну перевагу і використовуючи, здається, помилковий рух Вашінґтона; але він врятував свою армію „мистецьким маневром" — відступом через Іст Рівер до Мангеттену і далі до Ню Джерзі та Пенсильванії. Вашінґтон вчився на помилках і набирав досвіду. Хоч мораль його війська була невелика та проте, в навечеря Різдва 1776 р., він відважився на маневр, що увійшов в історію не тільки як успіх, але теж як доказ його відваги і стратегічної мудрости. Він перебрався човнами через напівзамерзлу ріку Делевар і напав вночі на обоз британських частин біля Трентону, розбиваючи їх майже дощенту.

І знову минали місяці того року, перемоги і поразки, як звичайно у війні, і знову настала подія, що увійшла в історію. На зиму окопався Вашінґтон в долині Велі Фордж, недалеко Філядельфії, в стратегічно корисному місці. Але прийшла особливо строга зима, голод (Вашінґтон відмовився забирати на силу харчі від фармерів, як йому доричув Конгрес) хвороби як тиф, віспа, дизинтерія без відповідної медичної опіки забрали третину його армії. Але він сам показався на висоті усіх труднощів, видержав і ще тренував своє військо з допомогою німецького барона фон Штойбена і французького маркіза Ляфаєта. Залишилось з початкових одинадцяти — всього три тисячі вояків здібних до бойової акції, здисциплінованих, вивчених і особисто відданих Вашінґтонові. А його мораль, витривалість і добрий приклад підвладним стали легендарними. Війна йшла далі окремими боями, кампаніями, що відомі з історії. Тепер і Франція приступила до війни по боці

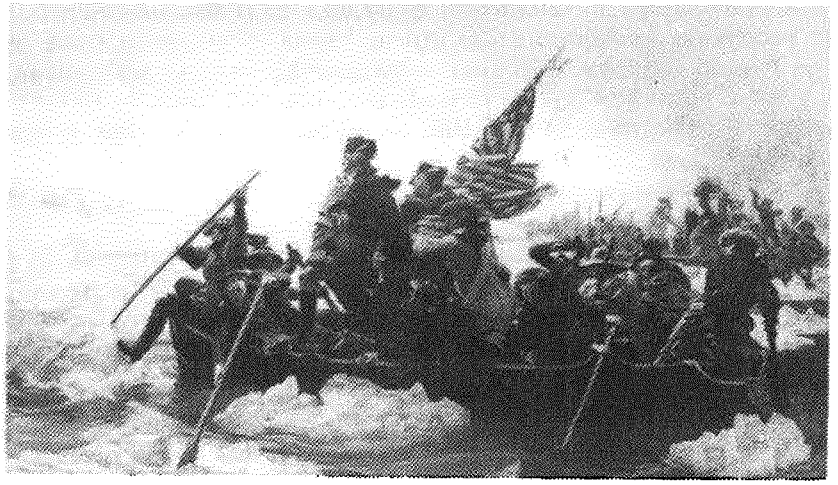

Переправа Вашінґтона через Делевар — як її відтворив Емануель Люце у славному образі.

американців з новими силами людей і знаряддя. Джордж Вашінґтон мусів тепер співпрацювати з французькими генералами Рошамбо, Ляфает, Де Ґрас, координуючи бойові акції. У висліді такої співпраці і доброго плянування, головна сила британського війська під командою ген. Корнваліса піддалася ген. Вашінґтонові 19-го жовтня 1781 р. біля Йорктавну в Вірджінії, недалеко від Вільямсбурґу. Це був остаточний тріюмф: війна фактично покінчилася. Очевидно, не покінчилася формально. Велися переговори і в вересні 1783 р. заключено в Парижі славний мир. Америка стала самостійною державою.

Йорктавн був, очевидно, і Вашінґтонів особистий тріюмф, який потвердив понад сумнів, що його дехто мав; Вашінґтонову вартість, повагу і славу. Облога Бостону, сфорсування Делевару, драматична зима в Велі Фордж, перемога під Йорктавном, це тільки жемчуги на сторінках його життя і дії як командира. Але між ними — ціла шестирічна війна — від червня 1775 до жовтня 1781 — повна боїв, перемог і невдач, фізичних невигод, прощання загиблих друзів по зброї, воєнних і особистих розчарувань. До того — непорозуміння з Конґресом, інтриґи заздрісних генералів, дезерції і навіть зради та майже напевно заговір на його життя. Скільки нагод до зневіри, скільки спокус, щоб покинути все і вертатись до спокійного родинного життя! І скільки сильної волі, почуття обов'язку, посвяти, скільки характеру, щоб усе те перетерпіти і довести діло до кінця. Коли прощався зі своїми старшинами в таверні в Ню Йорку, то і в нього і в них були сльози в очах. А коли

кілька днів пізніше, в Аннаполісі, в грудні 1787 р. Вашінґтон передав Конгресові своє командирське призначення, коли сів на коня, щоб ще на Різдво вернутись додому до Мавнт Вернон, то всі відчували, що з ним відходив кусок історії, але теж оставалась назавжди людина — найбільш шанована, найбільш прославлена в новій державі.

ПРЕЗИДЕНТ

Як дивно це: Джордж Вашінґтон відомий у світовій історії передусім як перший президент нової американської держави. А проте, коли шукати його образу як людини, то найбільше матеріялу для цього ми знайдемо в його ранніх роках, переживаннях і діях, зокрема воєнних, включно з Революцією. Здається, що тоді він ріс і різьбив свій характер, можна сказати у зовнішній і внутрішній боротьбі. І тим він був особливо цікавий. Коли став президентом, коли йому було 57 років, а будова держави була в основі закінчена, був уже старшим, зрілим, з виробленим характером і поглядами. Разом з великим досвідом і ще більшим авторитетом (який вів до обожання по смерти) він впливав на хід подій як ніхто інший.

Повернемось дещо назад. Різдво 1783-го року святкували в Мавнт Вернон,високо над рікою Потомаком у Вірджінії, особливо щасливо. Оце вернувся господар і батько родини; оце починалися роки очікуваного і сподіваного життя в колі родини (Вашінґтон не мав своїх дітей, але кооптував двох з першого подружжя Марти і був для них справжнім батьком). Але таке життя було тільки одною з мрій Джорджа: другою була розбудова його плянтацій, раціональна господарка, помноження земель і т.д.; третьою була радше ідея, а саме відкриття для поселення і господарки заходу країни. Він перебудував дім на горі Мавнт Вернон на правдиву колоніяльну палату; він об'їхав і оглянув свої землі аж поза пасмом Алеґені, при чому їздив шляхами, які пригадували йому молоді воєнні роки; він їздив теж далі на захід, не тільки з Вірджінії, але напр. з Ню Йорку, робив пляни поселення і навіть купив там — для спекуляції — трохи землі. Господарка і подібні справи забирали в нього, і то з приємністю, майже увесь час. Все було в нього багато інтересантів та гостей. Він записав у деннику в червні 1785 р.: „Вечеряв сьогодні удвох з Мрс. Вашінґтон (Мартою), а це було, здається мені, вперше від коли я відійшов від публічного життя" (тобто від грудня 1783 р.). Він справді поринув у приватне життя, але не зовсім: така людина не може відчахнутися повністю від середовища і громади, а зокрема від діла, яке так успішно співтворила.

Будування нової держави з окремих колоній з різними політичними, а головно економічними інтересами, не могло бути легке. Континентальний Конґрес прийняв базу для взаємного

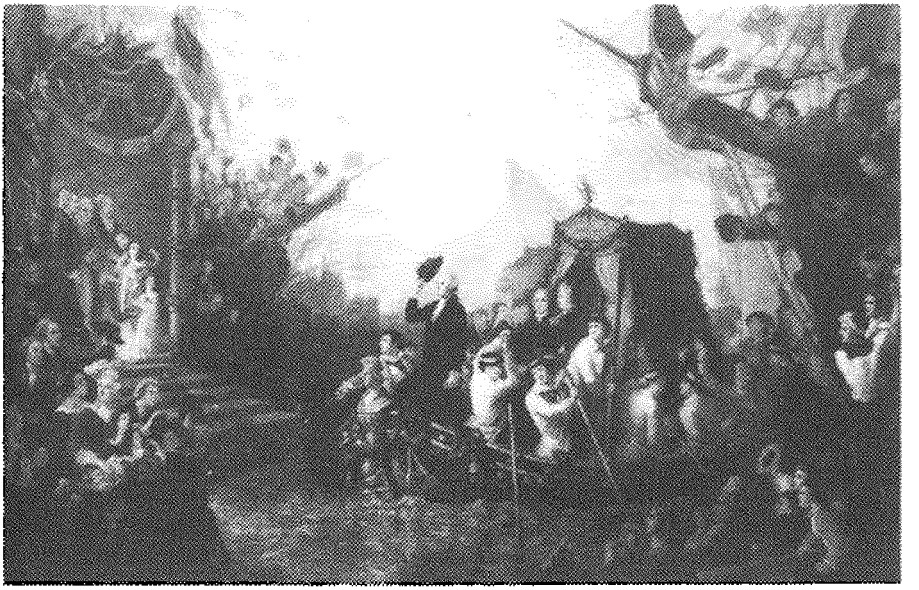

Колеґія електорів у дні 4-го лютого 1789-го року одноголосно обрала „першого у війні, першого в мирі і першого в серцях своїх земляків" Джорджа Вашінґтона на першого президента З'єднаних Стейтів Америки, як цього можна було сподіватися і очікувати. Коли Вашінґтона про це офіціяльно повідомлено, то він, виїжджаючи зі свого улюбленого Мавнт Вернону, між іншим сказав: „Мій перехід на головне крісло Уряду супроводитимуть почування, які не дуже різняться від почувань того, якого ведуть на місце страчення..." Але, здовж його подорожі з Мавнт Вернон до Ню Йорку, тимчасової столиці нововстановленої Республіки, його вітали як короля, зокрема коли він перепливав Гудсон човном з Ню Джерзі до Ню Йорку. Його супроводили — записано в історії — 13 портових моряків у білих уніформах, а в Ню Йорку зустріли його привітними сальвами з гармат. Уряд президента ЗСА Джордж Вашінґтон започаткував з великою достойністю і повагою, встановляючи прецеденти для своїх наступників.

відношення стейтів у т. зв. Артикулах Конфедерації. Вони в основному творили свого роду ліґу суверенних держав (стейтів), кожна з одним голосом у Федеральному Конґресі, дарма, велика, чи мала. Дійсність показала, що Артикули були надто слабою підставою для такої спілки держав, головним чином через брак сильного центрального уряду. Джордж Вашінґтон бачив і розумів це добре: його сантимент був по боці сильного уряду. Але про те йшли покищо тільки дискусії: відмінні інтереси стейтів не сприяли зміні. Та вона прийшла маленькими кроками, непередбачено, сказати б стихійно, від малого. А саме, Вірджінія і Меріленд мали

спільні проблеми річної плавби Потомаком, який творив границю між ними. Вашінґтон був комісаром для цих справ у Вірджінії. Отож комісари обох стейтів зійшлись на нараду у його домі в 1785 р. Дрібна справа і маленький початок. Бо ось тоді постановили комісари, щоб сходитись щорічно для полагоджування тих справ, а при тому інших, спільних обом стейтам. А через рік, коли зійшлися знову, рішили запросити на таку конференцію делеґатів усіх стейтів, на 1786 рік в Аннаполісі, столиці Меріленду. З-їхалось тільки п'ять, але рішили, що такі конференції потрібні і тому запросили на травень 1787 року делеґатів усіх стейтів до Філядельфії. Деякі прибули з ваганням, без переконання. Але так постала Конвенція, яка перемінилась на Конституційну, і вкінці, по доволі драматичному перебізі, прийняла нову Конституцію 17-го вересня 1787 р.

Тому, що всі відчували потребу людини з широким авторитетом і досвідом, Джордж Вашінґтон став головою Конвенції. Справді, його авторитет допоміг перемогти контроверсії, вагання, еґоїстичні бажання стейтів. Вашінґтон держав лад, керував вміло нарадами, але сам не надто анґажувався. Одне тільки було ясно і він цього не скривав: він, органічно прихильник і визнавець ладу, правовости, стійкости, бачив їх запоруку в сильному федеральному уряді. В тому він схилявся до групи т. зв. Федералістів Гамільтона. Його роля у схваленні Конституції, яка діє досі, як можна й тепер прочитати в енциклопедії, це „ необчислима заслуга". Конституцію треба було ратифікувати і це тривало два роки. А коли опісля прийшла пора вибирати першого президента, ніхто не сумнівався, що ним мусів бути Джордж Вашінґтон. Його вибрали одноголосно. В Ню Йорку, де тоді зібрався Конґрес, він склав свою присягу 30-го квітня 1789 р.

Говорити про його дві каденції і те, що вони принесли, значило б повторяти американську політичну чи конституційну історію. Ми не маємо цього наміру. Але хочемо сказати, що усі починання, рішення, змагання Вашінґтона, були свідченням його основного світогляду з готовістю добре служити своїй громаді й державі, забезпечити їй мир, лад, справедливість, щастя і силу, яка стояла б ефективно на їх сторожі. Кажуть, що це загальне почуття безпеки й миру в країні, що панували під час першої каденції, були головною причиною його вибору на другу. Він вірив у надпартійність свого президентського уряду: він не належав до ніякої партії, а до свого першого кабінету призначив ліберала Джефферсона і консерватиста Гамільтона. Правда, згодом він нахилявся в сторону федералістів, вірячи в потребу сильної федерації з центральним урядом; відповідала йому теж націоналістична фінансова політика Гаміль-

тона; вкінці, як старий аристократ, він мусів мати доволі консервативні погляди. В часі англійсько-французької війни в Європі (1793) він не дався втягнути збройно в конфлікт по боці Франції, не зважаючи на сильний натиск у країні з вдячности за французьку допомогу у Революції. Його принцип був — не встрявати в европейські справи. Він довів до непопулярного, але на довшу мету бодай частинно корисного торговельного договору з Британією. Він підніс престиж свого уряду на висоту, яка зрештою відповідала його власному почуттю гідности, але й здобула йому теж повагу у світі.

Коли Вашінґтон уже відходив після другої каденції, він висловив у своїй прощальній промові те, що хотів би, щоб стало заповітом закордонної політики Америки (як і було його принципом, напр. у конфлікті Британії з Францією). Він перестерігав перед „заплутуючих альянсів" з другими державами. Це було 17-го вересня 1796 р. Вернувся на Мавнт Вернон, де помер три роки пізніше, „перший у війні, перший у мирі і перший у серцях своїх земляків", — як це сказав у своєму прощальному слові на похороні Вашінґтона його сердечний друг і співучасник революційної війни, ген. Генрі Лі.

Після переможної війни і паризького миру, Вашінґтон писав до приятеля: „Оце положено фундамент великої імперії". На цьому фундаменті мала постати величава будівля. Може не був він її архітектом, що снує широкі, горді пляни. Але був одним з головних будівничих, що з плянів творять дійсність, з цегол будуть храм.

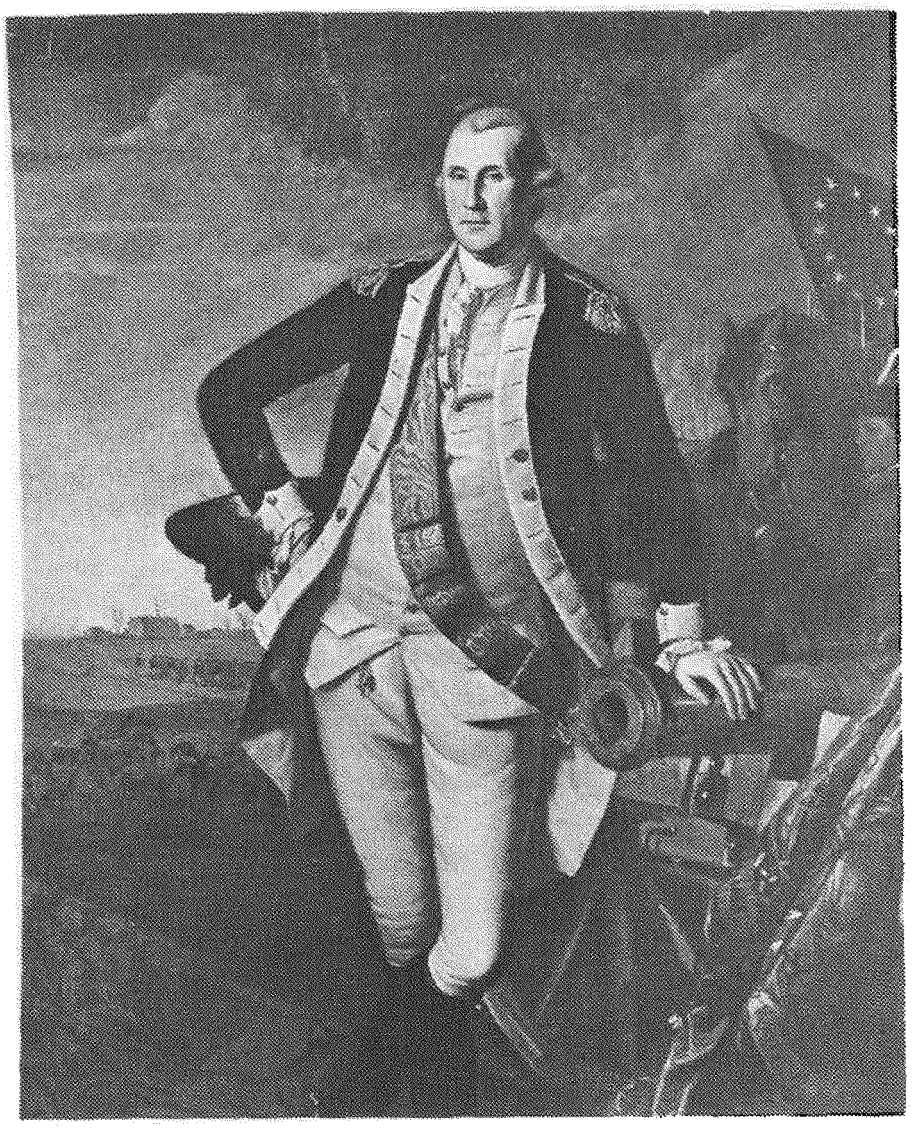

Джордж Вашінґтон уже перед переможним завершенням Американської революції був визнаний за провідного мужа, що єдиний може відвернути катастрофу поразки та обернути її в тріюмф перемоги, що й сталося. Вгорі — портрет Вашінґтона, що його намалював у 1779-му році у Прінстоні Чарлс В. Піл, зображуючи Вашінґтона на тлі Нассав Голл та зоряно-смугастого американського прапора.

НОВИЙ І ПРАВЕДНИЙ ЗАКОН ВАШІНҐТОНА

Написав РОМАН БОРКОВСЬКИЙ

Слова Тараса Шевченка про ,,новий і праведний закон Вашінґтона" з висловом віри, що й Україна діждеться свого Вашінґтона, широковідомі й часто цитовані, особливо українцями в Америці. Але, наскільки нам відомо, досьогодні не було серйозної спроби подати аналізу того, що являє собою згаданий Шевченком ,,новий і праведний закон" Вашінґтона. Інтерпретації тих слів мають звичайно дуже загальниковий характер і не дають відповіді на такі важливі питання: Чому Шевченко послужився прикладом, чи радше взором далекої і мало в той час знаної в Україні Америки? В чому полягає новість і праведність закону Вашінґтона? Чому такого роду закон зродився саме в Америці, а не в Європі чи на іншому континенті?

Для ілюстрації того, як згадані слова Т. Шевченка трактувались в українській науці, наведемо вийняток з книжки нашого відомого науковця і одного із найкращих інтерпретаторів творів Тараса Шевченка, проф. Степана Смаль-Стоцького. В есеї ,,Т. Шевченко — співець самостійної України" автор на основі аналізи політичних поем Т. Шевченка приходить до правильного висновку, що метою, яку ставить Т. Шевченко перед своїми земляками, є самостійна Україна. І далі він пише: ,,Не повинно б бути найменшої суперечки і про державний устрій України". Тарас Шевченко і про це роздумував і не раз висловлювався так, що всі ми повинні його думку прийняти.

І так, у поемі ,,Юродивий" Шевченко пише:

...Коли
Ми діждемося Вашінґтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Коротше і ясніше годі висловити ідеал державного ладу для України. Вашінґтон визволив Північну Америку з залежности від Англії, завів на визволеній землі республіканський лад із новим і праведним законом, став першим президентом З'єднаних Стейтів Америки. Такого Вашінґтона хоче Шевченко діждатись й на Україні, хоче діждатися для України нового і праведного закону. І він вірить, що ми того таки колись діждемось.

В цьому пасусі на вирізнення заслуговують такі дві думки.

1. Новий закон Вашінґтона — це не тільки державна самостій-

ність (хоч і вона включається в нього), але це також новий державно-політичний лад.

2. Республіканська форма держави ще сама собою не творить нового і праведного закону.

Все таки проф. Смаль-Стоцький не каже, що є суттю цього нового і праведного закону. Подібно мається справа з іншими інтерпретаторами згаданих слів Тараса Шевченка. Спробуймо розглянути цю суть дещо основніше.

ХАРАКТЕР АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Приступаючи до інтерпретації основ американського політичного ладу, слід найперше зупинитися над проблемою характеру Американської революції, з якої той лад постав, бо без зрозуміння суті і характеру тієї революції не можна зрозуміти ґенези і основ самого ладу. Кожна революція має два визначні елементи, що відрізняють її від інших суспільно-політичних явищ та процесів, а ними є нагла і глибока зміна суспільно-політичної системи та застосування насильства. Але, поруч тих універсальних елементів, що виступають у всіх великих революціях, існують інші, що творять специфіку кожної окремої революції. І так, хоч у кожній революції виступає елемент застосування фізичної сили, то методи того застосування, час тривання та їх інтенсивність не однакові в різних революціях.

Найкраще це видно при порівнянні Американської революції з Французькою. Та остання була краще знана в Європі і мала більший вплив на розвиток европейських політичних і соціяльних рухів. Це виникало передусім з географічної близькости Франції, але також з більш радикальних кличів і більш драматичного перебігу Французької революції. Але парадоксально саме ті елементи були джерелом не сили, а слабости Французької революції. Як відомо, Французька революція, не зважаючи на свій радикалізм, а на думку багатьох істориків, саме з причини того радикалізму, не осягнула своїх цілей; вона не призвела до закріплення демократичної республіки. На хвилях Французької революції виплив Наполеон, який, хоч послуговувався для своїх особистих цілей деякими кличами тієї революції та поширив в Європі деякі її здобутки, все таки сам та його система були запереченням основних революційних ідей; він теж створив не демократичну республіку, а нову імперію, що спиралась на силі французької армії, в якій він сам мав необмежену владу.

Після наполеонівської епопеї прийшла реставрація Бурбонів та старих монархічно-аристократичних порядків і щойно ряд дальших революцій XIX століття повалив остаточно монархію і утвердив республіку. Але крайні методи першої революції мали два

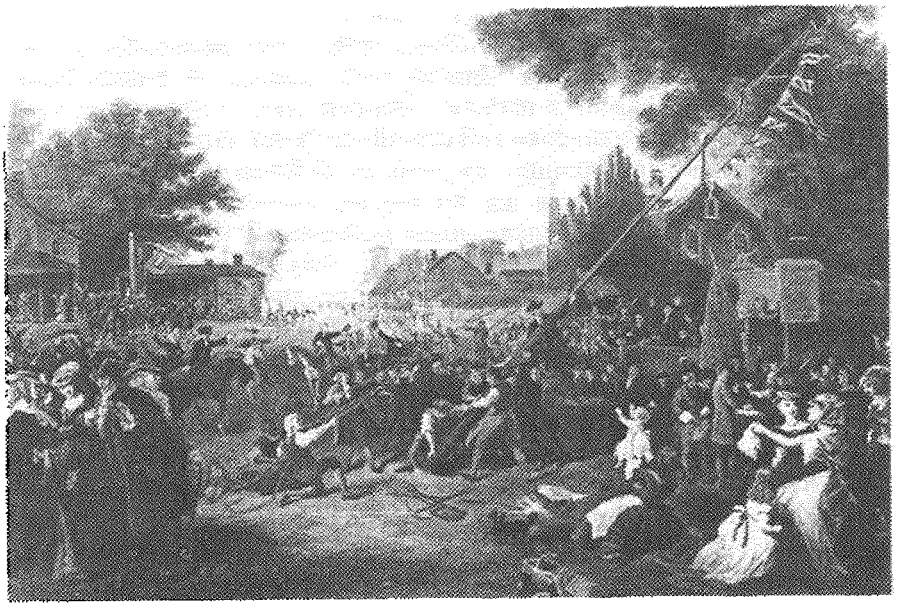

Американська революція — це на свій пад революція людства. В 1776-му році, в якому проголошено Декларацію Незалежности З'єднаних Стейтів Америки, на цьому континенті вже було близько два мільйони поселенців з Европи та їх нащадків, які побудували міста й оселі на східньому побережжі континенту і з кожним роком посувались дальше на захід, здобуваючи „нові обрії". В Американській революції переселенці та нащадки переселенців з Англії, Франції та багатьох інших країн, включно зі слов'янськими, як і багатьох суспільних станів: аристократів, торговців, хліборобів, вчених, духовників, почали називатись американцями та об'єднались в революції, щоб повалити символізовану королівськими портретами деспотію і на її місце піднести високо стовпи свободи — що й зображено на цьому малюнку, приміщеному в Конґресовій бібліотеці у Вашінґтоні.

негативні наслідки. Вони створили у французькому суспільстві два протилежні і майже непримиренні табори; наслідки тієї поляризації відчуваються аж по сьогоднішній день. Крім того, вони витворили певний революційний взірець, своєрідну традицію, яку наслідували всі пізніші революціонери, з большевиками включно.

У своїх початках обидві революції, Американська і Французька, розвивалися по лініях, які можна визначити як паралельні; їх початкові постуляти лежали не у площині нового (хоч нові ідеї в обох випадках відігравали важливу ролю), але йшли по лінії

повернення самовільно вкорочених абсолютним монархом прав. В процесі революційних подій обидві революції радикалізувалися, якщо йдеться про їх цілі. Французька революція видвигнула і хвилево реалізувала постулят національної демократичної республіки, а Американська той самий постулят. Але в дальшому їх шляхи розійшлися. Французька революція йшла шляхом зростаючої радикалізації методів аж до застосування широкого терору, натомість Американська революція залишилася на більш помірковаих позиціях, далеких від екстремів і безумства терору.

Звичайно, Американська революція так само, як і пізніша Французька, мусіла проломлювати опір протиставлених їй сил, і то однаково назовні, як і в середині. Назовні Американська революція боролася з англійською експедиційною армією, а Французька — з чужоземними інтервентами; в середині обидві мусіли поборювати противників їх цілей. При тому не треба забувати, що противники Американської революції, т. зв. льоялісти, творили значний відсоток тогочасного населення Америки. Супроти них, особливо у випадку активних виступів, революціонери стосували різного роду репресивні заходи. Але на конто провідників Американської революції треба записати те, що ті репресії не довели до масового терору французького типу. В той час, коли французький терор супроводила майже містична авра, що ставила його в осередку самого революційного процесу, американці, уникнувши ексцесів терору, перевели доказ, що навіть у революції можна виявити поміркованість.

Іншими словами можна сказати, що основна різниця між Американською і Французькою революціями полягала в тому, що Французька революція була доктринерсько-догматичною, а Американська більш прагматичною. Це разом із браком терору мало дуже далекосяжний наслідок, якщо йдеться про дальший розвиток відносин між різними прошарками суспільства та порядкування суспільно-політичних справ, щодо яких виникали розбіжності інтересів і поглядів. Американська революція створила добрий ґрунт для пізнішого методу вирівнювання суспільно-політичних різниць шляхом дискусії, голосування та компромісів, без потреби вдаватися до насильства.

ДЖЕРЕЛА АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Американська політична система зродилася з революції, але тільки в технічному сенсі, тобто революція уможливила її перемогу. Ролю революції, за влучним висловом одного із політичних мислителів XIX сторіччя, можна порівняти з ролею повитухи; вона допомагає новому появитися на світ, але його не творить. Для

цього потрібні батьки. Щож отже можна поставити на місце батьків у випадку виникнення нового політичного ладу, того нового і праведного закону Вашінгтона?

Як і у всіх явищах великої соціологічної ваги, так і тут не можна задовольнитися названням якоїсь одної причини. Звичайно є їх більше, і всі вони між собою так переплетені, що тільки шляхом теоретичної абстракції можна їх відокремити та досліджувати. Якщо ж йдеться про оформлення американської політичної системи, то три речі мають тут суттєве значення.

1. Англо-саксонські традиції обмеженої державної влади і політичних свобід людини.
2. Ідеї просвічення XVIII сторіччя.
3. Новість американського суспільства.

Ці три речі вимагають короткого пояснення.

Англійські королі, як носії найвищої державної влади, не були у правному сенсі необмеженими, самовладними володарями. В часі февдалізму їх владу обмежували великі февдали, васалі короля, що уважали себе майже за рівних королеві. Король був радше координатором, а не володарем (перший між рівними), за вийнятком воєнного стану, коли йому, як начальникові збройних сил, належав безоглядний послух, але знову ж таки тільки у військових справах. Другою силою, що обмежувала волю і владу короля, стала дуже рано Католицька Церква із своєю внутрішньою автономією та прагненням осягнути перевагу над королем.

Зрозуміло, що ці обмеження королівської влади не проходили безконфліктно. Серед постійних конфліктів бували і надужиття з боку короля, особливо коли траплявся король з сильним характером, що прагнув до скріплення своєї влади. Найбільш відомим такого роду конфліктом був спір між королем Генрихом II і примасом Англії Томою, що став причиною трагічної смерти Архиєпископа. Подібні конфлікти з великими февдалами були на денному порядку однаково в часі миру, як і війни.

Центром спротиву февдальних панів проти надужить короля та обмежування їх прав став парлямент. Англійський парлямент зродився з неперіодичних зборів найвищих февдалів (баронів), що діяли неначе прибічна рада короля. Початково парлямент не мав точно визначених компетенцій, і на його форумі відбувалися безконечні спори між королем і його баронами. Але відносно скоро парлямент побіч дорадчої функції осягнув рішальний голос у сфері судівництва і податків. Спираючись на це, парлямент став охоронцем і заборалом старих февдальних привілеїв цілого шляхетського стану та сильним стимулом у розвитку його політичної самосвідомости.

Відомо, що першим правним актом, що потверджував і формулював права шляхетського і церковного стану, була Велика Хартія з 1215 року за короля Івана Безземлі. Вона була видана королем внаслідок об'єднаної акції баронів, Церкви і міщан Лондону. Політичне значення Великої Хартії полягає в тому, що вона поклала основи для правного обмеження королівської влади, але самої влади не порушила. Суттєвим у тому було поставлення тези, що королівська влада не може бути арбітражною, але мусить спиратися на праві. Цим покладено основи під дальший розвиток англійської політичної системи.

Парлямент, як постійна політична інституція з компетенціями в ділянках судівництва й оподаткування, розвинувся за часів панування Генриха III, наслідника Івана. Тому сприяли помилки і невдачі короля у внутрішній і зовнішній політиці. В своїх зударах з королем найвищі февдали, з яких складався первісний парлямент, старалися забезпечити собі підтримку ширших кругів суспільства, тобто шляхти, клиру і багатого міщанства. Так зросло значення льокальних нотаблів, що контролювали крайову та міську самоуправу, і їх репрезентантів також почали запрошувати на наради парляменту. Перша формальна реалізація тієї ідеї — представництва до парляменту — наступила в 1268 році. Від того часу внутрішня політика Англії обертається довкруги відносин між королем і парляментом.

Ідучи назустріч тенденціям часу та своїм власним прагненням володіти єдиновладно, сильні прадставники королівської влади, Генрих VIII і Єлисавета I, не скликали парляменту й старалися радити і накладати податки без нього. Це їм вдалося завдяки високому авторитетові обох. Але картина змінилася за їх наслідників, Якова I й Карла I з династії Стюартів, коли парлямент почав вимагати привернення своїх прерогатив. Конфлікт між королем і парляментом довів до першої англійської революції, до екзекуції Карла I, а згодом до диктатури Кромвеля. Хоча вкінці прийшло до відновлення монархії, намагання Карла II і Якова II рядити без парляменту викликало нову революцію і покликання на престіл Вільгельма Оранського в 1688 році. Це дало поштовх до розвитку та реформ, що довели до переваги парляменту над королем і здійснення засади, що король панує, але не рядить. Рядить кабінет, що мав підтримку більшости парляменту.

Така ситуація існувала вже в часі, коли розвинувся конфлікт між Англією та її американськими колоніями, що призвів до вибуху Американської революції, до відірвання колоній від материка і створення з них незалежної федеративної держави. Хоч Декларація Незалежности називає короля Джорджа III тираном, що система-

тично порушував права колоній, фактично парлямент та кабінет були відповідальні за політику Англії супроти колоній. Король був не більше як символом англійського колоніялізму і вигідним об'єктом атак борців за рівноправність колоній з материком.

Бо саме та боротьба за рівноправність лежала в основі конфлікту. Основною вимогою колоністів було рівне трактування їх з громадянами матірного краю. Рівне трактування могло бути зреалізоване або через признання репрезентантам колоній місць в англійському парляменті, або через надання широкої автономії з компетенцією вирішувати усі місцеві справи згідно з власними інтересами та переконаннями. Тут була ґенеза відомого клича, під яким розвинувся конфлікт, що вкінці перейшов у революційний процес: „Не може бути оподаткування без репрезентації". В цьому, як ми бачили, не було нічого нового, але стара англійська засада, яку колоністи вимагали застосувати і до колоній. Колонії не були в засаді проти оподаткування на державні потреби Англії, вони заперечували тільки спосіб накладання податків без репрезентації колоністів.

Оскільки уряд Англії став у цьому питанні на неприєднаному становищі, конфлікт мусів перейти у революційну фазу. Роля, яку в тому розвиткові відіграли економічні моменти, створювала враження, що йдеться в першу чергу про справи економічні. І тому витворилася подекуди помилкова думка про те, що основною причиною революції була економічна експлуатація колоній. А в дійсності економічний чинник був похідний і тим самим побічний, а головним був чинник політичний.

Американська революція, подібно, як дві попередні англійські революції й пізніша французька, почалася під знаком змагань реставрації давніх прав і не висувала постулятів нового політичного ладу. Ті постуляти прийшли щойно з розвитком революційного процесу під впливом нової революційної ідеології. Ідеї нового політичного ладу були видвигнені у XVIII сторіччі філософами публіцистами і письменниками т. зв. доби освічення. Серед них найбільший розголос і вплив здобули англієць Локк, французи Вольтер і Монтеск'є та швайцарець Руссо.

Їхні філософічні, політичні й суспільні ідеї, що стали основою нової революційної ідеології, можна коротко представити так: Все, що існує у всесвіті, підлягає незмінним законам природи. В тому правилі людина не є вийнятком. Вона родиться вільною та рівною з іншими. Власність та влада стали джерелом людської нерівности. Державна влада зродилася з суспільної умови одиниць для забезпечення їх спільних інтересів та охорони природних, вроджених і невід'ємних прав. Коли державна влада перестає

виконувати свою функцію сторожа та оборонця прав людини, то вона стає узурпатором і тираном. У цьому випадку громадяни мають не тільки право, але й обов'язок її змінити, навіть шляхом збройного повстання. Джерелом всякої влади є нарід, тому найкращою формою держави є республіка, що уможливлює мирну зміну влади, бо в ній нарід покликує, звільняє і контролює найвищі органи державної влади. Найкращим засобом проти переростів та надужить державної влади є поділ її функції поміж трьома окремими органами: виконним, законодатним і судовим.

Так зформульовані засади нового політичного ладу завдали смертельного удару старій ідеології та системі автократичного монархізму, що спирали своє узасаднення на божественному мандаті.

Ті нові ідеї стали дуже скоро ідеологічною основою американського революційного руху тому, що вони дуже добре підходили до громадських і політичних понять американських колоністів, на базі яких уже в колоніяльному періоді почало формуватись американське суспільство, що багато в чому різнилося від суспільства старого краю, Англії.

Перші англійські колоністи, що прибули до Америки, застали тут тільки землю з її більш чи менш придатними до життя ресурсами. Вони все мусіли здобувати працею власних рук, і під цим оглядом направду були рівні. А свободи вони якраз шукали в Новому Світі, утікаючи тільки частинно від економічних злиднів, але головно від політичних обмежень та релігійних переслідувань. Вони мусіли самі творити не тільки те, що ми називаємо здобутками цивілізації, але також від основ новий суспільний порядок, спертий не на станових привілеях, а на вартостях одиниці, тобто праці, витривалости, відвазі та ініціятиві.

В тій ситуації суспільна умова, як основа організованої суспільности, перестала бути тільки абстрактною доктриною, вигадкою філософів освічення для узасаднення нової концепції щодо джерела державної влади; тут вона зразу стала життьовою реальністю. Так званий „Мейфловер компакт" став взором для реального суспільства, спертого на суспільній умові. Правда, це суспільство було невелике; воно обмежувалося одною громадою. Але справа не у величині суспільства, але в принципі. Раз прийнятий і реалізований принцип можна було, у відповідних обставинах, перенести на ширші територіяльні одиниці.

Так, отже, нові американські громади стали зав'язком і школою американської демократії. Англійські державні власті, що появилися вслід за колоністами, апробували нову форму й структуру влади на льокальному рівні, задержуючи за собою вищу владу на рівні колоній. Зрештою, під впиловм нових умовин життя навіть ті колонії, що постали на основі королівських чартерів, тобто були організовані згори представниками влади, залишили за населенням широку сферу дійсної самоуправи.

Американська революція тільки завершила цей процес органічного наростання нового демократичного порядку, поширивши його на владу давніх колоній, новостворену конфедерацію, а згодом федерацію.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ АМЕРИКАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ

Не зважаючи на дію згаданих чинників, що спрямовували нову, зроджену з революції державу в напрямі устрою, спертого на нових державно-правних засадах, практична реалізація того устрою не належала до простих і легких завдань. Справа в тому, що існували різні можливості практичної розв'язки різнородних устроєвих питань, висунених самим постанням небувалого досі державно-політичного твору. Відносно цього існував широкий вахляр розбіжних ідей, концепцій та переконань. Досить згадати, що навіть сама республіканська форма держави не була прийнята, як самозрозуміла. Існували досить впливові круги, що бажали задержати монархічну форму і впливали на Вашінґтона, щоб він проголосив себе американським королем. Такі пропозиції Вашінґтон рішуче відкидав.

Не було також одної думки відносно ще важливішого питання, а саме, чи має взагалі постати держава з центральною владою, чи тільки конфедерація незалежних держав, давніших колоній. Ті і подібні устроєві проблеми стали предметом широких дебат у провідних кругах американського суспільства, що тривали від проголошення самостійности аж до ухвалення конституції в 1787 році. Дослідники американської історії погоджуються в тому, що американська політична еліта знаменито впоралася з нелегким завданням покладення тривких основ під нову державну формацію та новий політичний лад у ній. Їм вдалося створити тривкий фундамент під державну будову, що виправдала себе у дальшому історичному розвиткові.

Дальша історія Америки після прийняття конституції це в певному сенсі історія реалізації засад, прийнятих у формотворчому періоді американської республіки. Таке блискуче виконання тих

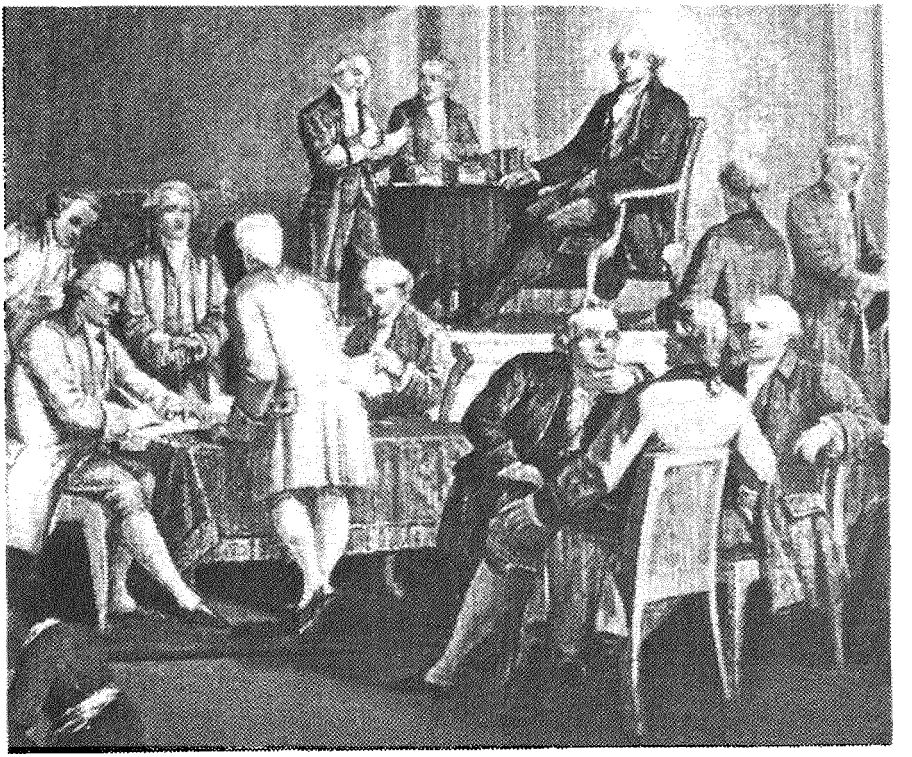

Джордж Вашінґтон був предсідником Конституційної Конвенції, яка відбулася у Філядельфії та яка у вересні 1787-го року схвалила Конституцію З'єднаних Стейтів Америки, цей — за словами Шевченка — „новий і праведний закон" Вашінґтона. На цій репродукції образу Томаса Россітера показано, як Вашінґтон наглядає над підписами Конституції, а за ним видно схід сонця, що Бенджамін Франклін назвав „символом". Томас Джефферсон, автор проєкту Декларації Незалежности З'єднаних Стейтів Америки, назвав тих, які оформили Конституцію ЗСА „асамблеєю майже — богів".

державнотворчих завдань треба завдячувати тому, що в той переломовий час появилася ціла група великих індивідуальностей. До найбільш визначних, що дійсно стояли на висоті потреб часу, слід згадати такі постаті, як Том Джефферсон, Джон і Самуель Адамси, Бенджамін Франклін, Джон Джей. Вони під розумним і тактовним проводом Вашінґтона створили те, що Шевченко назвав „новим і праведним законом". Його основні засади такі:

1). ДЕМОКРАТІЯ.

Згідно з тією засадою, джерелом державної влади є нарід, який творить органи влади шляхом виборів. У час, коли формувалися

основи американської державности, демокатична форма правління була великою новістю. Навіть Англію того часу не можна уважати за демократію, але радше за аристократичну монархію. Вона щойно протягом XIX сторіччя перейшла еволюцію в напрямі демократії. Батьки американської державности, ставши на засаді демократії, мусіли розв'язати дві актуальні справи. Першою справою було принципове питання про державну форму, чи це має бути монархія чи республіка. Відомо, що сьогодні існують демократичні держави при збереженні монархічної форми. Типовим прикладом є та сама Англія, в якій король панує, але не рядить, і центр влади знаходиться у парляменті, точніше у вибраній демократичним способом нижчій палаті. Відомо також, що сам Вашінґтон рішив про перехід на республіканську форму держави, залишаючись демократичним лідером навіть у критичні часи революційної війни, і став першим президентом демократичної республіки на основі нової конституції. Його ролі в устабілізуванні республіканської форми держави та репрезентативного демократичного устрою не можна переціннти.

Другою проблемю, яку американці мусіли розв'язати на зорі свого державного буття, була справа методи, з поміччю якої волю народу перекладається на справну й авторитетну державну владу. Для того американці перші в історії застосували методу виборів конституційної конвенції. Конституційна конвенція, що постала шляхом вільного вибору представників усіх стейтів і тим самим репрезентувала волю народу, мала два завдання. Насаперед треба було легалізувати революцію згідно з демократичним принципом. Американська революція, як усі інші революції, розвинулася шляхом доконаних фактів при застосуванні фізичної сили. Після перемоги постала потреба легалізувати ті доконані факти шляхом схвалення їх свобідним виявом народної волі. Континентальний конґрес, що існував під час революційної війни, такої правної бази не мав.

Щойно коли відносини між колоніями та материком ввійшли у конфліктову стадію, почалися спроби об'єднання колоній для спільної політичної акції. Так постала відома конфедерація колоній враз з її провідним кличем: „Об'єднатися або загинути". Конфедерація була дуже вільним об'єднанням і фактично не мала одної центральної виконної влади. Сурогатом такої влади був Континентальний конґрес, орган радше координаційного характеру, під загальним керівництвом якого проходила визвольна війна. Вашінґтон був з рамени Континентального конґресу головним вождем колоніяльних, а потім і республіканських збройних сил. Щойно конституція встановила центральну владу з осідком у

Вашінґтоні. Конфедерацію перетворено на більш суцільну федерацію зі стейтами, як складовими одиницями.

Подруге, новостворена держава потребувала сталих і тривких леґальних рамок у формі основного закону або конституції. Конституційна конвенція під час гарячих і затяжних дебат над засадами конституції блискуче виконала це завдання; вона дала американському народові конституцію, що спирається на тривкі й тверді засади, які не вимагали зміни ані ревізії протягом цілої пізнішої історії. Так звані поправки (а точніше доповнення) конституції були не запереченням попередньо усталених засад, але радше їх розвиненням та реалізацією, а частинно відповіддю на нові, непередбачені умови життя.

2). ФЕВДАЛІЗМ.

Американська федеральна ідея розвинулася на ґрунті початкової окремішности американських колоній, які не мали жадного політичного пов'язання. Виконна лада в кожній колонії належала губернаторові, який підлягав безпосередньо владі короля і його урядові в Лондоні. Незалежно від того, кожна колонія користувалася ширшою або вужчою самоуправою, базованою на чартерах, видаваних королем і парляментом для кожної колонії зокрема. В самоуправі колоній Нової Англії велику ролю відігравали старі англійські самоуправні звичаї та громадські умови, так звані компакти.

Застосування федеративної ідеї до американської політичної дійсности виявилося дуже щасливою розв'язкою. З одного боку створювало сильну спільну федеральну владу, а з другого давало змогу окремим стейтам користуватися широкою автономією в усіх справах, не застережених виразно конституцією для центральної влади. Це створило також правні рамки для дальшого територіяльного росту Америки. Первісно ЗСА складалися з тринадцяти стейтів на західньому побережжі Атлантійського океану. На захід від них простяглися безмежні простори незаселені білою людиною, на які проникали нові колоністи із оригінальних стейтів. Виникла можливість, що ті території будуть трактовані як колонії оригінальних стейтів. Це в свою чергу могло зродити нові конфлікти між різними територіяльними одиницями. Застосування федеративного принципу розв'язало цю проблему й причинилося до безконфліктного поширення території ЗСА аж до берегів Тихого океану. На основі т. зв. Північно-Західнього ординансу з 1787 року признано статут стейтів та рівнорядні права з оригінальними стейтами усім територіям, що сповнять певні популяційні та організаційні

передумови. Так Америка раз на завжди вирeклася колоніяльної політики.

3). ПРИНЦИП СВОБОДИ ЛЮДИНИ.

Цей принцип означає, що людина-громадянин має певні невід'ємні права, яких державна влада не сміє порушити або скасувати. Це випливає із уже згаданої концепції обмеженої влади, яка не може встрявати у приватну сферу людини, гарантовану фундаментальними законами держави.

Деклярація Незалежности називає три такі невід'ємні права людини: право на життя, на свободу та змагання до щастя. Державна влада не може розпоряджатися довільно життям і свободою людини. В конституції ці права особистої свободи оформлені у т. зв. „Bill of Rights" — Хартію Прав.

З принципу свободи людини, сполученої з принципом демократії, виникають такі сьогодні самозрозумілі в усіх демократичних державах права, як право вільного вислову, право творення суспільних та політичинх організацій і переведення зборів, право на свободу совісти і право на відкритий суд при збереженні усіх процесуальних норм.

На окрему увагу заслуговує американський спосіб розв'язки свободи сумління, що знайшов свій вислів у формулі відокремлення церкви і держави. Та формула буває не раз джерелом непорозумінь відносно того, про що властиво йдеться. А йдеться тут про незалежність церковних організацій від державної влади у справах віри та юрисдикції. Принцип відокремлення церкви і держави є *відворотною стороною принципу релігійної толеранції*, що знайшов своє перше і найширше застосування в Америці. Але його перемога прийшла щойно після довгої і завзятої боротьби. Не відповідає дійсності популярне уявлення, нібито перші переселенці до Америки принесли зі собою ідею релігійної толеранції. Правдою є, що багато із тих переселенців шукало релігійної свободи, але тільки для себе. І так, наприклад, відомі пілігріми, що прибули на кораблі „Мейфлавер", були дуже нетолерантні супроти інших організованих віровизнань. Відомі випадки гострих переслідувань інакшовіруючих у майже усіх колоніях Нової Англії.

Щойно завдяки світлим одиницям, таким, як Роджер Вілліямс, та акції різних сект вдалося вибороти право на свобідну приналежність та виконування релігійної практики для всіх релігій та церковних організацій. В хвилині проголошення самостійности засада релігійної толеранції знайшла вже загальне визнання і була згодом влучена в конституцію. На практиці, однак, рештки релігійної ворожнечі та пересудів існували майже до наших днів.

В Декларації Незалежности говориться також про право на змагання до щастя. Не про право на щастя, але на змагання до нього. Це дуже розумне визначення. Бо щастя не можна об'єктивно здефініювати, воно і його передумови є суб'єктивною річчю і тому повинні бути залишені суб'єктивній оцінці кожної людини. Рухи, що хотіли дефініювати щастя об'єктивно та примушували людей до осягнення його передумов, створили не умовини щастя, але безконечні терпіння та фізичне і духове рабство. Приклад большевизму вистачає. Тому неперевершеною є американська формула, що дозволяє кожній окремій людині визначити, в чому полягає її щастя, і залишає за нею право змагати до нього.

4). ПРИНЦИП РІВНОСТИ

Подібно, як попередні ідеї, також ідея рівности глибоко закорінена в американському житті і належить до фундаментальних засад, на яких побудований американський політичний лад. В політичній літературі точиться дискусія на тему суперечности між ідеєю свободи й рівности. Свобода, твердять деякі знавці політичної теорії, веде до нерівности; вона, так сказати, узаконює і дає суспільно-політичний вислів природній нерівності, що є наявним фактором, заперечити якого нікому не вдалося. Натомість у понятті рівности є щось штучне; в основі його лежить прагнення слабих і неповноцінних одиниць задержати розвиток обдарованих, понадпересічних людей і зрівняти їх в долину. Рівність це диктат пересічности, що гамує поступ і розвиток культури. Американський індивідуалізм годиться знаменито з ідеєю свободи, але він виключає засадничо ідею рівности.

Виникає питання, як американці розв'язують проблему того протиставлення двох ідей, що на рівних правах входять у склад американської ідеології. Найперше треба сказати, що прагматичні американці уникають крайніх висновків з визнаваних ними засад. Такі висновки, кажуть вони, можливі тільки в абстракції, в математиці чи теоретичних формулах. Практичне життя побудоване на компромісах між суперечними засадами, і практичний політик чи взагалі практичний діяч мусить з них творити синтетичні конструкції.

Крім того, застосування засад залежить великою мірою від їх інтерпретації. Американська інтерпретація традиційно різниться від інтерпретації свободи й рівности, наприклад, анархістами чи марксистами. Свобода означає не довільність, але виконування своїх управлень вільної людини в межах суспільно-політичного правопорядку. Рівність не означає повного зрівняння під суспільним чи матеріяльним оглядом, але рівність в обличчі права,

виключення усіх станових чи клясових привілеїв та рівнорядні життьові шанси для всіх.

У цьому сенсі ідея рівности означає приблизно те саме, що ідея справедливости, яка полягає в тому, щоб нікого не кривдити і кожному віддавати належне. Таке поняття справедливости розвинуло вже, між іншим, римське право.

Американська історія дає багато прикладів на те, як у практиці застосовувано обидва згадані принципи і як їх синтезовано. Властиво ціла американська історія це поступове поширення засад свободи і рівности на щораз нові суспільні прошарки та території. Відомо, що проголошені в Декларації Незалежности та інкорпоровані в конституцію права та принципи не знайшли зразу повного застосування в американському суспільно-політичнім житті. Америка ще довго практикувала й толерувала інституцію невільництва і кольорові невільники були виключені від користування правами вільних американців. За їхню емансипацію велася в американському суспільстві довга і затяжна боротьба, з громадянською війною, як її кульмінаційним пунктом. І навіть знесення невільництва не зрівняло відразу колишніх невільників з їхніми колишніми панами. Залишки расової дискримінації залишилися майже до наших днів, і щойно недавно прийшло до повного зрівняння кольорового населення з білим.

Так само жінки були довгий час виключені від користування політичними правами; вони не мали виборчих прав, які їм признано щойно в XX сторіччі.

Подібно довгою і затяжною боротьбою за свої права значився шлях американського робітництва, але він також закінчився повною перемогою. Сьогодні американський робітник це повноправний громадянин, що повністю користає із здобутків американської економіки та впевнено й успішно вимагає відповідної участи у розподілі національного прибутку. Тому він є одним із найбільш твердих приклонників американської економічної та політичної системи і традиційних вартостей.

Великий ентузіяст американських ідей та інституцій, француз Брукендерг, у своїй знаменитій книжці „Образ Америки" твердить, що історія Америки, це безперервне поширення та практичне застосування ідеї свободи, це історія всесторонньої емансипації людини.

На цьому місці треба також згадати про спроби американців поширити свої ідеї поза терен Америки. На жаль, ті спроби не дали досі тривких успіхів. З одного боку світ ще не дозрів вповні до сприйняття американських ідеалів демократії, свободи людини та справедливости, а з другого боку американські політики не завжди

послідовно та в достатній мірі енергійно обстоювали їх на міжнародній арені. Особливу перешкоду у цьому створювали нещасливі союзи з тоталітарними й автократичними державами, що приходили під кличами реальної політики і відкинення моральних та ідеологічних засад при накреслюванні напрямних зовнішньої політики.

А втім, треба зазначити, що вага Америки як держави зростала тільки тоді, коли вона вірила своїм моральним та ідеологічним засадам; коли в них вірила і шукала шляхів їхньої реалізації внутрі і назовні.

5). ЗАКОН ВАШІНҐТОНА І УКРАЇНА.

На закінчення до речі буде зупинитися над питанням взаємовідносин між світом американських ідей та центральними ідеями України. Хоч відмінна історична доля спричинила деяку відмінність, все таки існує велика схожість.

Україна мала завжди свій питомий тип демократії, почавши від княжих часів, коли народне віче було поставлене понад князя. В Україні ніколи не було сумніву відносно того, що влада походить від народу. Виборність гетьманів була проявом цієї ідеї.

Козацька революція під проводом Богдана Хмельницького висунула ідеї аналогічні до американської революції — ідею самоуправи України, свободи і обмеження станових привілеїв. Відомі виступи Б. Хмельницького в обороні „черні", тобто простого народу („чернь це наша права рука"). Тільки встрявання московського абсолютизму у внутрішні справи України не дозволили розвинутися в ній більш поступовій і свобідній суспільно-політичній системі.

Але ідеї свободи і справедливости жили навіть після знесення гетьманщини, однаково у провідній верстві, як і в народній гущі. Та ідеологія пробивається у творах Сковороди, в „Історії Русів", в Котляревського й інших. Коли читаємо в „Історії Русів" таке речення: „всяке сотворіння має право боронити своє буття, власність і свободу, і що до того сама природа або Творець дав йому достатнє знаряддя або спосіб", то це дуже нагадує і американську Декларацію Незалежности і писання філософів доби освічення.

В час глибокої національної ночі ті ідеї видвигнув у своїх творах Тарас Шевченко, ставлячи перед очі українців ідеал самостійної України і братерської козацької волі без холопа і без пана. І другий великий виразник нашого національного світогляду, Іван Франко,

вдаряв у той самий тон, так формулюючи свою і тим самим нашу національну програму:

„Бажав я для скованих волі
Для скривджених кращої долі.
І рівного права для всіх".

Рівне право — це якраз ідея справедливости.

На тих же ідеях сперла своє державне будівництво Українська Народна Республіка часів визвольних змагань 1917-1921 рр. Прийняла їх у свою платформу також Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) — провід Визвольної боротьби в Другій світовій війні проти двох тоталітаризмів, націонал-соціялістичної Німеччини і большевицької Росії. На жаль, Україна затоплена чужою силою не мала змоги довести до відома американському народові свого ідеологічного споріднення. Тим між іншим пояснюється брак попертя Америкою українських визвольних змагань в рішальний час після Першої світової війни. Слабий голос українських поселенців в Америці був заглушений голосною і брехливою ворожою пропаґандою. Крім того, в політиці Америки почав висуватися новий струмінь, спертий на заложеннях вузько зрозумілих інтересів із запереченням моральних й ідеологічних принципів. На довшу мету це принесло Америці необчислимі шкоди, зміцнюючи її смертельного ворога, російський большевизм. Бо незаперечним фактом, що визначає обличчя XX століття, є ідеологічна боротьба, схоплена в ділемі: свобода або тиранія. Україна навіть сьогодні, як і в минулому, на стороні свободи. Стійкість українського народу в тій боротьбі дає запоруку, що здійсниться пророцтво Т. Шевченка і Україна таки діждеться свого Вашінґтона з його новим і праведним законом.

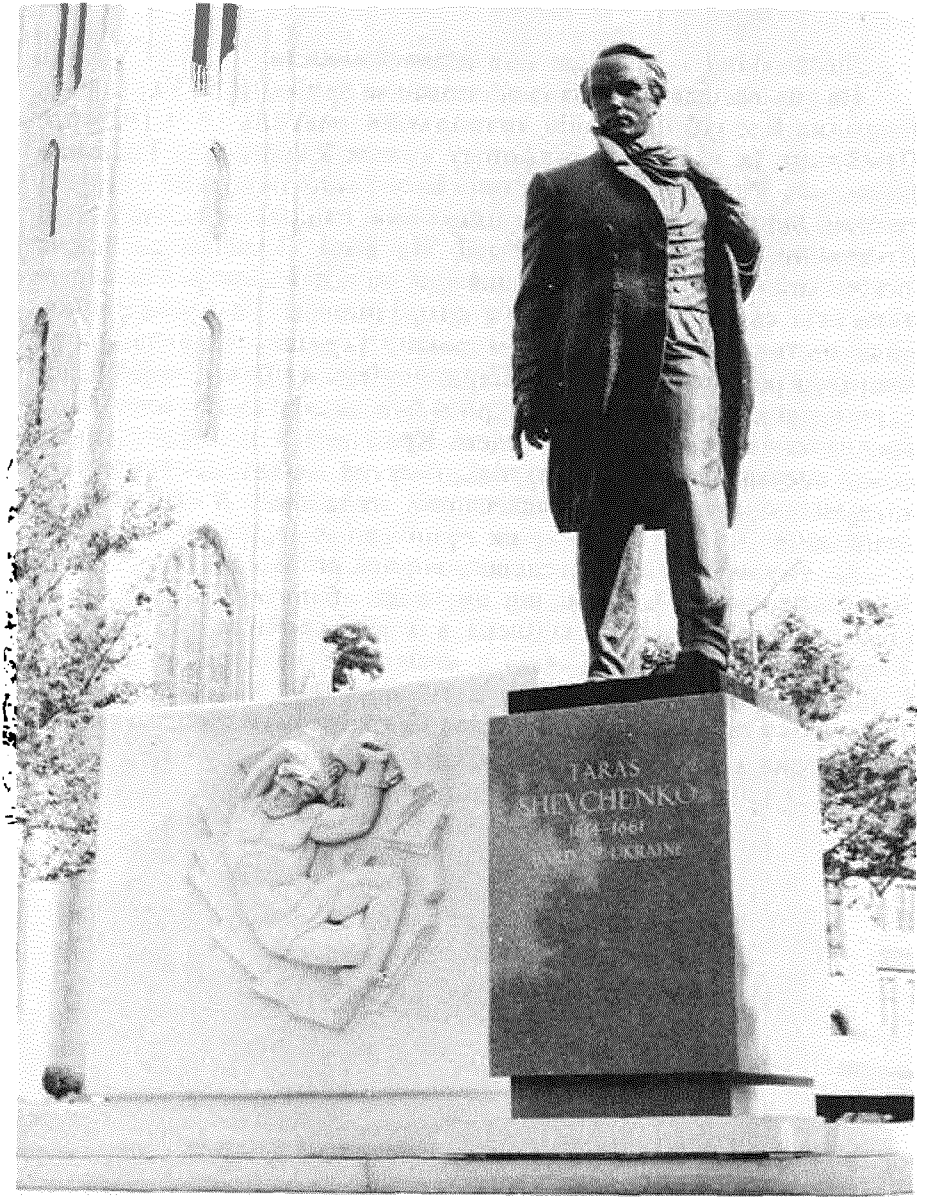

Пам'ятник Тарасові Шевченкові у Вашінґтоні

ЮРОДИВИЙ

(уривок)

Во дні фельдфебеля-царя
Капрал Гаврилович Безрукий
Та унтер п'яний Долгорукий
Украйну правили. Добра
Таки чимало натворили.
Чимало люду оголили
Оці сатрапи-ундіра,
А надто стрижений Гаврилич
З своїм єфрейтором малим
Та жвавим, на лихо лихим
До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою і всім
І ,,благосклонні пребували
Всегда к єфрейторам своїм".
А ми дивились і мовчали
Та мовчки чухали чуби.
Німії, подлії раби,
Підніжки царські, лакеї
Капраля п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній ліврей
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О роде сустний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашінґтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Тарас Шевченко

ПІД ВАШІНҐТОНА З'ЄДНАНІ ПРАПОРОМ...

ПІСНЯ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

Написав СТЕПАН МУСІЙЧУК

Музику скомпонував МИХАЙЛО ГАЙВОРОНСЬКИЙ

Ликуй, Вкраїно, стороно кохана!
Привіт Тобі з-за моря шлемо свій,
Ликуй, Заморська Вітчино прибрана,
Що нас прийняла за своїх дітей!

Ми під зоряним станули прапором
І об'єднались всі, як один муж,
Під Вашінґтона з'єднані прапором
В наш Український Народний Союз.

Наш синьо-жовтий стяг національний,
Це стяг Союзу, знам'я Свободи,
Під ним покров свій має рід наш славний,
Під ним єднались прадіди й діди.

Союз, мов сонце, з темноти нас вивів,
В його рядах старий і молодий.
Доки цвістиме Вашінґтон і Київ,
Не згине Батько-Союз дорогий!

У ДЗЕРКАЛІ КОНВЕНЦІЙ УНС

Написав А. ДРАГАН

Понад сто років пройшло вже з того часу, як перші із тих вихідців із четвертованої та гнобленої різними займанщинами соборної України, які йшли „в світ за очі" шукати кращої долі для себе та своїх родин, причалили до гостинних берегів Америки. Сотня років добігає вже з того часу, як на американській землі засновано перше українське братство, здвигнено першу українську церкву та влаштовано перший український цвинтар. Це сталося, чи зачалося, в 1885-му році і це започаткувало повний посвяти, завзяття, а то і справжнього героїзму процес перетворення і зорганізування несвідомої навіть свого роду маси „греко-католиків", „руснаків" та „русинів", з одним і навіть двома „с", у свідому свого роду і своєї мети спільноту українських поселенців в Америці. Але, ми ще й досі не маємо повної і всеохоплюючої та в кожному відношенні наукової історії нашого поселення в цій країні.

Проте, існує чимало джерел для такої історії. Крім ряду урядових, зокрема іміґраційних і судових та церковних документів, перводжерелом початків нашої історії в Америці можна вважати „Свободу". Це відноситься зокрема до кінця минулого та першого десятиріччя нашого століття. Багатющим джерелом для такої історії є зредаґовані д-ром Л. Мишугою Ювілейні Книги УНС з 1936 і 1944 років, як і багато статистик, споминів та статтей більше чи менше кваліфікованих авторів в інших подібних виданнях, зокрема календарях-альманахах УНС, друк яких започатковано в 1896-му році та яких досі, вже разом з цим на 1982-ий рік, появилося 72. До речі: зміст календарів-альманахів УНС від 1-го в 1896 р. до 58 в 1968 році поданий у написаному Богданом Кравцевим Бібліографічному огляді, надрукованому в ювілейному альманасі УНС на 1969-ий рік, що появився під назвою „Українська заморська твердиня". Очевидно, що до цих джерел можна і треба додати ще цілий ряд інших, що появилися поза в-вом УНСоюзу.

Це коротко про джерела для історії українського поселення в Америці.

Але, одним з найбільших, найповніших і найбільш промовистих справжніх дзеркал життя і розвитку того, що ми вже звикли

називати Американською Україною, є без сумніву протоколи керівних органів Українського Народного Союзу, зокрема його вже 29 конвенцій. Правда, це протоколи до 1910-го року єдиної, а опісля вже одної з багатьох крайових організацій українців в Америці, та це справи не зміняє. Не було бо в житті і розвитку українців в Америці важливішої події, не було більшої радости чи більшого смутку, більшого успіху чи більшої невдачі, як і більшої мудрости чи якоїсь більшої глупоти, щоб вони не мали свого відгомону на конвенціях УНС та свого віддзеркалення у протоколах з цих конвенцій. А втім, не тільки „більші", але досить часто й „менші", а то й цілком малі справи й події мають у цих протоколах своє віддзеркалення й говорять своєю мовою.

На жаль, не всі ці протоколи зберігаються в архівах УНС. Заледви половину з них, себто протоколи 14 останніх конвенцій від 16-ої в 1925 р. до 29-ої конвенції в 1978 р. оправлені в окремі книжки, а за протоколами-звітами з 15 попередніх конвенцій треба шукати в річниках „Свободи", що вимагає окремого часу і труду, бо річники „Свободи" ще й досі не мають індексів, хоча про їх потребу вже так багато сказано і написано. У 1983-му році „Свобода" відзначатиме своє 90-річчя, а рік пізніше, в 1984-му році, сповниться 90 років УНСоюзові. Провід УНСоюзу вчинив би велику прислугу самому УНСоюзові, як і взагалі історії українського поселення в Америці та його дослідникам, якщоб у відзначення тих роковин включив здійснення давніх, можна б сказати: прадавніх постанов про виготовлення індексу річників „Свободи", та подбав про окремі відбитки звітів і протоколів з тих 15 перших конвенцій, з яких тих документів немає в архіві.

Сказано, що в протоколах конвенцій УНС віддзеркалюється дуже вірно життя і розвиток українського поселення в Америці та в поважній мірі також у Канаді і взагалі в Новому Світі в усіх його проявах, зокрема в організаційній, економічній та культурній, як і не в малій мірі політичній. На базі цих протоколів, в історії життя і розвитку УНС і всієї нашої громади цілком виразно зарисовуються певні етапи, можна б сказати — „доби", головніші з яких спробуємо відмітити в цьому короткому огляді.

1. КОЛИСКА І ШКОЛА ТА ОПІКА

Перші п'ять конвенцій УНС у минулому сторіччі — вони тоді відбувалися кожного року — це виразна „колиска і школа". УНС народився на основуючих зборах у „День батька своєї країни" Джорджа Вашінґтона 22-го лютого 1984-го року, народився з того, що — як це окреслив о. Григорій Грушка, засновник „Свободи" й ініціятор Союзу, цитатом слів Шевченка — „трупи встали і очі

Головний Уряд 1896

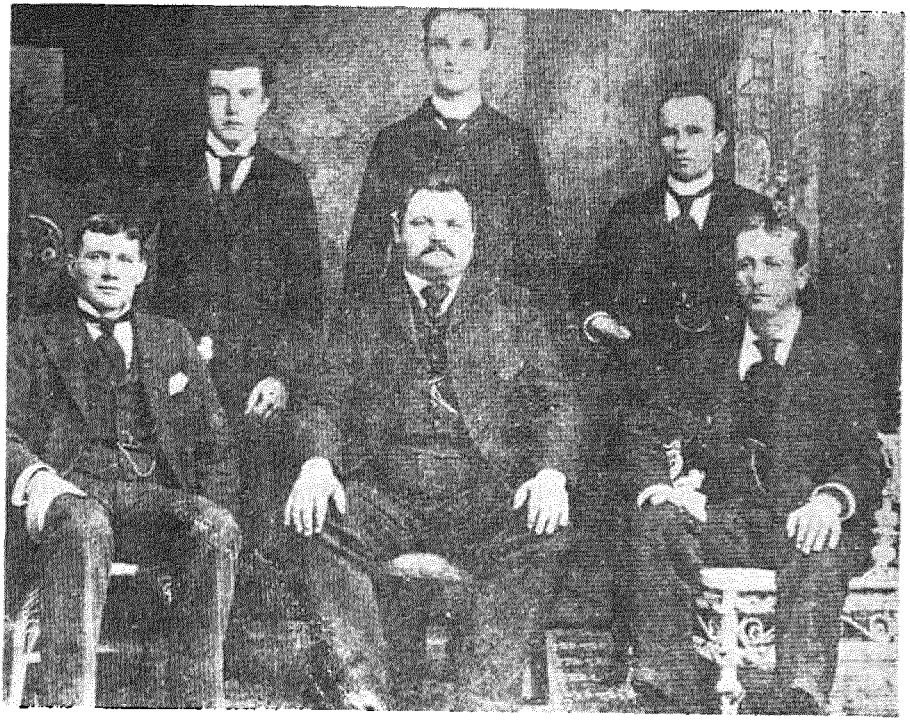

Головний уряд УНСоюзу, обраний на третій Конвенції, що відбулася в Мт. Кармел, Па. 1896 року. В першому ряді (сидять зліва): Ю. Хиляк — гол. касир, І. Глова — голова, о. І. Констанкевич — радний. У другому ряді (зліва): о. І. Ардан — радний, о. Стефанович — радний та о. Н. Дмитрів — гол. секретар.

відкрили". Основоположники УНС — горстка „попиків-радикалів" та кількох інтелігентів — бачили велику, але далеку мету і треба було починати таки справді від „колиски", від самого організаційного початку, та від „штуби" — науки самих основ організації і народовладдя. Це відноситься також до цілей УНС в його зародку. Фактично першою метою забезпечення в УНСоюзі були гроші на.. похорон члена. Після кількох випадків, як людина померла, переважно від нещасливого випадку в копальні чи на іншій праці, і небіжчик лежав кілька днів „на лаві", бо не було де і за що поховати, треба було щось в тій справі зробити. Ще досі на членських грамотах УНС збереглася рубрика про те, скільки член призначає із суми свого забезпечення на свій похорон, хоча ця рубрика не має сьогодні вже жадного значення і вартости. Для багатьох членів,

забезпечених на одну чи дві тисячі долярів, мабуть правильнішою була б рубрика про те, звідки взяти решту грошей на його похорон. Таку ж саму ролю грали в „колисці" УНС всі інші наявні в тому часі соціяльні проблеми: безробіття, каліцтво, експлуатація і, в додатку, національна дискримінація.

Цілі і завдання УНС в цьому першому періоді його існування можна в звести до кількох основних, між ними головно: 1) Організаційне охоплення несвідомої й упослідженої української маси та створення її проводу; 2) Соціяльне освідомлення і опіка; 3) Культурно-освітня праця і 4) Боротьба за українську людину і її душу. Усе це має своє віддзеркалення власне в тих перших конвенціях УНСоюзу та в звітах і описах його активности.

2. ПРОГРАМОВО-ІДЕЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ

Другий важливий період у праці і розвитку УНС, що віддзеркалюється в протоколах, звітах і описах чергових п'ятьох конвенцій у першому десятиріччі нашого століття (1900-1908 — конвенції тоді відбувалися що два роки), можна б назвати періодом ідейно-програмового оформлення. Продовжуючи, поширюючи і розгортаючи завдання зі своєї „колиски і школи", УНСоюз у цьому своєму другому періоді стає вже — можна б сказати — дорослим юнаком, який знає хто він є, чого хоче і чого йому треба та як він це може досягнути. Крім згаданого вже продовжування та розгортання своїх соціяльних завдань, УНС у цьому другому періоді виразно оформлює обличчя українського американця, чи американського українця, як повноправного співгромадянина Америки та як свідомого члена свого українського народу. Переконування і заклики „вибирати папери", себто ставати громадянами Америки, чергуються із пригадками, що „ми частина великого і славного українського народу", що „ми не сміємо забувати Матері, яка нас породила, ні наших братів, що в неволі" та приложити і своїх рук до „з'єднання всіх українців в одну самостійну державу з порядками наскрізь демократичними" („Свобода", 17-го жовтня 1900). Під знаком цього американсько-українського характеру УНС відбулося відзначення першого „ювілею" УНС — його 10-річчя в 1904 р., і в цьому періоді схваленням на сьомій конвенції в 1902-му році 50 дол. з каси УНС на допомогу українським студентам у Львові започатковано матеріяльну допомогу „Старому Краєві", яка вже постійно зростала. На найширшу скалю розгорнено в тому часі культурно-освітню активність, організуючи школи і читальні, видаючи і спроваджуючи зі Львова книжки і підручники, рішально — ініціятивно і фінансово — причиняючись до будови церков і

народних домів. Усе це проходило у найбільш завзятій і „радикальній" боротьбі проти ще могутнього тоді мадяронства, москвофільства та всіляких інших назадництв. У цьому періоді УНС цілком заслужено здобув собі горду назву „Батько-Союз", бо таким він справді і в кожному відношенні став.

3. ДЕКАДА ВЕЛИКИХ КРИЗ І ПЕРЕМОГ

Третю з черги декаду в історії УНС, віддзеркалену в його конвенціях від 11-ої в 1910 р. до 15-ої в 1920 р. включно, можна оправдано назвати декадою великих криз і перемог майже в усіх відношеннях, зокрема організаційному та суспільно-громадському. При цьому варто згадати, що ці великі кризи організаційного, чи іншого порядку не мали „кризового" впливу на фінанси УНС.

Декада великих криз почалася вже на 11-ій конвенції, що відбулася 20-23-го вересня 1910 р. в Клівленді та на якій, під впливом приявного на тій конвенції почесного члена й опікуна УНС, тоді ще „Руського Народного Союзу", єпископа С. С. Ортинського, схвалено змінити назву УНС на „Греко-Католицький Руський Союз". Зміна назви була схвалена, але ніколи не була переведена в життя, бо правні дорадники УНС ствердили, що зміна не була законна, але це схвалення було причиною розколу і створення вже в жовтні того самого 1910-го року „Другого Союзу", пізніше Робітничого і тепер уже Українського Братського Союзу, та опісля в 1911 р. „Союзу Руських Греко-Католицьких Церковних Братств ‚Християнська Любов' ", теперішнього Союзу Українців Католиків „Провидіння".

Але найбільша організаційна криза в історії УНС заіснувала після 13-ої конвенції, яка відбулася в Боффало, Н.Й., в днях 7-12 вересня 1914-го року, та на якій уневажнено дотогочасну систему членських вкладок на підставі т.зв. „необмеженого розмету" і схвалено — також на вимогу деяких стейтів, в яких УНС мав свої відділи — перехід на модерну систему членських вкладок на базі виготовленої Крайовим Братським Конґресом т.зв. „табелі смертности". Зміна полягала в тому, що замість дотогочасного визначування висоти членських вкладок від поділу на всіх членів загальної суми виплаченого спадкоємцям забезпечення по померлих членах, цю висоту тепер рішено визначувати згідно із згаданою „табелею смертности", залежно від віку члена та суми забезпечення. Причиною найбільшого невдоволення було те, що цей вік членів встановлялось не від часу їхнього забезпечення і членства в УНС, а від їхнього віку в часі переведення зміни системи, себто в 1915-му році. До кризи та її наслідків причинились зокрема новостворені конкуренційні союзи, хоча й вони незабаром були

зобов'язані перейти на ту ж засуджувану ними модерну систему. Результат: із 25,335 членів під час 13-ої конвенції в 1914-му році, на якій зміну схвалено, УНС „злетів" до 11,891 членів на черговій, 14-ій конвенції, яка відбулася три роки пізніше, в жовтні 1917 року в Гаррісбурґу.

Не зважаючи на ці глибокі і дошкульні організаційні кризи, в конвенційних звітах і протоколах тієї декади записані і віддзеркалені подивугідні успіхи УНС. Тут не місце на ширші і точніші описи тих успіхів, отже згадаємо тільки коротко про деякі з важливіших:

1. Просвітня комісія. На 12-ій конвенції у Вілкс Бері в 1912 р. створено Просвітню комісію та надано їй повновласті для плянування і ведення та керування суспільно-громадською працею УНС у найширшому засягу. Вже в тому ж році Комісія почала організувати „Американську Просвіту" на лад старокрайової у Львові, почала закладати читальні і видавати книжки (м. і. старанням цієї комісії видано вперше Історію України /Рафаловича/ англійською мовою), із рівночасним організуванням шкіл та клюбів громадян для активної участи в американській політиці.

2. В 1914 р. переведено вперше на крайову скалю найширшу акцію протесту проти заборони російсько-царським урядом у Петербурзі святкування в Україні 100-річчя народження Шевченка. Між іншим, висланий тодішньому президентові Вільсонові протестаційний лист Екзекутиви УНС був переданий американським амбасадором у Петербурзі царському урядові.

3. З уваги на поступову диференціяцію українського зорганізованого життя в Америці та виникнення інших крайових організацій, створено насамперед Українську Народну Раду, опісля відбуто „Сойм" із створенням Федерації й опісля Українського Народного Комітету, який під проводом о. Петра Понятишина домігся того, що Конґрес ЗСА в 1917-му році схвалив а президент Вільсон проголосив в цілій Америці „Український День" із збіркою фондів на допомогу Україні. Між іншим, це було вперше, що в урядовому документі ЗСА вжито назви „Україна".

Історія УНС у цій декаді вповні потвердила давню істину, що коли удар когось не повалить, то він його ще тільки скріпить. УНС у тому періоді здобув собі оправдане окреслення „Української заморської твердині".

4. З ДУХОМ ЧАСУ

Четвертий і найдовший період в історії УНС, віддзеркалений в протоколах його конвенцій та в звітах з рішень і праці між конвенціями, включає час від згаданої вже 15-ої конвенції в 1920-му

Передевісником „Нової доби" в УНСоюзі була 23тя конвенція, яка відбулася в червні 1954-го року у Вашінґтоні та була одною з найвеличавіших в історії УНС. Майже 20 законодавців, включно з тодішнім сенатором і пізніше (1961-1963) 35-тим з черги президентом ЗСА Джоном Ф. Кеннеді, вітали цю конвенцію особисто. В конвенції вперше взяли активну участь делеґати з нових, післявоєнних поселенців, а один з них, д-р Ярослав Падох, був обраний на головного радного й опісля (1958-1974) на головного секретаря. На фото: звітує востаннє у своїм житті головний редактор „Свободи" д-р Лука Мишуга (помер 8-го лютого наступного 1955-го року.

році після Першої світової війни до 23-ої конвенції, яка відбулася після Другої світової війни у Вашінґтоні в 1954-му році. Цей період всеціло проходив власне з „духом часу" в кожному відношенні: організаційному, фінансово-інвестиційному й адміністраційному та суспільно-громадському, як в українському, так і американському розумінні. Згадаймо коротко тільки про найголовніші прикмети того розвитку:

1. Після закінчення Першої світової війни УНСоюз мав уже 30-

літню практику і традицію та перейшов найголовніші етапи свого розвитку, мав уже велику організаційну сітку та сильну фінансову базу і десятки й тисячі відданих діячів піонерів типу Миколи Мурашка, Романа Слободяна та інших, до яких долучилися уже з нової, політичної еміґрації діячі такого маштабу, як Лука Мишуга, Дмитро Галичин, Володимир Ґалан, Степан Куропась та багато-багато інших. А в тих 30-их роках до цих двох прошарків українських поселенців почали поступово включатися та приходити до голосу молоді діячі із уже народженої в Америці генерації такої мірки, як Михайло Пізнак, Степан Шумейко, Йосип Лисогір та інші. Консолідація та синтеза тих прошарків і репрезентованих ними ідей була чи не найбільшим досягненням тодішнього проводу УНС власне під знаком „духа часу".

2. Всеціло „з духом часу" поступала організаційна праця. Майже в кожній міжконвенційній каденції здійснювано схвалювані на конвенціях нові роди забезпечення та взагалі модернізацію забезпеченевої системи, достосовуючи її до загального розвитку в тій ділянці.

3. Вповні „з духом часу" проходила й суспільно-громадська діяльність УНС та його — можна б сказати — „політика", як в американському, так і українському відношеннях. Діячі УНС грали головну ролю у сформуванні суспільно-громадських центральних репрезентацій: Об'єднання Українських Організацій в Америці після Першої світової війни та Українського Конґресового Комітету під час Другої світової війни. Оборона прав українського народу, насамперед протести проти нових окупацій, опісля такі події в Україні, як перманентні народовбивчі акції комуно-московських окупантів на Наддніпрянщині та пацифікації і подібне в Галичині, викликують найширші протестаційні акції із рівночасною допомогою тепер уже революційному спротивові українського народу. Ці акції продовжувались у відповідній формі під час Другої світової війни. Характеризує ці акції слово тодішнього гол. предсідника Миколи Мурашка на 20-ій конвенції, яка відбулася в Гаррісбургу в 1941-му році. Відкриваючи конвенцію М. Мурашко пригадав, що в тому самому місті відбулася 24 роки тому „в часі грізних подій і нещасть Першої світової війни" 14-та конвенція та що „сьогодні, як і тоді, відчуваємо біль і терпіння наших братів у Старім Краю", які не мають можливости піднести голосу в своїй обороні і тому цей голос — говорив М. Мурашко — „підносимо ми, американські українці..."

5. НОВА ДОБА

Історія праці і розвитку УНС в часі від 23-ої конвенції в 1954-му році до останньої 29-ої конвенції в 1978-му році, це вже — можна

б сказати — нова доба і вона ще в живій пам'яті багатьох. Ця нова доба належить без сумніву до найсвітліших в цілій історії УНС. В тій добі УНС зріс із 45,720 членів у 1946 р. до 89,119 в 1974 році, а майно УНС в тому часі збільшилося з 8 мільйонів до понад 38 мільйонів. На цю „нову добу" в історії УНС припадають такі сьогодні вже історичні акції, справжні „походи", як оборона і рятунок та переселення „переміщених осіб", здвигнення пам'ятника Шевченкові у Вашінґтоні, рішальна участь у збірці фондів на встановлення українських студій в Гарвардському університеті, — щоб згадати тільки головніше. Видавництво УНС в тому часі зросло до справжньої „видавничої імперії". Згідно з конвенційними протоколами виглядає, що кульмінацією, очевидно дотеперішньою, того нового розвитку та успіхів була 28-ма конвенція в 1974 р., бо після неї вже почалися деякі коливання. Та про це вже скаже майбутній історик.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ВИСНОВКИ

На початку цього дуже загального і дуже короткого календарного огляду віддзеркалення вже майже 90-літньої історії УНСоюзу в протоколах і звітах з його 29 конвенцій, сказано, що власне ці протоколи і звіти є „одним з найбільших, найповніших і найбільш промовистих" власне дзеркал нашого життя і розвитку в Америці. Це дзеркало дозволяє і на деяку загальну характеристику та висновки, що можуть пригодитися також сьогодні і в майбутньому. Назвімо головніші з них:

1. Віддзеркалена в конвенційних протоколах історія УНС потверджує давню і самозрозумілу істину, що з кожного діла маємо стільки користи, скільки труду в нього вложимо. Тільки великим, часом аж до самозаперечення жертвенним трудом його піонерів та дальших працівників УНС добивався своїх подивугідних успіхів. А в началі кожного з тих діл було завжди щире, палке і мудре слово та велика і шляхетна ідея.

2. Другу характеристику з'ясуємо промовистим прикладом одної дебати на телебаченні в 1970-тих роках. Дебатували представники в тих часах дуже — сказати б — „розтерзаного" студенства кількох університетів. Темою дебати було: „Покоління без мети" (Generation without cause). Результат-висновок дебати був такий, що „найважливішою метою сьогоднішнього покоління є... знайти собі якусь найважливішу мету".

Це — думаємо — й було головною передумовою і причиною багатьох неперевершених успіхів УНСоюзу: завжди велика і корисна та благородна мета і чітка програма.

3. Третя головна причина і передумова успіхів і росту УНСоюзу це його характер і поступування. Також і на це пригадується промовистий приклад, про який згадаємо:

Кілька років тому в Українському Інституті Америки в Ню Йорку відбулася „Жива рецензія" на пошану нашого видатного і заслуженого науковця, проф. Юрія Шевельова. Імпрезою проводив проф. Іван Фізер і він у своєму вступному слові, відкликаючись на — якщо не помиляємося — Шекспіра, згадав про дзеркало і лямпу. Дзеркало — це ми, це наша активність; лямпа — це наша батьківщина Україна. Як довго в дзеркалі наших активностей відбивається світло нашого пов'язання та наших турбот за долю нашої батьківщини, так довго ми існуємо, як вартісна і творча спільнота. Не дай, Боже, щоб світло цієї лямпи примеркло і згасло в дзеркалі нашого життя і наших активностей, бо тоді померкнемо а то й згаснемо й ми, як етнічна українська спільнота.

Ми зокрема бажали б наголосити і підкреслити цю справу „дзеркала і лямпи", бо від деякого часу, від кількох років, можна з тривогою спостерігати посилювану тенденцію обмежувати УНС до забезпеченево-економічної установи. Цікаво, що ці тенденції і вже навіть практичні намагання походять з двох до деякої міри скрайніх сторін, хоча і з цілком протилежних мотивів та в протилежних цілях. Одні бо хотіли б, щоб УНС не займався „політикою", залишаючи виключно їм турботу про Україну та акції на оборону українського народу і на допомогу в його змаганнях, а інші взагалі не бажають тими справами турбуватися.

4. Четвертою характеристикою і висновком із того, що віддзеркалюється в протоколах конвенцій УНС, це — так сказати б — активна свідомість тієї чи не найбільшої і найдавнішої істини, що „згода будує — незгода руйнує", і відповідні висновки з того в практичному поступуванні.

5. Вкінці ще згадати б про далеко не останню, радше навпаки, одну з найперших і найголовніших передумов успіхів УНС у минулому: це відповідальність конвенцій вибирати до проводу кваліфікованих та чесних, мудрих, працьовитих й енергійних діячів, які хотіли б, уміли б і могли б та знали б як керувати установою і розбудовувати та збагачувати її новими вартостями.

* * *

КОНВЕНЦІЇ УНС

Ч. П.	Рік	Місцевість	Було: членів	майна (дол.)
1	1804	Шамокін, Па.	439	220.35
2	1895	Олифант, Па.	439	605.60
3	1896	Кармел, Па.	587	756.96
4	1897	Мейфілд, Па.	1,019	2,944.93
5	1898	Шенандоа, Па.	1,593	5,688.57
6	1900	Піттсбурґ, Па.	3,067	10,184.40
7	1902	Джерзі Сіті, Н. Дж.	3,384	14,252.19
8	1904	Шамокін, Па.	5,875	17,993.34
9	1906	Скрентон, Па.	7,888	23,705.34
10	1908	Філядельфія, Па.	8,795	46,071.26
11	1910	Клівленд, Па.	14,430	100,388.87
12	1912	Вілкс Бері, Па.	14,917	140,530.46
13	1914	Боффало, Н. Й.	25,335	261,729.46
14	1917	Гаррісбурґ, Па.	11,891	432,012.56
15	1920	Філядельфія, Па.	12,237	586,317.98
16	1925	Рочестер, Н. Й.	18,195	1,334,415.47
17	1929	Нюарк, Н. Дж.	21,286	2,191,786.65
18	1933	Дітройт, Міш.	20,702	3,514,382.35
19	1936	Вашінґтон, Д. С.	30,335	4,489,305.96
20	1941	гаррісбурґ, Па.	38,167	5,926,167.04
21	1946	Піттсбурґ, Па.	45,720	8,412,029.14
22	1950	Клівленд, Огайо	56,983	11,167,057.09
23	1954	Вашінґтон, Д. С.	70,221	15,258,377.64
24	1958	Клівленд, Огайо	72,438	20,366,992.10
25	1961	Нью Йорк, Н. Й.	81,441	25,460,819.06
26	1966	Чікаґо, Ілл.	86,059	30,985,454.98
27	1970	Клівленд, Огайо	89,107	35,477,888.15
28	1974	Філядельфія, Па.	89,119	38,811,358.43
29	1978	Піттсбурґ, Па.	87,655	42,225,451.51

Головний Уряд УНСоюзу 1978-1982. Сидять (зліва): головний організатор Василь Оріховський, головний касир Уляна Дячук, головний секретар Володимир Сохан, головний директор УНС в Канаді сен. Павло Юзик, заступник гол. предсідника Мирон Куропась, головний предсідник Іван Флис, заступниця гол. предсідника Марія Душник і головні контролери: Богдан Футей, Іван Геврик, Іван Телюк, Богдан Гнатюк і о. митрат Степан Біляк. Стоять головні радні (зліва): Роман Куропась, Мирослав Кальба, Микола Хомanчук, Михайло Сорока, Тарас Шмаґала, Анатолій Дорошенко, Галина Олек, Василь Дідюк, Анна Гарас, Євген Репета, Аскольд Лозинський, Андрій Джула і Текля Мороз.

АМЕРИКАНСЬКИМ УКРАЇНЦЯМ

Написав Сильвестер Яричевський

За гори високі, за моря грізні
Полинули діти одної рідні:
Пішли на чужину та долі шукати,
Бо долі не мала убогая Мати;
Летіли здобути свяченую волю,
В далекій чужині, в незнаному полю . . .

— Вкраїно, о Нене печальна, свята,
Чому ж то Ти долі синам не дала?
— Ой, дала ж я долю, подала святую,
Та ворог підкрався в годину лихую,
Лютує зі зброєю злоби, облуди
І пеклом подихнув з ворожої груди . . .

В ярмі, у неволі козацькі сини,
В ганьбі, у зневазі батьківські гроби,
Кайданами слово зглушили тирани,
Серцям завдають лиш пекольнії рани,
Тому то помчались від мене соколи, —
То ж краще в чужині, як дома — в неволі . . .

— З якою ж то зброєю пішли у руках
Шукать талану по безкраїх степах?
— Узяли з собою лиш душі здорові
І руки до праці трудної готові,
А в грудях любови святі заповіти,
Щоб Матір підняти та болі коїти . . .

Заточенці-браття! Любов'ю сильні
Зірвете із Нені окови грізні —
Борітеся з трудом: день волі настане
І громом побіди на ворога гряне,
Засяє Вкраїна у ясному цвіті
В старому й новому великому світі.

Писано в селі Лучинцях,
Рогатинського повіту

(Передрук із „Першого Руско-Американського Календаря", Мт. Кармел, Па., 1897 із зміною назви русин на українець й Русь на Україна).

Пам'ятник о. Григорієві Грушці (у виконанні Михайла Черешньовського) основоположникові „Свободи" й Українського Народного Союзу, поставлений і відкритий початково в Українському Культурному Городі в Кліівленді в 1962-му році, і опісля перенесений та поновно присвячений на Союзівці у вересні 1981-го року.

ПАМ'ЯТНИКИ ПРИГАДУЮТЬ І ЗОБОВ'ЯЗУЮТЬ

(Слово А. Драгана під час поновної присвяти пам'ятника о. Григорієві Грушці на Союзівці 20-го вересня 1981)

Пам'ятників не потребують ті, хто на них заслуговує. Для них бо найкращими і найтривалішими пам'ятниками є їхні вчинки, їхні слова і діла. Не потребує пам'ятника і о. Григорій Грушка. Для нього найвеличавішим пам'ятником є створені ним уже майже 90 років тому ,,Свобода", те ,,слово в началі", та Український Народний Союз, початок того, що називається Американською Україною.

Але пам'ятника о. Григорієві Грушці потребуємо ми, його спадкоємці, і ті, що приходитимуть після нас. Ми потребуємо того пам'ятника, щоб він нам по всяк час пригадував спадщину о. Грушки, пригадував його ідеали і заповіти, бо без них не було б нас, як свідомої своєї мети і своїх завдань спільноти.

Які ж це ідеали?

Пам'ятник о. Григорієві Грушці на цьому ,,клаптику України на американській землі" є вже четвертим з черги.

Перший пам'ятник — це пам'ятник першому в українському народі, його генієві і пророкові Тарасові Шевченкові. Шевченкове слово, оте, ,,наче срібло куте, бите і семикрати перелите вогнем в горнилі" слово розкувало наші душі, воно відкрило нам повіки, привернуло нам мову, воно, те слово, перетворило рабів у вольних людей, дало їм батьківщину та живим, мертвим і ненародженим вказало мету і шлях до неї. Шевченків заповіт для нас, українців поза Україною, виписаний на його пам'ятнику при вході на цю оселю:

,,І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь!"

Другий пам'ятник — це пам'ятник великому гетьманові Іванові Мазепі, який словом і ділом залишив нам заповіт ,,...А за віру хоч умріте і вольностей бороніте! Нехай вічна буде слава, же през шаблю маєм права!"

І третій пам'ятник — це пам'ятник Лесі Українці, яка наче б і думала про усіх нас разом і кожного зокрема, пишучи у вірші:

Я на гору круту, крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І вагу несучи ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу темную нічку невидну
Не стулю ні на хвилю очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

Це і є ідеали трьох велетнів нашої української нації, вшанованих пам'ятниками на цьому „клаптику України". Додаймо до них ідеали нашого українського Мойсея, нашого Великого Каменяра Івана Франка, якого вже раніше вшановано пам'ятником на оселі братнього Українського Братського Союзу, і матимемо душу української нації, матимемо ідеал України.

До цих пам'ятників долучується тепер пам'ятник о. Григорієві Грушці. Це не значить, що ми ставимо о. Грушку поруч Шевченка, Франка, Лесі Українки і гетьмана Мазепи. Ми ставимо йому цей пам'ятник за те, що він ці ідеали, такі співзвучні з американськими ідеалами, з „новим і праведним законом Вашінґтона", словом і ділом переніс на американську землю, що він створив з них синтезу, яку втілив в Український Народний Союз! Власне завдяки тим ідеалам Український Народний Союз став для нас „союзом ідей, праці та інтересів", а для нашого гнобленого, але таки справді нескореного народу став „українською заморською твердинею".

За цей свій американсько-український, братсько-народний характер та за ці свої ідеали і їх здійснювання Український Народний Союз здобув найвищі признання між своїми та пошану і респект серед своїх американських співгромадян, але рівночасно стягнув на себе всі найбільші удари і напасті усіх ворогів української волі, тепер зокрема народовбивчого комуно-московського ворога людства. Не мільйони Українського Народного Союзу, хоч які вони важливі, не що інше, як саме його ідеали, його народно-братський характер та його активність, визначена о. Грушкою й іншими піонерами: мобілізація наших сил і ресурсів, поширювання правди про Україну, плекання українських традицій і розвиток української культури та збагачування ними незрівняної

американської мозаїки, рівночасно із забезпеченевою та допомоговою активністю, — все це, а не що інше, є головним прицілом усіх ворожих нападів і напастей. Намагаючись знищити Український Народний Союз, комуно-московський ворог вдаряє насамперед в його основу, намагається стягнути його з його народно-братських позицій, бо це й було б початком його кінця. Сьогодні навряд чи подиблеться в совєтських публікаціях згадку, переважно лайку про УНСоюз, а їх багато, щоб не було додатку: „страхувальний", себто, асекураційний.

На превеликий жаль, ворог у цих намаганнях не одинокий, бо час від часу трапляються і між нами такі, які у своїй несвідомості та з інших мотивів і в інших цілях, але тим не менше в унісон з ворогом, намагаються заперечити оформлені також законно і статутово завдання УНСоюзу, стягнути його з братсько-народного п'єдесталю до от собі ще одної тільки асекураційно-фінансової установи, яка повинна дбати тільки про фінансові інтереси своїх членів.

Мавши це на увазі та користаючи з нагоди поновної присвяти цього пам'ятника основоположникові нашого Українського Народного Союзу, ми повинні в першу чергу самі поновно присвятитися тим високим ідеалам, які були покладені та лежать в основі нашого Українського Народного Союзу, цього нашого „союзу ідей, праці та інтересів", цієї нашої „української заморської твердині". Ми повинні тут, біля цього пам'ятника, поновно приректи, що будемо ці ідеали плекати, розвивати і здійснювати та всіми своїми силами і законними засобами берегти і обороняти Український Народний Союз від усіх його ворогів, та передамо це також у заповіті для тих, які приходитимуть після нас.

І так нам, Господи Боже, допоможи!

Постать св. Володимира Великого, хрестителя України, на пам'ятнику на Володимирській Гірці над Дніпром у Києві.

СПІЛЬНЕ ВІДЗНАЧЕННЯ 1000-ЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Користаючи з нагоди відбуття нарад Сесії Секретаріяту Світового Конґресу Вільних Українців в Торонто, Канада, в днях 26-27 червня 1981 року, представники Української Православної і Української Католицької Церков відбули наради в справі спільного відзначення 1000-ліття Хрищення Руси-України. В нарадах взяли участь Владика Митрополит Мстислав Скрипник; Владика Митрополит Максим Германюк, ЧНІ; Владика Митрополит Стефан Сулик; о. Архипресвітер Семен Савчук і о. шамб. Роберт Москаль. У висліді нарад видано таку спільну заяву:

Беручи до уваги важливість неповторної історичної події, що її віруючі українці скрізь у світі відзначатимуть в 1988 році, — Тисячоліття Хрищення Руси-України, за св. Рівноапостольного Князя Володимира Великого, та вповні розуміючи невідрадний стан наших братів і сестер на рідних землях, ми, представники Української Православної і Української Католицької Церков поза межами України, свідомі нашої превеликої відповідальности перед Богом, Христовою Церквою і Українським Божим Народом, який зазнав на протязі своєї історії і досі зазнає стільки лиха та роз'єднуючих впливів із сторони ворожих йому чинників, стверджуємо необхідність спільно відзначити цей небуденний історичний Ювілей нашого українського народу. Форму і спосіб цього спільного відзначення ювілею — Тисячоліття, ще розглянемо та в слушний час повідомимо наших улюблених у Христі вірних.

Вміжчасі прохаємо ниших вірних про святі молитви за кращу долю наших братів і сестер на рідних землях та за покращання християнських взаємин між нами самими поза межами України. Нехай щезає дух, який збудував Вавилонську Вежу, а нехай Дух Святий, що зійшов на Христових учеників і Апостолів, нас наново з'єднає у любові Того, в якого ми всі христилися і в якого ми одягнулися.

Благословення Господнє на вас усіх!

†Мстислав †Максим †Стефан
о.Архипресвітер Семен Савчук

Торонто, дня 27-го червня, 1981 року Божого.

Українська церква в Люрді. Парафразуючи слова 50-го псальму та заступаючи слова Сіон словом Люрд, а Єрусалим словом українська церква, можна б сказати: Господь ущасливив благоволінням своїм Люрд і там здвигнено стіни української церкви. Сталося це завдяки ревності і наполегливості ініціятора цієї будови в цьому відпустовому центрі Вселенської Церкви, о. Василя Прийми. Сама будова церкви, за архітектурним проєктом інж. М. Д. Німцева, була вже завершена в 1981-році. Потрібне ще внутрішнє устаткування. Торжество посвячення нового храму передбачене на 28-го серпня 1982-го року, у свято Успіння Пресвятої Богородиці, чудесною появою та чудами якої вславився Люрд.

ТРАДИЦІЯ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Написав МИРОСЛАВ Д. НІМЦІВ, архітект

ТРАДИЦІЯ

Як треба розуміти традицію?

В загальному, традиція — це ждерело національного існування, це релігійно-моральна основа народного духа.

Яке є відношення традиції в архітектурі?

Архітектура є одною із галузей мистецтва, в якій виявляється духова і матеріяльна культура народу.

Чи можливе збереження і продовження традиції архітектури українських церков?

Українська церковна архітектура має глибоке коріння у розвитку культурних надбань цілого народу. У минулому наш нарід вклав в церковну архітектуру не лише свою працю, але і свою самобутність, свою душу, свої мистецькі ідеали. Плекання та збереження традиції української церковної архітектури має величезне значення зокрема тепер, коли відзначатимемо святково 1000-ліття введення Христової віри в Україні-Русі, у східньому обряді, як невід'ємну частину Східньої Церкви, яка тоді була в центрі тодішнього культурного світу.

АРХІТЕКТУРНІ СТИЛІ

Часто особи із церковних кругів, чи будівельних комітетів, мають неправильне поняття про архітектуру як таку, не лише в загальному, але теж відносно архітектурних стилів. Думають вони, що архітектор проєкту церкви це неначе „кравець", який „убирає" церковну будівлю у даний „стиль", значить прикрашує її різними елементами-прикрасами, декораціями „даного стилю". І це для них становить „стиль" даної церкви.

Немає зрозуміння, що кожний архітектурний стиль становить сам собою відмінну архітектурну, як і конструкційну розв'язку даної проблеми у даному часі, в обсязі даного технічного і культурного розвитку.

Михайлівський золотоверхий собор у Києві: 1108 р. (Фото 1910 р.)

А як взагалі поставали архітектурні стилі? Як вони творилися?

Архітектурний стиль починається із конструкцій та будівельних матеріялів, при допомозі яких ті конструкції будувалися.

Наприклад, грецькі стилі, як дорійський, йонський чи коринтський, хоча мали засадничо одну конструкцію, яка полягала на заложенні колюмн та горизонтальних бальків, все ж таки різнилися поміж собою не лише архітектурними формами підстави та вершків цих колюмн, але мали теж різниці у розположенні тих колюмн та бальків, які їх сполучали. Ритмічне заложення колюмн, комбінація цих колюмн та двигаючих стін, були підставою нових стилів. З важкими пропорціями дорійський стиль перейшов у легший стиль йонський та ще більш витончених пропорцій коринтський стиль. Цьому співдіяла вироблена краще техніка сполучень, а з тим і більша наявність витонченого різьбарства та їхніх деталів.

Римська архітектура створила свій стиль, вийшовши із грецького, але розвинула вона дальше будівельну техніку склепінь та арків, при допомозі нової техніки мурування, яка нагадує дуже сьогоднішній бетон. Так отже римська архітектура створила будівлі незвичайних розмірів, як купалень (терми Каракаллі) та святиню Пантеон, славної однокопульної будівлі. Таким способом

нова техніка та будівельні матеріяли йшли впарі із новими заложеннями римського клясичного стилю.

Романський та готицькі стилі теж вийшли із нових конструкцій та архітектурних заложень. Романський стиль користувався простими, півокруглими арками та склепіннями, створюючи нові архітекрурні заложення. Готицький стиль користувався стрімкими, „гострими", піднесеними арками та склепіннями, намагаючись створити високі, взнеслі простори церков; цей „гін вгору" відповідав релігійним почуваням того часу. Конструкції готику були так вдосконалені, що підпори піднесених арків виходили на зовні, створюючи незвичайну легкість пропорцій у нутрі та легкість архітектурних форм. Все ж таки національні різниці культур створили різні відтіні готику: французький, англійський та німецький, із головніших, поширюючись по цілій Европі.

В історії архітектурного мистецтва спостерігаємо послідовні зміни архітектурних стилів, залежно від розвитку нових конструкцій, що давали можливість нових архітектурних заложень під впливом нових культурних проявів, як поява ренесансу, цілковитого контрасту до середньовічного готика, або пізніше впровадження до конструкцій заліза та залізобетону, який зреволюціонував усі конструкції. Удосконалення сталі дальше уможливило вживання легших бальок та сталевих линв, як для мостів, так і будівель.

Так звана революція індустрії призвела до виникнення на початку XX століття нового стилю сьогоднішнього дня. Революційне вжиття нових, як конструкційних, так і нових будівельних матеріялів, як скла та мателів, намагання до упрощення мистецьких форм і архітектурних заложень, перейшло на наших очах численні зміни сьогоднішнього стилю, який теж звуть „інтернаціональним" стилем, бо він спонтанно охопив майже всі краї. Але у відмінних національних чинниках, як клімату, економії, мистецької культури та наявности нових будівельних матеріялів, витворились різні національні відміни цього стилю, хоча мають ту саму конструкційну базу.

Повертаючи до стилів українських церков, треба ствердити, що першим стилем українських церков був стиль візантійський.

ХРИСТИЯНСТВО В АРХІТЕКТУРІ — ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ

У мистецтвознавстві візантійський стиль почався із хвилиною, як цісар Константин прийняв офіційно Христову віру (344 року по нар. Христа) та побудував собі нову столицю Константинопіль, пізніше названу Візантією. Архітектурний стиль нової столиці перейняв існуючу римську культурну спадщину, але як вислід географічного положення мусів силою фактів підлягати впливам

християнського Сходу: Греції, Малої Азії, Сирії, Єгипту, де вже давно були численні християнські громади та традиції. На Сході відбувалися перші Вселенські Собори, тут установлено перші найголовніші правди віри, тут складено першу літургію у грецькій мові і т.д. Звідси розвинене релігійне життя перенеслося на Захід. Першими наслідниками св. Петра були греки, грецькою мовою служено св. Літургію.

Теперішні люди є під впливом величезного значення сучасного Риму, як центру католицького християнства. Бачать його величезний вплив на все життя Церкви та мимоволі затратили поняття про історичну вагу Східнього Християнства, як вихідної бази віри та традиції взагалі. До такого наставлення причинюється зменшення сфери впливу Східньої Церкви через наплив ісляму від сьомого, чи восьмого століття. Східня Церква втратила величезну територію, хоча взаміну одержала слов'янські краї.

Коли все це візьмемо під увагу, то значення візантійської архітектури є незвичайно важливе та рішаюче із хвилиною, коли удержавлено християнство в Україні-Русі. Фактом є, що візантійська церковна архітектура існувала на теперішніх українських землях, а саме на причорноморських обширах, де були тоді грецькі, значить християнські колонії; згадати б міста Херсонес, Керч та інші. Отже, перші церкви в Києві були побудовані в такий самий спосіб, як церкви в Криму.

Візантійська архітектура, чи радше візантійський стиль в церквах, в історії мистецтва простягається через майже тисячу років, прийнявся в різних країнах, з різними відмінами, залежно від місцевої культури та стану будівельної техніки. Цей стиль витворив чітко визначену схему архітектурної композиції, яка виникла із вимог релігії та обряду. Основою візантійського стилю церкви був центральний плян квадрату дещо видовженого, тринавного (тринефного), із головною копулою (підбанником та куполою) на перехреті, тобто хрестокопульний тип. Такі саме зразки перейшли в Україну із удержавленням, значить поширенням християнства.

Перші українські церкви були отже візантійського стилю, а саме із чотирма стовпами в середині для піддержки підбанника та копули. Такими були церкви Херсонезу та Києва, як Десятинна церква й інші. Більші споруди вимагали більшого числа стовпів для піддержки більшого числа копул, як св. Софія в Києві, і т.д. Не можна заперечити факту, що місцеві технічні та мистецькі сили, вже із причин неминучої потреби, мусіли брати участь у будові тих перших церков та внесли не лише багато своєї праці, але теж

Собор св. Юра у Львові. 1748-1862 рр.

використали існуючі традиційні будівельні матеріяли та технічні засоби. До цього додали вони своє місцеве мистецтво, яке щораз чіткіше виявлялось як у зовнішньому вигляді, так і в устаткуванні нутра (іконографія), засвідчуючи свою самобутність.

З бігом часу архітектурне мистецтво України під впливом геополітичних обставин було виставлене щораз сильніше на впливи Західньої Европи, так, що після візантійського стилю через Україну перейшли всі інші історичні архітектурні стилі, які позначили свій вплив на візантійську основу українських церков. Переглядаючи велику кількість наших церков, які підлягали впливам міжнародних архітектурних стилів, хочемо знайти церкви, які виявили український архітектурний характер, значить, українську традицію. Перш за все мусимо ствердити певну методу, яка дозволить знайти цю архітектурну традицію, оцю, так сказати б, „істину" українських церков. Нусимо почати від засадничої проблеми архітектури українських церков, з'ясувати на чому вона полягає.

ОСНОВИ ЦЕРКОВНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Основною проблемою архітектури українських церков є функція нашої церкви, себто церковної будівлі, як рівнож вияв релігійно-обрядової духовости нашої Східньої Церкви. Одне і друге становить основу архітектури наших церков.

Отже, основами української церковної архітектури є функція церкви і релігійно-обрядова духовість нашої Східньої Церкви. Архітектура і конструкційне заложення даної церковної будівлі мусить задовольнити перш за все оцю основну функцію церкви, яка становить основу традиції українських церков.

Від перших церков, які збереглись або про які знаємо із хронік, переказів, малюнків, мозаїк, і т.п., всі вони відтворювали основи церкви, себто функції церкви. Церкви ці складалися із трьох основних частину: притвору („бабинця") для оглашенних, нефту (нави) себто церкви вірних, та святилища „Святая Святих", яке було відділене іконостасом від церкви вірних. Церква вірних була все архітектурно піднесена, завершена підбанником та копулою, що символізувало небесні простори понад вірними. Оце завершення нутра української церкви переходом із квадрату (четверика) до восьмикутника (восьмерика) лишилось типовим елементом архітектури не лише у мурованому будівництві первісних церков, але теж типовим у церковному дерев'яному будівництві України.

Ця тридільна система розположення частин — об'ємів нашої церкви, себто пляну поземого, яка була виявлена теж вертикально, стала основою церковної традиції. Архітектори та будівничі почерез історію приноровлювались до цієї основи, зберігали цю

традицію, даючи можливу розв'язку проблеми проєктування церков, цієї функції церкви при допомозі можливих, доступних конструкційних засобів — систем та доступних будівельних матеріялів.

Ця функціональність наших церков йшла впарі із відповідним врахуванням нашої відмінної релігійно-обрядової духовости, обряду, звичаїв, спеціяльного почитання святих, додаючи до цього теж і загальну культуру народу та вроджені мистецькі здібності.

Так отже, мавши традицію функціональности церкви, український народ створив ідеальну розв'язку цієї вимоги, а саме — тридільність архітектурного заложення, наявну від Лемківщини до Слобожанщини Східньої України. Тризрубна система із трьома верхами, завершена трьома копулами, стала чи не найкращим доказом цієї „трійці" функції української церкви.

Своєрідний релігійний світогляд нашого народу, так мовити б — релігійна душа народу, виявилася у випливаючих із цього формах прославлювання Господа Бога у своєму обряді. Український обряд є тісно пов'язаний із прославлюванням Святої Трійці, якій Східня Церква в усіх релігійних практиках надає першорядне значення у прославлюванні Всевишнього. У тому прославлюванні ми все послуговуємося — так сказати б — „трійковою системою": ми хрестимося три рази зі складанням разом трьох пальців правої руки. Ми повторюємо три рази „Господи помилуй", характеризуючи Господа повторюємо: Святий Боже! Святий Кріпкий! Святий Безсмертний помилуй нас!" При Богослуженнях вживається трисвічника, який у свято Водохрещі — Йордану занурюється три рази у воду... Тому не диво, що оця „трійця" в архітектурі відповідає так гарно функції нашої церкви, як теж увійшла в основну традицію української церковної архітектури.

Оці три складові частини-об'єми є скомпоновані оригінально, у спеціяльному взаємному відношенні поодиноких частин — просторів церкви, поєднуючись в одну гармонійну цілість, та являються основою архітектурної композиції українських церков. Тут мусимо підкреслити факт, що тридільність основних частин-об'ємів наших церков була розвинена дальше в тому сенсі, що нава (нефт) — церква вірних побільшилася доданням двох рамен із додатковими копулами так, що одержано п'ятикопульну архітектурну композицію. Ця п'ятикопульна архітектура в нічому не суперечила „трійці", бо все таки така церква складалася із трьох головних частин-об'ємів: притвору, нави та святилища, з цією різницею, що нава поміщувала більше вірних, мавши більший об'єм. Ця трійця архітектурної композиції із трьома чи більше копулами як традиційна проявилась теж у всіх архітектурних

стилях, які перейшли через Україну. Архітектори та будівничі, залежно від того, чи додержувались тієї традиції, змогли створити церкви із гармонією архітектурних елементів незвичайної краси. Коли відхилялися від традиції, тоді вже не було гармонії, ні краси.

Функціональність архітектурної композиції дальше позначило саме основне плянування церкви: святилище все було звернене до сходу, бо згідно із нашою східньою літургічною традицією, Схід — це символ вічного світла, сходячого сонця, себто вічного — Бога. Тому священики та вірні все мають бути звернені лицем до сходу під час відправ св. Літургії та інших Богослужень.

Плян церкви мусить бути так розташований, щоб святилище було звернене до сходу, головний вхід від заходу, бічні входи, якщо є потреба, від півдня і півночі. Основним почитанням Бога у Східній Церкві є приявність Господа у св. Літургії, як надприродне явище, яке відбувається у святилищі, а не по середині церкви у відкритому просторі, як у західніх католиків.

Ідея — функція української церкви є сповнена рядом символів, спеціяльних місць, призначених для окремих дій, без яких нема релігії та не було б спеціяльної архітектури церков. Архітектура церков у своїй архітектуоніці, себто побудові своїх поодиноких елементів, повинна стати гідною відповіддю на заспокоєння нашої віри та всіх вимог Східньої Церкви.

Із змінами архітектурних стилів мінялись теж самі архітектурні форми, як наприклад, форми мурованої копули, металевої чи дерев'яної, як і в інших архітектурних елементах, але основна функція, це — функціональність церкви, була незмінною у своїй основі. Основним виявом цієї функціональности церкви є традиційна архітектурна композиція, значить спосіб плянування церкви та творення самої архітектоніки, себто згромадження архітектурних об'ємів-просторів, з'єднання архітектурних мас та елементів в одну гармонійну та естетичну цілість. Архітектурна композиція української церкви повинна залишитись незмінною, як незмінним є український обряд. Коли змінемо український обряд західніми додатками, то вже український обряд перестане існувати. Західня Церква недавно по Соборі перевела зміни у себе перш за все тому, що, стараючись відрізнитися від Східньої Церкви по роздорі одинадцятого століття, впровадила у себе зміни, а тепер, по Ватиканським соборі, бажає приблизитись знову до Східньої Церкви.

Для всіх цікаво було б перевірити ряд наших церков, річ ясна історичних, чи відповідають нашій традиції?

З жалем мусимо сказати, що не всі наші церкви придержувались нашої традиції. Причиною цього є наша історія. Україна від часу Берестейської Унії була політично та релігійно під тиском

польонізації та латинізації. Консеквентно, тому натискові підлягала теж архітектура українських церков. Причиною було теж і те, що фундатори церков анґажували чужих архітектів, які або не знали та не розуміли віри і душі українського народу, або піддавались натискові латинізації, значить повного злиття із Римською Церквою. Такі архітекти дали нам чужу архітектурну композицію повздовжної базиліки, пляну повздовжного латинського хреста, із типовими двома копулами на фронті. Ця типова архітектурна композиція Західньої Церкви виявилася у романському і ґотицькому стилях, а дальше у ренесансі та барокко, уживаного єзуїтами. Тому в Україні в деяких випадках можемо побачити церкви, які не відповідають рідній архітектурній композиції, своїй традиції та її основі.

Історично у випадках, де фундаторами були громади чи одиниці більш зближені до народу, архітектурна традиція була все збережена, виявляючи самобутність українського народу, його дух та культуру. Це можемо побачити не лише у прегарних церквах Лемківщини, але скрізь по всій Україні аж до Лівобережжя. Згадати б церкву св. Покрови у Харкові.

Бо як стиль ренесансу зумів злитися в Успенській церкві у Львові із традицією української архітектури у незвичайно гармонійний спосіб, так теж було із стилем барокко, що породило так зване українське, або „козацьке" барокко, визнане в світовому мистецтвознавстві за найбільш оригінальне явище української культури, при рівночасному збереженні традицій. Отже бачимо, що збереження традиції архітектури українських церков було можливе протягом століть у різних архітектурних стилях та культурних впливах. Коли ж традиції не задержувано, або задержувано із деякими ухилами, то це діялось здебільша через неприхильне відношення до української культури та східньої релігійної духовости.

ТРАДИЦІЙНЕ ПЛЯНУВАННЯ ЦЕРКВИ

У наших церквах зустрічаємо незвичайно оригінальну автентичність плянування архітектурної композиції. Ця композиція організує як внутрішній простір, так і зовнішній характеристичний вигляд. Нутро церкви повинно бути виявом організації внутрішніх просторів, взаємного пов'язання окремих приміщень, архітектурно-конструкційне втілення задуму архітектора, себто сповнення функції церкви згідно із традицією Східньої Церкви. В архітектурній композиції нутро і зовнішній вигляд церкви тісно зі собою пов'язані, одно прямо випливає із другого та в результаті є вислідом цього. Симетрія та гармонія архітектурних форм архітектурної

Церква-Пам'ятник св. Андрія (архітект Юрій Кодак) в Осередку Української Православної Церкви в ЗСА в Бавнд Бруку, Н. Дж.

композиції віддзеркалюють нашу релігійну духовість, яку характеризують спокій, мир, символ поєднання людей із Богом, отже це, що діється у нашій церкві. У проєкті треба зіставити зі собою різні формою та розмірами архітектурні маси та їх деталі, чим створюється завершену архітектурну гармонію. В нутрі церкви головну ролю грає центральна копула на підбаннику, яка заливає весь простір ясним світлом, що спливає із вікон підбанника. Гра ліній та контрастів, ритм архітектурних елементів ще більш підкреслюють вертикальний гін вгору, до небесного простору.

Середня копула-баня повинна панувати над цілим простором церкви, а зображення в самій горі Ісуса-Панкратора Вседержителя панує понад іншими зображеннями та іконами. Це все підчеркує та

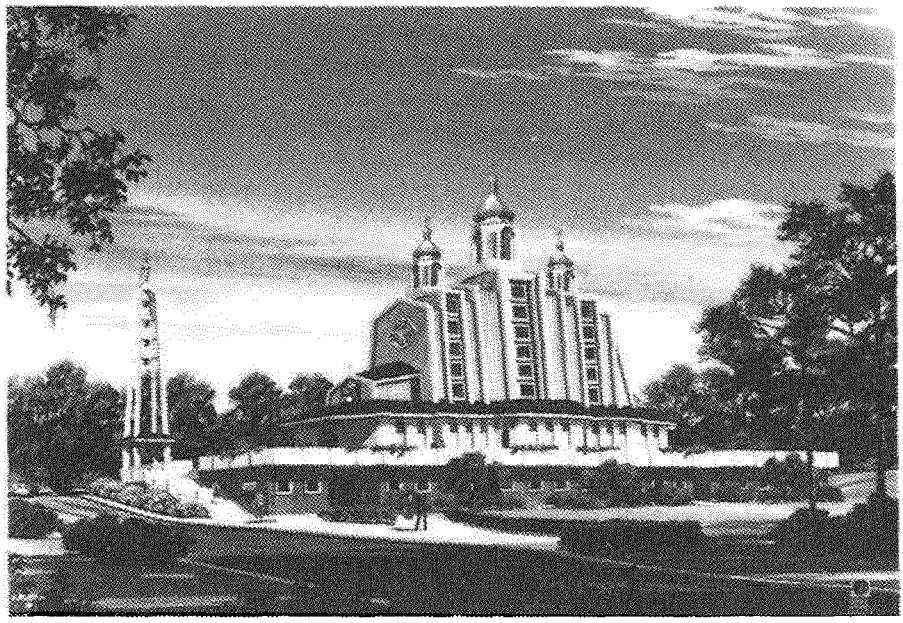

Архітектурний проєк українського католицького собору св. Родини у Вашінґтоні (архітект М. Д. Німців), який в 1981 вже був у будові.

потверджує величну плянову та просторову організацію основної архітектурної композиції нутра української церкви. Це традиція.

В організації архітектурного нутра визначну ролю грає теж іконостас. Без іконостасу нема нашої Східньої Церкви. Іконостас становить невід'ємну частину основної функції нашої церкви. Іконостас знаходиться поміж церквою вірних, нефтом (навою) та святилищем, на підвищенні одного або трьох ступенів. Іконостас представляє неначе візію небесного царства, до якого мають увійти вірні церкви. Тому величезна є символіка та значення цього архітектурного елементу церкви. Ікони на іконостасі це не зображення земних, тілесних людей, але духових, небесних, богоподібних людських істот, переображених у святців та Божих осіб, все згідно із головною прикметою та духом Східньої Церкви. Для східньої, отже й української церкви ікони це таїнство Божої присутности це вияв віри в остаточне переображення людей. Тут заходить засаднича різниця у відношенні до Римської Церкви, яка зображує святих реалістично. Там відсутність містичности, надприродности, які виявилися у готику та в часі ренесансу, барокко та рококко, зі шкодою для геніяльних мистців, які служили тим ідеям та малювали святих не лиш у реалістичному оточенні

місцевих краєвидів та сучасної архітектури, але теж у сучасних одягах! Іконостас це не тільки невідлучна частина традиції, але елемент органічної архітектоніки проєкту кожної церкви. Тому він мусить бути запроєктований відразу, разом із цілою церквою, а не як „додаток", бо так він не міг би сповнити своє призначення, яке приділяє йому духовість Східньої Церкви. Іконостас мусить бути пов'язаний композиційно із святилищем, стати частиною одного нутра, одної цілости. Мусить гармонізувати з архітектурою нутра церкви, поодиноких елементів архітектурної композиції. Іконостас це повна відповідальність архітекта.

Плянування традиційної церкви у ніякий спосіб не заперечує вжиття нових конструкційних систем, нових матеріялів, скла, пластиків, технічного огрівання та охолодження, спеціяльних світляних ефектів природного та електричного світла. Ці засоби неминуче створюють нагоду для вирощення нових архітектурних форм, які не заперечували б традиційної архітектури, як: вивищеної церкви вірних та віддаленого святилища від церкви вірних, з іконостасом, як органічним елементом нутра церкви.

Тридільна функціональність розподілу пляну мусить бути задержана, бо як може бути святилище біля притвору, або з боку церкви вірних? Як може бутй хор поза святилищем? Це заперечувало б традиції Східньої Церкви.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Як, отже, ми маємо називати, чи радше определювати архітектуру українських церков? Що символізує слово „візантійська", коли говоримо про українські церкви?

„Візантійство" — це не конечно візантійський архітектурний стиль. Візантійство — це перш за все приналежність до архітектури Східньої Церкви! Візантійство — це не лише візантійський, східній обряд, але релігійна духовість Східньої Церкви! Візантійство — це незаперечний вклад у розвитку християнства, Христової релігії. У Східній Церкві у першому тисячолітті скристалізувалися віра та обряд, що дало основу для світового християнства, себто Вселенської Церкви. Тому останній Ватиканський Собор голосно і славно признав вагу та значення християнського Сходу для цілої Церкви!

Ми маємо всі причини пишатися тим, що ми є членами Східньої Церкви, для якої вага нашої традиції є безмірна. Безмірною є в цьому і архітектурна традиція українських церков, бо в ній наша душа, наша культура, в ній 1000-літня християнська самобутність українського народу!

КУЛІСИ ПРОГОЛОШЕННЯ 1500-ЛІТТЯ КИЄВА

Написав ОМЕЛЯН ПРІЦАК

1.

„Вік" — у житті людей та людських спільнот має полярну оцінку. З одного боку старша віком людина, звичайно ще з сивою бородою, була зокрема у до-письменний період історії людства — зберігачем досвіду поколінь спільноти, уосібленням її мудрости і справедливости. Із давністю „буття„ або „посідання" зв'язували легітимність і тим самим пошанигідний авторитет.

Але час від часу авторитет старих квестіонували ватаги молодих сильних витязів, повних енергії до дії та революції, що мали відвагу ламати „дряхлу" епоху.

Отже, з „віком" маємо таку саму заковику, як і в інших випадках буття людини — діялектику розвитку спільноти та її творчих стимулів.

Досвід показує, що „давність" як доказ легітимности має значення тільки тоді, коли того аргументу вживає той, хто відгадав, що саме має практичну силу в даному періоді, або той, хто має владу і є сильний. Слабому, без сили й атракції — ніяка, навіть правдива легітимність не допоможе, тим більше виссана з пальця здогадна давність.

„Ювілеї", а зокрема такі, які не переходять віку людини, спеціяльно популярні серед української еміграції, бо більшість еміґрантів взагалі має, звичайно, перспективу не „вперід" а „назад". Вони часто ідентифікують навіть пасивну давність із своїми „правами на" і проєктують у минуле те, що безуспішно прагнуть осягнути в теперішньому.

Слово „ювілей" походить із старо-єврейської мови. У Старому Завіті yobel - йовель (властиве значення слова — звук сиґнального рогу) означало п'ятидесятилітній період, рік, що слідував після „сабатного" циклю, що кожен складався із семи років. Отакий п'ятидесятий рік, прихід якого оповіщався звуком рогу, був роком

відпочинку, застанови, та часом, коли всі порушення племени Ізраїля приверталися до справедливого порядку. Власне в той час також визволювали невільників. У такий спосіб ювілейні роки забезпечували стабільність старожидівського суспільства та його духовий розвиток.

Як наслідування старозавітнього ювілею, папа Боніфацій VIII проголосив у 1300 році початок столітніх ювілеїв із відпущенням гріхів для його учасників. Цей період був опісля скорочений до 50-ти років. Вслід за цим почали проголошувати також секулярні ювілеї.

Отже ювілей — це не документація легітимности прав, а в першу чергу час для застанови, рефлексії та духової віднови.

2.

Приблизно два роки тому (1979) українську читаючу публіку захопила несподіванка. Большевицька всесоюзна партія проголосила підготовку до святкування 1500-ліття Києва. Хоч ще не було в подробицях виявлено хто і яким способом заснував Київ у 482 р. по Хр., ота вістка розбіглася по світу та часто-густо викликала почуття гордости у багатьох українців, як у краю, так і на еміґрації. З огляду на її незвичайність, годі очікувати, щоб цей крок партії мав за свою ціль додати атракції давности українству. Ми постараємось подати нашу аналізу отого дивного явища.

3.

Що є базою для встановлювання ювілеїв взагалі? Відповідь коротка і проста. Для людей — вік їхнього народження. Для міст давніших — перша згадка про них у джерелах, для новіших — рік надання оселям міського права.

Очевидно, при дослідах над встановленням початку міст (як давніших, так і новіших) треба пам'ятати, що вони ніколи не виникають без причини, спонтанно. Звичайно стимулом є тут економічні моменти, а не якісь метафізично-містичні передбачування бути у майбутньому політичним осередком даної нації. Італійське місто Венеція постало як система островних колоній втікачів із італійського континенту, що рятувалися перед навалою германських Льомбардів десь у 70-их рр. шостого століття. Венеція стала набирати значення торговельної столиці тільки у 9-10 століттях, коли її вигідне положення поміж Візантією і державою франків — зробило можливим розвинути і опісля опанувати міжнародну торгівлю.

Після того, як Карло Великий (+814) здобув та навернув Саксонію, засновано порт Гамбург на ріці Лабі, новій границі держави франків. Це знову ж дало стимул до постання міста Праги

у 9-ім столітті, положеному недалеко джерел Лаби (точніше, над її допливом Велтавою) і, як відомо, Прага стала центром династії Перемишлідів, а опісля столицею Чехії.

Одне з найбільших міст України, тепер її найбільший промисловий центр — Донецьк (поміж роками 1924 - 1961 відомий як Сталіно), було засноване як робітниче селище Юзівка у 1869 р., у зв'язку з тим, що шотляндський підприємець Джон Юз відкрив там тоді величезні поклади вугілля.

Як мається справа з Києвом? Перші свідчення про його існування появляються тільки у першій половині десятого століття по Хр. В першу чергу треба тут назвати недавно відкритий і одинокий досі відомий оригінальний хозарський пергаментовий документ, виставлений староєврейською та хозарською мовами в Києві десь біля 930 року, коротко до того, коли Ігор здобув оце хозарське місто.

Опісля маємо згадки про Київ у джерелах двох сусідніх культур: ісламської — дані т. зв. хорасансько-каспійської географічної школи, писані арабською та перською мовами десь поміж 920 та 930 рр. по Хр.; та візантійської — інформації, що їх зібрав імператор Константин Порфірородний у своїм творі „Про управу державою", зредагованім біля 945 року.

А коли виник Київ, як місто? Очевидно дещо раніше занім попав у кругозір економічної розвідки сусідів, Це сталося тоді, коли постали для того вигідні обставини. Вистачить подивитись на мапу Европи, щоб їх зрозуміти. Київ виник на перехресті двох головних торговельних шляхів, сухопутнього — горизонтального та річного — перпендикулярного. Сухопутній шлях вів із Реґенсбургу над Дунаєм, від 843 р. столиці східньої франкської держави (майбутньої Німеччини), до Ітілю, столиці хозарів, положеної біля гирла ріки Волги. Друга дорога, водна, це славний „Путь із Варяг у Греки", для постання якого передумовою було осягнення Візантією мілітарної і економічної гегемонії у тодішному світі. Власне в 863 р. біля Маяфарикин візантійці цілковито розгромили арабську фльоту і тим самим дістали під свою контролю увесь басейн Середземного Моря (Mare Nostrum „Наше Море" давніх Римлян). Аббасидський Баґдад уступив місце Константинополеві, що тепер став „Царгородом" для слов'ян.

Очевидно, у скорому часі слава про Візантійські успіхи досягла і Півночі Европи і морехідні народи басейнів Німецького та Балтійського морів, звані в наших літописах „Варягами", відкрили, що Дніпром можна дійти до тієї нової економічної столиці. З повищого видно, що передумовою для виникнення Києва було наладнання франко-хозарської торгівлі та осягнення економічної

гегемонії Константинополем. Це веде нас до останньої четвертини 9-го століття як найправдоподібнішої дати виникнення Києва як міста, хоч поодинокі поселення були далеко скоріше. Археологи виявили, що палеолітна Кирилівська стоянка датується приблизно двадцять або п'ятнадцять тисяч років перед Христом. Але стоянки чи окремі поселення — це ще не місто.

У 1947 р. росіяни святкували 800-ліття Москви. Що було базою для ювілею? Під р. 1147 Іпатський літопис згадав, що тоді 4 (11) квітня суздальський князь Юрій Мономахович Довгорукий гостив у Москві свого союзника Святослава Ольговича, князя Новгороду Сіверського, хоч археологи виявили на місці пізнішої Москви поселення, що доходять до неоліту (третє до другого століття перед Христом). Коротко: у 482 р. не було ще геополітичних умовин для того, щоб виник Київ, ані не було на території пізнішого міста людей, що вміли б і знали б, як будувати місто. Міста у Східній та Середній Європі (крім Чорноморсько-Озівського побережжя) появлялися тільки у восьмому-дев'ятому столітті по Христі. Крім того, Київ як місто — це ми бачимо повище — не засвідчений у джерелах раніше першої половини десятого століття по Хр.

4.

Коли справа із часом виникнення Києва така ясна, то чому большевицька партія кинула гасло святкувати 1500-ліття Києва власне тепер?

На те є дві основні причини, обі важливі, бо партія Леніна нічого не робить без того, щоб передтим точно не обдумати. По-перше, не допустити до концентрації українських сил і відновлення українського творчого духа у зв'язку із небуденним ювілеєм, тисячоліттям християнізації України. Цей ювілей не фантом, а дійсний, і крім того — із атракцією. Цікаво, що коли папа Іван Павло II у своїм посланні до українців підкреслив унікальність їх річниці, московський патріярх запротестував проти тієї дії Голови Вселенської Церкви.

Християнізація України значила її вхід до вищої культури, защеплення серед її мешканців найвищих морально-етичних принципів. Християнство зі своїм ідеалістичним світоглядом було і є антитезою усякого матеріялізму, в тому і комунізму. У противенстві до останнього, що його джерела вже вспіли вичерпатися, християнство відзначається здібністю постійно оновлюватися. Власне воно стоїть на сторожі привернення людині почуття її унікальности, її гідности та вщіплює гін до високих ідеалів. Очевидно, такий ренесанс української християнської духовости не

до вподоби для теперішних окупантів України. Вони вже попеклися на польському тисячолітті. Декаду, що закінчилася в 1966 р., поляки дуже інтеліґентно заплянували та гідно виконали свій плян. Оте millenium із концентрацією на оцінку польської духовости та витворення хотіння продовжувати її творчу дію, відновило моральну силу поляків, підкріпило їх елан і, без сумніву, підготувало польську всенародну обнову, яка виявила себе так яскраво у їх ширшій революції духа, що вибухла спонтанно у 1980 році.

Отже, партії Леніна йшлося про те, щоб не допустити до того, щоб українці концентрували свої творчі сили і обновилися у свому millenium. Мавши кількасотлітній досвід із українським духом „чорної ради", бракові візії та субординації, большевики кинули гасло 1500-ліття Києва, щоб „переліцитувати" тисячоліття хрищення України, сподіючись, що таке вище число з одного боку заманить „хахлів" із комплексом меншевартости, а з другого викличе боротьбу цілої низки інших „пашківсько-республіканських" тисячоліть, які будуть себе взаємно поборювати і таким чином самозліквідують єдине тисячоліття, що має потенціял для обнови української духовости. На жаль, вони не помилились. Ось, як би на замовлення, у постановах останнього СКВУ, отже найвищої установи українців у діяспорі, яка, можна б сподіватись, повинна б стояти на сторожі гідности *одного* нашого тисячоліття: християнізації України, читаємо ще про схвалення ювілеїв „двотисячоліття Києва та двотисячоп'ятсотліття державности України".

Друга причина для встановлення 1500-літнього ювілею Києва — це „потреба" леґітимности теперішнього російського стану посідання.

Використовуючи вигідні постанови Ялтинської конференції із лютого 1945 р., Совєтський Союз підчинив собі після розвалу Німеччини всю середню Европу, разом із Східньою Німеччиною. Оці надбання дуже вигідні зі стратегічного та економічного погляду. Тому Совєтський Союз намагається їх залеґалізувати на вічний час.

Перший крок, леґалізація теперішнього стану відбулася в Гельсінках 30 липня 1975 р., коли голови 33 европейських держав, а теж Америки і Канади, підписали „Остаточний Акт", що ґарантував ненарушимість існуючих тоді (1975 р.) кордонів. Тепер, маючи „ґарантію на майбутнє", треба було створити „ґарантію на минуле": „доказати", уживаючи різних трюків, що властиво кордони, ґарантовані гельсінкським „Остаточним Актом", відповідають відвічній ситуації, що це прямо привернення status quo ante.

Приблизно у 375 р. по Хр. почалися великі мандрівки германських народів, спричинені інвазією Гунів із Середньої Азії.

Ці мандрівки довели до переселення великої частини германських племен на території Римської імперії, де вони потворили собі свої примітивні держави типу „воєнної демократії" (476 р.). Примірно у той час деякі слов'янські племена передвигнулися на захід, так що ріка Лаба та допливи ріки Везери стали на кілька століть „природними" границями поміж германцями і слов'янами. Ті колишні кордони слов'ян відповідають майже точно теперішній границі,що розмежовує Західню Німеччину від Східньої. Тим самим треба було знайти „доказ", що у тому часі, цебто біля 480 р., уже „попередник" Совєтського Союзу доходив до Лаби і допливів Везери. Отже, тут зразу перехід від першого Риму до Совєтського Союзу. Концепція „третього Риму" перевищена: не треба Візантії!

І тут допоміг звичайний припадок: 500 років, що потрібні були до переліцитування тисячоліття хрищення, якраз довели до бажаного періоду — дали 482 рік.

Очевидно, зв'язати Москву із 482 роком було б цілком смішним і партія не могла собі позволити на такий жарт. Але з Києвом справа мається інакше. Київ загально має опінію (хоч науково неправдиву) найстаршого міста у Східній Европі — і при деякому жонґлюванні археологічними даними із 6-го ст. (на жаль, для творців обговорюваної тут концепції немає ніяких серйозних доказів на існування поселення в Києві у 5-ім столітті!) можна власне дійти до потрібної дати.Тим більше, що чим давніші часи, тим можна відносно легко обманути нефахівців, зокрема завдяки тому, що археологічні нахідки німі (горшки, черепки, кості і т.п.); вони не говорять і не мають ніяких „усталених текстів".

Починаючи від Другої („вітчизняної") світової війни, Москва проголосила себе опікуном і центром усіх слов'ян. Загальна публіка, навіть образована, яка не має доброго історичного фахового вишколу, не думає, базуючись на історичній перспективі, а цілком несвідомо переносить теперішні ситуації у минуле. Отже, совєтські ідеологічні теоретики, що добре вивчають психологію людини, використовуючи ще й ситуацію, що тепер у школах Заходу наука історії обмежується лише до найновіших часів, рішили проєктувати свою теперішню домінацію над слов'янським світом до п'ятого століття, коли *перший Рим* кінчив свою історичну ролю.

І в такий спосіб Анти (неясного походження, мабуть германці), що вели боротьбу з Ґотами, стали провідниками усіх слов'ян; їм присвоєно як столицю Київ у 482 р. (хоч історичні Анти так далеко на північ не сягали), що нібито заіснував тепер як центр цього слов'янського світу. В такий спосіб російська історія — бо росіяни тепер зідентифіковані зі слов'янами — дістала коріння в п'ятому столітті.

Оперуючи великим відтинком часу — тисячап'ятсот літ — можна легко було нпр. позбутися окремої української історії, Створено догму: слов'яни *все* були (як і *тепер*) під проводом „старшого брата", званого спочатку Руссю, а опісля Росією. Русь - Росія мала два центри: старий, починаючи від 482 р. по Хр. до 1240 — Київ, та новий від 1340 — Москва.

Короткий інтервал поміж 1240 та 1340 був спричинений монгольською навалою, яка також довела до того, що знов на дещо довший, але все таки відносно короткий час — від 1349 до 1654 р., частину Руси загарбали поляки. Якраз у той час роз'єднання почала витворюватися українська *народність*, яка під натиском царизму сформувалася в окремий *нарід*. Одначе перемога „жовтневої революції" дає змогу українцям знов об'єднатися з росіянами, тим разом у „вищу стадію розвитку" — в совєтську (російську) *націю*.

Виникнення московської централізованої держави, що, загарбавши землі Новгородської та Псковської республік у 1478-1510 роках, стала сусідом европейських держав — припадає — як бачимо, тільки на початок 16-го століття. Це, очевидно, був за короткий час для встановлення „легітимізму" для Москви бути відвічною частиною Европи.

Для такої цілі надавався Київ Ярослава Мудрого (1036-1054), який то володар, як відомо, був тестем Европи. Його дочки стали жінками королів, а то й королевами — Франції, Угорщини, Норвегії і Данії. Імперія Ярослава, подібно як раніше імперія Карла Великого, розпалася зі смертю свого творця, бо в ті часи ще не виробилося системи і уніфікаційного методу мати під контролею одного володаря такі величезні обшири, заселені різними народами. Але теперішня совєтська „наука" намагається заперечити тому. Тепер її потрібно доказати, що аж до самого приходу монголів у 1240 р. Київ був усе столицею могутньої об'єднаної імперії. Тому, що писані джерела говорять власне про княжі міжусобиці, совєтські творці 1500-літнього міту рішили опертися на археології.

Археологи, оперуючи „німими" джерелами, повинні були відповідно перебільшити дійсну велич Києва, спеціяльно 12-го та 13-го століть.

Досліди археології Києва було спочатку доручено археологові Михайлові Брайчевському, який протягом п'ятдесятих та шестидесятих років видав декілька цінних монографій із археології Києва та України. Але вже на початку сімдесятих років вилізло шило з мішка. Показалося, що партії не був цікавий Київ, як столиця України, а Київ — тепер запроєктований у минуле центр Совєтського Союзу (= Росії). Тоді було встановлено в Академії Наук УРСР

дуже дивний і нечуваний в науці двоподіл Київскої Руси. Минуле Києва і Київської Руси, як *держави*, увійшло як складова частина історії Росії/Совєтського Союзу, званої також „вітчизняною" історією. В Україні дозволено вивчати Київ та Київську Русь лише з *археологічної* точки погляду. У зв'язку з тим, період історії України до Переяславського договору (1654), окреслений „Середніми віками на Україні", включено до відання... Інституту Археології АН УРСР. Переяславська угода Хмельницького з 1654 р. дістала межове значення в минулому українців. Нею кінчається археологічна доба України і українців. Входячи до російської держави в 1654 р., українці перейшли із археології до історії! Тому такі гучні Переяславські святкування у 1954 р.

Оті маніпуляції довели до протесту Брайчевського, що виявилося його знаменитим есеєм про Переяславську угоду „Приєднання чи воз'єднання", що дістався на Захід і був надрукований видавництвом „Смолоскип" у Парижі в 1972 р.

Очевидно, його за те усунули. На місце Брайчевського прийшов Петро Толочко. Добрий археолог, меткий організатор науки, але кар'єрист. Минулого року він опублікував російською мовою у Києві розкішно видану книгу „Київ і Київська земля в епоху феодальної роздрібленості 12-13 віків"; це була заразом його докторська дисертація, яку він оборонив 12 лютого 1981 р.

Текст книжки попереджує довга цитата „учителя" Леніна — революціонер-демократа Н. Г. Чернишевського, надрукована великими курсивними буквами. Її зміст ясно і недвозначно ілюструє намір автора (Толочка): „У нас... свідомість національної (російської О. П.) одности мала все перевагу над провінціональними стремліннями (нпр. українськими — О. П.). Удільна роз'єднаність не оставила ніяких слідів в поняттях народу (загальноруського — О. П.) тому, що вона ніколи не мала кореня в його серці". У праці є історіографічний вступ, де подані портрети таких „київських істориків": Н. М. Карамзін, С. М. Соловьев, В. О. Ключевський, Б. Я. Греков, М. И. Тихомиров та Б. А. Рибаков.

Археологічні докази автора, що мовляв і у 12-13 ст. Київська держава була постійно з'єдинена і виявляла собою домінуючу одиницю в історії тодішної Европи — не повинні замилити очей українського читача. Це подарунок того типу, про який заховалося клясичне прислів'я: Timeo Danaos et dona ferentes — боюся греків, навіть коли вони приносять дарунки — цебто троянський кінь.

І тому немає причини нам захоплюватись найновішим совєтським троянським конем — тисячоп'ятсотліттям Києва та довголітністю Київської держави (очевидно прямого попередника Москви!).

Оцей „ювілей", зрештою, базований на звичайній неправді, є не на славу для Києва і України.

Немає нам ніякого глузду ще його „перескакувати" і святкувати якісь вигадані 2000 чи 2500-ліття.

Останьмося на нашім легітимнім ювілею — тисячоліттю християнства Руси-України, який нехай стане стимулом для дійсного *ювілею*, у первіснім значенні того слова, а саме: *нашого духового відновлення.*

Київ. Собор св. Софії, що його збудував князь Ярослав Мудрий в 1037-му році. На освяченні цього собору митрополит Іларіон виголосив відоме своє „Слово о законе и благодати", пройняте гордістю за свою батьківщину, яка стала в ряд світових держав та володарі-князі якої „прослили в странах многих", бо „княжили вони не в худій і невідомій землі, а в руській, відомій і слышимій всіма конці землі".

УКРАЇНСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ І ЙОГО ПРОБЛЕМИ

Написав ІВАН КЕДРИН

За довідником „Українські поселення" (Український Соціологічний Інститут і Наукове Товариство ім. Шевченка, Ню Йорк, 1980), тому десять років було в Україні коло 33,300,000 українців та поза нею коло 8 мільйонів., з того три з половиною мільйона в Російській ФСР, близько пів мільйона в інших республіках СССР а чотири з половиною мільйона на поселеннях у вільних країнах Европи й на інших континентах. Згаданий довідник правильно прийняв назву „Поселення". Йдеться бо вже не про еміґрантів, а про поселенців. Проф. Володимир Ісаїв з Торонтонського університету правильно звертає увагу у „Вступі" до тієї книжки, що той довідник має інформаційний характер і тому не входить в суть проблематики українських поселенських груп поза Україною, дарма, що там пишеться про такі надбання українців у вільних країнах, які свідчать про їхню активність, ото ж заторкують найпершу й найважливішу ціль, найперший обов'язок нашого поселення у діяспорі: зберегти свою національну окремішність, зберегти себе фізично, як окрема національна особовість.

Звичайно, нас найбільше цікавить доля, теперішність і майбутність української громади в З'єднаних Стейтах. На жаль, у довіднику „Поселення" — похвали гідній першій спробі перевести статистику українців у всьому світі на суто науковій базі, — число українців у ЗСА подане дуже загальниково, чи дискусійно, бо „Довідник" (автор даної статті проф. Володимир Бандера з Темпел університету у Філядельфії), використовуючи книжки, брошури і статті, які появилися на цю тему до цього часу, в цьому числі на першому місці офіційні дані державного перепису населення, міг орудувати тільки загальниковими даними та здогадами. Ото ж, включаючи навіть приблизне число 100,000 українських членів римо-католицьких Церков у ЗСА та взагалі членство українців в 9-ох віровизнаннях, „Довідник" (проф. В. Бандера) подає число українців у ЗСА як 1,140,000 осіб, хоча ми часто орудуємо числом півтори чи навіть два мільйони наших земляків у ЗСА. Це були цифри без наукової документації. Ясно, що між членами церковних

віровизнань є члени 4-ох братських Союзів та всіх інших зорганізованих клітин української громади в ЗСА. Але, придивляючись табелі „Українці в церковних організаціях та за віровизнанням", зустрічаємо там такі дві позиції: 1) „Карпаторуська Католицька Церква", три єпархії 262,780 осіб — у 1972 р., та 2) „Карпаторуська Греко-православна Церква" на 1975 рік — 108,000 членів. Члени одної з них називають себе „русинами" і в англійській мові є „рутенієнс", а члени другої Церкви називають себе також „русинами", „рутенцями" або й росіянами, але — відомо нам із безпосереднього стику з тими людьми, що тільки розмірно мало хто з них знає літературну російську мову, а велика більшість — це наші лемки або „карпатороси", карпатські українці, які не перейшли процесу національного освідомлення.

І коли ми ставимо на перше місце завдання українських поселенців — фізичне самозбереження, як окремої національної спільноти, — то мусимо з жалем ствердити, що українська свідома зорганізована громада в ЗСА, яка здобула поважні осяги в різних ділянках життя — організаційній, культурній, економічній — має на своїй совісті великий гріх — занедбання сотень тисяч наших земляків, за кровним походженням українських чоловіків і жінок, — занедбання допомогти їм у процесі їхнього національного освідомлення, хоча деякі старання в цьому відношенні були. І коли говорити про проблематику українських поселенців у ЗСА, то на першому місці стоїть проблема саме отих сотень тисяч нібито втрачених для нас українських людей, що опинилися під неукраїнським проводом.

Коли ми звернули увагу, що в цьому інформаційному нарисі цікавить нас у першу чергу українське поселення ЗСА, то це не значить, що завданням цього нарису є дати будь-який історичний огляд української громади в ЗСА від часу її існування. Це вимагало б куди глибших студій і куди ширшого розміру. Дослідник-історик української громади в ЗСА має вже поважні джерела. Нас тут цікавить зокрема останніх тільки 25 років, найближче пов'язаних з актуальною ситуацією і актуальними проблемами.

Коли говорити про різниці між емігрантами й поселенцями, то — образово — можна еміґрантів посадити на валізках як гостей, а поселенці — вросли корінням в грунт. Але, коли одні і другі мають найтісніший духовий зв'язок з Україною і місію допомогти Україні, то поселенці, як громадяни даної країни з усіми правами й обов'язками громадян, мають куди більші можливості виконати ту місію, ніж „люди на валізках". Бо вони мають право не тільки просити, але й вимагати, мають право активно впливати на державну політику, мають можливості самі старатися увійти в державний апарат і мати вплив на його політику.

Мавши на увазі осяги і втрати, плюси і мінуси української громади в Америці за останніх 25 років, на найпершому місці між осягами треба поставити стан, розбудову і можливі перспективи наших церков. Сьогодні навіть трудно уявити собі той стан, який існував 14 грудня 1884 року, коли була відправлена в містечку Шенандоа у Пенсильвенії перша греко-католицька Богослужба і що цей перший український духовник, народний діяч, о. Іван Волянський, заснував там же першу українську католицьку парафію. Сьогодні маємо три єпархії Української Католицької Церкви з митрополитом у Філядельфії, Церкву, як нерозлучну частину Помісної Церкви в діяспорі, підчиненої формально Верховному Архиєпископові, насправді визнаному де факто Патріярхові в Римі, — маємо теж Українську Православну Церкву з її організаційним та духовим центром у Бавнд Бруку, і патріотичну Євангельську Церкву. Участь всієї цієї церковної ієрархії в усіх трьох Світових Конґресах Вільних Українців та недавнє проголошення митрополитів Українських Католицької та Православної Церков, що вони спільно організуватимуть і звеличуватимуть тисячоліття хрищення Руси-України, це могутній доказ тугости українських поселенців в Америці. І коли тут же зробити деґресію: що в майбутності залишилося б з українства в Америці, якщо большевицька імперія встоялася б ще довго і паралельно поступав би процес русифікації в Україні та природної асимілації у країнах, де українське поселення є островами серед чужомовного моря, то можна сміливо відповісти: на першому місці залишаться Церкви, а паралельно з ними — братські Союзи як найсильніші традицією та найтривкіші своєю матеріяльною базою і сентиментом членства.

Отже, ми вже не є еміґрантами, але поселенцями. Але поселенці перебрали в спадщині головну місію спершу заробітчанських, потім політичних еміґрантів: допомагати Україні морально і матеріяльно, пропаґувати словом і ділом державницьке відродження України, ширити словом і ділом правду про Україну, мати у своїх діях на увазі завжди і всюди Україну, а не будь-котру свою партію чи „середовище".

Як у всесвіті і в кожному народі, так і в кожному суспільстві є корені добра і зла, ведеться безупинна боротьба між конструктивними і деструктивними елементами, але треба мати довгу історичну перспективу, щоби зробити справедливий балянс: які сили перемагали та чого, на досвіді минулого, на досвіді прецедентів, можна сподіватися у майбутньому.

Існують істини, над якими годі сперечатися. Такою істиною є факт, що ані політична еміґрація, ані тривкі українські поселення української держави не здобудуть. Коли розвалиться російська імперія і чи використає український нарід новий історичний момент

— це знає тільки один Господь. І коли на цю тему ведуться палкі, ба навіть пристрасні дискусії і суперечки між українцями поза Україною, — то це все тільки гіпотетичні міркування, які — може — нешкідливі, за вийнятком витрачування часу й нервів на міркування. Але існують проблеми, які вимагають дискусій і рішень не в уявному, а в живому світі: яка місія наших поселень, які завдання стоять перед поселенцями і як їх реалізувати.

Бо крім двох головних місій — збереження себе, як самостійної етнічної групи, і допомоги Україні — існує ціла мережа проблем, куди численніша і складніша, як мережа існуючих установ і організацій в ЗСА. Які шляхи, які способи найкращі, щоби поширити у світі правду, що Україні належить ні від кого незалежна держава, втрачена у програній визвольній війні-революції,ото ж уже після свого самовизначення, закріпленого кров'ю? Яких методів уживати, щоби дальні наші покоління поселення в різних країнах вільного світу не тільки зберегли свідомість, що вони українці, але й що мають продовжувати діло своїх батьків-дідів, які вийшли з України, бо не захотіли жити там під чужим і ворожим правлінням? Чи пропагувати поворот ґетто, покликуючись на факт, що перші українські поселенці в ЗСА, хоч це були тільки заробітчани, будували церкви і народні доми та поклали підвалини під все пізніше зорганізоване життя громади, чи пропагувати включення себе якнайактивніше в загальне американське громадсько-політичне й культурне життя? Ґеттоїзм виявив те добро, що навчив дітей перших поселенців рідної мови та впоїв в них сантимент до України. Але не здобув собі впливу на американську політичну думку і на таку закордонну політику Уряду, яка йшла б по лінії інтересів українського народу. Коли українська громада піднеслась на вищий щабель матеріяльного існування, коли в масі наші поселенці стали людьми не багатими, але заможніми, коли на наших очах зростають ряди професіоналістів — лікарів, інженерів, професорів високих шкіл, фахівців різного роду знання і праці, — то й поширились можливості осягнути певні пости і в американському промислі й торгівлі та в американському стейтовому і федеральному державному апараті. І тому ера ґеттоїзму вже за нами. Час працює в нашу користь.

Із всесвітньої історії знаємо, що всі імперії провалювались тому, що вони у своєму аґресивному поході перетягали струну і створювали ситуації, в яких потрясалися основи їхньої могутности. І на наших очах йдуть події, які ще рік тому були фантазіями, наприклад неміч Москви супроти демократизації комунізму в Польщі, або одверті заяви президента Реґена і його державного секретаря Александра Гейґа, які без ніяких серпанків характери-

зують режим Кремлю, як сприяння міжнародному тероризмові та як загрозу міжнародному мирові. Не знаємо, як і що стане безпосередньою причиною розвалу імперії, але ми є свідками такого загострення відносин між імперією СССР і вільним світом, як ще не було від часу „холодної війни". На превеликий жаль — американський та союзницький з ЗСА міжнародний світ все ще не здає собі справи з того, що найкращим і найвірнішим союзником ЗСА на протисовєтському фронті є поярмлені Москвою народи. І коли між найпершими завданнями українського поселення є з'єднувати приятелів для української визвольної справи, то в нехтуванні українського чинника Америкою, наче б його не було, є також велика частина нашої власної вини. Коли русофільська закордонна політика Америки формувалась часто під впливом російських істориків царської школи, то наша активність у цьому відношенні все ще мінімальна.

Поруч із збереженням нашої фізичної окремішньої особовости і з'єднуванням приятелів українській державницькій справі, наступною найважливішою місією українського поселення є творити тут такі культурні вартості, що їх не можна творити в Україні, де русифікаторський тиск дійшов до того ступня, що не стало там уже ні одного наукового журналу українською мовою. У ділянці культури українські поселенці в ЗСА й інших вільних країнах мають поважні осяги. Коли б не було Української Загальної — і опісля Гаслової Енциклопедії та 2-томової Англомовної Енциклопедії, то не появилась би і в Україні УРЕ, хоч як вона засмічена пропагандивними фальшами. І коли б не було пам'ятників Шевченкові у Вінніпезі, Вашінґтоні, Буенос Айресі — то не було б пам'ятника Шевченкові у Москві. Також на наших книгарських полицях появились деякі поважні твори — наукові і белетристичні — які не могли б появитися в Україні. Цікаво, що з усіх ділянок культури — науки, письменства, музики, співу і танку — серед нас найчисленніше і найкраще репрезентоване образотворче мистецтво. Коли б ми були державною, а не поярмленою нацією, то напевно зовнішній світ визнав би багато наших мистців, що про них тепер мовчить і не знає.

Але щоби зберегти свою національну окремішність і щоби творити тривкі українські культурні цінності, для цього треба знайти спосіб, як примирити український патріотизм з тиском природної асиміляції до чужомовного оточення. Народженим в ЗСА й інших вільних країнах дітям не можна казати, що вони прийшли на світ „на чужині". Це для них не чужина, а батьківщина. І тому спасенною стала теорія д-ра Луки Мишуги — теорія двох батьківщин. За тією теорією — можна бути добрим активним

американським громадянином та водночас мати найглибший сантимент до батьківщини батьків — вивчати українську мову, історію, літературу, не соромитися свого українського „коріння", а признаватися до нього і діяти, як активний американський діяч чи діячка по лінії інтересів України. У всьому світі настав гін до відродження свого національного „я". У Канаді окремим законом визнано „багатокультурність" і тамошні наші земляки користуються у куди більшій мірі допомогою від міських та провінційних властей. В Америці ще до того не дійшло і на це склалося багато незалежних від нас умовин, але тут також настав відворот від теорії „перетоплюючого казана" та признання, що кожна етнічна (національна чи расова) група має плекати свою культуру і спричинятись до збагачення загальної і спільної американської культури. Це можливе в рамцях теорії двох батьківщин.

Коли в ділянці культури українські поселення можуть похвалитися деякими поважними осягами, то в ділянці політики якось не щастить, зокрема коли мова про останні роки і події.

Для здійснення будь-якої місії української політичної еміґрації, чи українського поселення, *потрібна єдність*, як „кондіціо сіне ква нон", як передумова, без якої нічого не існує. Україна переживає один із найстрахітливіших періодів своєї тисячолітньої історії. На наших очах іде загрозливий похід окупанта на „злиття націй", себто на повну загладу українського народу. Головною передумовою допомоги нашому народові в його обороні і боротьбі проти цього нищівного походу комуно-московського народовбивця, є наша єдність, якої благають українські люди кожної неділі у всіх церквах і ми її мали. Вже після Другої світової війни сталися дві події, які можуть послужити наявними доказами цього: 1) переорганізування Українського Державного Центру із заснуванням Української Національної Ради, як одної з трьох складових частин Центру, актом з 10 червня 1948 року і 2) скликання Першого Світового Конґресу Вільних Українців у Ню Йорку 12-19 листопада 1967 із створенням його Секретаріяту. До тих двох світлих подій, зразків українського конструктивізму, треба додати третю подію, яка їх попередила, — заснування тому 40 років, конкретно 24 травня 1940 р. Українського Конґресового Комітету Америки, як центральної репрезентації українців в Америці, найчисленнішої поселенської групи у світі. І ось тепер, напереломі 1982 року, стоїмо перед трагічним фактом, що ці репрезентативні і керівні установи переживають кризу, яка вже призвела до трагічного підірвання їх поваги і значення серед власної громади і серед чужинецького світу. Скільки в цьому вини чужої, ворожої аґентури, а скільки власного, незалежного від чужинецького впливу примітивізму, гону до того

деструктивного діяння, яке постійно проявлялося в Україні, це вже друга справа. Але фактом є, що теперішнім станом розгардіяшу в українській вільній громаді у світі радіє тільки ворог України.

Підводячи підсумки, було б несправедливо і невірно утотожнювати стан української громади в ЗСА тільки з деякими негативними подіями нинішнього дня. — Вони можуть сьогодні — літом 1981 року — здаватися нам дуже великими і важливими, але за кілька років можуть втратити свою актуальність і значення. Так само годі утотожнювати будь-котру окрему групу чи навіть особу з цілою громадою. „Часи міняються і ми змінюємось з ними" — говорить староримська приповідка і вона завжди актуальна. Ми вже згадували про такий тривкий і подивугідний позитив, як розвиток Українських Церков, що треба вважати за найважливішу позицію по стороні активів. По стороні пасивів ми, здається, найгірше повелися у ділянці політики. Українська етнічна група належить до тих, які в американській дійсності мають найменші впливи на терені міст, в стейтових асамблеях і у федеральному Конгресі, маємо найменший вплив на хід американської внутрішньої чи зовнішньої політики і ми все ще не перебороли серед загалу американського суспільства закоріненого переконання, що Україна це „Рашія" та навіть серйозніше не пробуємо це суспільство переконувати, що українці — найприродніші союзники ЗСА, що його ворогом число 1 є російський імперіялізм. Але маємо поважні осяги в ділянці культури — в науці. Піднялася ціла українська громада на вищий матеріяльний, а з цим і культурний рівень. Професійна організація Українських професорів американських високих шкіл нараховує кругло 400 членів, але насправді є їх кругло 900. Встановлено курси української мови й літератури у кількох університетах і було би їх ще більше, як би зголосилися охочі слухачі-студенти; постав такий осередок науки, як Український Науковий Інститут при найбільш престижевому Гарвардському університеті, активно діють Наукове Товариство ім. Шевченка, Українська Вільна Академія Наук, Українське Історичне Товариство із власним журналом, Український Соціологічний Інститут і вони співпрацюють з заокеанськими науковими центрами, як Український Вільний Університет у Мюнхені чи Український Католицький Університет в Римі, створивши Світову Наукову Раду.

Українська громада в ЗСА не стоїть на місці — вона у своєму корені здорова і вона ступає вперед, дотримуючи кроку поступові часу.

ВОЛОДИМИР ДЖУС — "УКРАЇНСЬКИЙ ГЕНРІ ФОРД"

Написав д-р РОСТИСЛАВ СОЧИНСЬКИЙ

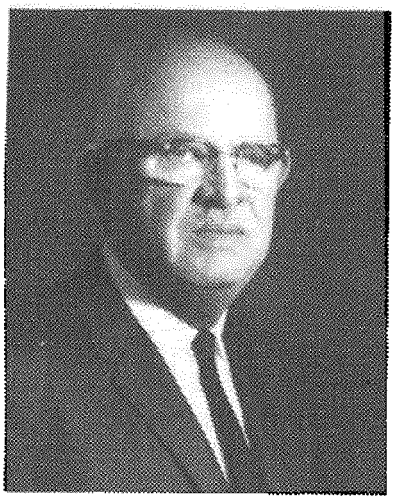

Володимир Джус — „Український Генрі Форд".

Проминуло понад тридцять років з того часу, коли відомий український філантроп, тепер уже покійний Володимир Джус, заснував установу, якої українська еміґрації до того часу не мала: Український Інститут Америки.

Прибувши до берегів американського континенту ще юнаком і переживаючи разом з іншими новоприбулими багато особистих невдач, Володимир Джус почав задумуватись над причинами незавидного становища українських еміґрантів, які, не маючи належної освіти, не знаючи мови, почували себе найкраще і найбезпечніше у своєму ґетто, яке давало їм можливість користуватися рідною мовою і зберігати традиції своїх батьків. Одначе спостережливий юнак бачив, що деякі з еміґрантів, з почуття меншевартости, міняли, або переробляли на американський лад, свої прізвища, а то і місце свого походження, намагаючись асимілюватися, затирати сліди свого родового коріння.

Володимир Джус відчув, що серед української еміґрації виринула пекуча потреба цьому запобігти, що замість комплексу власної неповноцінности їй потрібно прищеплювати, додавати відваги поводитися серед чужинців, як „рівний з рівним", що їй потрібно установи, де вона могла б такі зустрічі відбувати і почувати себе там вільно і певно. Так зародилася в нього думка створити таку установу.

Заснування Українського Інституту Америки в одній з найкращих дільниць міста Ню Йорку відкрило для української громади можливість поширити і поглибити своє знання про українську культуру, плекати її, сприяти її розвиткові, та створило форум для демонстрації її кращих зразків представникам інших культурних народів.

Хто був Володимир Джус, який започаткував це велике і шляхетне діло?

У передмові до книжки „Творчий Американець" — біографії Володимира Джуса, яку написав Роналд Лоренс Берн, автор так характеризує цього, як він його часто називає, „Українського Генрі Форда":

„Це була людина скромна та беззастережно чесна. Його життя — це безперервна боротьба, змагання до, здавалося б, недосяжної мети, підсилюване пристрасною вірою у перемогу. Його життєпис, це — наче уособлення великої американської мрії — перемоги самітньої людини над найбільш тяжкими обставинами, де вона осягає ціль інтеліґенцією, тяжкою працею і незмінною вірою у слушність своїх ідеалів".

ДИТИНСТВО І МОЛОДІСТЬ В. ДЖУСА

Володимир народився 5-го січня 1895-го року в селянській родині Ксені та Івана Джусів, власників 20-моргового господарства в селі Чернихівці коло Збаражу в Західній Україні. Як первородному синові, ця земля перейшла б йому колись у власність. Але не так судила доля...

Вже на четвертім році життя він став членом трудової хліборобської родини, виконуючи поступово чимраз тяжчу працю.

Семилітнім юнаком він вступив до початкової 6-літньої школи, та це не облегшило його життя, бо він мусів працювати на полі перед і після школи, також по суботах і неділях, від сходу до заходу сонця.

Закінчивши школу, Володимир хотів продовжувати науку, але матеріяльні обставини й відношення його батька, який мріяв, що його син стане добрим хліборобом і одержить у спадщину його

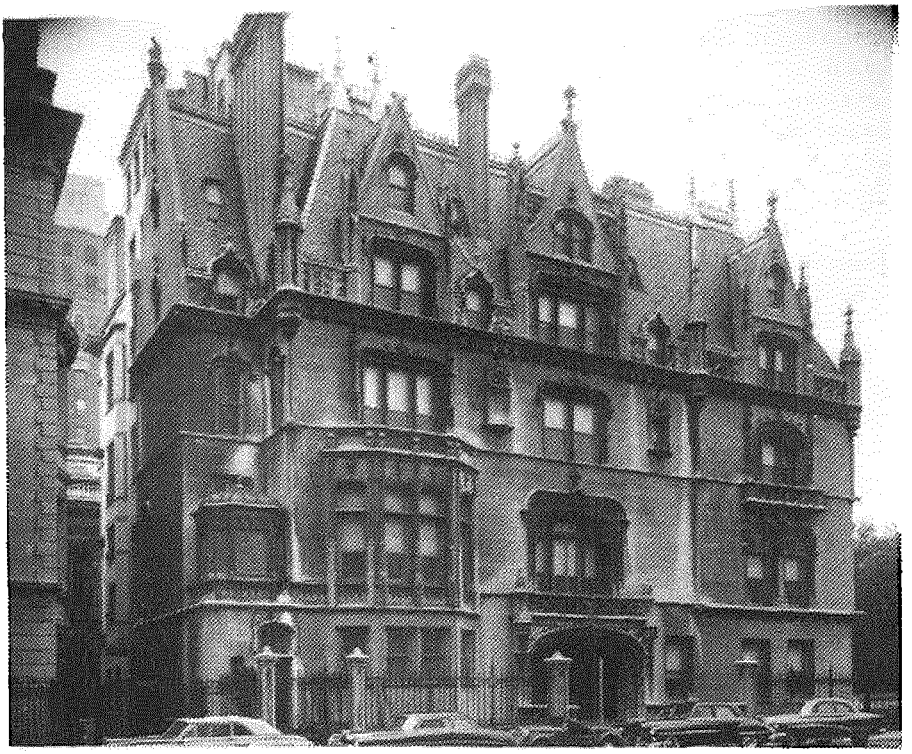

Будівля Українського Інституту Америки в Ню Йорку, — фундація Володимира Джуса.

господарство, на це не дозволили. Його заставляли працювати, придушуючи його вроджені таланти й аспірації до творчої праці.

Не дивлячись на такі перешкоди, хлопець почав захоплюватись усім, що мало технічний характер, зокрема машинами і знаряддям. Він бажав навчитись, як їх вживати. З великим трудом вдалось переконати батька, щоб дозволив йому стати учнем місцевого столяра. Він тут дуже швидко навчився робити меблі, працювати з металами та виробляти рушниці. Цей, передбачений на три роки вишкіл на столярського майстра, Володимир закінчив за 18 місяців і, як нагороду, одержав повний комплект столярського знаряддя. Цей подарунок не заспокоїв його. Він відчував, що так хліборобство, як і столярство — це ремесло, яке вимагає величезної витрати енергії та сили, які можна було б зужити для більш конструктивних справ.

ЕМІГРАЦІЯ ДО АМЕРИКИ

Насувалися темні хмари. У тому часі перед Першою світовою війною багато людей, а серед них і українці, емігрували у „світ за

очі", зокрема до Америки, шукаючи кращої долі. Слухаючи оповідань тих, що вертались, про цей „обіцяний край меду і молока", Володимирове бажання дістатись до ЗСА зростало з кожним вислуханим словом. Весною 1913-го року 18-літньому юнакові, по великих труднощах, зокрема з боку батьків, таки вдалось роздобути потрібні документи і так з маленькою валізкою і 25-ма долярами в кишені він пустився в дорогу до німецького порту Бремен. Звідти по 10-денній подорожі кораблем дістався до Галіфаксу, відтак до Монтреалю в Канаді, де мусів ще кілька місяців тяжко працювати, поки одержав дозвіл на в'їзд до ЗСА.

Потягом, з малими пригодами, через Ню Йорк він добрався до Нюарку в стейті Ню Джерзі, де жила його старша сестра з чоловіком. Вона, крім тимчасового притулку, не могла йому багато допомогти, бо сама щойно приїхала до Америки. Так почалась Володимирова боротьба за існування серед чужих людей, незвичних обставин, без знання мови. За мізерну платню (85 центів на день) він тяжко працював 12 годин денно, 7 днів на тиждень, як помивач посуду, робітник ремонтної бригади, чистій вікон, чорнороб у фабриці, тощо. Одночасно в украдених від сну годинах він пильно вивчав англійську мову та механіку на окремих вечірніх курсах.

Закінчивши ремісничу школу, Володимир Джус одержав працю оператора токарського варстату в Орендж, Ню Джерзі. Тут він заробляв 32 центи на годину. Коли ж попросив підвищити платню, йому відмовлено і він покинув працю. Продовжував дальшу освіту й закінчив курси креслярства, електро- та автомеханіки. Як механік він переходив від одної до другої праці, шукаючи найбільш відповідної для себе. В одній фабриці удосконалив машинерію так, щоб запобігти пораненню рук і ніг робітників, які обслуговували варстати, що дуже часто тоді траплялося.

У 1917 році Володимир одружився з Евою Скалецькою, його односельчанкою і шкільною товаришкою, яка також еміґрувала до Америки. Молода пара примістилася у малому помешканні в Нюарку, де і народився в них син, якого назвали Теодором. Та радість довго не тривала, бо Ева захворіла і лікар поставив діяґнозу:туберкульоза легенів. Радив негайно змінити місце поселення й перенестися поза місто, де хвора знайшла б відпочинок і свіже повітря.

Пов'язавшись з приятелем у Вест Айсліпі на Лонґ Айленді, вони переселилися туди, де Володимир знайшов працю як механік. Одначе невдовзі лікар, який оглянув Еву, сказав, що вогкий клімат цього острова шкідливий для її здоров'я і порадив перенести її до санаторії недалеко озера Саранак у горішньому Ню Йорку. Володимир послухався поради, покинув працю і перевіз свою

родину до Саранак, де винайняв маленьку селянську хатину. Ева лікувалась у санаторії. Рахунки за лікування і рентґени зростали з дня на день і вони були змушені покинути хатину. Володимир купив на окраїні міста покинуту хату за 700 долярів, яку він почав перебудовувати від пивниці до даху і взяв працю у найближчому гаражі, щоб мати змогу сплачувати задовження у санаторії.

НОВІ УДАРИ ДОЛІ

Ева поволі поверталась до здоров'я, хлопець швидко ріс, життя у новій хаті гармонійно плило і коли до того прийшла з Европи вістка, що альянтські війська перемагають Німеччину і скоро буде кінець війні, здавалося, що все буде гаразд. Та, несподівано, через нещасливий випадок, Володимир поранив ліве око. Місцевий лікар, ствердивши поважне пошкодження, порадив негайно поїхати до Монтреалю, щоб одержати фахове лікування спеціяліста у тамтешньому шпиталі. По дорозі до Канади авто Червоного Хреста, стративши контролю, вдарило у придорожнє дерево, і Володимир додатково був покалічений. Розбите авто замінено іншим і наш поранений, нарешті, опинився у шпиталі. Офтальмолог оглянув його і радив негайно перевести операцію, себто усунути пошкоджене око. Володимир відмовився і повернувся до своєї родини.

Тут чекала на нього сумна вістка: Евин лікар повідомив його, що її недуга поступає швидким кроком вперед і що для неї вже немає рятунку. Мабуть, останнім ударом, який підкосив її сили, була вістка з України, що вся її родина, крім батька, вимерла під час війни. Ева захворіла смертельно. Володимир завіз її до лікарні, одначе надаремно...

По смерті жінки він зліквідував свою посілість і перенісся до Нюарку, де його сестра заопікувалась малим Теодорчиком і де він знайшов працю в фабриці знарядь. Одначе дріб'язкова, складна і нудна праця, безнастанний гуркіт машин, а також напруження останніх місяців розхитали цілком його нервову систему та викликали непереборну безсонницю. Він звернувся до лікаря і той порадив йому знайти якусь тяжку фізичну працю, яка заспокоїла б його розхитані нерви, а втома дозволила б краще вночі спати. Так він опинився у будівничій фірмі Шерстого, де копав ями для фундаментів, підносив цемент і будував хати десять годин денно.

Свого сина примістив в українській родині Подлесних, а пізніше разом з ним замешкав у родині вдови Анни Резнік, двоє дітей якої, Марія та Іван, хоч віком старші від Теді, виявилися чудовими товаришами забав малого хлопця. У цьому часі батько

працював як незалежний електрик, що приносило йому непоганий заробіток. Коли спілка з одним мешканцем Вест Айсліпу розпалась, він купив у цьому містечку клаптик землі й почав будувати власний варстат для направи автомобілів.

Прийшло нове нещастя: Іван, великий приятель Володимирового сина, втопився у сусідньому озері! Малий Тед, прибитий горем, проводив час у самоті й бездіяльності. Володимир, побачивши, що хлопцеві потрібна опіка та материнська любов, наперекір своїм давнім постановам, одружився у 1927-му році з Анною Резнік.

ВИНАХОДИ Й ПАТЕНТИ

Працюючи у власній авто-ремонтній майстерні, В. Джус не переставав цікавитись удосконаленням різних машин. Попередній досвід у ділянці механіки, пов'язаний з його природними здібностями, сприйнятливістю та тямущістю, дозволяли йому швидко й успішно розв'язувати кожну механічну проблему.

Ще в 1922-ім році вдалось йому опатентувати один з перших своїх винаходів, який спрощував працю на токарському верстаті. Далі пішли винаходи, які він частинно опатентував: вітряк, що охолоджує автомобільний радіятор, та інші. Одначе, у тому часі, через частинне незнання американських патентових законів і брак фахових дорадників, багато з його винаходів, які вже тоді могли принести чималий дохід, а то й багатство, залишились творами його улюбленого заняття, які він трактував як відпочинок після праці.

Якраз тоді, коли він плянував дальшу розбудову своєї майстерні, прийшла велика депресія тридцятих років, яка залишила його без праці і грошей, бо його, досі завжди задоволені клієнти, журились тепер більше прохарчуванням і дахом над головою для своїх родин, ніж автами. Володимир мусів закрити свою майстерню і шукати якоїсь заробіткової праці.

НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Летунська індустрія вже здавна чарувала Володимира Джуса. Через своє знання і досвід, як столяр, виробник знарядь і механік, йому вдалось дістати працю в Американській Фабриці Літаків і Моторів у Фірмінгдейлі, в стейті Ню Йорк. Тут він зробив дуже багато поліпшень і винаходів, які розв'язали чимало механічних труднощів і заощадили фабриці тисячі долярів. Винагороджували джуса по 25 долярів за кожне поліпшення, але через якісь містерійні бюрократичні крутійства він тих грошей ніколи не побачив. У 1931

році він мав змогу ще ближче познайомитись з конструкцією оперативних літаків. Американська летунська фльота переводила цілий ряд маневрів на летовищах і в ангарі, де Джус працював. Під час обідньої перерви і після праці, разом з іншими робітниками, він мав змогу оглядати літаки, які відлітали і повертались. Його меткий розум не міг не зауважити, що коли літаки приземлялися можна було чути дивне деренчання і тріскотіння.

Коли літаки завозили до ремонтного відділу, Джус зауважив, що металеві частини, які прикривали мотори, не були якслід прикріплені до фюзеляжу і тому літак здригався, осідаючи на землю, і дзеленчав, неначе б десятки металевих баньок вдарялися одна об одну. Ці частини, звані капотами двигуна або обтічниками, були прикріплені до літака дротяними прищіпками, шматками дроту, кріпильними планками, абож смужками, чи іншим недостатньо скріплюючим матеріялом.

Продовжуючи своє дослідження, він зауважив, що одна фабрика літаків вжила закріплювач у формі шпильки до пелюшок, друга — у формі грибка, ще інша вжила незграбний замок у формі клямри від валізи. Ані один з тих закріплювачів не був задовільний і безпечний. Ця проблема мала колосальне значення у відношенні до забезпеки навіґацій, бо, як повідомляли, через ці недостатні закріплювачі багато літаків не могли довго літати, а деякі навіть розбивались, приземлюючись.

Коли В. Джус аналізував елементи цієї проблеми, він прийшов до висновку, що ідеальний закріплювач повинен з'єднувати металеві поверхні так щільно, щоб вібрація у місцях сполучення була цілком усунена, інакше обтічники, збудовані із сплавів алюмінію, під впливом вібрації тверднуть і тріскають.

ДЖУСІВ ЗАКРІПЛЮВАЧ

На підставі давніших і нових спостережень,у Джусовій голові зродився проєкт, який прибирав чимраз більш конкретні форми ідеального закріплювача. Закасивши рукави, він приступив до праці у власній маленькій майстерні, використовуючи кожну вільну хвилину. Невдовзі перші зразки закріплювача були готові. Вони відповідали трьом головним вимогам: міцності, безпеці і простоті. Цей новий витвір був компактний формою, відпорний на вібрацію, недорогий у продукції та легкий до монтажу, який вимагав тільки 1/4 звороту. Найбільш революційною властивістю цієї „шрубки" був факт, що вона самозамикалась, а це уможливлювала заглибина у кулачковім диску, в яку заскакувала дротяна пружина, щільно замикаючи механізм.

April 24, 1934. W DZUS 1,955,740

FASTENING DEVICE

Original Filed Sept. 15, 1931

Fig. 1.

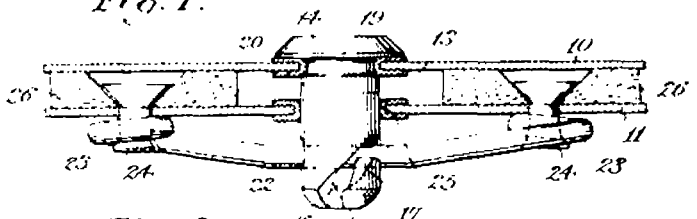

Fig. 2.

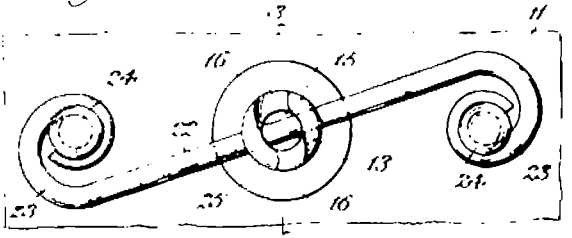

Fig. 3.

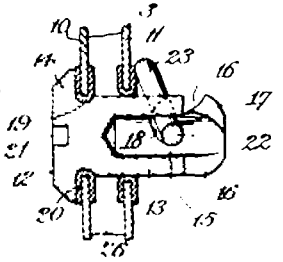

Fig. 4.

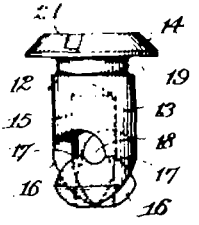

INVENTOR
William Dzus.
BY
ATTORNEYS.

WITNESS
Chris Feinle.

Закріплювач Джуса — фотокопія оригінального патентового рисунку.

Незабаром прийшла нагода практичного застосування Джусового винаходу. Фабрика, в якій він працював, збудувала експериментальний літак і звернулась до своїх робітників із закликом, щоб вони подавали на розгляд інженерам свої проєкти для поліпшення і удосконалення його конструкції. Джус передав взірці своїх закріплювачів, які, після усталених випробувань, були негайно прийняті.

Дирекція фабрики почала намовляти Джуса, щоб він дозволив опатентувати свій винахід під її фірмою, пропонуючи йому за це скромну винагороду. Одначе він, мавши за собою минулий досвід, рішив придбати власний патент, протиставився дальшим натискам і, у висліді, був звільнений з праці.

Це був кінець 1932 року, вершок великої депресії, і В.Джус опинився перед майже неможливою до розв'язки проблемою. Без матеріяльних засобів, без допомоги, без потрібної машинерії його мрія розбудувати продукцію свого винаходу здавалась не до здійснення. Та йому знов усміхнулась доля.

ПОЧАТОК ПРОДУКЦІЇ

У фабриці літаків, від якої він відійшов, відчувся брак його механічного хисту і його знову прийняли на працю без всіляких передумов і обмежень. Він почав ощаджувати кожний гріш, щоб придбати устаткування, потрібне для виробництва. Йому пощастило закупити старий токарський варстат й уживані машини. Так постала при Говлей авеню у Вест Айсіпі „Фабрика закріплювачів" Джуса.

Незабаром прийшло перше замовлення, яке він швидко виконав, доставляючи Амфібіен Ейкрафт Компані 16 закріплювачів на загальну суму 4 доляри. Надходили дальші замовлення. Виконувати їх допомагав йому вже його син Теодор, який працював рука-в-руку з батьком.

Нові замовлення зростали і приносили зі собою різні проблеми, зокрема брак запасового капіталу, а тим самим недостачу потрібної кількости матеріялів, додаткового знаряддя і машин. Одначе, ці всі труднощі вдалось одна за одною перебороти завдяки допомозі родини, приятелів і навіть чужих людей, які вірили у талант і будучий успіх Джуса. Його фабрика почала затруднювати чимраз більше робітників. Патент на свій винахід він придбав не тільки в ЗСА, але й поза їх межами (Англія, Франція). Основне поширення продукції і розвитку фабрики викликала американська летунська фльота, яка, випробувавши закріплювачі, відразу зробила великі замовлення для будови своїх літаків.

Цей успіх звернув на себе увагу багатьох несовісних спекулянтів, які почали атакувати В. Джуса різними пропозиціями, що будуть заступати його інтереси (очевидно, з участю у його прибутках), чи то навіть відкупити підприємство за добрі гроші. Одначе він відмовився від усіх тих пропозицій і в 1936 році, коли його фабрика нараховувала вже 16 механіків і трьох урядовців, він злеґалізував її у формі корпорації. Для полагоджування різних юридичних справ він знайшов допомогу в особі адвоката Френціса Клярка, який став його приятелем і пізніше скарбником фірми.

У 1937 році фабрика перенеслася до новозбудованого приміщення. У тому ж році створено в Англії аґенцію для продажу закріплювачів, яка спочатку мала тільки 100 тисяч долярів річного обороту, але вже за два роки ця сума зросла до пів мільйона.

ВОЄННА ЗАВІРЮХА

Незадовго розгорілась Друга світова війна. Майже увесь світ воював проти Німеччини, Італії і Японії. Ці події мали неймовірні наслідки для Джусового підприємства. Напливали величезні замовлення із ЗСА та Англії, і перевантажена фабрика працювала безперервно на повну силу.

Та химерна доля почала знов кидати колоди під ноги Джусові. Один колишній його робітник судовою дорогою почав домагатись фінансової участи в прибутках фабрики, бо, мовляв, він був співучасником винаходу закріплювача. І хоч цю скаргу в листопаді 1941 року суддя відкинув, як цілком безпідставну, все таки вона забрала Джусові багато дорогого часу й енергії.

Під час війни стратегічні матеріяли розподіляв спеціяльний уряд у Вашінґтоні. Джусова фабрика була важливим доставцем виробів, потрібних для летунства, і йому, згідно з законом, належав пріоритет в одержуванні цих матеріялів. Через дивний бюрократичний недогляд йому в цьому відмовлено.

Ще більш болючого удару зазнав він, коли 25-го квітня 1942 року головний прокуратор Турман Арнольд, показуючи Джусовий закріплювач членам патентової комісії при Сенаті ЗСА, заявив, що „ця маленька шрубка гамує продукцію усієї летунської індустрії". Він зробив цей закид, близький до обвинувачення у саботажі, бо, мовляв, В. Джус, не маючи змоги сам продукувати потрібної кількости закріплювачів, використовує закон охорони патентів і не хоче дати дозволу на їх виріб більшим фабрикам і тим самим стримує будову військових літаків.

Довідавшись про це, Джус, разом із своїм адвокатом і пізнішим приятелем Даньольом Кейном, виїхав негайно до Вашінґтону.

Опинившись перед Сенатською Комісією, він на підставі документів та інших письмових свідчень довів, що він цілком безінтересовно дозволив багатьом авіяційним корпораціям продукувати його закріплювач. На цій підставі усі члени Комісії переконались у безпідставності тверджень прокуратора і звільнили Джуса від усякої провини. Цей прикрий випадок мав певну користь для Джуса, бо після того вже без перешкод він міг діставати матеріяли, потрібні для продукції.

1943 рік приніс багато щастя в родину Джусів, бо в березні того року Тедорова дружина Стелла подарувала йому сина, а Володимирові внука, якого по батькові охристили Теодором молодшим. У цей час фабрика, затруднюючи біля 500 робітників, працювала день і ніч, виробляючи місячно понад 15 мільйонів закріплювачів.

Заснування філії фабрики закріплювачів у Ґлендейлі в Каліфорнії було дальшим успішним кроком, бо будова літаків здебільша концентрувалась на західнім побережжі. Теодор Джус відігравав тепер дуже велику ролю в управлінні фабрики свого батька, будучи чинним у всіх ділянках підприємства.

ПОВОЄННІ ЧАСИ

Закінчення війни, самозрозуміло, зменшило запотребування на Джусові закріплювачі. Треба було шукати інших ділянок збуту. В. Джус вернувся знов до своєї улюбленої креслярської дошки. Він зосередив свою увагу на розвиток застосування нового невійськового вжитку своїх закріплювачів і на удосконалення деяких новіших винаходів, на що не було часу під час війни. Тепер почали приходити замовлення від фабрикантів тягарових авт, автобусів, човнів, залізничних вагонів, різного електричного приладдя, тощо. Філії фабрики в Англії та Франції також не дармували й приносили чималий зиск. Нове поле цікавої праці відкрилось для Джуса, коли одного дня хірург американської летунської фльоти звернувся до нього з проханням виготовити такі закріплювачі, які він міг би застосувати при направі зламаних кісток. За кілька тижнів Джус доставив молодому лікареві нові видозміни закріплювачів, які той почав дуже успішно вживати у своїй ортопедичній практиці. Про це лікар навіть написав у журналі Американської Медичної Асоціяції, вихвалюючи винахідника за його вклад у цю нову ділянку хірургії.

СУМНІ ВІСТКИ З УКРАЇНИ

Проте, Джус не мав змоги продовжувати праці над дальшим удосконаленням цих закріплювачів кісток, бо несподівано захворів

і мусів перейти операцію легенів. Завдяки відпорності його міцного організму, непересічний відвазі і довір'ю до лікарів, він вже за два тижні зміг покинути шпиталь, щоб видужувати вдома. Тут чекали на нього сумні вісті, які приходили з Західньої України, окупованої військами СССР. Переслідуючи українське населення, вони сотнями запроторювали людей у сибірські концентраційні табори. Така ж доля зустріла його матір, братову дружину і доньку. Його брат вступив у ряди УПА і там загинув. В. Джус почав використовувати усі можливі засоби, щоб ув'язнених звільнили, але його старання не мали успіху. Минуло п'ять років і його повідомлено, що матір випущено з табору, але, мабуть, тільки для того, щоб дати їй померти вдома. Це й сталось два місяці пізніше.

Після війни Володимир Джус турбувався не тільки долею переслідуваних своїх земляків, включно з членами його родини, але й майбутнім усього українського народу, з якого він вийшов. Маючи тепер матеріяльні засоби, він хотів зробити якесь велике добре діло для української громади. Так зародилась у нього думка створення інституції, через яку він міг би перевести свої задуми в життя.

ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ АМЕРИКИ

Спонзорований і фінансований Володимиром Джусом Український Інститут Америки постав 3-го травня 1948 року. Того дня він був офіційно заінкорпорований у стейті Ню Йорк.

Завдання Інституту висловлено у статуті (чартері), а саме:

Збереження для наступних поколінь усіх проявів української культури у формі творів мистецтва, красного письменства, музики, танку, народного виробництва, тощо.

Допомога у формі стипендій та позичок на студії молодим українцям для здобуття вищої освіти.

Допомога українським емігрантам влаштуватись у новій батьківщині і достосуватись до умов і способу американського життя.

На засіданні тимчасових директорів, яке відбулось 29-го вересня 1953 р., схвалено закупити для приміщення Інституту будинок на Вест Айсліп на Лонг Айленді за суму 25,000 долярів, яку пожертвував В. Джус.

Важливим кроком вперед в історії Інституту було те, що в 1954 році Департамент скарбу ЗСА визнав Інститут, як установу звільнену від податків. Від того часу всі пожертви для Інституту жертводавці могли відтягати від прибуткового податку.

Дирекція Українського Інституту Америки в 1978 р. Сидять (зліва): д-р Мирон Зарицький, Йосип Лисогір, інж. Андрій Пащук, адв. Іван Флис, адв. Михайло Пізнак, президент Інституту Теодор Джус, інж. Степан Балабан, д-р Ростиспав Сочинський, д-р Василь Вереш і мистець Петро Андрусів.

ВЛАСНИЙ БУДИНОК У НЮ ЙОРКУ

1-го серпня 1955 року Володимир Джус закупив пишну палату при ч. 21 Іст 79-ій вулиці за суму 225,000 долярів і подарував її Інститутові. Існує певна розбіжність думок щодо авторства будинку Інституту. У 1955-ім році нюйоркська преса приписувала цей проєкт С. Вайтові. Це саме подане також у найновішім виданні довідника нюйоркських музеїв. Одначе Міністерство внутрішніх справ у публікації новинок у червні 1978-го року на підставі дослідів Комісії збереження історичних пам'яток здогадується, що цю палату запроєктував архітект Чарльс П.Г.Гільберт у 1899 р. на замовлення Іссака Д. Флетчера. Збудував її Генрі Мардок. Мільйонер і нафтовий магнат Гаррі Ф. Сінклєр відкупив цей будинок від Флетчера у 1918 р. і продав його А.В.Г.Стайвезантові у 1930 р. У вересні 1955 року Інститут переніс свої приміщення до нового будинку, а 19-го жовтня того року відбулось тут вперше засідання Головної Управи Інституту.

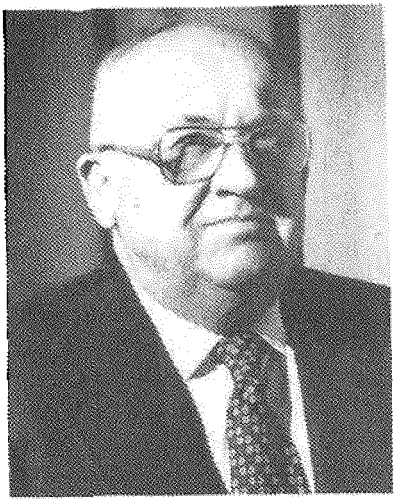

Теодор Джус — спадкоємець і продовжувач діла свого батька Володимира, „Українського Генрі Форда".

Будинок Українського Інституту Америки розташований у кращій дільниці міста, якому Комісія охорони історичних пам'яток Ню Йорку в жовтні 1977 року надала статус історичної пам'ятки. Він оточений численними посольствами, дипломатичними й культурними місіями різних країн. В його сусідстві — десятки мистецьких ґалерій, Метрополітальний Музей та музеї модерного мистецтва, Ґуґенгайма і Фріка. Цей будинок незвичайної краси та безцінної архітектурної вартости, який дехто називає „перлиною", а навіть „самоцвітом в унікальній оправі", став амбасадою української культури в столиці світу завдяки Володимирові Джусові, винахідникові, індустріялістові й філантропові.

ВЕЛИКА ВТРАТА

19-го червня 1964 року сумна вістка розійшлась по Ню Йорку й околиці, що того дня попрощався з життям Володимир Джус, „український Генрі Форд", фундатор, добродій і президент Українського Інституту Америки. З глибоким жалем прощали його родина, приятелі, члени Інституту й українська громада на вічний спочинок на цвинтарі Pinelawn, Лонг Айленд.

4-го жовтня того року відбулись урочисті сходини для вшанування Покійного з участю понад 150 осіб. На місце Володимира Джуса обрано на президента УІА його сина Теодора, який досьогодні являється носієм ідей свого батька, українського патріота і філантропа.

УКРАЇНА Й УКРАЇНЦІ В НОВОМУ СОВЄТСЬКОМУ ПЕРЕПИСІ НАСЕЛЕННЯ

Написав ВОЛОДИМИР ДУШНИК

На основі аналізи перепису населення СССР в 1979 році Романа Сольчаника в англійському випуску „Радіо Свобода" в Мюнхені з 11-го березня, 1980 року.

В останньому переписі населення Совєтського Союзу, що був переведений у 1979 році, є деякі дані про число українців в Україні та в СССР, як теж про стан української мови. Як можна було побоюватися, Москва навмисно, очевидно, не подала статистики про національний склад України, чи навіть статистики вживання української мови. Деякі скупі інформації подані в українських виданнях про перепис населення.

Викликає турботу зріст кількости росіян в Україні і зріст відсотків українців в европейських „союзних республіках" — Литві, Латвії, Естонії й Білорусі.

Прелімінарні інформації про висліди перепису населення появилися російською мовою в брошурі „Населення СССР: по даним всесоюзного перепису населення 1979 року", яку видано на початку 1980 року.

Населення України в дні 17-го січня 1979 року виносило 49,757,000, цебто 2.6 мільйонів або 5.6 відсотка приросту в порівнянні з переписом в 1970 році. Ці висліди також подають, що в Україні є п'ять міст з населенням понад один мільйон: Київ (2,144,000), Харків (1,444,000), Дніпропетровське (1,066,000), Одеса (1,046,000) і Донецьке (1,021,000).

Українська Центральна Статистична Адміністрація 30-го грудня 1979 р. подала більше інформацій про українську і російську мови, — матірня та друга по вживанні, — Української ССР.

В 1979 році число українців СССР було 42,347,000, що становить приріст біля 1.6 мільйона або 3.9 відсотка в порівнянні з

їх числом в 1970 році. В часі між 1970 і 1979 роками українське населення в СССР приростало на половину повільніше як у періоді між 1959 і 1970 роками. Рівнож приріст українців був найменшим з трьох слов'янських народів у СССР.

В додатку до низького числа приросту в Україні, етнічна асиміляція є без сумніву відповідальною за спад приросту населення, головно між 14-ма відсотками українців, що живуть поза межами України.

Але мабуть найбільш дошкульним аспектом вислідів перепису населення в Україні є кількісна сила росіян: біля 10.5 мільйона, або 21 відсотків всього населення України. Число росіян зросло в Україні майже на 1.3 мільйона, або 15 відсотків від 1970 року. В абсолютних цифрах приріст російського населення перевищив приріст українського населення на 141,000 осіб. Відсоток українців у населенні України є 73.8, тоді коли в 1970 році цей відсоток був 74.9 і в 1959 році — 76.8.

Замітним є теж великий приріст молдавської меншини в Україні, що перевищила число поляків і жидів в Україні. Ці два народи є в постійному тут занепаді. Жидівське населення в Україні зменшилося на 143,000 осіб або 18.4 відсотка. В Совєтському Союзі жидівське населення зменшилося на 15.8 відсотка з причини асиміляції та еміграції з СССР.

Біля 36.5 мільйона українців, або 86.2 відсотка в цілому Совєтському Союзі, живе в Україні, що є також зменшенням в порівнянні з числом українців у 1970 році.

З числа 5.8 мільйонів українців, які проживають поза кордонами України, найсильніша їх концентрація є в Російській СФСР (8.6 відсотка всього населення), далі в Казахстані (2.1 відсотка) та в Молдавії (1.3 відсотків).

Українське населення в балтійських країнах, хоч невелике, зросло більше як деінде. В Естонії число українців збільшилося на 28.6 відсотка, в Литві — на 28 відсотків, і в Латвії — на 26.4 відсотка. В Білорусі число українців зросло на 21 відсоток від 1970 року. Зате в Грузії число українців зменшилося на 10 відсотків, в Киргізії — на 9.2 відсотка. Назагал, число українців поза межами України зросло на 7.1 відсотка.

Останні висліди перепису населення в СССР не подають даних про структуру мов у поодиноких республіках, очевидно для збаламучення зовнішнього світу щодо зростаючого числа росіян в неросійських республіках СССР. Одначе та сама Українська Центральна Статистична Адміністрація подала, що 88.5 відсотка населення України подали мову своєї національности за матірню мову. Як можна було очікувати, найбільший приріст був серед тих,

які подають російську мову за другу мову їхнього вживання; їх число зросло з 28.6 відсотка в 1970 році до 40 відсотків у 1979 році.

Тільки одна позиція в останньому переписі населення СССР відносно мови подає відсоток українців у СССР, які подали українську мову за матірню мову, і російську чи іншу мову за другу мову по вживанні. В 1979 році 82.8 відсотка українців подали українську мову за матірню мову в порівнянні з 85.7 відсотка в 1970 році. Найбільший зріст серед українців був серед тих осіб, які подали російську мову за другу мову по вживанні. Їх число зросло з 36.3 відсотка в 1970 році до 49.8 відсотка в 1979 році.

Немає найменших сумнівів, що демографічна політика Москви стоїть на послугах русифікації неросійських народів. Через русифікацію, „адміністративні висилки" за кордони України, чи заохочування молодих людей різними економічними принадами їхати в Сибір чи в Середню Азію, Москва старається прорідити Україну, позбавити її активно-свідомих елементів та насаджувати російських колоністів, які є надійнішою підпорою партії як неросійські „націонали", хоча б і були вони членами компартії.

ІЗ ЗБІРКИ: „ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР"

■

Сто дзеркал спрямовано на мене,
в самоту мою і німоту.
Справді — тут? Ти справді — тут? Напевне
ти таки не тут. Таки не тут.

Де ж ти є? А де ж ти є! А де ж ти?
У безодні вір! У вирві спроб?
Ось він, довгожданий дощ! Як з решета
заливає душу всю в сльозах.

Сто твоїх конань, твоїх народжень.
Страх, як тяжко висохлим очам.
Хто єси? Живий чи мрець? Чи, може,
і живий, і мрець, і сам на сам.

Василь СТУС

Максим Рильський

БУЛО, БУЛО . . .

Було, було . . . Було і відкотилось,
Мов колесо в туманну глибину, —
Та мить таку я пережив одну,
Одно таке у пам'яті відбилось.

Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр,
Весь білою геремхою залитий.
Гроза минула, і пахучі квіти
Усі в краплинах. Лллється з-поза хмар

Проміння тепле і голубувате.
Біля криниці коні напувать
Спинились ми. Краплинами блищать
Вологі очі підлітка-дівчати.

І невидимі в пущах солов'ї
Жагу солодку в звуки виливають, —
Здавалося, що то самі гаї
Назустріч сонцю ранньому співають.

По кладці молодиця перейшла,
Похитуючи відрами дзвінкими.
Здавалось — щастя розцвітає зриме
На кожороті світлого села.

Все тоне у безумній геремшині,
Все пахне молодістю і життям . . .
Чому звеліти власним почуттям —
„Лишіться!" — не дозволено людині?

Оттак би в серці смертнім закріпить
Безсмертну силу й молоду жадобу,
Щоб зосталися, як живі, до гробу:
Метелиця орошених суцвіть,

І солов'ї, й дівча, і молодиця,
І тихе ржання коней, і весна,
І все, що в сні скоромину щім сниться
І ніби сон — навік, навік мина!

РУСИФІКАЦІЯ І ТОПОНІМОЦИД В УКРАЇНІ

Написала АННА ВЛАСЕНКО-БОЙЦУН

В історії людства зміни топонімів — це радше рідкісне явище в порівнянні зі зміною атропонімів. Зміни такі поставали, звичайно, наслідком інвазії іншомовного наїзника, клясичним прикладом чого може бути Другий Рим, оснований цезаром Константином І в 330 р., а після його смерти названий Константинополем у честь основника, відомий в Україні як Царгород. Відтак у 1453 р, здобутий турками і перейменований Візантією, став столицею Оттоманської імперії, а в 1923 році перейменований Стамбулом і здеґрадований до звичайного порту.

Зміна географічних назв відбувалась теж на підкорених царською Росією територіях в Азії й Европі, а в нас, в Україні, прикладом може бути славна козацька місцевість Січеслав, з часів гетьмана Богдана Хмельницького, яку в 1783 р. російський колонізатор Потьомкін перейменував на Катеринослав в честь цариці Катерини II, а в 1802 р., з наказу царя Павла І, перейменовано знову на Новоросійськ, згідно з тодішньою великоруською політикою, вкінці, в час т.з. нібито „українізації", перейменовано знову на Дніпропетровськ, вшановуючи Г.І.Петровського (1878-1958), катеринославського організатора робітничого руху в 1905 р., згодом члена ЦК.

Під теперішню пору в новітній російській імперії СССР зміна назв — антропонімів і топонімів стала епідемією, тому можна цей процес назвати назовибвством, що прийшов після безглуздого ґеноциду, в якому — за підрахунком дуже обережних французьких і бельгійських політологів — загинуло 49 мільйонів людей.

Ще ніхто не підрахував скільки географічних назв змінено на всій території Совєтського Союзу і ще не знаємо пропорції, з якою вимазуються давні назви в російській ССР у порівнянні з республіками-колоніями. Але дуже поверховний облік вказує наглядно, що в Росії змінено мале число топонімів у порівнянні з Україною. Для прикладу візьмемо таку невинну назву, як перше травня: у Російській ССР я знайшла лишень 2 назви Первомайське, а в Україні їх є аж десять. Подаю за мапою В. Кубійовича: Первомайське (У-19), Первомайське (II-5), Первомайське (УІ-13),

(УІІ-14), (У-22), (УІІ-24), (У-ІІ), разом сім і три Первомайський (УІ-19) і (ІУ-17), (Ує5). Отже, пропорція 2:5. А коли візьмемо, що крім того ще є два Першотравенських, (У-17) і (ІІІ-8); три Першотравневе (УІ-18), (ІІ-9), (ІІІ-715), тоді всіх українських географічних назв, змінених для вшанування Першого травня, буде 17, у пропорції до двох російських буде 2:9. Треба ще додати, що лише сім українських назв вказує комунізацію, а десять русифікацію.

Русифікація, яку переводиться пляново під гаслом „злиття народів", охоплює не лишень етноцид, культуроцид і лінгвіцид, але також докорінний антропонімоцид і топонімоцид. Останні два найбільше загрозливі, бо викоріняють українські прізвища й географічні назви.

Зміни топонімів проходять чотирма шляхами:

1 — фонетичні й морфологічні зміни.

2 — зміни в честь комуністичних, переважно російських лідерів.

3 — в честь комуністичних кличів.

4 — ліквідація назв історичного й культурного значення.

1. Фонетичні зміни троякі: і—о, Г—ґ і г—х. Приклади:

Розділ — Роздол
Козлів — Козлов
Рівно — Ровно
Львів — Львов
Нагуєвичі — Наґуєвичі
Дрогобич — Дроґобіч
Чернигів — Черніґов
Галич — Ґаліч
Гаґа — Ґаґа
Ганза — Ханза

До морфологічних змін належать передусім зміни суфіксів—ськ і сько —цьк і цько та впровадження російського суфікса—дн: Приклади:

Перегінськ — Перегінське
Луцьк — Луцьке
Синєвідське Вижне — Синєвидне Вижнє

2. Зміни в честь російських комуністичних лідерів. Ватутіне — місто Звенигородського району, Черкаської області на річці Шполці (доплив Бугу) колись село Богачівка (в честь Миколи Федоровича Ватутіна 1901-1944), який поборював на Волині відділи УПА і був тяжко поранений.

Ворошиловград / до 1935 р. — Луганськ
Дзержинськ / до 1931 р. — Романів, село в Житомирській області.

Дзержинськ /до1937 р. — Щербинівка, Донецька область

Калінінське /до 1927 р. — Велика Семейденуха, Херсонська область

Кіровоград /до 1934 р. — Єлисаветград, обласне місто в півд. Україні

Кіровськ /до 1939 р. — Попівка, Луганська область.

Було також чимало сіл і містечок перейменованих іменем Сталіна: Сталіно, Сталінськ чи Сталінське, які зникли разом із „культом особи", але і ті не повернули до своїх давніх географічних назв, а заступлено їх іншими, зросійщеними назвами як Красногородівка чи Первомайськ у Миколаївській області.

3. Зміни для звеличення комуністичних кличів:

Комуна — передмістя Харкова

Комунарськ — Луганська область

Комсомольське — село в Полтавській області, біля Кременчука над Дніпром 20 км. від залізничної станції Потоки

Красноград /до 1922 р. Константиноград — районовий центр у Харківській обл.

Червоноармійськ /до 1939 р. — Радзивилів. Місто в Рівенській області

Червоноармійське — давня Софіївка в Запорізькій області

Червоноград /до 1953 р. — Христинопіль у Львівській області

Первомайськ /до 1920 р. — Богополя об'єднане із Олвіополем, Миколаївська область

Першотравневськ /до 1934 р. — Токарівка в Житомирській області

Першотравневе — три села в Житомирській Ровенській і Донецькій областях.

4. Ліквідація історичних і культурних центрів.

Найбільше шкідливі зміни — це вимазування давніх історичних назв та славних культурних центрів, що відіграли в минулому важливу ролю. Таким прикладом можуть бути Жовті Води, місцевість перемоги гетьмана Богдана Хмельницького над попередніми наїзниками-поляками 6 травня 1648 року. І хоч російська і совєтська історія вихваляє Хмельницького за „воз'єднання" з Росією, але рівночасно намагається промовчувати його розправу з поляками. Отже, Жовті Води перейменовано тепер на Жовта ріка, щоб в цей спосіб можна закрити сліди боротьби за

волю України. З подібних міркувань змінено теж назву села Стрільці на Нові Стрілища, щоб затерти пам'ять про Січових Стрільців.

Із проти-релігійних міркувань змінено також назву Кристинополя, пов'язуючи її з християнством, з чого можна добре посміятись, бо Кристинопіль названий був у честь Христини жінки польського маґната Фелікса Потоцького. Була ще й друга причина вимазання цієї назви, а саме там проходили бої з Українською Повстанською Армією, яка поборювала большевицькі партизанські відділи.

Зліквідовано теж назву Дермань, звідкіля походить Улас Самчук. Тепер Дермань перейменовано на Устенське Друге. Село Дермань біля Дубна на Волині було відоме старим Дерманським манастирем, заснованим князем Константином Острозьким у 1602 р. Туди була перенесена друкарня з Острога під керівництвом Дем'яна Наливайка в роках 1604-08. Там видруковано „Октоїх" і „Діялог про православну віру". Архимандритом в роках 1625-33 був автор відомої граматики — Мелетій Смотрицький. В 1821 р. російський уряд відібрав Дерманський манастир від оо. Василіян і передав його православним ченцям з Острога, які зорганізували учительську семінарію при манастирі, що перетривала аж до 1920 р., коли то перемінено її на гімназію.

Подібно Жовква, тепер Несторов, була культурним центром в Галичині від 1603 р. Заснував її полководець українського роду Станислав Жовківський (у польських джерелах Жолкевскі). Там також був манастир оо. Василіян і друкарня, в якій друковано популярну літературу, календарі, порадники тощо, пізніше почав виходити місячник „Місіонар", що мав найбільший наклад в Галичині.

В західній Україні усунено всі назви, що походили із польської або німецької мови, під кличем „українізації", але лише кілька географічних назв дістали український характер: особливо Станиславів і колишнє станиславівське воєвідство стали — Івано-Франківськ й Івано-Франківська область, а колишній Янів — містечко в Яворівському районі — Івано-Франкове. Так само в честь Михайла Коцюбинського перейменовано Берковець на Коцюбинське. Всі інші чужомовні місцевості дістали зросійщені комуністичні назви, як згаданий вище Червоноград чи Рожана, тепер Велика Горожанка.

Ліквідація сіл, де жили колись німецькі чи польські колоністи, часто вже зукраїнізовані, була показовим трюком для українського населення, а справжнішою метою, хитро обдуманою в Москві, було викреслення із карти й адміністрації назв, які ясно показували, що Галичина ще ніколи не була російською колонією аж після

Другої світової війни, тому з поспіхом викорінювано всі різниці між східніми і західніми областями України.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Площина — 21,800 кв. км. Населення 2,380,700 в тому українців 86 ,3%, росіян 8,6%, поляків 2,8%, жидів 14%.

Район	міста	містечка	села	площа	населення	ст.	зміни
1. Бродівський	1	1	100	1148	69,800	116	2
2. Буський	3	3	86	846	59,100	171	4
3. Городоцький	3	2	78	727	81,460	207	4
4. Дрогобицький	4	0	73	1219	86,584	262	2
5. Жидачівський	2	2	110	1006	102,800	334	8
6. Золочівський	2	2	72	1100	85,800	384	4
7. Кам'янсько-Бузький	3	2	73	886	586,000	414	2
8. Миколаївський	2	1	66	699	80,8	450	5
9. Мостиський	2	0	117	820	78,300	484	6
10. Нестеровський	3	2	366	1202	110,200	508	3
11. Перемишлянський	3	0	80	918	918	549	4
12. Пустомитівський	0	3	89	973	92,000	582	2
13. Радехівський	1	1	73	1143,8	53,000	614	1
14. Самбірський	3	0	84	940	111,000	658	11
15. Сколівський	2	2	57	1474	57,000	701	7
16. Сокальський	24	1	128	1600	100,00	736	25
17. Старосамбірський	0	1	112	1245,2	99,000	767	11
18. Стрийський	3	2	82	806	68,7	816	12
19. Турківський	2	0	56	1100,2	65,7	866	13
20. Яворівський	3	3	204	1554	100,4	905	8

Щоб дослідити докладніше причини змін географічних назв, я вибрала Львівську область, в якій проходила моя молодість, а для статистичного обрахунку два райони — Жидачівський і Сокальський, що відповідали рівночасно деканатам з цією самою назвою та де я знала майже кожне село.

Порівнюючи місцевості, названі в шематизмі із 1911 р., з місцевостями, поданими в „Історії міст і сіл УРСР", виходить, що в 1968 р., (час видання Львівської області) було більше місцевостей як у 1911 р. лише тому, що в 60-их роках об'єднано кілька сіл в один колгосп, якому надано особливу назву, найчастіше ім. Леніна,

(майже в кожному районі існує колгосп ім. Леніна) і, розписуючись детально про колгосп, впроваджено ще додаткову місцевість, хоч центр колгоспу знаходиться в одному селі, а інші села до нього включено, тобто накинена назва колгоспу трактується як окрема одиниця. Наприклад: Старинне село Волцнів у Жидачівському районі, де я вчителювала в 1940-41 шкільному році та де зберігались метрикальні записки з XУ століття, а будинок приходства був збудований в 1615 р., перейменовано на Заріччя, хоч нижче над рікою Дністром при усті ріки Стрий було село Межиріччя. Оба названі села лежать на лівому березі ріки Стрий, а на правому березі старинний город Удечів, тепер Жидачів, про який згадано в Іпатієвському літописі в 1164 р. у зв'язку з повінню, коли то загинуло там 300 осіб, що йшли з сіллю з Удечева. У документах із XIУ і XУI віків цей город звуть різно: Зудачів, Судачів, Зідачів і у XУII сторіччі Жидачів. Отже, Жидачів дуже цікавий з ономастичного боку.

Вертаючи до Межиріччя і Волцнева в „Історії міст і сіл" розписують про колгосп ім. Леніна:

> ЗАРІЧЧЯ (давня назва — Волснів) — село, центр. сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 2,5 км. від Дністра. Віддаль від районного центру — 4,5 км., від залізничної станції Жидачів — 7 км. Населення — 634 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Дем'янка-Лісна, Дем'янка-Наддністрянська, Межиріччя.
>
> На території сільради розташований колгосп ім. В. І. Леніна, який має 1270 га орної землі. Вирошуються переважно зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Розвинуте м'ясне тваринництво. За високі надої молока доярка Р. Верес нагороджена орденом Леніна.
>
> У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.
>
> Перша письмова згадка про Заріччя відноситься до 1506 року.

СОКАЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Промовистим прикладом совєтського топонімоциду в Україні можуть послужити зміни в Сокальському районі: міста: Сокаль, Белз, Великі Мости, Угнів. Сільрад — 39, сіл — 128. Площа — 1,600 кв. км. Населення — 100,000 (рік 1968), в тому сільського — 75,1%, міського — 26,4 тисячі, тобто 1,6 тис. на кв. км.

Змінені назви в роках 1950 та 1951:

Варяж перейменовано в 1951 р. — Новоукраїнка
Вербіж — Вербове

Винниці — Мирнівка
Войтиславичі — Волинське
Волиця Комарева — 1950 — Волиця
Жабче Муроване — 1951 — Муроване
Ждаринка — 1951 ‘ Трудолюбівка
Жужіль — Жужеляни
Завишня — 1950 — Вишнівка
Корчів — 1951 — Корчівка
Лубів — Лубнівка
Ляшків — Першотравневе
Мошків — Гути
Ниновичі — Дружелюбівка
Нисмічі — Подільське
Опільсько — Перемога
Пархач — Межиріччя
Перемислів — Перемисловичі
Потаржиця — Потериця
Салаші — Діброва
Себечів — Красносілля
Теляж — Ланкове
Тудорковичі — Федорівці
Ульвувик — Вільхове
Хоробрів — Правда
Цебрів — Цебрівка.

Коли поглянемо на зміни, то побачимо, що 7 змін можна зачислити до категорії комуністичних кличів, дев'ять — це викреслення чужих назв, дві — історичних (Хоробрів і Перемислів), три назви — українізовано, а решта — це зміни для впровадження хаосу, бо нпр. село Вишнівка, назва частіше вживана як Завишня, а кінцівка-івка принайменше на 500 літ молодша від закінчення-ичі, осель, що постали вже в X чи XI столітті, тоді, коли села закінчені на -івка — продукти XУI і XУII століття, козацької й гетьманської доби.

Прослідивши 20 районів теперішньої Львівської области, яка нараховує 69 міст, 578 сільрад, що в більшості відповідають містечкам, або — як їх тепер називають — „селищами міського типу", і 2133 сіл, разом 2880 топонімів, із яких в 1960-их зросійщено 148.

Найбільше місцевостей перейменовано в районах, які під оглядом національної свідомости були дозрілі та відносились до нових окупантів негативно. Також у районах, де проходили бої Української Повстанської Армії з большевицькими партизанами та

відділами Червоної Армії під проводом згаданого вже Ватутіна, який був поранений в бою з УПА.

Немалу шкоду українським географічним назвам завдають мапи, енциклопедії й довідники російською мовою, що їх перекладають на західньоевропейські мови, подаючи назви русифіковані, тобто Kiev, Lvov, Galich. Це саме відноситься і до перекладів, друкованих у ЗСА: наприклад, переклад „Боа Констріктор" Івана Франка видавництва „Паблішінґ Гавз" має такі здеформовані географічні українські назви: Наґуєвичі (замість Нагуєвичі), Подґорне (замість Підгірне), Дроґобіч (замість Дрогобич), хоч англійська мова має тотожню з українською фонему „г" і ґрафему „h".

Хоч ми не в силі припинити лявіни русифікації, що заливає нашу батьківщину, але ми можемо і ми повинні протестувати проти всіх видів русифікації, тобто етноциду, культуроциду, антропонімоциду й, очевидно, топонімоциду, так само, як ми протестуємо й інформуємо про ґеноцид і лінґвіцид.

Ми теж повинні вести кампанію проти змін українських прізвищ і назв тут на вільній землі Вашінґтона.

Микола Вороний

КРАЮ МІЙ РІДНИЙ...

Краю мій рідний, занедбаний краю,
Де ж те сподіване щастя твоє?
Крається серце од болю, одчаю,
Як тільки долю твою нагадаю —
Горе моє!...

Люду мій бідний, окрадений люду!
Що у твоїх я побачив очах,
То вже й до віку свого не забуду;
Де б я не був, всюди бачити буду —
Голод і жах.

ДІТИ — 1933 — ГОЛОД

Написала ЛЮБОВ ДРАЖЕВСЬКА

Наближається 50-та річниця голоду 1933 року, вікопомної трагедії в історії України. Невідомо скільки мільйонів людей померло від штучно улаштованого комуністичною владою голоду. Шість мільйонів? Сім? А може й більше. Ніхто померлих не рахував, ховали у братських могилах. Для тих, хто помирав у шпиталях, виписували посвідку смерти, в якій слів „голод" чи „виснаження" не було.

Ще є на світі свідки, які 1933 року на власні очі бачили голодну смерть, втратили своїх близьких, бачили спорожнілі села, померлих від голоду людей на вулицях великих міст, у хатах, на шляхах, полях, залізничних станціях. Чимало спогадів опубліковано, але треба ще і ще.

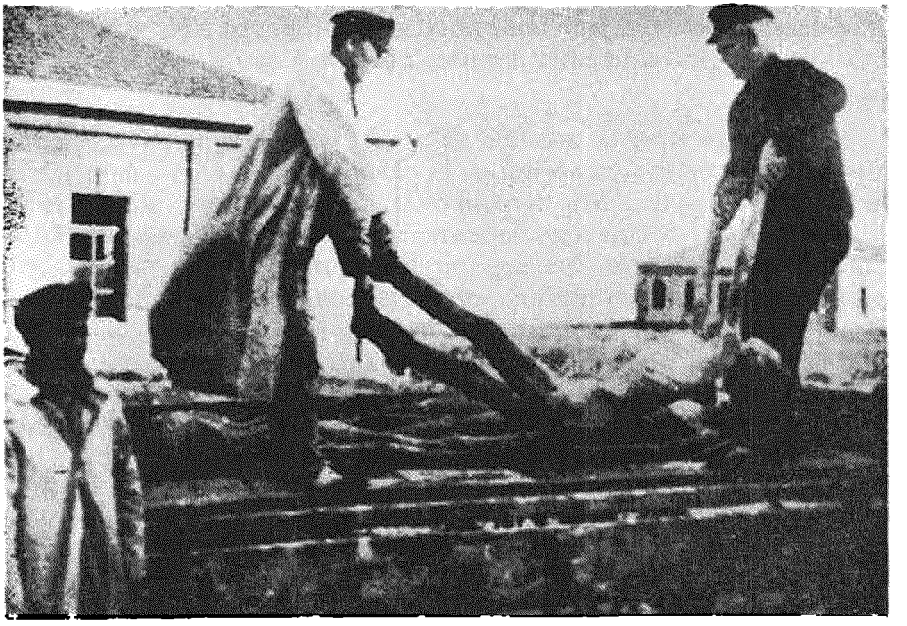

Трупи померлих з голоду селян завантажують на вози та вивозять і ховають у спільних могилах.

* * *

У травні 1933 року я була студенткою геолого-географічного факультету Харківського Інституту Професійно-Педагогічної Освіти.

Це був час голоду на Україні. По вулицях Харкова блукали розпухлі від голоду селяни, часом цілі родини. Вони купчились коло крамниць, де мешканцям Харкова продавали хліб по картках. Пригадую простягнуту руку високого блідого селянина і слова: „Дайте хлібця хоч на один зуб". Групи безсилих селян сиділи та лежали на тротуарах коло будинків, деякі там і помирали. Півживих та мертвих селян міліція забирала на вантажні авта і вивозила десь за місто.

Проте, в Інституті наші студенти не говорили про голод, боялись. На обов'язкових політзаняттях представники комсомольської чи партійної організації доповідали про політику партії на селі та про ліквідацію куркуля, як кляси.

Одного дня несподівано нашому курсу оголосили, що ми всі мобілізовані, занять в Інституті у нас кілька днів не буде. Куди саме ми мобілізовані нам не сказали.

Наступного ранку ми зібрались в Інституті і всі разом (коло сорока осіб) під керівництвом комсорга поїхали трамваєм на Харківський вокзал. Нас повели по рейках далеко в бік, на товарну станцію, де на запасних коліях стояли вагони і маневрували паровози.

Раптом я почула дивний, ні з чим незрівняний звук: спершу тихий, а в міру того, як ми йшли, — голосніший. Це було наче виття, чи стогін, чи плач. Ми зупинились перед поїздом, що стояв на запасній колії і складався з пасажирських вагонів. Тоді я зрозуміла, що той дивний звук був хор дитячого плачу, що лунав з вікон вагонів. Коло поїзду стояло кілька чоловіків у військовій формі. Один з них підійшов до нашої групи і коротко сказав, що у вагонах тимчасово перебувають діти, які мають бути розподілені по дитячих будинках. Ми — студенти— маємо бути „вихователями", по двоє на кожний вагон. Частину студентів відправили додому, сказавши прийти увечорі на нічну зміну. Я була з тими, що зразу ж приступили до праці.

Влізши до вагону, я побачила, що на всіх лавках лежали і сиділи хлопці і дівчата віком десь від трьох років до тринадцяти-чотирнадцяти. Всі дуже бліді, деякі надмірно худі, інші — опухлі. Ні постелі, ні пакунків з речами не було. Діти лежали або на голих дошках, або на брудному лахмітті. Багато дітей плакало, інші спали, деякі виглядали як тяжко хворі: на обличчях шкіра щільно

обтягала кістки. Часом діти тулились одне до одного — видно з одної родини.

В одному кінці вагону, на кількох лавках було кільканадцять надмірно худих немовлят під доглядом двох жінок у білих халатах.

Незабаром у відрах принесли їжу: досить густий пшоняний куліш. Ми, так звані вихователі, розливали куліш черпаком у кухлики і розносили їх дітям, які жадібно з'їдали свою порцію. Нам казали не давати дітям більше як по одному кухлику, щоб не пошкодити їм після голодівки. Пізніше ми дізнались, що таку порцію куліша дітям давали тричі на день. Це було все, що вони діставали.

Немовлятам давали молоко. Няні годували їх з пляшечок.

Коло трьох тижнів ми працювали з дітьми. Скоро довідались, що дітей збирали по залізничних станціях, куди вони або сами добирались з сіл, або їх кидали на станціях батьки. Нещасних дітей привозили до Харкова, де збірним пунктом був наш поїзд. Перевезенням дітей керували військові, очевидно з військ НКВД. Їх помічниками були підлітки років шістнадцяти-сімнадцяти, вихованці колонії імени Горького у Куряжі коло Харкова. Ці добре одгодовані і одягнені колишні безпритульники були з дітьми брутальні, кричали на них. Кілька їх було приставлено до нашого поїзду.

Одним з обов'язків вихователів було — водити новоприбулих дітей до лазні, де ми їм допомагали купатися, а їхня одежа проходила дезинфекцію. Сьогодні, майже через півсторіччя, я з жахом згадую тих голих дітей — їх опухлі ноги і животи.

У тому поїзді я вперше в житті близько побачила смерть. Діти умирали по різному. Бувало сидить дитина, а тоді схилить голівку і кінець. Інші умирали довго, з передсмертними судорогами. Немовлята тихенько помирали одне за одним.

Ми були прикріплені до певних вагонів і скоро звикли до своїх підопічних. Сумно бувало прийти на чергову зміну і не знайти того чи іншого. Кажуть: „помер". Пригадую двох братів і сестричку, що завжди сиділи, обійнявшись. Старший хлопчик усе прохав, щоб їх не розлучили.

Одна дівчинка років восьми, збожеволіла. Кричала: „Не ріжте мене, не ріжте!" Її вивели з вагону, в неї були зорові галюцинації. Показуючи пальцем в далечину, дівчинка вигукувала: „Он моя тітонька буряки поле!" — Поривалась бігти.

Пригадую хлопчика місяців 10-11, якого звали Коля і який різко виділявся від решти немовлят. В той час, як всі схудлі до краю немовлята виглядали на одне лице, як мініятюрні старички із зморщеними обличчями, і не мали сил рухатися та кричати, Коля був повненький, рожевий і часто кричав на весь голос та випинався.

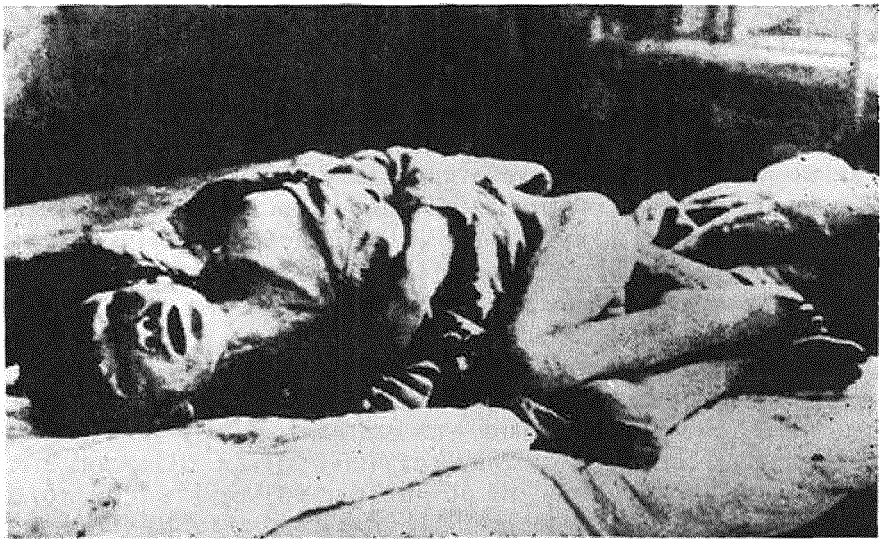

Проклятий в Україні 1933-ий рік:
Дитина в голодовій аґонії.

Коли няні брали його на руки, Коля замовкав, але не посміхався, сидів насуплений. Ми не знали, звідки няні взяли, що хлопчика звали — Коля. Можливо, що до його одежі мати причепила записку з іменем, а може якась няня так його назвала.

Загадкою було — як цей голубоокий виплеканий хлопчик опинився серед виснажених від голоду дітей.

Нам треба було доглядати дітей день і ніч. Для дітей, що були в кращому стані, ми вдень видумували якісь заняття. Виводили їх з вагону, садовили на землі і розповідали їм щось, розмовляли з ними. Часом я питала дітей, як вони опинились на залізничних станціях. Хтось відповів: „Ми підводою приїхали". Другий сказав: „Мене мати привели". Не пригадую, щоб розповідали якісь подробиці. Бідолахи питали про своїх батьків. Старші діти питали, що з ними буде.

Якось я принесла папір і кольорові олівці, роздала дітям, щоб писали і малювали, що хочуть. Іронія долі! Кілька дітей написали гасло: „Хай живе Сталін", а навколо літер намалювали вінки з квітів.

Згадувати пережите мені дуже болюче. Але про те, що творилось в Україні в 1933 році, повинні знати земляки живі і ненароджені. Факти про голод повинні увійти в історію.

ЗГАДУЮЧИ СТРАШНЕ МИНУЛЕ

Написала НАТАЛІЯ КІБЕЦЬ

У 1933 році я була студенткою Київського Транспортного Інституту (збудованого в основному силами самих студентів). Бувши ще зовсім молодою, на мою долю припала ліквідація проривів в сільському господарстві. Спочатку то були різні „суботники", де в пригородних селах - колгоспах пололи буряки, кукурудзу, боротьба з повінню, а коли прийшов час збирати врожай, знімали з науки і посилали збирати зернові культури, а пізніше цукрові буряки.

Серед моїх товаришів було багато студентів селян, батьки яких працювали в колголспах. В „добрі часи" — від них нам „горожанам" перепадало часом дещо смачненьке: коржики з салом, а то й кусочок сала або масла, сушені вишні або грушки. Нам, „горожанам", було трудніше з харчами, а в студентську їдальню ми чомусь завжди спізнювались і нам лишалася лише юшка, не дивлячись, що меню було начебто різноманітне. Коли ж почали доводити „плян до двору" і наказали здавати „рештки" державі, то моїм товаришам стало погано. Колгоспники на трудодень почали діставати лише пів кілограма (1/4 фунта) зерна. Щоб виконати плян, забирали навіть городину, яку селяни вирощували на своїх присадибних ділянках: горох, квасолю картоплю. Місто відчувало це також. На базарах не було стільки зеленини, як раніше. Хліб на картки, і то працюючим, пів фунта на день, утриманцям і студентам чверть фунта на день. Що хочеш, їж чи дивись. Дехто навіть ухитрився продавати, коли потрібні були гроші, а олії по 100 грамів на тиждень -лише працюючим. Про м'ясо і рибу не було й мови, хіба що хтось тихцем наловить риби в Дніпрі, щоб ніхто не бачив, бо могли б убити. Коли-не-коли в склепи привозили солону тюльку (маленька рибка) і було великим щастям дістати півфунта. Між іншим, приватники мали муку і продавали на базарі по 160 рублів за пуд (40 фунтів). Питається, хто міг її купити?

Місто цілковито змінило своє обличчя. Ніхто не звертав уваги, який день, чи світить сонечко, чи дерева розносять пахощі свіжої зелені, всі поспішали, хто на роботу, хто в школу. Трамваї наповнювалися на зупинках з блискавичною швидкістю. То

неважно, що пізніше ви не дорахуєтесь ґудзиків, або не матимете кальош на ногах, головне - хоч ногу поставити на підніжку трамвая та за ручку зачіпитися. Були й такі, що вмощувалися на буферах. Трамвай їхав обліплений людськими тілами, як вощина бджолами, бо вийшов закон: — за спізнення на роботу на 5 хвилин - догана в послужному списку; 10 хв. - строга догана, а 15 хвилин - півроку в'язниці. Студенти переважно йшли пішки. Появилися черги. Доставка хліба в крамниці стала нерегулярною. Можна було простояти цілу ніч до ранку, та й то крадькома, бо міліція розгоняла (люди знаходили всякі способи-переховуватися в підворотні будинків, складали списки), а ранком продавщиця, відкриваючи склеп, могла заявити: — „хліб буде о 12 дня", а треба ж іти на роботу і черга розсипалася. Добре, як є дідусь або бабуня, то вони заступлять чергу, а у мене - мама на роботу, а я до школи. Часто було так, що ділили пів фунта хліба на два або три дні. В їдальні юшка стала така рідка: ми називали її „баландою".

З сіл почали приходити до міста голодні діти і жінки. Деяким чоловікам удавалось пробратися на Донбас, де шахтарів годували, порівнюючи з нами, добре. Вони могли купити в склепі хліб, оселедці, навіть цукор. Сільські діти, брудні, пухлі, або як кістяки обтягнуті шкірою, ставали і собі в чергу (вони карток не мали), їх викидали, сварили чого вони понаїздили, діти плакали і знову пхалися в чергу. Інші застоювали, казали: - може хоч кріхот від різаного хліба продавщиця зможе їм дати, а інші кликали міліціонера і він забирав їх невідомо куди. Появилося багато безпритульних - „малих правопорушників". Частіше на вулицях стали появлятися голодні, в більшості жінки з дітьми і старі селяни. Їх не пускали в місто, робили застави за містом, але вони, наче вода, просочувались крізь найменші щілини. А скільки вмирало їх! Сидить на хідникові, мисочка біля неї, дасиш кусочок хліба, а вона вже не може їсти, тільки дивиться і тримає дитину біля порожніх грудей. Була робота і міліціонерам - дивитися, щоб на головних вулицях не було мертвих. Ми це все бачили і знали. Товариші наші плакали тихцем — лише перед найближчими товаришами, — що померли їх тато чи мама і не знають де інші рідні, а нам учителі політграмоти казали, — що селяни не справляються із збіркою врожаю і наш обов'язок допомогти їм.

І ось одної суботи без попередження навантажили нас на трьохтоннику (грузова машина) і повезли у Верхнєдніпровський район до колгоспу — не пам'ятаю вже його назви, — збирати овес. Приїхали ми надвечір. Їхали майже цілий день. Голодні. Наш керівник сказав, що буде чекати обід на нас. Розвантажили нас в степу біля якогось сараю, ніде нікого і нічого. Питаємо: - де ж обід чи вечеря, що маємо

їсти, ми ж голодні? А він: — „бачите, які тут порядки, завтра подзвоню в Райком". А де ж спати? — поки що в сараї. Наносіть сіна і якось перебудете ніч. Це „якось" було цілий місяць. Ніхто з нас не був приготований на такий довгий час, думали — день, два. Обірвалися, черевики подерли на стерні, а ще гірше було те, що почули пізніше від місцевих селян, а потім і самі бачили. Ми все дивувалися, чому не дозволяють нам піти в село. Дехто з хлопців мав гроші при собі і, звичайно, думав купити в селі хліба й молока, але — сувора заборона. Найшлися смільчаки. Троє хлопців пішли таки в ночі в село. Ніч була ясна, місячна, свіжий вітерець прохолоджував втомлені тіла, незвичні до такої роботи. Хотілося хлюпнутися в річку і лежати аж поки не пройде втома, а річки близько не було, лише під сараєм стояла бочка з старою, зацвілою водою, в якій плавали пуголовки. Я з товаришкою дуже боялася, щоб хтось не помітив їхньої відсутності, та й апетит на хліб та молоко був великий. Знали, як принесуть, то з нами поділяться. Ми майже не спали. В сараї була задуха, хтось хропів, хтось щось говорив, а може просто нервове напруження. Над ранок прийшли наші мандрівники без хліба і молока. На наше запитання — махнули рукою і сказали: — „Не питайте ...тепер ми знаємо, чому нас не пускають в село"...

Великою радістю було, коли по місяці десь о півночі приїхав грузовик і забрав нас до дому. Це був пам'ятний на ціле життя місяць. Приїхала до дому, а дома гість. Мамина сестра приїхала з села і привезла новини і хліб на показ, який вони їдять: лобода, кора з дерева і картопляне лушпиння. Казала, що повитягали всі корінці, що лишилися з минулого року в землі. В селі не знайдете ні котів, ні собак, навіть гайвороння оминає село. Сумною новиною була смерть родини маминої середньої сестри. Їх розстріляли за те, що її чоловік виміняв десь мішок зерна, привіз і сховав у ямі, а сусід бачив, зявив у сільраду, прийшли активісти, заставили вирити зерно і в тій же ямі убили їх, а восьмилітню донечку їхню штовхнули туди ж і засипали живцем землею.

Попередні події і новини, які привезла мамина сестра, відбилися на моєму здоров'ї; до того я дістала зараження крови лімфатичних судин лівої ноги, пролежала хворою десять місяців, майже не лишилася ноги, але дякувати Богові — Він не лишив мене і я ще змогла приїхати в Америку і через п'ятьдесят років писати спогади про страшне минуле.

Міннеаполіс, Мінн.

ЖНИВА НА ТЕРНОПІЛЬСЬКИХ ПОЛЯХ

(із циклу: „Давній Тернопіль")

Написав БОГДАН ОСТАП'ЮК

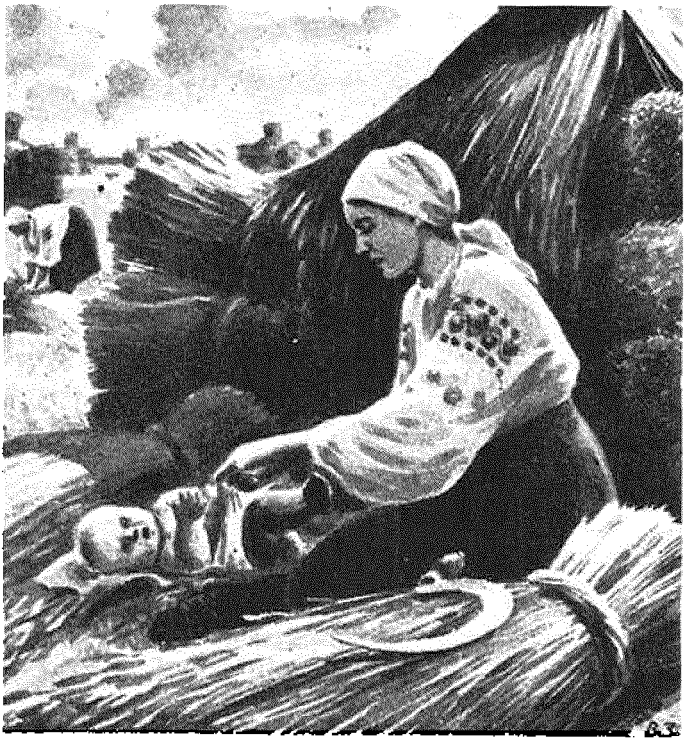

В Україні під час жнив

Останні вози запашного сіна з Гаїв або Берегів наповняли ароматом міщанські стодоли та обороги. Закінчилася возовиця сіна, зближалися жнива. На полях почали біліти високі мов очерет лани жита та густої пшениці. З давен-давна було традицією тернопільських міщан ходити перед жнивами з процесією в поля, де на роздоріжжях, біля хрестів та пам'ятників, відправляли священики молебні, щоб Господь хоронив збіжжя від тучі і граду та щоб благословив багатим врожаєм.

З увагою та дбайливістю готувалися до жнив міщани, до тієї найважливішої праці в році господаря. Направляли вози, купували

коней, купували коси, серпи, граблі та інше сільсько-господарське знаряддя. Дуже часто купували на ярмарку нові драбинясті вози, а то й додаткову пару коней на час жнив і обробки поля. Не зважаючи на те, що міщани точно платили свої дорожні податки, майже всі польові дороги і доріжки були в жалюгідному стані. Тому кожного року перед самими жнивами їздили міщани гуртом в поля вирівнювати дороги, направляти містки, засипати ями.

Зближалося свято св. Івана „Купала", або, як у нас називали, Івана „лопуха". Це тому, що лопухами і чорнобілем маїли хати, стодоли, ворота, плоти. Святий Іван вирішував початок жнив. Якщо зерно жита і пшениці мало „молочко", було м'яке, то треба було ще з тиждень підождати, але як було вже тверде, то це означало, що жнива можуть починатися. Звичайно у той самий час водили міщани „вогульників" спільників женців, косарів, показували поля та годилися з ними за 7-ий, або 8-ий сніп.

Зараз після Івана, у найближчу п'ятницю — казали: п'ятниця добрий початок, — починалися жнива. Удосвіта, ще покизорі світ заповідали, виходили женці і косарі з усіх кінців міста на тернопільські поля, від сторони Шляхтинців, Смиковець, Гаїв Великих, по Береги над Серетом. Тоді, здавалося, тихі, спокійні поля, на яких лише легенький вітрець гнув колосся, наче хвилі океану то в один, то у другий бік, нараз оживали, будилися зі сну. Протяжне: „дай Боже щастя!", або „Боже помагай!" лунало полями. Невідступний товариш трудівника на ріллі, жайворонок, злетівши високо вгору, вже щебетав свою ранню молитву. Сполохані перепелиці перелітали з поля на поле, а збуджений з просоння заєць плигнув з-під межі у сусіднє жито. Почалися жнива. Чути було шум-шарудіння кіс і серпів. Час-від-часу приставали косарі і брусками гострили коси. На полях з'явилися перші снопи, в'язані руками або „юрком" (короткий дерев'яний колик, яким тісно скручували перевесла), рядами лежали покоси. Кожний спішився, щоб якнайбільше нажати чи накосити до часу, коли вийде пекуче сонце... Під вечір, коли сонце ховалося за обрії, женці зносили снопи на середину поля і складали в копи, п'ятнадцятки, та накривали „шапками". Перший день жнив добігав до кінця. Пізно вечером женці та косарі втомлені верталися домів.

Два-три тижні тривали жнива. На полях росли густо копи, наче зорі на небі. Почалося орання стерні, „підкид", під озимину. Щодня можна було бачити плугаторів, що орали стерні, залишаючи лише вузькі смуги середини поля, на яких стояли копи. Нераз можна було бачити міщан, які забирали з поля копу або півтора жита, щоб змолотити його на перевесла, або змолоти зерно у млині на перший хліб. Збіжжя, простоявши на полі в копах 2-3 тижні, зовсім

доспіло. Настав час забирати його домів, настав довгожданний час сноповозів. Зранку до вечора „курилася доріженька" від куряви, що її збивали кінські копита. Чути було дзеленькання порожніх возів і пирскання коней, які бігом гнали по снопи, чути було скрип коліс під тягаром снопів. Гамірно і весело було тоді на полях.

Наче на яві виринають картини з минулих літ. Їдучи швидко впорожні по снопи у валці возів, у куряві, яка неначе дим стелилася полями, легкою поволокою вкривала горячим сонцем обпалене та спітніле ваше обличчя. Їзда такими польовими дорогами, як „Франтова" або на „Ямах", залишилася у нашій пам'яті. Траплялося нераз, що навантажений снопами віз в'їхав у таку „яму" і перекинувся догори колесами... І коли не було близько нікого, що допоміг би, то не залишалося нічого іншого, як розвантажувати його і наново складати снопи... При цьому немало обмолочено зерна. Хто з нас не мав міхурів, мозолів на долонях від подавання вилами тяжких снопів на 3-тю або 4-ту верству, на запілля в стодолі, або на високий стіжок на подвір'ї? Нераз, бувало, їдучи по снопи, набирали хлопці яблук і груш в „скельню", чи пак в „опалку" (назва мішка з вшитими дрючками, у яких держали обрік для коней), щоб опісля кидати ними до дівчат. Приємно було вертатися на возі зі снопами у тихий місячний вечір, коли, лежачи горілиць, ви трималися руками „рубля", вдихали прохолодне вечірнє повітря і дивилися на ясні зорі і повен місяць. Здалека долітала пісня, яка під такт коливання воза заколихувала вас, втомленого цілоденною працею, до сну...

Минуло вже понад 40 років з того часу, як останній раз були жнива на тернопільських полях, як останній раз возили ми снопи з рідних полів. Все змінилося. Наші прекрасні, урожайні поля заорали нові хазяї тракторами, забрали до колгоспу, або збудували на їх місці фабричні споруди. З діда-прадіда власників цих піль, тернопільських міщан, частинно вивезено на Сибір, а їхніх дітей переселено „добровільно" на цілинні землі Казакстану. Багато з них, старших віком, вже давно спочило вічним сном. Не багато залишилося їх в живих. Вони, немов ті останні могікани, у злиднях доживають віку.

Затих скрип міщанських возів під тягарем золота подільських ланів на польових дорогах під час сноповозів. Не чути гомону веселої жнивної пісні. Не вітаються вже більше женці і косарі, як давно, радісним: „Дай Боже щастя!" Все це минулося, відійшло до історії. Залишилися спогади, які у літній, гарячий час оживають у нашій уяві та нагадують нам жнива на тернопільських полях.

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ В ОПІНІЇ СУЧАСНИКІВ

Написав ОСТАП ТАРНАВСЬКИЙ

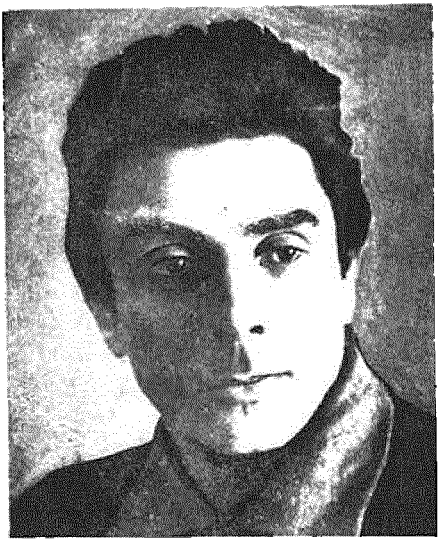

Микола Хвильовий

Микола Хвильовий увійшов у літературний процес несподівано й раптово та й діяв у цьому процесі відносно короткий час, але залишив незатертий слід, що визначує зворотний пункт в українській літературі. Позицію Хвильового в українській літературі оцінив такий досвідчений критик як Михайло Рудницький, що заголовком для своєї книги нарисів з літератури „Від Мирного до Хвильового" визначив важливість Хвильового для української прози.

Несподівану появу Хвильового в нашій літературі можна порівнювати з такою ж появою Артура Рембо у французькій поезії, чи — на меншу міру — з появою Богдана Ігоря Антонича в українській поезії. Хоч і різні ці літературні постаті, то з'явились вони, як метеори, раптово та діяли в ній короткий час, але їх місце в літературі тривале і передове. Перш за все зв'язує їх разом розмір часу їхньої літературної діяльности, що в усіх трьох випадках тривала приблизно вісім років.

Артур Рембо почав писати десятирічним хлопчиною, а вже на 19-му році життя покинув літературу та й життя в Європі, перекинувшися на торгівця діямантами в Африці. Та й ті вісім років

творчости, в тому несповна половина тільки в осередку літературного життя в Парижі (до речі, ще й пов'язаних з участю в діяльності Партизької Комуни 1871 року), дали нагоду цьому поетовіхлопчині витиснути свою печать на літературному процесі, та не тільки у Франції, бо від „П'яного корабля", що був написаний у пам'ятному 1871 році, виводить літературознавство добу символізму.

Богдан Ігор Антонич прийшов в українську літературу двадцятирічним юнаком-студентом, коли під впливом українського окруження у львівському університеті покинув писати польською мовою і став послідовно і пристрасно вивчати українську мову. За вісім років, до своєї передчасної смерти на 28-му році життя, Антонич не тільки вивчив мову і поетичне ремесло, але став провідним поетом цього періоду української літератури.

Микола Хвильовий — як це вирахував Юрій Лавріненко — віддав літературі всього вісім років. Хоч і жив він довше, ніж Рембо, чи Антонич, то із 39 років його життя — 22 роки пройшли у глухій провінції, далі 4 роки пролетіли у військовій службі та, вкінці, чотири останні роки життя — це вже була — як каже Лавріненко — „агонія боротьби із суспільною і духовою смертю в інквізиторській машині московського тоталітаризму". (Юрій Лавріненко: „Розстріляне відродження", Париж, 1959, ст. 393).

Та за ті вісім років, від приїзду до Харкова 1921 до 1929, коли Сталін став необмеженим диктатором і почав тотальний наступ на Україну, — Хвильовий став провідним новелістом і творцем власної літературної школи та власного стилю, як теж організатором і головним ідейним речником українського відродження.

Коли ми вже в цьому магічному колі чисел, то варто вказати на число „13", що його Хвильовий у „Вступній новелі" називає любимим числом. Микола Хвильовий народився 13 дня грудня 1893 р. та скінчив життя теж 13 дня травня 1933 р. День народження незалежний від народженого, але день смерти був безперечно свідомо вибраний. Та й усе життя письменника — 39 років — легко поділити на три періоди, по 13 років кожний, і кожний з тих періодів — якщо піддатися зв'язаному з числом „13" містифікуванню — закінчився поганим, трагічним випадком. Перший тринадцятирічний період Хвильового закінчився втратою батька — Григорія Олексійовича Фітільова, що розійшовся з матір'ю — Єлисаветою Іванівною, а з батьком — якщо йти по лінії спільного замилування в полюванні, — то в батька і найстаршого в сім'ї сина напевно були близькі стосунки. Другий тринадцятирічний період життя, виповнений дошкульними переживаннями від перебування на ласкавому хлібі у дядьків, чи тіток, почерез трудні переходи із школою, а потім з військовою службою, з зачіпкою у дії революції, що проходила

країною, (як у згаданого Артура Рембо участь у Паризькій Комуні) — закінчився членством у комуністичній партії. Третій і останній період, що виніс Хвильового на провідне місце в русі Відродження, не жаліючи для нього постійних ударів і цькувань, закінчився смертю, тим трагічнішою, що вибраною свідомо і навмисно.

У Хвильового був дух новатора і це дало йому підставу вийти у провід всього культурного відродження, хоч не можна відкидати і зовнішніх впливів, що їх ніс революційний подув, започаткований ще на початку цього сторіччя. Масові літературні починання у формі Пролет-культів мусіли бути відомі Хвильовому навіть на його провінції, у Богодухові, де він починав свою культурно-освітню роботу. Коли він з'явився у Харкові — невідомий, бо відірваний від центрів у своїй забутій провінції, він зразу знайшов шлях до того осередку, що саме проводив діяльність Пролет-культу в Україні. І Василь Еллан-Блакитний — перший комуніст в українській літературі та другий боротьбіст Володимир Коряк вели широку діяльність Пролет-культу в Харкові вже від 1919 року. Хоч і критикований Леніном, Пролет-культ в Україні мав спеціяльне значення, бо допомагав новаторству і відродженню самим своїм негативним ставленням до старих традицій. Навіть офіційна „Історія української літератури" видана Академією Наук Української РСР, стверджує, що:

„Немає сумніву, що чималий і далеко незавжди позитивний вплив на письменників, які в майбутньому складатимуть революційно-реалістичний напрямок української літератури, справив Пролет-культ зі своїми лівацькими рецептами творення пролетарської літератури та нігілізмом щодо культурної спадщини". („Історія української літератури", Київ, 1970, т. 6, ст. 94).

Характеризує Пролет-культ вірш Валеріяна Поліщука, що намагався обороняти мистецтво для широких мас, надрукований у „Гроні" 1920 року:

„Недобитки й решетки
інтелігенції куцої,
прийдуть коряки й алешки
і запролеткультять прапор революції"

(„Гроно", Київ, 1920, ст. 83)

Та у Хвильового переважала оригінальність новатора і вже в першому році побуту в Харкові він виступає у групі з Блакитним, Коряком, Йогансеном і Сосюрою, що її Григорій Костюк називає „п'ятірною фалангою", і що їй довелося запалити перші смолоскипи пореволюційного літературного процесу. Збірник „Жовтень", що вийшов 1921, коли ще Микола Хвильовий репрезентував себе

віршами, проголосив „Універсал", що його підписали Хвильовий, Йогансен і Сосюра і в ньому сказано:

„...оголошуємо еру творчої пролетарської поезії справжнього майбуття". („Жовтень", Харків, 1921, ст. 1).

Хоч Володимир Коряк у статті „Етапи" в тому ж збірнику, заповідаючи початок нової ери, говорив ще стилем Пролет-культу про „знищення всіх традицій", то вже скоро позиція авторів цього універсалу, головно Хвильового, бо він був головним організатором і надхненником нової ери, показалась іншою, цілком протилежною до Пролет-культу.

Позицію Хвильового як організатора-новатора зрозуміли зразу культурні діячі цього періоду. Ніхто інший, тільки критик Володимир Коряк, що мав змогу найближче пізнати Хвильового в безпосередній співпраці, захоплено писав:

„Істинно Хвильовий. Сам хвилюється і нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить. Аскет і фанатик, жорстокий до себе і до інших, хворобливо вражливий і гордий, недоторканий і суворий, а часом — ніжний і сором'язний, химерний характерник, залюблений у слово, у форму, мрійник". (А. Лейтес і М. Яшек: „Десять років української літератури, 1917-1927, Харків, 1928, т. 1, ст. 526).

Ця похвала з уст співробітника, який згодом, у дискусії, говорив вже з інших позицій і виступав проти Хвильового, — це доказ, що Хвильовий зразу станув у проводі нового літературного процесу. Створення „Гарту" — це вже діло Хвильового і тут він уже незаперечний провідник і надхненник. Навіть „Історія української радянської літератури", видана Академією Наук Української РСР 1964 року, мусіла визнати, що:

„Значний крок вперед на шляху до консолідації революційних письменницьких сил означало створення спілки пролетарських письменників „Гарт", яка виникла в січні 1923 року" — і подає далі:

„До 'Гарту' входили В. Блакитний, К. Гордієнко, І. Дніпровський, О. Довженко. О. Досвітній, М. Йогансен. В. Коряк, І. Кулик, Г. Коцюба, П. Лісовий, В. Поліщук, Ю. Смолич, В. Сосюра, П. Тичина, М. Хвильовий та ін." („Історія української радянської літератури", Київ, 1964, ст. 70). Це були передові діячі того періоду.

„Його вважали своїм лідером — пише про Хвильового Юрій Лавріненко — у п'ятірній групі суверенів мистецтва Розстріляного відродження, до якої належав він сам як новеліст, Тичина як лірик, Микола Куліш як драматург, Курбас як режисер і Довженко як кіномистець". („Розстріляне відродження", Париж, 1959, ст. 393)

Своїм вчителем і провідником вважали Хвильового молодші письменники, такі, як Яновський, Бажан, чи Мисик, які потім і

ввійшли до ВАПЛІТЕ. Респектувала його в загальному національному пляні київська група письменників „Марс" з такими письменниками, як Антоненко-Давидович, Підмогильний, Плужник, Косинка, Фальківський.

А вже найбільшим визнанням був голос сеніора української літературної критики, академіка Сергія Єфремова, відомого своєю відвертою опозицією до комунізму, що один з перших привітав письменника Миколу Хвильового після появи його „Синіх етюдів" 1923 року. Єфремов чи не перший твердив, що Хвильовий „виявив тонке розуміння справжньої сили слова" і писав:

„З Хвильового безперечно цікава постать саме з художнього погляду: ще не вироблена, не вирізьблена, не докінчена навіть, але сильна. У його широкі можливості: бистре око меткого спостережника разом з незалежною об'єктивністю художника, вміння різко й рельєфно, без страху зачеркнути контури, вложити в них промовистий образ, знайти відповідне слово без зайвої розволіклости, округлити цілу картину якимнебудь загальним штрихом. Люди його здебільша живі в дії, в описах багато руху, широкого захвату, повітря, синіх просторів, — і тому так радісно і весело його читати, дарма, що фон оповідань тьмяний, а події — як от „Бараки, що за містом" — іноді просто жахливі". (Сергій Єфремов: „Історія українського письменства", Київ-Ляйпціґ, 1923, т. 2, ст. 114-115).

Відомий літературознавець, академік і заслужений діяч науки УРСР Олександер Білецький, назвав Хвильового „основоположником справжньої нової української прози". („Про прозу взагалі і про нашу прозу 1925 року", у журналі „Червоний шлях", Харків, 1926, ч. 3, ст. 139).

Ще маркантніше зарисувалася провідна роля Миколи Хвильового в час літературної дискусії після появи його памфлетів.

„Памфлети Хвильового — каже Юрій Лавріненко — висловили загальний настрій нації". („Розстріляне відродження", ст. 396).

Перший підтримав Хвильового метр київської неоклясичної школи — історик літератури і поет Микола Зеров. Свої статті у серії „Ад фонтес" цей лідер неоклясиків починає від імені Хвильового і вповні підтримує його боротьбу за високомистецьку і незалежну українську літературу, що може зрости тільки на грунтовному оволодінні джерел західньої Европи. На боці Хвильового станула й українська наука, а чільний співробітник Академії Михайло Могилянський висловив думку, що стала приповідкою:

„Враження від статтей Хвильового подібне до того, ніби в кімнаті, де було так душно, що важко дихати, відчинили вікна й легені раптом відчули свіже повітря". („Шляхи розвитку української літератури", диспут 24 травня 1925 р., Київ, Українська Академія Наук, 1925).

Та не тільки в Україні роля Миколи Хвильового була провідною. Його одчайдушна боротьба за незалежну українську культуру широким відгомоном понеслась і на західніх землях України, що були під польською окупацією. Що більше, можна прослідити, як думки Хвильового впливали на політичне життя українців поза межами підсовєтської України.

1923 року, коли появилась перша книга Хвильового „Сині етюди", почав виходити у Львові літературно-політичний місячник марксистського напрямку „Нова культура", що за нею стояла діяльна вже тоді Комунсітична партія Західньої України (КПЗУ). Цікаво було б прослідити на основі цього видання, як думки, які ферментували в Україні й головним рушієм яких був Хвильовий, впливали і на зміст того місячника. Критичний для цього видання був 1926 рік, коли „Нова культура" змінює назву на „Культура" і скоро змінює і своє обличчя. Числа „Культури" за роки 1928-1931 (в цьому році перестала виходити) повні ентузіястичного голосу в обороні шумськізму і хвильовізму, з рішучою критикою сталінської національної плітики в Україні. Редакторами „Культури" були Степан Рудик і Василь Бобинський (обидва згодом загинули в тюрмах НКВД), а співробітниками Михайло Ірчан і Михайло Возняк. Подібне враження дістанемо, переглядаючи інше тогочасне видання, а саме тижневик „Світло", що виходив у роках 1925-1928 у Львові під редакцією того ж Василя Бобинського. Тут цікава обставина: 1927 року — саме тоді, коли Хвильовий об'єднав коло себе найкращих діячів в Україні, — „Світло" перейшло метаморфозу, вислизнулось з-під впливів КПЗУ і його редактором став діяч самостійницького крила Української Соціял-Демократичної партії Іван Квасниця. В тому ж році був виключений з Комуністисної партії Західньої України Степан Рудик. Що більше, тоді теж відійшов з КПЗУ Роман Роздольський, що довгі роки очолював КПЗУ. Це вказує на фермент, а побудником цього ферменту треба вважати Хвильового. Роман Роздольський — відомий теоретик неомарксизму — (помер 1967 р. у Детройті) — міг би був розкрити багато правди, коли б був залишив спомини. В той час змін він перенісся до Відня, покинув активну політичну діяльність і присвятився дослідам марксизму, втримуючи зв'язки з Осередком дослідів марксизму.

Вплив Хвильового не обмежувався тільки до комуністичного крила українського політичного життя. Треба пригадати, що саме 1927 року в Берліні заіснувало об'єднання трьох українських націоналістичних організацій, що дало основу для створення ОУН 1929 року у Празі. Про Хвильового не тільки знали, але його сприймаки і націоналістичні кола. Про це може свідчити стаття

Євгена Маланюка, надрукована ще 1927 року в „Літературно-науковому вістнику", що його редагував уже тоді Дмитро Донцов, під назвою „Буряне поліття". Ця стаття — це апотеоз Хвильовому, що його наш поет називає „українцем нового революційного типу". Маланюк пише:

„Хвильовий іменно від огня революції загорівся вірою в українське майбутнє, вірою, що довела його майже до українського (він його замаскував „азіятським" псевдонімом) месіянізму. Така віра гідна нашої доби". (Євген Маланюк: „Книга спостережень", т.1, Торонто, 1962, ст. 31).

Вже після війни, в есеї під назвою „13.5.1933" Маланюк пише: „Хвильовий — це постать, особистість, жива людина з тих небагатьох у нас живих людей, що їх фізична смерть не перешкоджає їм жити далі". (Євген Маланюк: „Книга спостережень", т. 2, Торонто, 1966, ст. 383).

І сам редактор „Вістника" Дмитро Донцов написав під враженням смерти Хвильового властивим йому стилем історіософічного розгляду статтю, в якій на тлі характеристики постаті й ідей Хвильового змальовує положення України, що породило „бунт" Хвильового.

„Сподіванки мрійника — пише Донцов — про „загірну комуну" з „країни вишневих садків", „козацьких могил" і „ніжних женщин", який нагло задумав повести свою „голубу Савою" шляхом вимріяної Еспанії з перемальованими на червоно лицарями Дон Кіхотами, зі своїми Лепантами, зі своїми Фавстами; який думав стримати залив його соняшної країни ордою понурих опрічників, які не знали, що є земля, родина, ПАТРІЯ, органічні зв'язки, що є чорні ночі Полудня, його яскраві зорі і сміх; які викпили його пролетаріят, як куркуля, коли він хотів усамостійнитися — вимагаючи лише сліпого послуху в „сабіранії" чужих земель, — ці сподівання зруйновано". (Дмитро Донцов, „Микола Хвильовий" у журналі „Вістник", Львів, липень-серпень 1933).

Цікаво було б дослідити, як сприймали Миколу Хвильового ті діячі, що їх довелося йому зустріти за кордоном. Як відомо, Хвильовий побував бодай три місяці на заході. Першим етапом його подорожі був Берлін. До Берліну Хвильовий поїхав десь у листопаді 1927 року, саме того року, коли там відбулась нарада трьох українських націоналістичних організацій. Чи міг Хвильовий мати якийсь контакт з діячами цих організацій? Це далеке натягування, але Юрій Бойко у своїй праці про Хвильового приймає таку можливість.

Про подорож Хвильового по Європі немає даних і її, на жаль, ніхто не дослідив. Дещо можна сказати про побут Хвильового у Відні. Тут він зустрівся з молодшими від нього на кілька років

Романом Роздольським, що вже тоді покинув був активну політичну діяльність і присвятився студіям марксизму. У Відні Хвильовий зустрічався з відомим діячем Андрієм Жуком і — за інформацією Юрія Луцького в „Голубих диліжансах", переданою самим Жуком — позичав у нього „Літературно-науковий вістник". З Відня поїхав Хвильовий і до Парижу і там був гостем Ілька Борщака. Треба тільки уявити розмови Хвильового з цим дослідником української історії, автором монографій про Мазепу, Орлика, книги „Наполеон та Україна". Всі ці розмови не могли залишитись без впливу на самого Хвильового. Та й самий побут Хвильового за кордоном мусів витиснути слід на його оцінку подій і в Україні і поза нею. Це ж був час росту націонал-соціялізму в Німеччині. Саме в цьому році вийшла друком програма Націонал-соціялістичної партії в Німеччині. Разом з тим ішов і зріст комуністичної партії. Вже за кілька років це було видно у виборах: у виборах в Німеччині 1932 року Гінденбург (центральна партія) отримав 18 мільйонів голосів, Гітлер — 11 мільйонів, а комуністи — 5 мільйонів голосів. У самому Відні, саме в час побуту Хвильового в цьому місті, соціялісти перевели страйк, включно з вуличними заворушеннями; і тут ішла боротьба між нацизмом і соціялізмом.

Це теж рік, коли Сталін консолідував свою партію. Того ж 1927 року Троцький був виключений з партії. Замітно, що прийшли теж зміни в КПЗУ, про які напевно добре знав Роздольський і міг інформувати Хвильового про це. В той час у Львові виходив журнал „Нові шляхи", що його редагував Антін Крушельницький за фонди з України. Почалась і діяльність консула Юрія Лапчинського, що вказує на близькі стосунки до подій в підсовєтській Україні.

Дехто ставить питання, чому Хвильовий не залишився за кордоном. Він же бачив і знав, яка хвиля реакції на українське відродження ішла з Москви. Це ж під час його побуту за кордоном (14 січня 1928 року) зліквідовано ВАПЛІТЕ, знято з продажу шосте число журналу „Вапліте", а самого Хвильового гостро розкритиковано, як націоналіста і контрреволюціонера (стаття Андрія Хвилі у „Комуністі" під назвою „Від ухилу у прірву"). Та їдучи за кордон в листопаді 1927 року, Хвильовий був свідомий свого становища. Це у п'ятому числі журналу „Вапліте" тодішній голова ВАПЛІТЕ - Микола Куліш писав перший покаянний лист з приводу вміщення в журналі роману Хвильового „Вальдшнепи". І сам Хвильовий писав в той час лист до редакції газети „Комуніст", де він заявив:

„Одмовившись формально й розумно від своїх політичних помилок, я емоціонально (коли й не весь, то в усякому разі частково) був ще в їхньому полоні. Саме й це не дало мені чітко відмежуватись як від Карамазова, так і від Аґлаї".

То ж Хвильовий знав добре про офіційне становище партії до

Микола Зеров

Михайло Рудницький

його особи, становище, що його визначував сам Сталін у листі до тодішнього наставника в Україні, Лазаря Кагановича. Це визначення повторив Андрій Хвиля у згаданій статті в „Комуністі", нападаючи на Хвильового, „за спиною якого раптом стали всі українські націоналісти; творився єдиний фронт від Хвильового до Донцова і Шаповала. Від націоналістичного ухилу Хвильовий скочувався у прірву ворожої ідеології, стаючи рупором ворожої контрреволюції, незалежно од його суб'єктивних намірів" („Історія української літератури", т. 6, ст. 44).

На питання, чому Хвильовий не залишився за кордоном, може бути тільки одна відповідь: Хвильовий не тільки почав новий рух в літературі (та не тільки в літературі!), але й відчував, що він відповідальний за цей рух, він його лідер. Лідер не втікає з поля битви. Не міг того зробити і Хвильовий. Та своїм поверненням Хвильовий підкреслював, що він і його ідеї — праві. Таким прийняли Хвильового в Україні, таким він і був для українців поза кордонами підсовєтської України.

Критик Михайло Рудницький розумів позицію Хвильового і свідомо вибрав заголовок для книги нарисів „Від Мирного до Хвильового". Це тим більше, що Рудницький зовсім не розхвалює Хвильового, але навпаки, піддає його творчість критичному розглядові і з погляду літературних вартостей і психологічних.

„Хвильовий — пише Михайло Рудницький — сильна індивідуальність на тлі маси робітників пера, що почали чорнилом поглиблювати революцію, щоб утриматись на її поверхні. Він пристав до цієї революції так само, якби був причалив до якогось

новини, пориву, бодай спонуки до пориву, щоб не бачити надто острова збунтованих моряків. Він відчував потребу бунтувати проти всіх традиційних форм не тому, що цим формам протиставляв новий світогляд, а тому, що любив зміну, рух, романтичні мрії". (Михайло Рудницький: „Від Мирного до Хвильового", Львів, 1936, ст. 356).

І далі критик Рудницький шукає причин оцих „ухилів", що — як це подав Андрій Хвиля — упхнули Хвильового у прірву ворожої ідеології та й знаходять їх саме у комунсітичній ідеології. Рудницький пише:

„Та хутко, занадто хутко — революційна сучасність та її ідеї почали викликати у Хвильового зневажливу усмішку. Сучасність мала в собі занадто дореволюційної старовини — не змінялась від могутніх гасел, корчилась, викривлялась, паршивіла. Революційні ідеї пахли „казьонщиною" та большевицьким катехизмом. Хвильовий — правовірний комуніст мусів повторювати їх за іншими і пробував надати їм дещо романтичного запаху: змішував із своїми безпосередніми враженнями інтелігента, що прагне сірої буденщини". (Михайло Рудницький: „Від Мирного до Хвильового", Львів, 1936, ст. 357).

Михайло Рудницький був ліберальних поглядів і навіть утримував деякі зв'язки з польськими прогресивними літературними колами. Та все ж попав у дуже трудне становище, чи не найтрудніше з усіх літераторів у Львові, коли у вересні 1939 року совєтські війська зайняли Галичину. Замітною подією було тоді приймання Рудницького до письменницької профспілки. На цю імпрезу прибув сам Олександер Євдокімович Корнійчук. І хоч Рудницький не становив якоїсь загрози партії, бо ніколи політиком не займався, то на закінчення цієї імпрези, видаючи Рудницькому квиток членства у профспілці, Корнійчук не поминув рішуче заявити: „А все ж таки, Михайле Івановичу, ми Вам книжки „Від Мирного до Хвильового" ніколи не забудемо..."

І це був вирок, що зобов'язує. Чи Корнійчук тільки мав на увазі саме прізвище Хвильового у заголовку книжки, чи теж і знав критичну оцінку творчости Хвильового у статті Рудницького з засудженням і нової „казьонщини" і большевицького катехизму, що характеризувала сучасність, яка паршивіла, стала „сірою буденщиною", з якої не було виходу, та вирок був проголошений і виконаний. Хоч Михайло Рудницький увійшов до офіційних довідників і його книжки згадуються побіч його прізвища, навіть такі з-перед воєнного часу, як „Нагоди і пригоди", то книжку „Від Мирного до Хвильового" вилучили з його літературного доробку, хоч це і найважливіша з його літературознавчих праць.

ЙОСІП АБРАМ — СЛОВІНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ ШЕВЧЕНКОВОГО „КОБЗАРЯ"

Написав МИКОЛА СТЕПАНЕНКО

Серед численних перекладачів Шевченкового „Кобзаря" ім'я Йосіпа Абрама, здається, найменш відоме в Україні й на Сході Европи, хоч, як написано в „Біографічному словникові словінського побережжя", українці вважають, що жаден із чужинців не вивчав творів (цього) українського поета з таким пієтизмом, як цей словінський католицький священик".

Зовсім певним є факт, що аж до закінчення Другої світової війни в підсовєтській Україні про переклади Йосіпа Абрама нічого поважнішого не було написано й ледве чи загалом було коли небудь згадано. Але й після закінчення тієї війни треба було чекати аж цілих дев'ятнадцять років, щоб прочитати лише дві статті Йосіпа Абрама в збірнику „Т. Г. Шевченко в зарубіжному літературознавстві". Та й на цьому все замовкло. І тільки через сім років словінський професор і перекладач на українську мову Віл. Ґріміч ближче зацікавився життям і діяльністю Йосіпа Абрама й відвіз кілька його рукописів до Шевченківського музею в Києві.

Тяжко повірити, але насправді так сталося, що в цьому двадцятому столітті, в епоху дивовижного поступу науки й техніки, коли, наприклад, про відомих і раніше незнаних російських письменників повишукувано, досліджено й видруковано не лише важливі документи й матеріяли, а й незначні життєві подробиці, в цей самий час під кільканадцятьма замками лежали чудові переспіви поезій Тараса Шевченка. Ці переспіви Йосіпа Абрама своєю близькістю до духу, форми і змісту творчости великого „чемпіона свободи" й мистця світової слави ледве чи мають багато відповідників серед перекладацької спадщини інших південно-і західньослов'янських народів. Вони без вєликих зусиль стають зрозумілими й близькими серцю українського читача. Візьмемо для прикладу й порівняння чи не найбільш відомі українцям „Думи мої, думи мої..." Ось як вони звучать у перекладі Йосіпа Абрама:

„Dume moje, dume moje!
Hudo mi je z vami!
Čemu na papir ste došle
s tužnimi solzami".

Людина великих і різнобічних дарувань: драматург, перекладач, автор оповідань з життя на гірських полонинах, організатор культурно-господарських і суспільно-допомогових та церковно-релігійних товариств і установ, наполегливий поширювач видань рідною словінською мовою за часів поневолення його країни полчищами італійського диктатора Муссоліні, зокрема в роки найжорстокішого терору, католицький священик-ідеаліст Йосіп Абрам народився 2-го лютого 1875-го року в м. Штанєлю в Словінії, а помер 22 червня 1938-го року. Нижчі гімназійні кляси закінчив у Ґоріці, вищі — в Любляні. В 1895 році вступив до католицької духовної семінарії в Ґоріці, яку успішно закінчив улітку 1899 року і 23-го липня того ж року став священиком. Близько сорока років свого найліпшого життя присвятив служінню церкві й словінському народові. Ще за часів навчання в гімназії виявив велике зацікавлення до історії й культури інших слов'янських народів і зокрема українського. Із студентів-однолітків він створив Козацьке Братство, а його перша поема мала назва „Українець" і була надрукована в літературному журналі „Дом ін свет" („Dom in svet") в 1895 році. Понад двадцятилітнє зацікавлення українською історією і культурою, що тривало аж до революції 1917 року, дало йому матеріял і надхнення для шести вельми цінних статтей, надрукованих у журналах „Зора" і „Дом ін свет". Самі назви цих статтей свідчать про те, якого знавця, дослідника і популяризатора нашої історії й культури мала Україна в особі словінця — Йосіпа Абрама. Ось назви і дати написання тих статтей: „Визначне п'ятдесятиліття", (Pomenljiva petdesetletnica), 1900 р.; „Про могилу Тараса Шевченка" (Ob Taras Ševčenkovem grobu), 1901 р.; „Українська проблема", або „Українське питання" (Ukrajinsko vprašanje), 1905 р., „Малоросійські пісні і коломийки" (Maloruske pesni in kolomejke), 1907 р., „Тарас Шевченко — до століття його народження" (Taras Ševčenko — za stoletnico rojstva), 1914 р., і „Мазепинець" (Mazepovec), 1917 р. Правдоподібно, що протягом десятиліття від 1895-го до 1905-го року Йосіп Абрам завзято працював над перекладами „Кобзаря" і в 1907-му році надрукував перший том своєї капітальної праці під назвою „Кобзар"; вибрані пісні Тараса Шевченка з історичним оглядом України й біографією поета". Роком пізніше (1908 р.) вийшов другий том — „Кобзар" Тараса Шевченка. „Гайдамаки"; поема з історичним вступом про Гайдамаччину"

(„Kobzar". Izbrane pesmi Tarasa Ševčenka z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovim zivljepisom; „Hajdamaki"; Poem z zgodovinskim uvodom o Hajdamaszine. Prevel in pojasnil Josip Abram.)

* * *

Зацікавлення життям і творчістю Тараса Шевченка в Сербії, Хорватії й Словінії припадає на останнє тридцятиліття XIX століття. Першими перекладачами на сербську мову були Володимир Николич і Стоян Новакович. Їхні переклади (Николича — „Заповіт" і „Хустина"; Новаковича — „Неофіти" — прозовою мовою) були надруковані в Белградському журналі „Вила" в числах 12 і 13 за 1868 рік. Після них перекладали: Милован Глишич („Причина" в журналі „Явор", числа 22-23 за 1876 р.), Окица Глушевич („Заповіт", „Сон", „Минають дні, минають ночі" в журналі „Гусле" за 1886 р.) і Драгутин Ілич („Іван Підкова" в журналі „Босанська Вила" за 1890 р.).

В 1887 році вийшла книжка перекладів видатного хорватьского поета Авґуста Харамбашича (вісім поем Тараса Шевченка і між ними: „Катерина", „Наймичка", „Невольник" і „Гайдамаки"). Ця книжка стала відомою і в Словінії, а видатний словінський історик Янко Барле надрукував про неї дуже прихильну рецензію в сьомому числі Люблянському журналу „Дом ін свет" за 1888 рік. За словами іншого рецензента, що без підпису надрукував свій відгук в Загребській газеті „Обзор" в ч. 144-му за 1888 рік, поезії Шевченка там були знані „з давнього часу", а „переклад Харамбашича читається так легко, що людина навіть не думає, що перед нею переклад".

Словінського читача вперше познайомив із творчістю Тараса Шевченка письменник Драготин Лазар, що через чотири роки після появи перших сербських перекладів надрукував у чч. 8-му і 9-му журналу „Зора" за 1872 рік докладну статтю під назвою „Тарас Григорович Шевченко — український поет" з характеристикою української народної поезії й ранніх творів Шевченка. В цій статті він переказав також і зміст поеми „Гайдамаки". Про нашу народну пісенну творчість Драготин Лазар писав так:

> „Усі пісні українців сповнені надзвичайної краси, щирих людських почуттів (...) і водночас такої мужеської доброчесности і такої ніжної чистоти, що найцнотливішій дівчині не треба червоніти, співаючи їх. Українська мова ніби створена для тієї поезії, така вона милозвучна (...). Українці мають здорову основу для національної літерату-

ри, а також минуле, уславлене боротьбою; отже, можна не сумніватися, що їхня література міцно розвинеться і займе відповідне місце серед літератур інших народів..."

Далі Драготин Лазар підкреслює близькість поезії Шевченка до народної творчости, згадує про життя поета, „що було для нього жорстокою боротьбою" і порівнює „Тополю" з „Метаморфозами" Овідія, а „Катерину" — з „Шварцвальдськими сільськими історіями" німецького письменника Бертольда Ауербаха.

Зацікавлення Йосіпа Абрама українською історією, зокрема Козаччиною і Гайдамаччиною, в роки гімназійного навчання привели його до глибшого вивчення також української культури та письменства. Зовсім певно, визначну ролю в цьому відіграла й полум'яна муза співця „страждаючого мільйона" словінців — їхнього найвидатнішого поета Франце Прешерна, що був сучасником Тараса Шевченка та його геніяльним відповідником для героїчного й високообдарованого, — але нещадно гнобленого й розшарпуваного захланними сусідами-поневолювачами, — словінського народу. Мабуть не випадково й одну з перших своїх статтей — „Про могилу Тараса Шевченка" Йосіп Абрам підписав велемовним псевдонімом: „Байда Козак".

Початок двадцятого століття був позначений розвитком справи Драготила Лазаря і Йосіпа Абрама, бо вже в 1902-03 роках словінський критик Андрій Гаєк в журналі „Слован" в ч. 3-му надрукував статтю під назвою „Розвиток сучасної української літератури", в якій писав:

„Шевченко запалив у своїх піснях світло волі, братньої любови, демократизму, солідарности з усіма гнобленими, і за тим світлом ітиме ще багато поколінь українського народу. Його поезія підтримує нині серед людей віру в те, що дух народу не може вмерти, ні ярмо, ні гноблення не задушать могутніх дрімаючих сил: вони жевріють, наче жива іскра під мертвим попелем (...). Такого оборонця народних мас, яким був Шевченко, не має сьогодні жадна европейська література..."

А роком пізніше відомий словінський письменник і перекладач Володимир Левстик у першому числі журналу „Дом ін свет" за 1904 рік порівнював Тараса Шевченка з Гомером, пишучи про „невичерпне багатство поезії, яке віками нагромаджувалося в українському народі і чекало його, свого Гомера", а також про те, що в Шевченкові, „як у фокусі, зібралися всі типові якості, притаманні поетам народу..."

Ось в такому підсонні великого піетету до України, її історії, народної творчости і красного письменства та до „першого прояву справжнього генія", „співця і пророка", що „пішов ще далі" від Франце Прешерна, визрівали наміри Йосіпа Абрама, який докладними й глибокими студіями про Україну та її героїчну історію, зокрема про Гайдамаччину, та про життя й діяльність Тараса Шевченка, а потім майстерними перекладами понад чотирьох десятків ліпших його поезій і поем хотів познайомити своїх співгромадян із „перлинами всієї слов'янської поезії".

Треба думати, що до Словінії, як і до інших південно-і західньослов'янських країн наукові розвідки про Україну й твори нашого красного письменства приходили із Західньої України, зокрема зі Львова, а також із столиці Австро-Угорської Імперії — Відня. Серед посилань на використані джерела для своїх історичних нарисів про Україну взагалі (в першому томі перекладів) і про Гайдамаччину зокрема (в другому томі) та для розвідки про життя й діяльність Тараса Шевченка Йосіп Абрам подає такі перестудійовані ним праці: Михайла Грушевського — „К польско-украинским отношениям Галиции", Київ, 1905; Л. Цегельського — „Русь-Україна і Москівщина", Львів, 1907; д-ра Івана Франка — „Панщина", Львів, 1898; Ол. Барвінського — „Історія Русі", Львів, 1890; його ж — „Історія Русі-України", Львів, 1904; д-ра Ом. Огоновського — студія „Гайдамаки" в журналі „Правда" за 1879 рік; „Начерк Коліївщини" (без імени автора); Львів, 1898; „Розвідки про народні рухи в Україні — Русі в XVIII віці" (без імени автора), Львів, 1897; „Розвідки про церковні відносини в Україні-Русі XVI-XVIII вв." (без імени автора), Львів, 1900; д-ра Ом. Огоновського — „Історія літератури руської", Львів, 1889 (видання НТШ) і „Чим єсть для нас Шевченко?", Львів, 1885 (без імени автора), а також річники журналу „Правда" й навіть „Календар „Просвіти" за 1902-ий рік.

Кількома роками пізніше після виходу в світ перекладів Йосіпа Абрама інший його сучасник — відомий словінський письменник Іван Лях (1881 — 1938) у статті з приводу п'ятдесятиріччя з дня смерти Тараса Шевченка, що була надрукована в газеті „Ютро", ч. 366 за 1911 рік, згадував про Йосіпа Абрама, як про „старанного перекладача" й так повідомляв про нове видання творів Тараса Шевченка:

> „У Львові, у виданні „Просвіти", вийшов однотомник його поезій... Це одна із найцінніших і найкращих книг, які мені відомі. Купіть цю книгу і читайте. Скоро вона вам стане

зрозумілою, ви познайомитеся з художником і поетом України, побачите Україну і захопитесь нею та її поетом".

Йосіп Абрам зробив неоціненну послугу для української культури й для українського красного письменства, бо його двотомові переклади найбільш характерних поезій і поем Тараса Шевченка, попереджені вичерпними розвідками з історії України та з життя і творчости великого генія слов'янського світу, були в цій царині унікальною працею першої чверти двадцятого століття.

* * *

Щоб упритомнити велич наслідків десятилітніх джерельних студій і сумлінного творчого процесу перекладання з української мови на словінську, варто бодай поверхово познайомитися з обома книгами Йосіпа Абрама.

ПЕРШИЙ ТОМ має 228 сторінок. Перед титульною сторінкою подано типовий для видань початку двадцятого століття портрет Тараса Шевченка і факсиміле його підпису. Це той самий портрет, що його поміщено в „Кобзарі" за редакцією В. Сімовича, виданому Е. Вировим. Далі йде зміст кожного козділу книги, що включає також статистичні дані про число українців у світі, мапу етнографічних земель України та її сусідів, історичний огляд (разом 30 сторінок), біографію й перегляд творчого шляху Тараса Шевченка (53 сторінки) й дуже докладні примітки або пояснення до кожного перекладеного твору — на 15-ти сторінках.

В першому томі поміщено ці переклади, що складає приблизно одну шосту частину „Кобзаря". Серед перекладених поезій і поем знаходимо твори різних періодів, почавши 1838-им і кінчивши 1859-им роками. Найбільше число перекладених поезій припадає на 1847 рік (сім), по п'ять поезій і поем взято з 1838-го і 1839-го років, по чотири — з 1845 і 1848-го. З інших років — по одному творові. З останніх чотирьох років творчости Шевченка (1857-1861) Йосіп Абрам переклав тільки дві поезії: „Сон" („На панщині пшеницю жала") і „Сестрі" („Минаючи убогі села"). Назагал переважає тематика з героїчного козацького минулого, пейзажна, побутова й інтимна лірика та поезії з описом всебічно поневоленого й визискуваного українського народу, зокрема його селянського стану. Це можна пояснити ідейною співзвучністю поглядів перекладача і Шевченка, зорієнтованістю Йосіпа Абрама на ширшого, переважно селянського читача, що гостро відчував і переживав подібні кривди, завдавані йому поневолювачами й захланними сусідами, а також відносною простотою й легкістю

форми, максимально наближеної до народної пісенної творчости і, отже, більше зрозумілою для читача та легшою для перекладання. Зі зрозумілих причин Йосіп Абрам, будучи католицьким священиком, намагався оминати такі поезії, в яких Шевченко глибше заторкував церковно-релігійні теми. Вийнятком є лише поема „Гайдамаки", що складає цілий другий том перекладів. Назагал головніші ідеї Шевченкового світогляду адекватно відображені в перекладених поезіях і поемах.

Особливу увагу Йосіп Абрам присвятив творам Шевченка на історичні теми, підкреслюючи героїчне минуле українського народу з часів Козаччини, його демократизм і готовність до боротьби за всебічне визволення. Варто відзначити, що Йосіп Абрам успішно переклав кілька ранніх поем і балад та більших програмових поезій, наприклад: „Причинну", „Катерину", „Тополю", „Тарасову ніч", „Наймичку", „Невольника", „Посланіє" („До мертвих і живих і ненароджених.."), „До Основ'яненка", „Івана Підкову", „Іржавець", „Перебендю", „Гамалію", „Якби ви знали, паничі..." та інші. Йосіпові Абрамові належить і перший переклад „Заповіту" на словінську мову, що був поміщений у окремому виданні Академії Наук УССР — „Заповіт" мовами народів світу" (Київ, 1960 р.).

Розглядаючи переклади Йосіпа Абрама як „двомовну творчість", — за формулою професора Ярослава Рудницького, — приходимо до висновку, що не лише головніші ідеї світогляду Тараса Шевченка, а й образностилеві, лексичні та ритмічні особливості його поезії передані досить адекватно в словінських переспівах. В багатьох випадках перекладач виявив себе вправним і талановитим творцем-суперником, глибоким знавцем обох мовних і культурних стихій. Це окрема й об'ємиста тема і, на жаль, розмір цього загального перегляду не залишає місця на докладніший аналіз і відповідні ілюстрації.

Загальний перегляд історії України, від княжих часів до кінця XIX століття, „втиснений" у тридцять сторінок, свідчить про вийняткове знання фактів і дат, про методологічно вірну й об'єктивну інтерпретацію подій та щиру прихильність і доброзичливість до українського народу і його віковічної боротьби за свободу і справедливість. Ощадністю стилю й уміння підібрати найголовніше цей історичний огляд може послужити зразком і для багатьох наших сучасників.

З пильною увагою й щирим пієтетом Йосіп Абрам підібрав також найсуттєвіші дані про життя і творчість Тараса Шевченка. Без перебільшення цей есей можна назвати науковою дисертацією, особливо ж, прийнявши до уваги широко використаний джерельний матеріял і феноменальне знання подробиць із життя й гро

мадсько-політичної діяльности Шевченка та широку ерудицію не лише в поетичній, але і в його прозовій та драматургічній спадщині.

Підсумовуючи свої студії життя і творчости Тараса Шевченка, Йосіп Абрам писав так:

> „Тарас Шевченко — незвичайна постать на світовому літературному полі. Між увінчаними геніями світу важко знайти йому рівного, який би був своїм життям і творами подібний до нього. У інших поетів нас менше цікавить їхнє життя, а більше — плоди їхнього духу; у Шевченка ж майже однаковий інтерес викликають і його життя, і його твори. Шевченкові вірші супроводять ледь не кожен крок поета в його надзвичайно неспокійному житті, вони — вірне відображення не лише духового, а й зовнішнього життя поета..
>
> Крім всього, Шевченко відрізняється від інших поетів тим, що він уособлює в собі весь свій багаточисленний український народ; він є голос народу, виразник страждань, прагнень і життя народу, він є його душа, язик, яким говорить і мислить вся Україна. Тарас — це справжній по своїй суті будитель, вчитель, проводир і пророк народу. Коротко кажучи, жадна нація на має поета, який би був так тісно зв'язаний з народом, як чудовий Шевченко з Україною".

ДРУГИЙ ТОМ перекладів Йосіпа Абрама є також об'ємистою книжкою на 152 сторінки, з яких 18 сторінок припадає на джерельну розвідку „про Гайдамаччину, або Коліївщину", 10 сторінок — на літературно-критичний есей про поему „Гайдамаки", 90 сторінок — на мистецький переклад твору і 17 сторінок — на дуже докладні примітки й пояснення до тексту, що свідчать про енциклопедичні знання перекладача.

Порівняння багатьох місць оригіналу поеми „Гайдамаки" й перекладів Йосіпа Абрама підтверджують наші попередні висновки про сумлінний, старанний і відповідальний творчий процес виснажливого шукання за найближчими за змістом, звучанням і ритмікою словами і фразами. Цей творчий процес і його епохальні наслідки були для Йосіпа Абрама не лише здійсненням заповітної мрії, леліяної ще в юнацькі гімназійні роки, а й блискучим засобом самовияву через геніяльну музу Шевченка, що його він непомильно вибрав за підставу для національної гордости кожного слов'янина й за немеркнучий зразок для наслідування.

Закінчимо цей загальний огляд висновками Йосіпа Абрама, зробленими в передмові до перекладів „Кобзаря":

Із Тарасових пісень перед нами постає справжній велетень, поет могутнього духу, залізної волі, високих ідей, поет з дуже вразливим, ніжним, благородним серцем і в той же час картаючий, грізний, полум'яний борець за правду і справедливість, — чудовий, непохитний, великий поет, великий, як людина, прекрасний як високий ідеал патріота, ідеал слов'янина. Так, Тарас Шевченко є великою гордістю і славою для братів-українців, — і не тільки для них, а для всіх слов'ян взагалі! І як справжній українець вважає Шевченка народним учителем, вождем, пророком, то нехай же так само приймуть і запалять високі Тарасові ідеї кожне слов'янське серце!"

ДЖЕРЕЛА:

Primorski slovenski biografski leksikon, Gorica, Goriška Monorjeva Družba, 1974.

Kobzar; Izbrane pesni z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovim ziljenjepisom. Prevedel Josip Abram. Ljubljana, Katoliska Bukvarna, 1907.

„Світова велич Шевченка. Збірник матеріялів про творчість Т. Г. Шевченка в трьох томах. Редакційна колегія: М. Бажан (голова редакційної колегії), т. 3, „Т. Шевченко в зарубіжному літературознавстві", Київ, ДВХЛ, 1964.

„Мовами народів світу. Т. Шевченко. "Заповіт", Наукова думка, Київ, 1964.

J. B. Rudnyckyj, Literary Work and the Problem of Bilingual creativity, proceedings of the XII Congress of the International Federation for Modern Languages and Literatures, The Modern Humanities Research Association, 1973.

ІЗ ЦИКЛУ „ПОЗА СОНЕТАМИ"

■

Повінню квітів буйно-махровою,
Неба тендітно-пастельною грою,
Лагідним пензлем, червоною кров'ю
малює природа.

Гімнами гроз урочисто-розкутими,
Леготами втаємничено-мудрими,
Шепотом зела, весняними нуртами
співає природа.

Диво-містерія у природі!
Зливи кольорів, каскади мелодій —
Велич неосяйненна... Годі!
Я хочу хліба!

Іван СВІТЛИЧНИЙ

ЧОМУ ПЕРЕКЛАД?

Написав ВАЛЕРІЙ МАРЧЕНКО

Зацікавлення прийшло ще в дитинстві. Певно, як чув на бабусине „добридень" звідусіль „добрий день" та „здравствуйте". Підшукати український відповідник останньому тоді не міг. Зате в пам'яті залишилося почуте не знати від кого „вот по-украински так не скажешь". Білінгвізм, він схиляє до роздумів. У нашій родині часто пригадують завзяття, з яким я в п'ятирічному віці обстоював конечність говорити „спички", замість „сірники". Не замислювався над тим, але свідомість фіксувала ходи якоїсь гри, що зовні здавалася легкою й безпечною, а насправді була двобоєм величезних сил і потуг.

У десятій клясі заходився перекладати з російської підручник з фізики. Термін угоди з видавництвом закінчувався, а зморена працею мати не давала вже ради з отим додатковим заробком. Отож мусіли працювати удвох. Чи були ми голі й голодні? Мабуть, ні. Але й ситими та нормально вдягненими — тим більше. Наш місячний бюджет, що складався із ста карбованців, міг задовольнити хіба турецького святого.

Отже, перший дотик до штуки перекладацької спричинило вельми банальне бажання уникнути злиднів. Спричинило, але не визначило. Потяг, а відтак любов до іншомовних літератур з'явилися після знайомства з книжкою Джером Джером *Троє в одному човні*. Пригадую, як читали цю дотепну повістину на дніпровому пляжі. Власне, то було не читання, а унаочнення поняття гомеричний регіт. П'ятеро нас людей різного віку, уподобань, професій качалися на піску від сміху, нічого не можучи та й не намагаючись з собою зробити. Повз нас проходили люди, здивовано пересмикуючи плечима. Дехто, зупинившися, спершу скептично прислухався до читця, та невдовзі сам заражався і впадав у веселий транс. З того часу в небі оселився пієтизм до англійського гумору, а пам'ятні слова Джером Джерома: „Я люблю роботу. Вона просто зачаровує мене. Я годинами можу сидіти й дивитися, як хтось працює", — стала моїм крилатим супутником-дороговказом у плавбі по житейському морю.

Краса рідної мови уповні явилася мені саме з перекладу. Заграні до нудоти пісні з „дівчиноньками", „зіроньками",

„квітоньками", тракторні вірші шкільних хрестоматій докучили гірше гіркої редьки. Не бачив кращої альтернативи, тож був схильний піддати неласці всю українську поезію взагалі. Диво сталося, щойно прочитав збірку неоклясика Зерова. Польські, грецькі, французькі вірші постали переді мною світом нормальних людських взаємин. Упевнився у милозвучності рідного слова, у його здатності передати найвитонченіші почування. А потім була любов. Руки в неї ніжні-ніжні. А ще величезні сірі очі. Я торкався її обличчя й не знав, чи не сню — почуття до тієї десятикласниці із школи, до викладів, освітило моє двадцятиріччя. Розлуки й розчарування приходили після того не раз. Але біль нерозділеного кохання так ясно відчував уперше. „Що в імені тобі моїм?" Цими словами говорили не Пушкін і не Зеров. Їх шепотів я, коли вона перестала писати листи, коли довідався, що зустрічається з іншим. Якщо шукати ліків від кохання, то кращих за роботу не знайти (за умови, звісно, що вона до серця).

Захопився творчістю чи не найвидатнішого драматурга тюрків Джаміля Маммедкулізаде. По-українському мали заговорити мулли й жандарми, дервіші й вояки, музики й кати. Мусулманський Схід з його екзотикою вливався в мене, мов п'янкий трунок, — я став орієнталістом. Переклад п'єси *Мерці* вийшов удалим. Бо під час роботи ще глибше збагнув актуальність ідейних засад автора, та й езопівський сарказм його алегорій був новаторський не лише для традиційної східньої літератури. Головне, відчути духовну спільноту з автором оригіналу, зболіти його болями — і наслідок вийде щонайкращий. Саме тому проблеми Азербайджану початку віку стали мені близькими і зрозумілими. Не міг залишитися байдужим до трагедії народу одурманеного фанатизмом, засліпленого облудниками-поводирями, і не міг не страждати разом з єдиним живим у царстві мертвих „вічно п'яним" іскандером. Власне, з працею над цією п'єсою прийшло усвідомлення, що переклад — засіб самовираження.

Після цього поклав триматися обраного курсу. Заглибившися в історію, розшукав перших драгоманів східніх літератур. Крізь які тільки перепони випало пробиватися цьому невеличкому загонові вітчизняної культури. „Буде исправится в образе мыслей", — написав власноручно цар Микола I на вироку Миколи Гулака. Мордований тюрмою та засланням під суворим поліційним наглядом, здавалося, цей кирило-методієвець не знайде сил щось діяти. Та в його руках переклад зробився не лише притулком, сховком, а й знаряддям опору. Азербайджанський лірик Фізулі, фолкльорна поезія народів Закавказчини заговорили по-українському завдяки співпраці Миколи Гулака та його спільника Олекси

Навроцького. Відірвані від свого народу, двоє впертих малоросів робили справу, збагнути яку було дано не кожному з сучасників. Піонери політичного, громадського та культурного життя України середини минулого віку, вони залишилися взірцем для потомків Показали, яким повинен бути справжній інтеліґент. І не випадково саме на одному з перекладів О. Навроцький написав своєму однодумцеві:

І у нас серце завеселіс
На чужій чужині,
Що пішла і наша крихта
На користь Вкраїні!

Ось такий він, переклад. Тільки покликаний до життя думкою стає він явищем мистецтва, здобуває загальне визнання. Річ для боротьби і ніколи для коньюнктури. Третього не дано. Тому й маю я таку прихильність до перекладу.

Урал, червень, 1975.

(„Сучасність", ч. 12, 1976).

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ...

...що в тропічних лісах Бразилії, Колюмбії ростуть отруйні гриби-дощовики. Якщо такий гриб зірвати або на нього наступити, то він випускає чорний „дим", від якого людина або тварина починає чхати, кашляти, а з очей течуть сльози.

...що найбільша на земній кулі пустиня Сагара вкрита сипучими пісками тільки на одну п'яту своєї території;

...що в південних країнах водяться гігантські дощові черв'яки, які досягають чотирьох-п'ятьох ярдів у довжину; товщина їх приблизно дорівнює великому пальцеві людської руки;

...що деякі види сороконіжок мають 270 ніг; підрахувати кінцівки у них можна тільки під мікроскопом;

...що є такий шар води, в якому навіть не дуже сильні звуки вільно розповсюджуються на сотні і тисячі миль. Давніше вважали, що дальність чутности в морській воді не перевіщує кількох миль.

„ІДЕ НАШЕ ВІЙСЬКО"

Написав ІВАН ДУРБАК

(НА СПОМИН ДОРОГОМУ ПОБРАТИМОВІ ПО ЗБРОЇ — СЛ.П. МИХАЙЛОВІ ОСТРОВЕРСІ, УСС)

Моє щасливе дитинство прожив я в роках 1905-1911 у домі мого дідуся по матері, сл. п. о. Михайла Винницького, в Новосілці-Ленч біля Підгаєць. Це таке „широке село під горою", куди йшли „стрільці, січовії стрільці до бою" в 1915 році.

Як усі хлопці мого віку, любив я бавитися в військо. Мій дідусь служив в австрійському війську і любив розказувати, як він був „цісарською дитиною". Він мав календарі „Приятель Жовніра", де були знімки „Найяснішого Пана", генералів і вояків різних родів зброї, описи різних воєн і боїв, що мене дуже цікавило. Дідусь купував мені такі великі аркуші з вояками з різних армій: австрійської, німецької, французької, російської, турецької, японської та інших. Я їх витинав, укладав по обох частинах столу напроти себе, а потім стріляв до них малою стрільбою, дерев'яною стрілою. З котрої сторони впало більше вояків, — ця армія програвала.

Але мені хотілося мати наших вояків, проте,таких не знаходив!

Як почав я ходити до гімназії у вересні 1913 року в Теребовлі, то вступив до Пласту. Патроном Теребовельського куреня був гетьман Іван Мазепа. Ми мусіли вивчити життєпис гетьмана Мазепи з історії України М. Аркаса. Я найшов там багато ілюстрацій княжих воїнів і козаків і я залюбки відрисовував їх. Також любив читати книжки про наших козаків.

При кінці вересня 1913 року наш Пластовий курінь відбув нічні вправи — („маневри") — в лісі біля руїн манастиря оо. Василіян над Серетом. Під час ватри представник Головної Пластової Старшини зі Львова Петро Франко, син Великого Каменяра - Івана Франка, промовив до нас і взяв нас усіх за серце такими приблизно словами:

— Пласт — це Молода Січ! Ви пластуни маєте підняти меч гетьмана Мазепи, вашого Патрона, продовжувати бій під Полта-

вою аж до повної нашої перемоги, до визволення України і створення Української Держави!

Ці незабутні слова вбилися нам усім глибоко в серце, ми роздумували над ними, обговорювали, як же нам бути, щоб стати „Молодою Січчю"? Щоправда, в тому часі існували товариства молоді „Січ" і „Сокіл", але членами їх могли бути тільки дорослі. Наш катехит, сл. п. о. Євген Турула, на годинах релігії та у проповідях говорив більше про Україну, як про релігійні справи, бо старався виховати молодь у патріотичному дусі. Пласт перед Першою світовою війною — це була парамілітарна організація. Ми вчилися маршувати, вивчали азбуку Морзе, сигналізацію хоругвками, відбували різні прогулянки по сусідніх лісах з тактичними маневрами, щоб здобути якусь „точку" в лісі, „захопити в полон" наших „противників", скоріше дійти до якоїсь цілі, — словом, — переводили напіввійськовий вишкіл. А робили це з великою охотою, бо розуміли, що це заправа до „Молодої Січі"! Старші відбували вправи у стрілянні з військових крісів.

В тому часі не було такого противійськового наставлення серед нашої молоді, як тепер є в Америці. Шевченків „Кобзар" захоплював молодь головно козацькими поемами. Під час театральних вистав професійних груп, чи аматорських гуртків, з першою появою на сцені козаків ціла заля оплескувала їх захоплено, бо такий був тоді „дух часу".

Весною 1914 року, під час ювілейного здвигу в Теребовлі у 100-річчя народження Тараса Шевченка, на чолі багатолюдного походу на гору Покрівку їхали численні бандерії, в козацьких одягах з малими українськими прапорцями на списах, з багатьох сіл, викликуючи захоплення серед усіх, а найбільше хлопців, що мріяли стати і собі такими козаками.

На історичний січово-сокільський здвиг у Львові при кінці червня 1914 року виїхала з Теребовлі делеґація пластунів, а між ними і мій брат Юрко, скарбник нашого Пластового куреня, що мав на пластовому з'їзді доповідь про фінансову ділянку Пласту. Як він повернувся зі Львова, до нашого саду зійшлися мої ровесники-пластуни, щоб почути від брата про цей величавий здвиг.

В одному моменті брат сказав:

— Дивлюся, аж тут іде наше військо! Люди кличуть „Слава"!, дівчата обкидають їх квітами; всі оплескують їх, а наші січові стрільці гордо маршують зі співом військових пісень!

Ми всі зірвалися на рівні ноги і засипали брата градом запитів: „Як виглядало наше військо? — Які мали одностроЇ? Яку зброю? Піхота - чи кіннота? Скільки їх було? Чи і в нас будуть січові стрільці?"

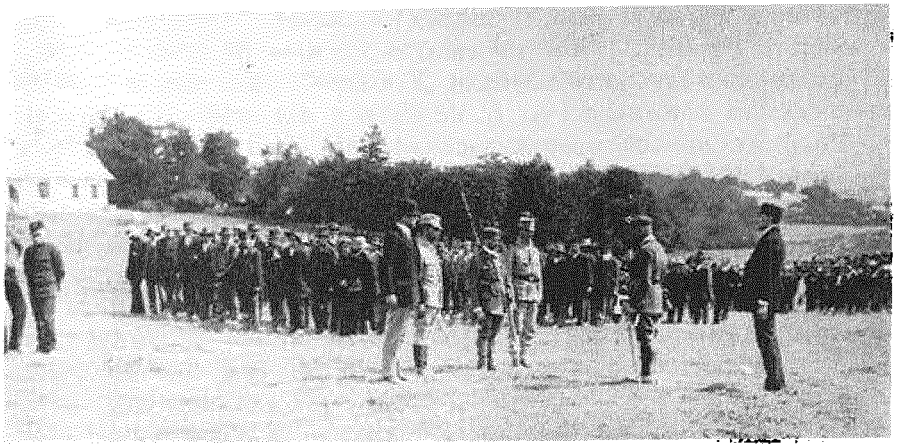

Вправи добровольців-УСС у Львові на „Кайзервальді" в 1914 р.

Брат мусів довго вияснювати, а найбільше їхні військові вправи на площі Сокола-Батька, які закінчили бравурною атакою на багнети серед небувалого захоплення 100-тисячної української публіки з цілої Галичини, що переживала незабутні хвилини великого підйому національної гордости, бо це вперше від часів великого гетьмана Богдана Хмельницького виступило українське військо на терені Львова!

Яка невиджалувана шкода, що не зфільмовано цього історичного січово-сокільського здвигу у Львові в 1914 році, не утривалено на вічну пам'ять! Ані не видано пропам'ятної книги зі знімками з цього Шевченківського здвигу. Вибух Першої світової війни перешкодив це здійснити.

На початку серпня 1914 року Українська Загальна Рада видала маніфест до української молоді, щоб вступала в ряди Українських Січових Стрільців. Наші пластуни мріяли вступити до УСС. Наразі зголосилися старші, почали відбувати військові вправи на цвинтарі біля церкви, одначе несподіваний скорий прихід російської армії перешкодив закінченню вишколу.

В липні 1914 року наша родина, як щороку, виїхала на вакації до Новосілки. В половині серпня зі сходу чути було щораз голосніший гук гармат. Австрійські старшини порадили нам виїхати на захід, бо в Новосілці мав бути бій. Ми виїхали двома возами до Божикова і дальше в ліс, але по трьох днях вернулися, бо вже прийшла царська армія. В Новосілці було повно солдатів, були й козаки. Деякі розмовляли українською мовою, співали українських пісень. На приходстві застали ми кількох царських старшин. Один грав на

фортепіяні українські пісні, перейшов на „Заповіт" і закінчив... „Ще не вмерла Україна"! Чогось такого ми ніяк не сподівалися...

І старшини і солдати просили „Кобзаря" і питалися за іншими українськими книжками, бо їх не було в підросійській Україні.

Російська навала пересунулася скоро на захід, звідки чути було гук гармат. Це Перемишль боронився, і в Карпатах велися завзяті бої. У Великому тижні в 1915 році почули ми з заходу кілька сильних вибухів, а за кілька днів російська преса повідомила, що Перемишль піддався з браку харчів. Якраз тоді прийшов до нас гімназійний товариш брата Юрка, усусус Цюцьмаць, що належав до стрілецьких „двадцяток". Вони мали завдання проникнути якнайдалі в російське запілля, збирати інформації про розташування російських військ і повідомляти австрійську розвідку. Такий „двадцятидесятник" Цюцьмаць розповів зовсім невідомі нам події про перші бої УСС у Карпатах, заперечував, що Перемишль піддався, та заповідав скорий прихід „наших", тобто — австрійського війська.

І дійсно, весняна австро-німецька офензива ген. Макензена у травні 1915 року робила скорі поступи; гук гармат ставав щораз сильніший. Дня 29-го серпня 1915 року австрійські війська вступли в Новосілку та пішли над Стрипу. Ціле село вилягло на вулицю, щоб зустрічати „наших". Але це були переважно мадяри й чехи, або поляки.

Одна жінка почала вести таку „кампанію":

— Ой, не говоріть мадярам,що ми русини, бо вони вішають усіх „русів", — але кажіть, що ми поляки!

На те мій брат Юрко відповів: — „Не кажіть, що ми русини ані поляки, але кажіть, що ми — *українці*! А мадяри українців не вішають!"

І це пішло по людях, і від того дня новосільчани перестали звати себе „русинами", тільки вже українцями. Як казали — „перейшли на Україну!"

Пополудні того ж дня прибігла сусідка і здалека кличе: — „Паничу! Ходіть чим скорше, бо іде наше військо!"

Я побіг до мого дідуся і моїх рідних та кличу щосили: — „Ходіть під церкву, бо іде наше військо!"

Ще заскочив до саду, назбирав повний капелюх груш і яблук, сестри назбирали квітів, і біжу — „що кінь вискочить" — під церкву.

Вулицею попри церкву проходив 2-ий Курінь УСС. Молоді, гарні хлопці, в синіх однострояx, із синьо-жовтими розетками з лівого боку шапок. Жінки роздавали їм молоко, дівчата — квіти, а я — груші та яблука. Деякі стрільці затикали квіти у кріси, інші закосичували свої однострої. Вони були втомлені далеким маршем,

але радісні, бо переможний похід окрилював їх надіями на визволення цілої України з-під російського ярма.

Я спитав одного стрільця: —„Куди йдете?"

— На Маловоди! — була відповідь.

— А один стрілець показав рукою і сказав: —„Дивіть! Між нами є дві стрількині: Софія Галєчко і Гандзя Дмитерко!" —

Це була справжня „бомба", бо дівчат у війську ми не чекали. Всі почали позирати на наші стрількині, що маршували скромно, не позуючи на героїнь. В одному моменті усусуси почали співати нечуту досі пісню: — „Гей, у лузі червона калина похилилася"...

Ця незабутня пісня, вперше почута, викликала велике захоплення серед новосільчан, що супроводжували стрільців аж на край села, на вигін, до „хрещатої дороги". А хлопці бігли ще далі, бо не могли доволі налюбуватися нашим військом, таким рідним і дорогим.

Так колись вітали прапредки новосільчан козацькі сотні армії Великого Гетьмана Богдана Хмельницького, що йшли на Львів, визволяти українців з лядського панцизняного ярма.

В Новосілці кватирували обози УСС, господарські частини. Була якийсь час при кінці 1915 року Пресова кватира усусусів.

У серпні 1916 року російські війська знову зайняли Новосілку, і фронт був майже цілий рік над Золотою Липою. В Новосілці було завжди багато російського війська; стояв полк кубанських козаків, що говорили українською мовою, співали українських пісень. В лютому 1917 року я вступив до тернопільської „малоросійської гімназії". Там застала мене революція. Почалися масові „мітинги" й походи з червоними прапорами. Появилася українська преса з Києва, „Нова Рада" й інші газети. Деякі солдати почали носити синьо-жовті стяжки побіч червоних. У походах несли також синьо-жовті прапори з написами: „Хай живе вільна Україна!"

При вул. Тарнавського ч. 7 був Український Військовий Клюб ім. гетьмана П. Полуботка. На бальконі того дому висів великий український прапор.

В червні 1917 року через Тернопіль проходив на фронт зукраїнізований полк імени гетьмана Петра Сагайдачного. Спершу їхала полкова оркестра на білих конях, грала марш Сагайдачного. Потім їхала кінна сотня, що мала на списах українські прапорці. Всі вояки мали українські стяжки на грудях. Полк зупинився перед домом, де був Український Військовий Клюб ім. гетьмана П. Полуботка; один старшина привітав його промовою.

Ми побачили тоді вперше „наше військо" в російських одностроях.

В українському театрі в Міщанському Братстві поставили, на бажання полку кубанських козаків, „Невольника" за поемою Т. Шевченка. Хоч це була вистава виключно для козаків, але я зумів переконати одного симпатягу-козака, що я теж „козацького роду". А що він мав такого синка, як я, то взяв мене за руку і провів аж під сцену. Я мав унікальну нагоду позирати на повну залю кубанських козаків, нащадків наших запорожців, що незвичайно тепло сприймали цілу виставу. В першому ряді сидів сивовусий полковник і старшини. Як бандурист „Рубцьо", — славної пам'яти Іван Рубчак, — заспівав пісню — „Я сьогодні щось дуже сумую, про козацькую славу згадав", то з очей полковника попливли сльози, а з ним плакала ціла битком набита заля козаків. Такої вистави я ще не переживав! І це було — „наше військо"!

В перші роковини смерти І. Франка відбувся в Тернополі 29-го червня 1917 року найбільший здвиг, який колинебудь там відбувався. В поході взяло участь понад 20 тисяч народу з цілого Поділля. Взяли масову участь і старшини та солдати російської армії. А попереду їхали наші артисти: І. Рубчак, ухарактеризований за гетьмана Хмельницького, з булавою в руках; за ним артисти у козацьких одягах, немов з картини „В'їзд Хмельницького до Києва".

А як зближався пам'ятний листопад 1918 року, то наш Пластовий курінь у Теребовлі дістав наказ виконувати розпорядження Військового Комітету, бути кур'єрами по селах, мобілізувати здібних юнаків і молодих чоловіків до українського війська. В ніч з 2-го на 3-тє листопада пластуни зі зброєю в руках, разом з вояками з австрійської армії, зайняли всі уряди, повивішували скрізь українські прапори.

І так здійснилися наші мрії по п'яти роках, від пам'ятної ватри в 1913 році. Теребовельські пластуни служили в українській міліції, потім в УГА. Відбули вони і славетний похід українських армій на Золотоверхий Київ у 1919 році. Але багато з них уже не вернулося домів, — вони склали свої молоді буйні голови на степах України, або померли в епідемію від поворотного тифу...

Пам'ятні слова Петра Франка з 1913 року стали дійсністю: ми продовжували бій під Полтавою!

* * *

Ось вибухла Друга світова війна. До Самбора ввійшов Український Легіон під командою полковника Р. Сушка, але не надовго. При кінці червня 1941 року ввійшов до Львова Український Легіон під командою сотника Романа Шухевича, що

уможливив відбути установчі збори та відновити Українську Державність 30-го червня 1941 року. Зродилися великі надії, але... розвіялися, як осінні листки.

* * *

Весною 1944 року виїхав я зі Львова на село. Ледве приїхав, аж біжить донечка знайомих і кличе: „Ходіть! Іде наше військо!"

Ми вийшли на вулицю. Проходила частина УПА. Добре озброєна, але одягнена в однострої розмаїті. Видно було дисципліну і добру команду. Селяни приймали їх цілим серцем і душею.

На початку липня 1944 року їхав я поїздом зі Львова на захід. На одній станції над'їхав поїзд із заходу. Чути було українські пісні.

— Їде наше військо, радісно казали наші подорожні. Я виглянув у вікно. З вагону другого поїзду, що пристанув, вихилився старшина Дивізії „Галичина" Саноцький і гукнув: — „Як побачите мою дружину у Криниці, то вітайте від мене!"

Я пообіцяв і обіцянку виконав. Це їхала наша Дивізія під Броди.

* * *

Минали роки, і добра слава про "наше військо" розносилася по наших таборах „діпістів". Мабуть у 1948-му чи в 1949 році прибули до табору в Ганґгоферзідлюнґ під Реґенсбурґом група упістів, а між ними командир Байда, Крук-Мелодія, поручник Футала. Прибули й упістки. Я вів тоді щотижневу „Живу газету" в таборі, запросив їх поділитися споминами. І тоді заля не могла помістити всіх бажаючих їх побачити й почути. Такий був сантимент до українського війська!

* * *

Автор цих споминів, як довголітній приятель сл. п. Михайла Островерхи, не має більшого бажання, як тільки оте, щоб ми всі могли ще дожити до того щасливого дня, коли наші внуки чи внучки прибіжать до нас і закличуть: — „Ходіть! Дивіться! Іде наше військо! Українське військо!

Бо наше військо — це наша сила, наша слава, наша, українська держава!

НАД РОЗБУРХАНИМ СЯНОМ

Написав ФРАНЦ ЛИПЕЦЬКИЙ

У 1973 році накладом видавництва „Ксьонжка і Вєдза" в Людовій Польщі появилася на 424 сторінки книжка п.з. „Взбужони Сян", у якій автор Владислав Шельонговскі у белетристичній формі відтворює історію змагань з українським націоналістичним підпіллям у роках 1944-1947 на „Закерзоні", по обох боках Сяну. У 1947 році автор був провідником одного з підвідділів, які входили в склад операційної групи „Вісла" і брав активну участь в поборюванні УПА.

Автор твердить, що свою книжку він писав на підставі власних споминів, польських архівних документів та архівних документів УПА і ОУН. Мова тут про архів міністерства внутрішніх справ, до якого включені зізнання перед судом упівських активістів Мирослава Онишкевича й Івана Шпонтана. Автор оправдується, що в одній книжці не міг відтворити повного образу трилітньої боротьби з українським підпіллям,хотів тільки вказати читачам скомплікований механізм боротьби УПА, з якою воювати було дуже трудно.

Боротьба відбувається головно на опанованому упістами терені. Автор пише, що всі польські прізвища, як рівнож псевдоніми упістів є правдиві. На списку упістів, які оперували на „Закерзоні", видніють псевдоніми: Стяг (Ярослав Старух) - крайовий провідник ОУН, Дальний (Петро Федорів) - крайовий референт служби безпеки, Орест (Ярослав Онишкевич) - головнокомандуючий УПА на „Закерзоні", Рен (Іван Мізерний) - командир куреня, Залізняк - шеф штабу і провідник тактичного „Бастіону". Кропило - польовий куратор, Сокіл, Ярий, Гайовий, Бойчук, Хоробрий, Богдан, Корнійчук, Заруба і багато інших. Назви відділів УПА і їхніх провідників подані в українській трансляції, отже: чота, чотовий, сотня, командир сотні, курінь, командир куреня.

В одній статті годі все широко описати, тому обмежуємося до найцікавіших подій.

Історія боротьби починається при кінці 1943 року в лісах біля Синяви. До хати поляка, гайового Косьора, в асисті українських поліцистів заходять німці і забирають у нього корову і підсвинка,

отже все, як пише автор, що мав він у своєму господарстві. В чергових роках боротьби Косьор відплачується українцям, вказуючи польським військовим частинам і відділам НКВД сховища і бункри упістів, бо, як гайовий, знав добре приділений йому терен.

Провідники УПА, як пише автор, були переконані, що після перемоги над нацистівською Німеччиною, західні союзні війська нападуть на Совєтський Союз, в якому вибухне революція, її використають українці і створять самостійну Україну від Сяну до Дону. Тоді, як совєтські війська посувалися на захід, а німці готовилися до відступу, групи УПА маршували через села і співали українських патріотичних пісень. На стовпах, парканах і придорожних деревах була розліплена пересторога: „Ляхи, забирайтеся за Сян". Деякі польські родини переселилися до Цішанова, інші залишилися на місцях. Щоб їх налякати, упісти спалили село Рудки, а потім і Цішанів.

В липні 1944 року на „Закерзоні" пустіли села. З Синяви частина української поліції перейшла до УПА. Відділи УПА переходили через фронтову лінію, зводили бої з червоноармійцями і багато їх убили. Автор розказує про зв'язкову Катю, яка пізнала совєтського майора, збирала вісті про рухи ворога і передавала їх упістам. Між упістами знайшовся зрадник „Серкіса", якого упісти зловили і після переслухання над ним відбувся суд, і його засуджено за зраду та повішено.

Доки тривала війна, УПА обмежувалася до нападів на польські поліційні станиці та відділи НКВД і ліквідувала їх. Боротьба загострилася, коли літом 1945 року почали діяти мішані польсько-совєтські переселенчі комісії, які займалися виселенням українського населення з Лемківщини і Надсяння на терени України. Відділи УПА виходили ніччю зі своїх лісових бункрів і несподіваним наскоком на містечка і села палили залізничі станції, *призначені для переселенців поїзди та виселені села і ліквідували* переселенчі комісії.

Ситуація змінилася, коли в Грубешові, Ярославі, Перемишлі, Сяноці і в менших містах з'явилися більші військові з'єднання і відділи НКВД. Почалася затяжна боротьба, з великими не раз людськими і матеріяльними втратами по обох боках. З Перемишля, Любачева й Угнова їхали на схід транспорти з переселенцями. Дня 8-го жовтня 1945 року кур'єр доніс, що в Новому Селі знаходиться кільканадцять совєтських вояків і майор Цекін, якого правдиве прізвище Пилипенко. Упісти рішили позбутися його. Ніччю одна чота напала на село, вбила більшість вояків і підпалила хату, в якій квартирував майор; там він і згинув.

Потерпіла і Бірча, яку заатаковано тричі. Перший раз у серпні 1945 р., другий раз 22-го жовтня того ж року і третій раз на Різдво старого стилю 1946 р. В першій атаці завдано тому містечкові великої шкоди, але не пощастило його зовсім спалити. В другій атаці зліквідовано штаб батальйону і спалено доми, в яких квартирували вояки і міліціянти. Згинуло їх 5 і стільки було ранених. Жертв упістів не подано.

А ось, з поминенням деяких несутніх дрібничок, звіт одної операції.

В ночі з 8 на 9 березня 1946 р. відділ „Месники III" і два самооборонні відділи УПА перевели бойову акцію в Любичі Королівській. Здобуто залізничу станцію, спалено вагони, а призначеним до переселення українцям дано змогу вернутися до своїх домів. Спалено доми, в яких знаходився військовий штаб і переселенча комісія. Ніхто з них не вийшов живий. Знищено п'ять телефонних апаратів і п'ять машинок до писання, забрано канцелярійне приладдя.

Інший відділ заатакував Княже і Тенятиська, в яких спалено кілька домів, здобуто різного роду зброю і 300 штук амуніції. Власні сили — 180 упістів, сили ворога — 90 вояків. Власні втрати — — 11 вбитих і 4 поранені. Втрати ворога — 40 вбитих. Акцію закінчено о годині 12:30 вночі. Підпис — провідник М. III. Цей звіт написав Залізняк кілька днів після доконаної операції.

На початку жовтня 1946 р. один курінь УПА, спільно з однією компанією польської операційної групи „Жешуф", перевів бойову акцію в Грубешові. Запляновано зліквідувати комуністичні відділи, але пляну не вдалося вповні виконати. Вбито 81 ворожих вояків. Втрати куреня — 13 вбитих і 13 поранених. Втрати компанії — 4 вбиті і 3 поранені.

Після проголошення польським комуністичним урядом амнестії для польського підпілля, дня 30 жовтня 1946 р. операційна група „Жешуф", на яку УПА покладала велику надію, розв'язалася. Для УПА не було іншого виходу, як продовжувати боротьбу до уявного переможного кінця, бо шанси на перемогу почали бліднути з кожним місяцем. По вдалих перемогах слідували передбачувані поразки. Серед менш відпорних упістів почав ширитися песимізм. В бункрах і сховищах на соломі лежали ранені і хворі без належної санітарної опіки. Не було лікарів. А втім, хоча б вони і були. нічого не вдіяли б, бо не було чим лікувати. Треба було за всяку ціну здобути ліки. Відділ упістів з'явився вночі незамітно перед військовим шпиталем у Любачеві, позбувся стійкового, увійшов до середини, забрав усі ліки, білизну і деякі телефонні апарати, решту їх знищив, арештував директора шпиталю Лєщинського і разом з

ним вернувся до бункру. Лікаря впевнено, що його пустять на волю після того, як він підлікує хворих і ранених упістів. Так і сталося. По двох тижнях його із зав'язаними очима виведено з лісу і пущено на волю.

Дня 11 грудня 1946 р. група польських вояків зробила несподіваний наскок на один бункер. Стійкового, який пострілом дав знати, що грозить небезпека, ранено, в бункер кинено ґранату, а за нею жмут запаленої соломи. Там же у спільній могилі спочили вбиті упісти. Після цього трагічного випадку наказано строгу обережність і посилено розвідчу акцію.

Гринь в письмі до Рена з датою 7 травня 1947 р. доносив: „На Закерзоні є приблизно десять тисяч польського війська, якому наказано нищити УПА. У нас не рожево. Ходимо обдерті з надпаленими при вогнищах плащами, деякі з нас не мають сорочок ні підштанців, Ніхто не голиться, бо не маємо мила. Вогонь здобуваємо, крешучи губки. Багато упістів ходять в лапцях з коров'ячої шкури. Образ страшний, але правдивий".

Про сили УПА на Закерзоні довідуємося зі звіту Стяга: „На різних відтинках фронту оперували окремі сотні і курені. Весною 1947 р. на відтинку „Данилів" оперував курінь в силі 171 упістів. В цьому ж районі знаходилася самостійна сотня „Влодка" в силі 120 упістів. На відтинку „Бастіон" курінь Залізняка мав під зброєю 422 бійців. Додавши до цього самостійні сотні Бриля і Сагайдачного, було там разом 563 упістів. На відтинку „Лемко" курінь Рена мав 420 упістів, плюс самостійні сотні Смирного і Лиса — разом 700 упістів. На цьому ж відтинку курінь Байди мав 412 упістів. Разом на Закерзоні були 21 сотня з 1966 упістами. Крім них, у 24-ох районах існували самостійні відділи по 30 до 40 упістів. Підсумувавши все це, і додавши 6,000 членів ОУН, диспоновано там майже 12 тисячами людей". Але добрий військовик зробив би зауваження, що тільки половина їх була вповні боєздатною.

Дня 27 березня 1947 року біля сільця Стежки польський відділ заатакував рій Служби Безпеки і вбив 5-ох його членів. Операцію УПА перенесено в район Балигороду. Довідавшися, що генерал Сьвєрчевскі має вертатися з інспекції польської залоги в Балигороді, бойові групи під проводом Гриня, Хріна і Зенка дня 28 березня 1947 р. зайняли позиції при дорозі, якою мала їхати валка з генералом, і чекали. Шість кілометрів від Балигороду показалися два вантажні авта. В першому їхали офіцери з генералом, в другому група вояків для його охорони. Упісти пустили сальви з рушниць і кулеметів. Авта пристанули з кількома вбитими і пораненими. Ранений генерал підвівся і мав крикнути: „Товажише, умєрам!" Вояки зайняли позиції і почали відстрілюватися. Упісти пустили

нову серію пострілів. Куля вцілила в живіт генерала і він у короткому часі помер. У цей спосіб УПА зліквідувала червоного генерала, який з такими, як він, з наказу Сталіна в роках 1936-1938 брав участь в еспанській революції.

Дня 1 квітня 1947 р. з Тісни до Балигорода вантажними автами їхав відділ польських вояків. Біля Балигорода упісти заатакували його, 18 вояків вбито, двох ранено, десять з командантом пропали без вісти. Польські часописи широко розписувалися про вбитого генерала Сьвєрчевского і домагалися від уряду ліквідації УПА.

В липні 1947 року військові з'єднання „Вісла" перевели 357 більших бойових акцій, у висліді яких розгромили підставові сили УПА і знищили цивільну сітку ОУН. В цих акціях убито 1,509 упістів і 2,781 активних членів ОУН, здобуто різного роду зброю, 30 харчових магазинів і 1,178 бункрів. По польській стороні, пише автор, було 90 вбитих і 188 ранених. Автор ані словом не згадує, що в ліквідації УПА брали також участь совєтські і чехо-словацькі військові з'єднання. Недобитки УПА і комірки Служби Безпеки перегрупувалися і почали відплатну акцію.

В ночі з 10 на 11 серпня 1947 р. відділ УПА в силі 100 упістів наскочив на польський військовий відділ і вбив 9 вояків, а в ночі з 16 на 17 серпня інший відділ, також у силі 100 упістів, зробив засідку на частину 99 полку і вбив 7 вояків. Дня 22 серпня того ж року зроблено другу засідку на операційну групу 99 полку, вбито одного офіцера і 17 вояків, ранено 34 вояків і спалено 1,300 господарств українських виселенців. Але військо дальше без перерви атакувало відділи УПА і нищило їх. На початку вересня 1947 р. недобитки УПА блукали по лісах, шукаючи сховища, бо боротися не стало вже сил.

Стяг, Залізняк, Дальнич і Орест нараджувалися, що їм дальше робити. Дальнич і Орест налягали на Стяга, щоб через Чехо-Словаччину пробивався до Західньої Німеччини, але він рішився йти на Україну, а з ним і Дальнич. Орест і Залізняк воліли йти на „відзискані" польські західні землі і там працювати серед наших переселенців.

Дня 16 вересня 1947 р. в селі Річиця арештовано Дальнича. Що сталося з ним дальше, автор не згадує. Дня 17 вересня того ж року в районі Монастирських лісів військовий відділ напав на бункер, в якому скривався Стяг і по кількагодинній стрілянині його вбито. Залізняк з Крайником і Бойком ховалися ще два місяці в Синявських лісах. В листопаді Залізняк перебрався до Чехо-Словаччини, де його в році 1959 арештовано. Дня 2 березня 1948 р. у Вроцлаві арештовано Ореста, в якого забрано архів УПА. Дня 17 квітня 1949 р. вбито Василя Сидора — псевдонім Шелест — провідника відтинку УПА-Захід.

В той спосіб, по трирічній кривавій боротьбі на Закерзоні настав спокій. Але ця кривава епопея коштувала полякам, як доказує автор, сотки тисяч людських жертв і на кілька мільярдів злотих маєткових втрат. При кінці своєї книжки автор згадує про генерал-хорунжого Чупринку-Шухевича, що він згинув у битві під Львовом 5 березня 1950 року.

Треба признати авторові книжки, що він її солідно опрацював і має талант до писання. Книжку читається мов легку повість. Її можна дістати за посередництвом рідних чи знайомих у Польщі.

Зі змісту іншої книжки на 592 сторінки на цю саму тему, виданої в році 1967 накладом міністерства народної оборони в Варшаві п. з. „Луни в Бєщадах" (Відголоси в Бескидах) автора Яна Ґергарда, довідуємося, що в рядах УПА служили також бельгійці, французи, німці, румуни і мадяри, та що серед УПА перебували англійські кореспонденти — Джек Киртис і Дерек Робінсон.

* * *

Цю компіляцію присвячую свому наймолодшому братові Богданові Володимирові, який в якомусь бою в рядах УПА поклав свою голову.

■ ■ ■

Не бряжчать кайдани на моїх руках,
не закуті ноги мої в диби,
вся душа моя зате в кайданах,
хижіє в тюрмі моя загибель.
Хіба це життя? Нице маяття
від вікна сліпого в темний кут параші.
Боже, Боже! Суть мого життя —
у голоднім черпаку гіркої каші.
Здибились віки в боротьбі систем.
Домовини всім уже давно готові.
Наче з ланцюга зірвався пес-закон
і сказився, скуштувавши крови.

Зіновій КРАСІВСЬКИЙ

ЛІСОВИЙ КОНЦЕРТ

Написав ГЕНРІХ ШАХНОВИЧ

Дуже тяжке і відповідальне завдання — писати для Заходу. Чимало наших читачів (і слухачів) уже довгі роки на несправедливому вигнанні, на далекій чужині, їх до болю хвилює кожна жива вісточка, кожне живе слово з батьківщини.

Не легше і нашим братам і сестрам у неволі: вони жадібно ловлять радіохвилю, що її глушать; передають з рук до рук дрібно списані листочки самвидаву.

Звичайно, що можна взяти совєтську газету, — тут таки (і зовсім, як там!) вони вільно продаються, точнісінько так само, як ніхто тут не глушить радіопередач із СССР.

Але що ви з газети можете зачерпнути? Якою інформацією зможете збагатитися? Ви, наприклад, довідаєтеся, що засікишпихліри країни вгинаються від хліба. Якого? Американського? Ви довідаєтеся, що в повній згоді з конституцією, „я другої такої країни не знаю, де так вільно дихає людина". І створена ця пісня-откровеніє у сумнозвісної пам'яті році 1937-му. Коментарі зайві. Ось тільки не зовсім зрозуміло, чому в країні, де „остаточно осуджено культ особи Сталіна", не осуджено за одним махом і сталінську конституцію?

Але це — загальновідоме. Не буду повторюватися.

Проте, ще не для всього визрів час писати. На Заході нема цензури, окрім цензури власного сумління.

Беручи перо в руки, завжди слід пам'ятати про закладників, які залишилися на батьківщині, які відповідають життям і свободою за кожне необережне слово, зронене у вільному світі. Через те навіть тут, в умовах політичної неконтролі літератур, часто-густо приневолений висловлюватися езопівською мовою.

Через те не чекайте в моїй розповіді ані назв селищ, ані власних імен.

Скажу лише: дія відбувається у наші дні на поярмленій і розіп'ятій Україні.

В один районний центр приїхав на гостинні виступи з Києва ансамбль пісні і танцю. А розповів мені цю подію актор ансамблю,

його ім'я — звичайно запам'ятав, але він ще там проживає. Колинебудь — це цілком можливо — він і сам виявить його. Або до нас на який час приїде, або ми назавжди повернемося. Не треба вгадувати, все в руках Божих.

Що являє з себе районний центр сьогодні? Це — електрика і водотяг — лише в центрі. Ну, а далі — пішла районна периферія. Чужоземних туристів туди так чи так не пустять, а наші і самі не потикаються. Чого вони там не бачили? Давно воно знайоме, та і набридла у кінофільмах тема — про дореволюційне життя села. Все тут є — і рабський труд, і хати під гнилою стріхою, і злидні безпросвітні. Нема хібащо куркуля-здирника і тодішніх полум'яних лівих проклямацій із закликами: „Геть самодержавство!" Чи ви вже забули: „Отречемся от старого мира..."

Відреклися і радіємо.

Артистів розмістили, звичайно, в центрі, в будинку для приїжджих. Бажалось їм, щоправда, в лазні освіжитися, після дорожної куряви, але тільки день випав паристий — жіночий день. Непаристі числа днів — чоловікам для лазні приділили, за вийнятком неділі, коли лазня і зовсім відсутня. Та ...Нічого! Не звикати.

Сполоскалися під умивальником — і в клюб культури давати концерт. Людей найшло — ні вдихнути, ні видихнути: водитися з виставами — явище рідкісне: нема що публіку розпещувати, працювати треба!

Тільки два перші ряди цілковито порожні. Що б це означало? Чи для начальства залишили? Не може цього бути. З досвіду відомо: районні власті гидують такими імпрезами, хоча жінкам і дочкам їхнім і нетерплячка подивитися, але не можна: згідно зі становищем, яке вони займають, не випадає з простацтвом всіляким приставати. Авторитет свій оберігають. Не для того ж вони з народу вийшли, щоб в народ повертатися.

Проте, була й інша причина — головна.

Прийшла влада. Лісова. Партизанська.

А що? Купили хлопці квитки в касі, як і всі інші, — і прийшли. На грудях — автомати, в смушкових шапках, а на шапках — тризубці. Посідали в двох перших рядах, поскидали шапки з тризубцями, автомати на коліна поклали. Чекають.

Починаємо концерт. Програма у нас, відома річ, — наперед-визначена. Перша точка — „Пісня про партію". Виконали. В залі — тиша. Мертва тиша. Сидять хлопці, руки на автоматах тримають — і мовчать. А віддаль — метрів три, не більше. А вони мовчать, і руки на автоматах тримають. І тут їхній командир встав і голосно так каже:

— Актори — люди підневільні.

І стоячи починає апльодувати. А за ним повстанці. А за повстанцями — і ціла заля.

Ну, а далі пішли вже народні пісні: „Ой, не світи, місяченьку", „Чорнії очі"; гопака танцювали... До гопака у нас був один танцюрист знаменитий, він тепер в ансамблі... не пам'ятаю, в якому ансамблі... забув число каторжного табору.

По концерті підійшов до нас командир, наказав стисло:

— Збирайтеся. Поїхали!

В мені щось наче обірвалось, упало вниз. Це треба зрозуміти: страх народився раніше від нас. Ми привчені боятися всього — і боїмося. Дістати листа з-за кордону — страшно. Написати — ще страшніше. Коли всі голосують „за", навіть утриматися страшно, не кажучи вже про те, щоби сказати „ні".

Кожний день нам невпинно повторювали, що українські, татарські, жидівські, литовські націоналісти — це фашистські прихвосні, убивники, вороги народу. Якого народу? Свого народу? Сам собі ворог. І ось вороги і убивники наказали їхати. Куди? На розправу. Це помста за „Пісню про партію".

Посідали на вози. Їдемо. Темно. Моторошно. Попереду ліс громаддям насувається. Зав'язують очі. Перед смертю завжди зав'язують очі.

— Чи швидко? — питаю.

— Вже недовго, потерпи.

І дійсно, недовго лишилося. Вози зупинилися, зняли з очей пов'язки. Бачимо — лісова галявина, горить ватра, а біля ватри у вишитій сорочці — дід. Голова біла, як перший сніг, а через обличчя навскоси чорна пов'язка. А позаду його повстанці сидять з автоматами. Молоді всі, здорові хлопці: їм би в інститутах сидіти і не з автоматами, а з конспектами. Та що й казать. Така їм доля випала...

Наш командир підійшов до старого і щось прошепотів на вухо. Дід одним своїм оком зірко поглянув у обличчя кожного з нас. Тужно похитав головою і вирішив:

— Ось що. Виконуйте повністю програму всю, як є. — І пояснив — і нам і своїм хлопцям:

— Не запіють і треті півні, як один із них їх же і продасть. Не може бути колективу без свого стукача (донощика). Знайте це і пам'ятайте. Є вийнятки із правил, але є і правила без вийнятків...

Про того діда ми вже пізніше збоку довідались, що він колишній учитель, а половина хлопців - його колишні учні.

І дали ми концерт повністю, всю програму, як вона була подумана, виконали. Скажу без хвастощів: давно нас так не

приймали. Кожну річ на „біс" вимагали. А вже плескали так, що долоні, напевно, попухли! Лише дід весь час мовчав, ні слова не промовив, тільки з єдиного його ока скотилась гірка сльоза.

Стужилися лісові брати за піснею, за танцем народним.

По концерті нам знову зав'язали ові, посадили на вози і відвезли в районний центр. На прощання декілька мішків продуктів подарували, що їх ми і відвезли додому, в Київ, до своїх сімей. Продукти — чого таїти? — саме в час придалися. Гроші у нас хоч і водилися, так купити за них нічого... Сам знаєш.

Правда, потім вже почали нас всіх тягати куди слід. Все випитували: як і що? Лише нічим слідству ми допомогти не могли: самі нічого не знали. Що купив — те і продаси. Попомучили нас злегенька, взяли нарешті підписку про нерозголошення — і відпустили з миром. І за це спасибі...

Мудрий був той дід, напаред передбачив: не може бути колективу без стукача. Вірно сказав: є вийнятки з правил, але є і правила без вийнятків...

Про цей, не зовсім звичайний лісовий концерт, не збереглося ні афіш, ні програмок, ні театральних рецензій. Але дещо все таки збереглося.

— Поглянь, — сказав мені товариш і поклав на стіл незграбно саморобний олов'яний тризубець. — Це пам'ятка про той концерт. Бережу.

Я взяв важке з нерівними краями литво.

— Пригляньсь уважно, — вів далі товариш.

Я придивився.

Кожний зуб тризубця і його підніжжя були літерами.

Літери самі складалися в заповітне слово: ВОЛЯ.

(Переклад з російської мови. Л.В.)

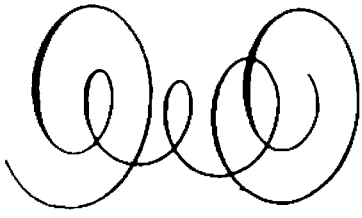

Яр. СЛАВУТИЧ

„ЖИВІ СМОЛОСКИПИ"

(ІЗ ЗБІРКИ)

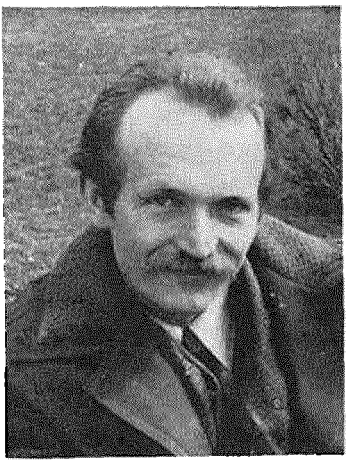

ЧОРНОВІЛ Вячеслав (Львів), народжений 24.XII.1937, журналіст. У правозахисному русі активний від 1960-их рр. Вперше засуджений в 1967 р. за біографічне зіставлення 20 репресованих в 1967 р. українських інтеліґентів у книжці „Лихо з розуму" і від того часу безупинно переслідуваний владою та безупинно бореться проти окупаційного комуно-московського безправства.

ЧОРНОВІЛ

Збирай, збирай, новітній Самовидцю,
І все до справ старанно заведи —
Про трус, арешти, переваги ситцю,
І про НЕГЛАСНІ, навісні суди.

Про заборону шанувати слово
Тараса гнівного, що в парку став
Перед колонами, які багрово
Звелись у небо — співами октав!

Про честь і нечесть на партійних зборах,
Таємні вбивства і шпигунський рух,
Про перекинчиків, нових, суворих,
Що рвуть із матері старий кожух.

Збирай, збирай, кмітливий Вячеславе!
Тебе вінчає твій старанний труд,
Що поведе опричництво криваве
На справедливий, чесний, ГЛАСНИЙ суд.

1981

СТУС Василь (Київ), народжений 8.I.1938 р., поет. Закінчив історично-філологічний факультет Донецького університету. Вперше заарештований і засуджений в 1972 р. За його непримиренність був жорстоко переслідуваний також у в'язниці і на засланні. В 1980 р. вдруге засуджений на 10 років заслання. На Заході відомі його твори „Феномен доби", „Зимові дерева", „Свіча в свічаді" та ін.

СТУС

Твоє обличчя — різьблене з граніту!
Найдосконаліший митець мигцем
Відбив у бронзі профіль твій різцем,
Коли вершив поставу красовиту.

Наваго подвигу супроти гніту,
Такою волею, з таким лицем,
Такою звагою — з ясним Творцем —
Беруть найвищі піраміди світу!

Хвала тому, хто дій сувору твердь
Несе, як свято, крізь тюремні будні,
На скін призначену здолавши смерть!

Радійте, правди вісники майбутні, —
Дала гранітна винницька земля
Визвольний чин для Стуса Василя.

1981

ОСАДЧИЙ Михайло (Львів), народжений 22.III.1936, письменник і журналіст, викладач української літератури у Львівському університеті. Вперше заарештований і засуджений в 1965 р. за „зраду" й опісля, в 1972 р. знову засуджений за написання автобіографічної повісті „Більмо".

ОСАДЧИЙ

(До дружини перед арештом)

Назовим мого сина Тарасом,
Для якого не зменшуй хвали,
Щоб зі словом Поета разом —
Діти завжди жили!

Будуть очі блакитні чи карі
У рожевого сина-синка,
Тільки мали б, як блиски в хмарі,
Гостру іскру клинка.

Ну, а я, не жаліючи кроків,
До в'язниць та етапів сягну:
Кос-Арал шістдесятих років
Нам готує труну.

Та не всім же судилось померти —
Зріс сила воскреслих Микул,
Що керує двобій упертий
На московський розгул!

Знаю, ДОЛЕЮ ВИШНІ ОСТАПА
По сибірах, як вирок, піду,
Смерть голосячи для сатрапа,
Для насильства — біду!

1981

СВЕРСТЮК Євген (Київ), народжений 13.XII. 1928 р., літературний критик, психолог. Ряд його творів появилися у Самвидаві. Заарештований і засуджений в 1972 р. за „антисовєтську агітацію і пропаганду". До найбільш відомих на Заході його творів належить „Собор в риштованні".

СВЕРСТЮК

Стоять, як пні, в риштованні,
СОБОРИ ДУШ.
Кричать серця катовані —
Пелюстки руж.

Хто йде до них із поміччю?
Конає Край.
При смерті, знай, Коротичу,
Від ран Баглай.

Ще виють слуги партії
На Гончара.
Народноправній хартії —
Нова пора!

Пора гучного гомону
Гуде з Карпат.
Луною змагу-спомину
Радіє брат.

Борці, на шлях торований!
Повстанський гук,
Волинню подарований,
Веде Сверстюк.

1981

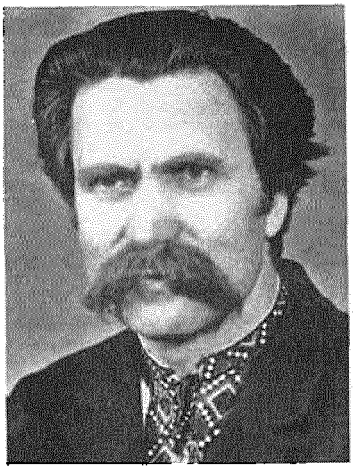

ЛУК'ЯНЕНКО Лев (Чернигів), народжений 24. III.1927 р., юрист. Закінчив з відзначенням юридичний факультет Московського університету. Опрацював проєкт конституційного унезалежнення України. Вперше був заарештований і засуджений на смерть за „зраду батьківщини" в 1961 р. Вирок смерти замінено йому на 15 років ув'язнення, які він відбув. Вдруге заарештований і засуджений на 5 років ув'язнення в 1977 р. Автор опублікованих у Самвидаві статтей „Припиніть кривосуддя", „Рік свободи" та ін.

ЛУК'ЯНЕНКО

Серед чернігівських січовиків
Тебе, гінкого підлітка, не знали.
Та їхній порив, краючи навали,
Сягнув мети, достойної вінків.

І, наче мудре звершення віків,
Яке московські орди потоптали,
Гряде на можних пасинків потали
Правозахисний маніфест Левків!

О віща зваго предківських традицій,
Ти словом пристрасти неволі ницій
Поклала присуд справедливих кар.

І в сяйві райдуг просто, нелукаво,
Прийнявши спадщини прадавній дар,
Ступає вольности державне право.

1981

ОБРАЗКИ СПІЛЬНОЇ ДОЛІ І НЕДОЛІ

Написав ЯКІВ МЕНАКІР

Село Котюжани розташувалося на обох берегах невеличкої річки Лядава, яке бере свій початок десь недалеко від Південного Буга та тече на південь, впадаючи в ріку Дністер. По Лядаві німецькі та румунські окупанти зробили між собою кордон. Північнозахідня частина села належала німцям, південносхідня підпала під окупацію румун. Не без цікавости, що споконвіку українське лівобережжя ріки Дністер на схід до ріки Південного Буга, де розташовані в совєтські часи частини Вінницької, Миколаївської та Одеської областей, чомусь мали належати Румунії. Та ще до цього, ця частина українського Поділля дістала від нових окупантів неприємну для українського вуха назву — Трансністрія. Під кінець 1941 року цей кордон ще не був зовсім закритий та упорядкований. Люди ходили вільно по селу, сміялися з плянів румунів, бо не вірили, що ця частина України може стати румунською.

З приходом нових займанців колгосп у селі не зліквідували. Головне господарство, яке було на „румунській" стороні, так і зосталося. Селянам дозволили тримати в своєму господарстві те, що мали до окупації, та тримати біля двору головну тяглову силу — коні, бички, реманент сільського господарства, що не вспіли совєти евакуювати до Росії, чи те, яке не встигли пограбувати нові окупанти. Урожай зернових і деяких інших культур люди зібрали до колишньої колгоспної комори, та поки румуни вмішалися в ці справи, більшу частину хліба розібрали селяни собі. Ділили добре, бо не було хлібопоставок. Дали всім, хто працював біля землі.

Першим заходом румунських окупантів було те, що вони зібрали людей на сільські збори, де мали назначити голову та бригадирів, щоб керувати сільсько-господарським об'єднанням, як тепер називали колишній колгосп. Другим питанням зборів було об'явлення рішення румунів про вигнання єврейських родин: Арона Блехмана та Меєра Шацмана з села до єврейських містечок, де жили євреї.

На зборах окупанти назначили головою сільсько-господарського об'єднання селянина Янка Антонюка; бригадирами — Канона

Дороша та Мирона П'ясецького. Колишній полевод колгоспу Янко Антонюк у своєму виступі сказав:

— Громадяни! Я не хочу бути головою цього господарства, бо це є той же колгосп. Ми чекали звільнення від колгоспу та розпреділення землі між тими, хто працює біля землі. На ділі робиться щось не те... Якщо таке господарство буде, то ми не можемо погодитися з тим, що в селі не буде коваля. Як же працювати на землі, як не буде кому скувати воза, загартувати леміш до плуга, підкувати коня, зробити сапу? Це все може зробити наш коваль Арон Блехман та Меєр Шацман, його помічник, а нам кажуть, що їх треба вигнати з села...

Люди добрі! — хвилювався Янко, — та що це робиться?! Діди, прадіди та пращури цих людей ковалювали в нашому селі. Стосунки між нами були добрі, ми не можемо погодитися з таким ділом...

Не погодилися бути бригадирами Канон Дорош та Мирон П'ясецький. Селяни мовчки згоджувалися зі словами Янка, бо це все була селянська правда.

Цього ж дня, а це було в грудні 1941 року, Я. Антонюк, К. Дорош, М. П'ясецький були заарештовані з участю „шуцмана" Колісника, та відправлені до сусіднього містечка Лучинець. В цей же день їх розстріляли на місці старого глинища.

Покинули свої хати та село родини Блехманів і Шацманів, подавшись до сусіднього містечка Снітків, що було на „німецькій стороні", де вже зорганізувалось гетто.

Село дуже захвилювалося цими злочинними потягненнями. Деякі сільські дядьки та Арон Блехман зустрічали перших німецьких вояків хлібом-сіллю як визволителів. Тепер люди побачили, що все це не те, на що надіялися багато років.

Головою сільсько-господарського об'єднання та старостою села назначили сільського дядька, Сафрона Фартушняка, такий собі сільський дядько, що ніхто не міг подумати, що він міг би керувати якою справою. До війни жив тихо, бідно. В колгосп не йшов, змагався з владою. Обібрали зовсім. Жив у маленькій глинобитій хатині на камінному пригорці, біля якої було щось зо дві сотки городу. Вистояв Сафрон перед колгоспним життям від початку колгоспу до його кінця. Алеж Сафрон був тільки „зверху" такий. На ділі він знав одно: румуни та німці — діло тимчасове, а свої люди — є свої люди, бо вони ближчі.

Через деякий час свого головування, в одну із ночей, Сафрон відправив до містечка Сніткова віз пшениці та жита для родин Блехманів і Шацманів, бо він уважав, що вони цей хліб заробили в колгоспі, як всі селяни села, яким він під час свого головування вспів

розділити урожай 1941 року. До речі, трохи забігаючи вперед, Сафрон видав вісімсот кілограмів пшениці мені. Це була оплата матері за її роботу в патронаті за 1941 рік. Борошна я не взяв, бо не мав куди його брати, але знайшов купця та продав йому, а за одержані гроші купив собі одяг. Отакий собі був наш сільський дядько Сафрон Фартушняк.

Декілька слів про місцеві українсько-єврейські відносини з моєї точки зору. Містечка: Лучинець, Снітків та деякі інші були недалеко від села Катюжани. Як правило, в цих містечках раз у тиждень збирався ярмарок. Населення містечок було мішаним — єврейсько-українським. Серед євреїв тут жили в основному: кравці, чоботарі, перукарі, бондарі, шорники, ковалі, стельмахи та інші дрібні кустарі чи ремісники. Ніяк не міг єврей обійтися без селянина, як і селянин без єврея. Це були ті життєві відносини, які стирали всяку ворожнечу між людьми. В кожного селянина був „свій" „жидок", і в кожного єврея був свій „гой", ніхто не звертав уваги на ці назвиська, бо це було людське життя. Якщо і виникала якась сварка, то це було побудоване на основі заздрости сусіда до сусіда. Хто жив краще — той мав більше ворогів, незалежно від нації, бо це властивість людей. Якщо б не антисемітизм зверху, який мав місце час-від-часу до війни, та расова теорія, принесена нацистами на Україну, то того, що сталося тут у роки окупації, ніколи не було б.

Місцеве населення, українське населення, яке чекало звільнення від ненависного колгоспу та плекало надію на відродження України, дивилося на ці події і винесло своєрідний вирок:

„...Вбивають євреїв — це вони, фашисти, розчинили ними... Ми, українці, ще живі пока, до того часу, коли вони нами замісять..."

Так воно і було трохи пізніше.

* * *

Тим часом, у кінці короткого грудневого дня 1941 року, я підійшов до села та зайшов у одну із хат біля дитячого будинку, що на околиці села. В цій хаті жила родина селянина Степана Фаріона, син якого, Павло, був взятий до армії також, як я, в 1940 році. Зобачивши мене, господиня, мати Павла, дуже здивувалася та зразу ж заплакала:

— Боже мій! Звідкіля ти взявся? Де мій Павлуша, де моя дитина? — причитувала жінка.

Що я міг сказати? Я нічого не знав про її сина Павла.

Згодом прийшов господар Степан Самойлович. Ми довго, за північ, розмовляли про війну та про події в селі. Від господаря я

почув, що дитячий будинок не встигли евакуювати на схід і він лишився на старому місці. Очолює дитячий будинок жінка, яку назначили німці, бо вона полька і німецького походження, тому вважається ,,фольксдойч". Цю жінку -- Ольгу Феодосіївну Єнджиєвську я знав, бо вона працювала вихователькою в дитячому будинку ще до війни, але про німецьке її походження чув вперше. Донька її, Анна, яка вчилася зі мною в школі, вважалася українкою. Степан Самойлович працював, як і до війни, конюхом в дитячому будинку.

Дещо розказали мені про мою родину: матір і сестер, які встигли евакуюватися до Росії. Раннім ранком другого дня я покинув добрих людей, де мене приютили, нагодували, дали помитися та перед виходом благословили в дорогу, про яку я сам не знав, якою вона буде.

* * *

Десь у 1936 чи в 1938 роках, ми, сільські хлопчаки-підлітки, скакали з криги на кригу, яку несла на собі каламутна весняна вода Лядави. Доскакалися до того, що скупалися. Мало того — трохи мене не змило під кригу. Мені повезло. Посварила мати, та й усе. Якби був батько, то відшмагав би мене добре за це скакання. Але мій товариш Дмитро, який теж добре скупався, заплатив за це запаленням легенів і туберкульозою. Як заліг у ліжко після ,,купання", так і не встав до 1943 року, коли помер.

З часу нашої пригоди я почував якусь моральну відповідальність перед Дмитром. Рідко був такий день, до часу мого призову в армію, щоб я не навідав хворого товариша. З армії я щотижня писав листа до нього, бо дуже любив його. Коли я вийшов з хати Степана Самойловича, то зразу порішив йти до Дмитра. Це було недалеко, але не треба було йти через село, а поза городами, -- як кажуть у селі.

Як зайшов в хату товариша, то здивувався не менш, ніж і люди, які були в хаті. Якби я знав, що тут робиться, то може відклав би свій прихід на день-два. Але що вдієш. Що з воза впало — те пропало, — каже народна мудрість. Тепер, щоб хотів щось змінити, то невдалося б, бо ніхто не пустив би мене з хати.

Була неділя. В невеличкій хаті з однією кімнатою та кухнею, зібралося так багато людей, що вони ледве-ледве вміщалися на лавах під стінами. Посеред кімнати та кухні стояли столи, а на столах все те, що потрібне в таких випадках.

В сім'ї Дем'яна Мельника, молодшим сином якого був мій

товариш Дмитро, справляли христини. Христили маленьку Ліду, яку народила мати Дмитра — Палагія.

Мій прихід сюди звернув увагу всіх зібраних. Я не встигав відповідати на запитання, які мені ставили. А тим часом христини треба було продовжувати, і мене посадили також за стіл біля Дмитра, який зібрав всі свої сили, щоб висидіти на святі.

Тут були всі п'ять братів Мельників: Онуфрій, Володимир, Дем'ян, Петро та Іван. Кожного із братів — дружина, діти, внуки, родичі, сусіди, приятелі. Був тут і сільський священик — отець Василь. Той самий батюшка, який до 1935 року був сільським священиком, а потім, як церкву закрили, то він тихенько жив собі в селі та молив Бога, щоб не заслали його куди. Не зачіпили пан-отця, старенький був. Тепер, глянувши на о. Василя, я чомусь згадав одну подію.

Якось, ще як люди ходили до церкви на Причастя, всі мої товариші пішли до церкви причащатися. Пішов з ними і я. Як дійшла черга до мене, батюшка подивився мені в очі, спитав мене, чий я. Я сказав, що Ховин, бо так було прийнято в селі. Батюшка усміхнувся, поклав на мою голову свою стареньку руку, тихо сказав: „Йди, дитино, додому, бо тобі не можна причащатися..." — Я вийшов з церкви та гірко заплакав, бо всіх причастили, а мене не схотів батюшка...

Батюшка робив своє діло. Рідні та гості також взялися за своє діло — треба було пити та їсти. На столах, слава Богу, було те і друге. Закінчивши своє діло, батюшка також сів до столу.

Вже було випито гарно та дещо з'їжено славно, та в декого вже став заплітатися язик, але ще чарки чи дві, як вимагали обставини, ніхто не цурався випити. Дуже добрячий самогон навчилися люди робити в роки совєтської влади.

— Дорогі гості! Хай буде трохи тихо, — гукнув Володимир Мельник, який уважався по-старшинству другим братом та тримався краще за всіх, бо пив мало.

— Батюшко наш! Отче Василю! А що з того було б, якби вихристили цього хлопця? Прийняти його до нашої християнської віри, — пропонував Володимир і показував рукою на мене. — Жалко людини, вбити можуть.

В хаті стало дуже тихо. Погляди всіх перекидалися то на о. Василя, то на мене. Батюшка деякий час мовчав, а потім впевненний, що треба сказати відповідь, підвівся з-за столу і тихо сказав:

— Нехай живе тим, яким його сотворив Всевишній. Не треба робити цього, бо не допоможе. Якщо ми хочемо і можемо щось зробити для нього, то хай кожний з нас зробить це по своїй добрій

волі. Так буде краще для нього, бо це буде більше, чим те, що можу зробити я. — Він повернувся до мене лицем, взяв у праву руку золочений хрест, який звисав на красивому ланцюгу, та також тихо промовив:

— Бо людина не знає свого часу. Як риба потрапляє в пагубний невід, і як птиця заплутується в сильце, так сини людські уловлюються в тяжкий час, коли він негаданно находить на нас.

Багато років лунали слова батюшки в моїх вухах, і тільки з щирим знайомством з Біблією я знайшов їх там: Біблія, Еклезіяст 9:12.

Сиділи мовчки, кожний думав над словами батюшки. Трохи згодом підвівся з-за столу господар Дем'ян Мельник і сказав:

— Добре каже батюшка. Нехай зостається в моїй хаті. Маю два сини, нехай він буде третім, а Бог доньку послав. Що буде з нами, те буде з ним. Як думаєте, брати мої?

Брати Мельники погодилися з таким рішенням. Захотіла сказати свою думку і господиня хати — Палагія.

Цей хлопець такий, як мій син Дмитро. Нехай буде так, як сказав Дем'ян. Якби твоя мати знала, що ти у нас, то вона була б щаслива, — та й заплакала.

Те, що сталося за декілька хвилин, до самого серця схвилювало зібраних тут людей. Кожний присутній пропонував свою хату, харчі та допомогу. Я не міг вимовити слова, бо був так зворушений цими простими людьми. І хоч чимало років я прожив у селі, але не знав, які великодушні ці люди.

Всю ніч справляли христини. Я сидів серед братів Мельників і відповідав на їхні запитання про те, що бачив на шляху від Прибалтики до села Котюжан. Більше від усіх цікавився Володимир, бо він був на Першій світовій війні, згубив ногу та потрапив до полону в Німеччину.

Через декілька днів, як було все випито та добре вивітрилися голови від самогону, брати Мельники зібралися в хаті середущого брата Петра, щоб добре обговорити моє перебування в родині брата Дем'яна, бо всі добре знали, що це справа дуже важлива і небезпечна. В балачці брав участь перший, старший син Дем'яна — Василь. Було вирішено, що Василь береться за діло. В садибі Петра Мельника була стара сушільня, де сушили вишні, сливи чи яблука, груші. В цій сушільні, насподі, де було вогнище, треба було зробити лаз, на декілька метрів викопати яму, схрон, де я міг би ховатися в разі небезпеки.

Василь взявся за діло зразу, я допомагав йому. Копали ночами, далеко відносили свіжий ґрунт, щоб не було ніяких слідів. Минуло небагато часу, як брати уважно обслідували зроблене та похвалили

Василя. Місце було підходящим, безпечним. Не забули про те, що тут мусять бути харчі та вода з розрахунком на декілька днів.

Минали дні. Приводу ховатися в схроні не було. Ночував я в хатах братів по черзі, бо вони бажали цього. Але ж в кожній сім'ї були свої справи і турботи. Я був без діла. Крім цього, не сиділося мені на одному місці. Деколи на свій страх і риск я йшов у село. Знав я кожну хату, вулицю, стежку. Перейти окупаційний кордон, річку Лядаву, було неважко. Якось складалося так, що за мене більше хвилювалися мої укриватели, ніж я сам. Бо, як я пішов у село і зустрів знайомого, то мене звали до хати. Говорили, згадували, а тут і вечір. Не пускали йти до Мельників, залишали ночувати. Мельники дуже хвилювалися, а потім звикли, бо знали, що в селі багато добрих людей.

Часто я бував у другій родині Мельників. Це були батьки мого товариша Гната Мельника, який до війни вчився у Вінницькому Медичному інституті, з початком війни взятий до армії, але де тепер був — невідомо. Мати мого товариша була рідна сестра Палагії Мельник, звали її Ефросиня. Палагія та Ефросиня були дочками Максима Бугая. Того самого Максима, якого в свій час були розкуркулили та заслали в Сибір, а в його хаті зорганізували патронат.

Ці дочки та інші діти Максима дуже були вдячні моїй матері за те, що вона всіляко боролася з правлінням колгоспу, щоб зберегти хату та все обійстя з пристройками господарства Максима, що їх хотіли частину знести. Стосувалося це і чудового плеканого саду, що був у садибі Максима, бо правління колгоспу казало рубати садок на дрова, а мати всяко перечила, не давала цього робити.

З Методієм Павловичем Липою я зустрівся випадково. Цього чоловіка я знав дуже мало, бо чомусь до війни він частенько зникав з села на рік чи більше, по якій причині, — я не знав. Що могло бути спільного між мною, вісімнадцятилітнім хлопцем, і чоловіком, якому вже за п'ятдесят. Так думав я, але Методий Павлович думав по-другому і мав рацію. Коротко розпитав мене про моє життя та пригоди на шляху до села, запросив мене до своєї хати, яка була на румунській стороні, біля самої річки Лядави.

Дружина Методія Павловича, Ганна, дуже приємно мене зустріла і зразу ж накрила стіл, до якого подала гарний український обід — наваристий, зварений у печі борщ, на друге — висмажену в печі пшоняну кашу з шкварками. За обідом ми говорили про деякі справи в селі, про моє становище. Не дуже щедрий на слова, Методій Павлович цей раз говорив багато:

— Знаєш, хлопче, я знаю добре життя. Ті обставини, в яких ти перебуваєш, дуже подібні до обставин, у яких мені приходилося не

раз бути. Тобі можна дещо розказати. По волі мого рідного брата Дениса, який живе по сусідству, декілька років до війни мені приходилося ховатися від влади. Сталося так, що під час Громадянської війни мені довелося воювати не на стороні большевиків. Про це знав тільки мій брат. Кінчилася війна, вернувся я додому, ніхто не чіпав мене. А з роками все почалося. Правда, мене могли заарештувати вдома, але цього не робили, чомусь тільки визивали до районного відділу НКВД.

Предчуваючи недобре, я зникав. Проходив рік чи більше, і я ову появлявся. Так було час від часу. Пережив я цю кризу. Вижив. А ті хлопці, яких я знав з Громадянської війни, що були не на стороні большевиків, згинули всі на протязі тридцятих років. Рахували, що мене немає в селі, але це було не так. Я був ввесь час у своїй хаті, тільки жінка та дочка знали про це. Є таке місце, де можна сховатися. Отже, якщо буде дуже прикро, то знай — в мене ти можеш знайти притулок і надійне сховище. А тепер підемо до двору; я тобі покажу, як попасти в сховище, бо як понадобиться, щоб не було пізно. Крім того, ти повинен пам'ятати завжди: думай, що робиш; не відкладай того, що треба зробити тепер хутко, бо пізніше це буде неможливо. Будь абсолютно певен, що не наведеш слідів до того сховища, яке я тобі доручаю, бо від цього залежить твоє життя та життя всієї моєї родини. Думаю, що ти мене добре зрозумів, — закінчив Методій Павлович.

Я уважно слухав цього чоловіка, розумів його осторогу, бачив в ньому загартованного і мужнього борця, який виграв перемогу над ворогами.

Ось що показав мені цей чоловік: у мурованому підвалі, на якому стояла частина хати, був споруджений погріб-льох для овочів і зберігання солених огірків, капусти, дечого іншого. Погріб був вимурований з гарного пісчаного каменю-плити. В одній із стін була плита, що виглядом нічим не відрізнялася від інших, але вона слухняно оберталася вертикально по своїй осі. Дальше був лаз. Лізучи ногами вперед і пролізши декілька метрів, перед тим закривши за собою плиту на спеціяльний засув, я потрапив до невеликої підземної кімнати. Тут стояло ліжко, ослінчик і невеличкий столик. Стіни кімнати були викладені з цегли, на одній із стін висіла гасова лямпа. В стелі кімнати були дві віддушини, чітко відчувалася циркуляція повітря. Кругом було чисто і сухо.

— З цього каналу, — показував Методій Павлович на одну із віддушин, — йде свіже повітря, бо він має вихід аж на горище, до димоходу. З цього каналу, — показав він на другу віддушину, — прямий зв'язок з хатою, виходить він до припічка.

Мені продемонстрували спосіб зв'язку з хатою: господар перекинувся кількома словами зі своєю дружиною.

Ми повернулися з льоху. Закрили плиту за собою. Я ще раз уважно розглядав плиту, але вона була зроблена так майстерно, що помітити цю криївку міг тільки той, хто знав, що **вона тут.**

— Двері до підвалу від нинішнього дня будуть відчинені ввесь час. Якщо трапиться щось, то тільки не насліди, і будеш у безпечному місці.

Це було друге місце-сховище в селі, бо першим — я рахував сховище у Мельників-братів, що було на „німецькій" стороні села.

Крім цих двох сховищ, — за притулком у багатьох родинах села я міг звернутися за допомогою до деяких колишніх вихованців патронату. Перед приходом румунів і німців у село, колгоспний патронат був зліквідований: старші діти розійшлися по своїх хатах, молодших — забрали родичі.

В Методія Павловича я пробув декілька днів. Обговорили все те, що потрібно було в моєму становищі. Як і в Мельників, так і тут, не сиділося мені. Знову пішов я блукати по селі.

Я зустрів також Марію Коваль, або як звали її по-вуличному, Марію „Цяпиху", це тому так її звали, бо колись батьки Марії тримали в господарстві козу, яка окотилась і привела цапа, а в селі вважалося „ганьбою" тримати в господарстві козу, бо кіз не вважали за скотину. Але як у колгосп забрали у людей все, то люди тримали кози, бо не брали в колгосп кіз. Ще простіше — Марію Коваль, або як її звали по патронату „пальчики", бо вона з своєю матір'ю весною 1933 року в віці восьми років з'їла молодшу сестричку Марії, яка вмерла з голоду. То ця Марія їла пальчики своєї сестрички. Про це вона нам сама розказала ще на початку патронату, за те ми діти, частенько дратували її „пальчиками". Тож цю Марію, якій було тепер шістнадцять років, я зустрів на вулиці села. Вона жила з тіткою в хаті своїх батьків, які вмерли в голодному 1933 році. Така славна дівка стала, хоч сватайся! Та нам було не до цього. Марія покликала мене до свого дому.

Хата, як хата. Старенька. В хаті бідність, але їсти було що. Знайшлася і пляшка самогону. Чогось доброго, кращого — не було, але цього зеленого зілля хватало в селі.

Дуже старенька тітка Марії радо прийняла мене, та все Марії нагадувала, щоб вона мені підливала чарочку, як ми вже сиділи за столом, бо, мовляв, це зілля трохи добавляє людині сили, як людині тяжко. Ми сміялися з тітки, але тим часом здужали випити пляшку самогону. Говорили, згадували патронат, мою матір, сестер — Соню та Ніну, які були подругами Марії, та всіх патронатських дівчат. Як я вже збирався відходити з хати Марії, тітка спитала мене, де я живу?

– Де чарку чую, там і заночую, — жартома відповів я старенькій. Всі ми дружньо засміялися.

– Не смійтеся з мене, — посуворішала тітка, – знаю, що на світі робиться. Знаю, що прикро тобі. Смерти я не боюсь, але нікому її не бажаю. Будь обережний. Якщо треба буде сховатися від ворогів, то приходь да нас. Я тебе сховаю, що днем з вогнем не знайдуть, не додумаються. Підемо, я покажу, де можна сховатися, – і подалася до дверей, які виходили в сіни.

Ми з Марією переглянулися з подиву.

Друга половина старенької хати Марії була не добудована. Не хлів, але ж і не хата; так собі, під однією стріхою, через сіни, та і в другу половину хати. Тут було багато дечого старого накладено: ліжко, поламані табуретки, штахетник згнилий тощо. Тітка стала добиратися до одного кутка цього хранилища.

Ми засміялися з Марією. Перед нашими очима на землі лежала труна. Тітка, не зважаючи на наш сміх, вміло відкрила верхню половину труни. Там все було готове для покійника.

Собі приготувала, – пояснила тітка, – хто знає, як буде, коли умру. Може нікому буде зробити труну, абощо трапиться. Хай собі готове буде. Та поки ще Бог мене не покликав, то воно без діла лежить. То я собі подумала, що з нього можна зробити добре сховище. Кому прийде в голову, що тебе ми тут сховали. Не смійтеся. Ви молоді та не розумієте, як в житті буває... Все може бути. Буває, що ковбаса стріляє, та вила плачуть, — загадкою закінчила баба.

Останнє, що сказала тітка, я чув уперше. Не став я розпитувати тітку про ковбасу та вила. Ми вийшли з хати на подвір'я. Тут я попрощався з цими добрими людьми і подякував за все. Тітці сказав, що як трапиться таке, що треба буде „лягти живим у труну" для діла, то я прийду до них і зроблю це.

Господи! Боже наш! Я пишу про те, що було сорок років тому, бо це було зимою 1941-1942 років. Думаю, що ці тяжкі спогади залишаться зі мною до самої дійсної домовини, яка не за горами...

20.5.1981 р. Назарет. Ізраїль.

ДО ПРИКЛАДУ, ТА НЕ ДО ЛАДУ

Написав ***МИХАЙЛО ПЕРЕКОП***

— Ходімте зі мною, діду, на вечір до клубу.

— Чого б я туди пішов? Танцювати я нездужаю. Хай танцюють молодші.

— Не танцювати. Там сьогодні виступатиме поет.

— Хто?

— Поет.

— Що то воно таке?

— То такий чоловік, діду, що вірші складає. Так, як Тарас Шевченко складав.

— Так, як Тарас Шевченко, кажеш?

— Еге ж.

— Чоловіка, щоб складав такі вірші, як Тарас Шевченко, тепер на світі нема.

— Та ні, діду. Не такі самі вірші, як у Тараса Шевченка, він складає, але підбирає так само слова до ладу і до прикладу. Він, діду, з самого Києва до нас приїхав.

— З самого Києва, кажеш?

— З Києва.

— То, може, він якась важна птиця?

— А як же? То знаменитий поет. Там об'ява написана такими друкованими літерами, як книжки друкують. Кому-небудь такої об'яви не друкували б.

— Так, може, сину, ми б йому написали заяву, прохання таке?

— Про що?

— А щоб нам віддали город, що одрізали позаторік.

— Не знаю, чи він таку заяву прийме, бо ж він не начальник, а поет.

— А як він у Києві живе, то може він і начальник. Що йому? Гукне на нашого голову, той злякається і віддатсь город. Бери, сину, листок бумаги і чорнило та пиши.

— Але, діду, я ту заяву подавати не буду. Як хочете, то подавайте самі.

— Добре, я сам подам. Пиши. Пиши так. Був у нас город, що перейшов мені разом з хатою від мого батька, а моєму батькові від мого діда...

— А дідові від прадіда?

— І то правда. Пиши, що той город ми обробляли і годував він нас, аж поки не приїхав у наше село оцей теперішній голова. Як його. Ти знаєш. Не вимовлю його прізвища.

— Добре, я вже написав.

— Пиши, що цей теперішній голова відрізав у нас город, а дав нам шмат землі коло глинища, де нічого не росте. Я нездужаю туди ходити, бо старий, а ти малий, а мати твоя не має часу для городу за роботою в колгоспі...

— То, може написати, що й батько мій помер?

— Пиши й про батька. Може хоч цим розжалобимо... Напиши й про те, що голова колгоспу, одрізавши нам город попри саму хату, посіяв там конюшину, і як тільки наша гуска чи курка зайде в ту конюшину, відразу дає штраф. Нашим курям і гусям нема де дітися, хоч у хату бери.

— Та цього вже, може, не треба?

— Чого не треба?

— „Хоч у хату бери".

— Ну то напиши „хоч прив'язуй за ноги". Пиши, що ми просимо, щоб віддали наш город.

...В клубі було вже людно, але передні лавки порожніли. Там дід з онуком і сіли.

На сцені за столом, критим червоною матерією, сиділо все колгоспне правління, а збоку, коли трибуни, незнайомий.

— Ото він? — спитав дід в онука.

— Мабуть, він.

Голова колгоспу встав і заговорив:

— Товариші колгоспники! До нас приїхав знаменитий поет. Честь йому і слава!

Голова почав плескати долонями, а за ним почали плескати всі присутні. І дід, дивлячись на інших, два рази вдарив долонею об долоню.

— Товариші колгоспники! Наш славний поет приїхав до нас з самого Києва. Не злякався він ні морозу, ні бездоріжжя, приїхав на творчу зустріч з трудівниками села. Так послухаємо ж нашого дорогого гостя з великою увагою і повагою!

Ще раз усі заплескали в долоні, і незнайомий підійшов до трибуни. Він розклав перед собою купу паперів і сказав:

— Дорогі друзі! Я прочитаю вам свої вірші на колгоспні теми. Перший вірш називається „Сіє трактор овес".

Сіє трактор овес,
Торохтить він увесь.
Дир-дир-дир, дир-дир-дир,

Дир-дир-дир, дир-дир-дир.
Як не крикне бригадир:
„Уперед, трактори,
Уперед, богатирі,
Бо ж усі ми за мир!"
Дир-дир-дир, дир-дир-дир.
Сіє трактор овес,
Торохтить він увесь,
Тільки вітер, тільки вітер,
Тільки вітер з-під колес...

— Ти куди, Юхиме? — щодуху гукнув голова колгоспу.

— Та я, — почулося з задніх рядів, - забув з радіятора воду випустити, замерзне за ніч. Добре, що чоловік нагадав.

— Іди, випускай воду і зразу повертайся назад. Попереджую всіх, хто самовільно покине збори, того оштрафуємо на 10 трудоднів, а може й більше. Подивимось, хто то буде. Продовжуйте, товаришу.

— Другий вірш називається „Слава трудівниці".

Цівкою стрімкою
Цвіркнула в дійницю.
Полилось рікою
Молоко в столицю.
Полилось в столицю
Молоко і масло.
Слава трудівниці
Не помре, не згасне.
Не помре, не згасне
Слава трудівниці,
Бо не тільки масло
Повезли в столицю,
Повезли в столицю
Свині і овечки,
Білі паляниці,
Ще й рум'яну гречку...

— Куди ви, тітко Килино?

— В мене корова не доєна і хата не топлена.

— Запиши її, Миколо.

— Та пишіть — бодай вас писало вздовж і впоперек! — і тітка Килина грюкнула дверима.

— Можна питання задати? — піднялася рука з середніх рядів.

— Яке питання? — насторожився голова.

— Чи дасте цього року на трудодні якісь гроші? Чи будемо робити за бугая, так, як торік?

— У нас сьогодні на повістці денній стоїть читання поетичних віршів, а ви сюди з своїми грішми та трудоднями лізете...

— А як же! Гроші не даєш на трудодні, а вірші — слухай! — почувся різкий жіночий голос ззаду.

— Хіба їм поетичні вірші читати? — звернувся голова до поета, щоб усі чули. — Хай слухають, як свині верещать на фермі! Закриваємо творчу зустріч!

Всі кинулися до дверей, а дід, як молодий, підбіг до поета і подав йому заяву.

— Що це таке? — спитав поет.

— Це заява, таке прохання, щоб нам віддали той город, що у нас відрізали позаторік...

— Так я не вповноважений такі справи розглядати. Це справа керівників села, депутатів сільської ради, а я поет...

— Що ви хочете, діду? — втрутився голова.

— Ми просимо, щоб віддали наш город, той, що одрізали у нас позаторік.

— Ви, діду, хоч трохи уявляєте собі, що таке поет? Це людина, що мислить головою, розумієте ви? — головою! Це людина високої думки, а ви лізете до нього з своїм городом!

— А хто ж нам віддасть наш город?

— Тепер нема „наш" — „ваш". Тепер усе колгоспне. Одрізали — значить треба було одрізати.

— Візьміть, товаришу, вашу заяву. Я вам нічим допомогти не можу, — сказав поет.

— Бачиш, сину, — казав дід до онука, йдучи додому, — ти казав, що він такий, як Тарас Шевченко. Де йому до Тараса Шевченка!

— Я не казав, що він такий, як Тарас Шевченко.

Я тільки казав, що він уміє підбирати слова до ладу й до прикладу так, як Тарас Шевченко.

— Ой ні, синку, може й до прикладу, та не до ладу.

(*„Лихо з розуму"*)

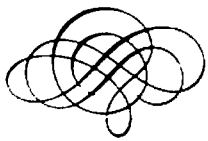

ЙОМУ ПОЩАСТИЛО

Написала ЛЮБОВ КОЛЕНСЬКА

На заході жоржиновим квіттям догоряло сонце... Враз його рубіновий перстень розколовсь удвоє і, розсвітливши землю каскадами пожару, полетів у безвісті небес.

Із шахти верталися додому вуглекопи; поміж ними Семен Паливода. Поруч них, наче легінь у постолах, тихо ступав сумерк. Мандруючи разом із вуглекопами, він нашіптував їм ласкаві слова про відпочинок, про їхніх жінок і матерів, яким можна було довірити свої турботи, розповісти про втому, шептав їм про добрі фіялкові долоні сну, їхнього найкращого друга, що приносив їм цілковите забуття...

Попрощавшись з товаришами, Семен надав ходи. Сьогодні ж бо вдома нетерпеливо очікували його приходу: їхній син Олекса зголосився риболовити на судні аж у Мурманську і цього вечора вибирався у дорогу. І хоча Семен знав, що його синові іншого виходу немає, тривога і біль шарпали його душу. Журила його і Катря, його жінка. Важко було йому дивитись на її горювання, на її безсильність чимнебудь зарадити. Але, мабуть, найдужче йому було жаль Ганнусі, судженої Олекси. Може тому, що вона так мовчазно і покірно погоджувалась із своєю долею...

Коли Семен увійшов у хату, сім'я,чекаючи на нього, сиділа за столом. Поздоровивши всіх, він на хвилину відійшов, щоб помитись, щоб... обчиститись від отого осоружного вугільного пилу, що збавляв йому здоров'я.

А потім уже вечеряли, але мовчки, начебто зовсім не було охоти говорити. А коли тишу й деколи проривало слово, то зараз же збентежено зникало.

Олекса глянув на годинник і, підвівшись з-за столу, взяв зі скрині свій подорожній клунок... І, немов прохаючи в усіх вибачення за їхній біль, стиха промовив: — Мені вже пора, там Микола на мене чекає. — А очі його — два яснобрунатні жолуді — обминали поглядом кожного, особливо матір свою...

Катря встала. Вона підійшла до вікна і щільно засунула занавіски, немов оберігаючись від проникливого місячного світла. А за нею від столу підвелися Семен і Ганнуся.

А там, Катря відійшла від вікна і, наче той птах у тенетах, швидко почала ходити по кімнаті. На переніссі у неї тугою темною лінією схрестилися брови, а очі звологли сльозами. Враз вона пристанула біля Олекси і докірливо заговорила: — Скажи мені, Олексо, навіщо тобі здався отой далекий Мурманськ?.. Чи ти розумієш, що перед тобою довга плавба по морях, ще й із зовсім чужими людьми, перед якими ти мусиш берегтися з кожним словом? А тут — ми, і як зайде потреба, ми один за одного постоїмо... — А потім уже тихше, і, начебто покірно, докинула: — Подумай, Олексо, ще не запізно, ще можеш відмовитися.

Олекса їй нічого не відповідав, тільки сильніше до себе горнув свій подорожній клунок...

Катря, не діждавшись відповіді, благально звернулася до Семена: — Хоч ти скажи щонебудь Олексі. Він пошанує твоє слово.

Катре, хіба ти не бачиш, що тут ніякі намови не допоможуть. Він уже рішився. А так скажи сама: яке тут життя у вічному неспокої і злиднях? Та — раптово обірвались Семенові слова, бо він зайшовся сухим, гострим кашлем і тільки безрадно розвів руками.

А Катря не вгавала: — Уже отак один наш син пішов. Іноді ще вістку перешле — тай тільки... А тепер Олекса...

Тут уже не витерпів Олекса і обізвався: — Не говори так, мамо... Ти добре знаєш, що Віталій не відчужився, але про що йому писати, про те, про що хотів би — не може...

Катря нічого не відповіла, тільки здійняла зі спинки крісла хустину та стала загортатися у неї, немов похолодніло...

А Олекса продовжував: — А я й не думав, мамо, що мені сьогодні прийдеться переконувати тебе, що я мушу звідсіля виїхати. Пригадуєш, що кілька тижнів тому на шахтових зборах, тільки за те, що я не послухався влади і відмовився у неділю працювати, мене і ще кількох моїх товаришів за цю „провину" не тільки звільнили з праці, але й ще на дошці об'яв виписали наші прізвища. Моє прізвище було на першому, „почесному" місці. Там нас назвали „ярими прогульниками і порушниками трудової дисципліни". Ще й досі там видніють наші прізвища, немов якихось... злочинців. Та й оповідав я тобі, мамо, що після зборів підійшов парторг і сказав, щоб я розписався, що мене звільнено на... моє власне бажання. А потім він ще єхидно усміхнувся і докинув, що мені треба було зразу признатись у „вині", а не сперечатись, то... може були б мене не звільнили. Значить, мені треба було „розкаятись".

— Я добре те все пам'ятаю. Але хіба тут існує одним-одна праця? Пошукай за іншою. Певно, що не зразу, посидь трохи вдома, а там може вони забудуть, — вговорювала Олексу Катря.

Кажеш, забудуть... Тобі тепер хіба твої почування жалю підказують говорити те, в що сама не віриш. Кожному відомо, що з тавром „порушника" тут працю уже не знайдеш ніде. Таких, як я, гонять, мов собак...

Знечев'я Олекса відчув, гейби сама ніжність торкнулася його — йому назустріч променіло, йшло тихе благословення і дівоча ласкавість. І в Ганнусиних блакитних очах такої барви, немов в липневий день небо України, не було ніякого докору, а безмежне зрозуміння. А біль, як і був, то ледь тремтів за шовком її густих вій.

І враз пригадав собі Олекса, як кілька днів тому Ганнуся йому сказала: — Я знаю, Олексо, що ти мені не кажеш правди, бо й не можеш... Але сюди ти вже не вернешся, бо не тільки в Мурманськ ти вибираєшся... Та не тривожся, про це я нікому не скажу... Але хіба я могла забути, коли, слухаючи закордонних передач, ми мріяли і вгадували як там поза океаном... А раз ти прохопився і сказав, що цікаво було б самому побачити як у вільному світі живеться нашому братові... Боляче мені буде за тобою, але, як тільки зможеш, визволяйся, хоча б лише тільки сам один...

Олексу огорнув такий жаль, що побоявся, що ще хвилина і він звідтіля не відійде. Тому хутко вхопив клунок і, рвучко повернувшись, пригорнув свого батька, свою матір і свою Ганнусю та прудко вийшов з хати.

На небі лілейним світлом розсипалися зорі, а місяць твердо топтав стежки по садах...

За Олексою вийшли вони троє: Ганнуся посередині, а по її боках — батьки, здавалося, врочисто вели її до шлюбу... У місячному світлі русява Ганнусина коса спливала аж на стан юним сріблом. У блідому її обличчі яркіше зір жевріли її очі...

Олекса, уже більше не повертаючись, пішов. І коли наближався до хати свого друга Миколи Дергача, був уже зовсім спокійний. Йому стелилась єдина дорога, яка — Бог знає — могла допровадити або до свободи, або до його загибелі...

* * *

Від хвилини прощання, що наново оживала і пригадувалась Олексі, простелилась довга відстань часу. Засмаглий серпень кріпко у своїх долонях тримав сонце і не хотів відходити. Судно „Красная Звєзда", пропливши біля різних пристаней Европи, зближалося до Ісляндії, щоб потім заплисти знову у Мурманськ.

Задивившись у хвилі Атлантійського океану, у його смарагдові хребти, що спінившись, розсипалися білявими вінками, Олекса думав: „А чей пощастить?..." У нього голосно билося серце і Олекса, щоб приховати його гомін, щільно загортався у шкіряну куртку.

А судно, пробиваючи хвилі, плило, неслось по них чимраз ближче Олексиної цілі...

Втомлені по риболовлі моряки, а з ними Олекса, почали сходити вниз у свої каюти, хоча знали, що й там їм відпочину не знайти. Бож звичайно у кожній невеликій кабіні, перебувало п'ять моряків, а про дружню, щиру розмову не можна було й думати — кожен з них знав, що поміж ними скриваються „стукачі"-донощики. Коли поміж собою говорили, то про такі речі, що надто не зачіпали душі...

І саме в хвилині, коли Олекса зі своїми товаришами почали сходити вниз, їх кивком руки зупинив Микола Дергач, тут єдиний друг Олекси.

Раптово настала боязка, мертвецька мовчанка; чутно лиш було глухий удар об судно морських бурунів... Микола, мабуть, уже понад усяку міру втомлений вимушеною мовчанкою, почав говорити про те, що тут ніхто не поважився б вимовити вголос: — **Ви знаєте, що я був у Канаді. На запрошення одного земляка, мовляв, мого родича, мені пощастило кількакратно зайти до його дому. Тоді — і знечев'я він замовк, немов хвилювання відібрало йому мову, але зараз же далі продовжував: — До цього чоловіка заходили його приятелі і родичі. Мене вони про ніщо не розпитували, мабуть, не хотіли втягати мене в халепу, але самі радо розповідали про їхнє життя, про їхні осяги. А до того я бачив у якому гарному домі живе мій зеляк, як вони всі шикарно зодягнені, а надусе я завидував їм їхньої свобідної поведінки, без ніякої боязні, що вони будь-яким необережним словом можуть напитати собі біди... І до болю мені гірко було, що, в порівнянні з ними, ми не тільки злидарі, але гірш усього ми — невільники. А вони вільні там, наче орли, та...** — Враз Микола замовк... Його схаменув погляд моряків, який, здавалося, утікав від Миколи, відмежовувався від нього, наказував йому замовчати. Микола зблід, зніяковів і, силувано всміхаючись, мовив: — А ви й повірили, начебто я справді відвідував свого земляка. Такого не було. Я тільки хотів вам таку казку розповісти, щоб нудьгу перебити і щоб хороші вам снились сни...

Показалось, однак, що один з-поміж моряків добре запам'ятав собі Миколині слова і не повірив у його запевнювання про ... казку, бо коли за кілька днів вони знову вийшли на чердак, щоб розпочати риболовлю, там на них чекали якісь людці, зодягнені по-цивільному. Один із них, підійшовши до гурту моряків, різко поспитав: — Скажіте, кто із вас Микола Дергач?..

Ніхто не відзивався. Здавалось, що припинилось дихання кожного, тільки голосніш усього гомонів страх... та боліла душа,

що поміж ними знову появився юда, який продав свого товариша за ордени чи кращу пайку хліба... А найдужче всіх боявся за свого друга Олекса...

Глянувши поза борт, Микола побачив, що там на хвилях гойдалось судно. Воно маячіло наче мертвецький, безлюдний привид, бо на тому чердаку нікого не було видно. В душі моряків здригнувся жах. Отой чужак — судно, на якому навіть не було назви, віщувало, що вони приїхало сюди, щоб когось із них загорнути в свої челюсті, з яких уже немає виходу...

На блідому обличчі Миколи різкою лінією розпачу зламались уста. Раптом він прожогом вихопився з гурту своїх товаришів і, кинувшись вбік, рвучко перехилився поза бортом. Ще мить і він, визволившись уже навіки, зникне в бездонній глибині океану. Та навіть такої ласки не довелось йому зазнати... До нього блискавкою метнувся один із людців, сильно схопивши його за руку. І Микола так і застиг у безруху. А потім в тишу врізались зловісні слова: „Пашлі с намі!" І Миколу повели. Здавалось, це не він, а ступаючи дерев'яними ногами, йшов манекен.

* * *

Пройшло кілька днів. У гурті моряків повіяло крижаним холодом: гляділи один одному у вічі, добачаючи в кожному „стукача". Від цієї пори Миколи вже ніхто ніколи не бачив, ніхто ніколи про нього не чув...

Ще одна предовга ніч, заки їхнє судно заякориться у Рейк'явіку. Олекса сидів у своїй кабіні. Двох його товаришів грало в карти, один переглядав російський журнал, а інший уже спав.

Микола, вийнявши з нагрудної кишені сюртука світлину своїх батьків і Ганнусі, почав писати листа: „Мої дорогі! Уже незабаром буду вдома. Бачите, не було чого журитися. Уважайте на себе, бо надходить осінь, а в нас, як самі знаєте, зі сходу віють холодні вітри. Зокрема сьогодні ні ви, ні Ганнуся не сходите із моїх думок. Вона чудова дівчина, і щоб не було, опікуйтеся нею... Якщо не отримаєте внедовзі листа, надто не турбуйтеся, бо це далека віддаль, а іноді корабель зміняє свій маршрут... Ганнусі перекажіть, що може нарешті щасливо приб'юсь до берегів моєї пристані... Бувайте здорові. Ваш Олекса.

Кожне слово в листі шарпало його жалем, кожне слово боліло, що не міг написати їм правди, а душу тормосив неспокій: А що як не пощастить і його, як зацькованого звіря, запроторять у Сибір?..

Та коли вже засинав — у душу його прийшов спокій і тиша. А потім йому снилася предовга мандрівка і Ганнуся: вона стояла на якомусь дивному роздоріжжі, тримаючи високо вгорі лямпаду і просвітлюючи йому дорогу.

* * *

У мряці зарисовувались береги Ісляндії. Обережно просувало свою долоню сонце. Біля пристані щогли кораблів, колихались рибальські човни. Судна одне по однім запускали якори, а їхні пронизливі гудки, радісно перекликуючись, вітали сушу.

Судно „Красная Звєзда" бовваніло чужаком поміж іншими кораблями, звідкіля назустріч відпочинкові, безжурно сміючись, виходили моряки. Але не так легко було видобутись із совєтського судна. Заки морякам дозолено було вийти до пристані, спершу відчитувано їхні прізвища, а опісля розділювали їх у п'ятірки. І в нікого з них не було сумніву, що за кожним їхнім кроком стежитиме „стукач", який без ніякого вагання про все донесе „вищому" начальству.

В одній із п'ятірок ішов Олекса. Він був пройнятий таким хвилюванням, що навіть його покинув страх. Перед собою він бачив єдину і виразну ціль: втечу. Він ішов у такій духовій відірваності від своїх товаришів, що, здавалося, побіля нього немає більше нікого. Його кроки дудоніли по асфальті, начебто вони вже належали зовсім чужій людині. Він навіть сягнув за гаманцем, будьтоби, щоб порахувати скільки в нього грошей на подарунки для своїх рідних... Чув слова, але це начебто хтось інший говорив за нього, чув свою анекдоту і, як дивно, він навіть почув свій сміх... І обертався він в один слух і зір — у неймовірну чуйність...

Побачивши крамницю з інструментами, моряки хвилину порадились, а там зайшли до середини. До них з-поміж обслуги миттю приступила дівчина і, вказавши на другу кімнату, ламаною російською мовою пояснила, що там їм можна буде переслухати платівки. Олексі якось пощастило відмовитись, мовляв, йому тут цікаво розглянути деякі інструменти.

Ніби розглядаючи інструменти, Олекса водночас крадькома спозирав у вікно. Минали хвилини, а вулиця, крім прохожих, була зовсім порожня. Раптово, коли на перехресті змінилося світло, він завважив, що перед крамницею, загамувавши з усієї сили, пристануло таксі. Олекса більше не гаяв часу. Він прожогом вискочив з крамниці і, відкривши двері таксі, наче в команду кликнув: „До американської амбасади"! і став з хвилюванням вичікувати, щоб знову змінилося світло. Хвилина, дві, час повз слимаком... А в Олекси хололо в душі: „А що, коли мої товариші завважать, що мене немає"... Врешті світло змінилося: водій включив біг і, рушивши, вони із нестримною швидкістю погнались вулицями.

Спершись на спинку сидження, Олекса відчув велику втому,

немов повертався до здоров'я по важкій недузі... А потім, поволі, в його душі почала струменіти незвичайна полегша і він впівголос сказав: — Щоб що — живого вони вже мене не спіймають, щоб що... — Водій дещо здивовано глянув на свого пасажира, але подумавши, що цей чолов'яга, мабуть, підхмелений, більше не звертав на нього уваги.

* * *

Коли Олекса опинився в американській амбасаді, спочатку не міг вимовити ні слова, тільки благально водив зором від одного до другого урядовця і німо ворушив губами. Аж згодом, немов у гарячці, відірвано поплили його слова. Та його мови ніхто не міг зрозуміти, тому до кімнати покликано перекладача.

В Олекси збентежено гомоніло серце і, запинаючись, він почав наново: — Я втік із судна... Я українець, совєтський моряк... Я не хочу вертатися до своєї країни... Прошу, дайте мені право азилю...

А потім, уже по довшій розмові, Олекса розповів про бездонне провалля дантейського пекла в „країні рад", у якій немає ані спокійного життя, ані спокійної години смерти, і в якій не то, що говорити, але й думати свобідно не можна...

Вкінці Олекса рішучо заявив: — Я туди не повернусь, хоч що робіть! А очі його розблисли твердими агатами

Урядовці, вислухавши його, відійшли і почали нараджуватись поміж собою. І коли вирішувалась його доля, Олекса в напруженні дивився на двері, готовий кожної миті крізь них проскочити.

Врешті амбасадор сказав Олексі, що йому вже більше немає чого боятися — він свобідний і отримає дозвіл переїхати на американський континент, але відмову вернутися до своєї країни він мусить повторити совєтським урядовцям.

На Олексиному обличчі, здавалось, усміхалася кожна риска. А в душі його розквітала божевільна радість...

Цієї ночі він залишився на нічліг в амбасаді.

Вранці, прокинувшись, спершу його спаралізував страх, подумав, що його зловили і він у в'язниці. Але, розглянувшись по привітній кімнаті, пригадав собі, що він уже на волі. Хвилину ще просидів у безруху, ще поникла його голова, бо до нього підповзла, всмоктавшись гірко у серце, жура і туга за рідними, за Ганнусею...

А потім Олекса поволі встав і, підійшовши до вікна, розкрив його навстіж. Звідтіля прилинув до нього запах вересневого дня, сповненого солоним морським повітрям: він вдихав його поранкову свіжість, відчуваючи як у саму глибінь його душі вливається досі незнана йому радість...

І Олекса вклонився дер вам, що росли на невеликому сквері, і кущам, і квітам, і небу, що струменіло соняшним багатством. І

задивившись за птахами, що з безжурним співом розгортали крила до льоту, простягнув за ними руки і вигукнув: — Зупиніться! Зупиніться і послухайте, що я вам скажу та передайте вістку по всім світі, що я вже такий свобідний як ви, як усі люди у вільному світі! Чуєте, сіропірі, я ж вільний!..

А потім відійшов від вікна і почав зодягатись. І хоча знав, що незабаром доведеться йому зустрінутись із совєтськими урядовцями, які всілякими підступними способами намовлятимуть його до повороту на „родіну", хоча знав, що його ще чекає важка боротьба, він теж і знав, що їм він не дасться і не дасть їм забрати цієї гомінкої і вперше безжурної радости. Бо він уже вільна людина...

І Олекса, відкривши двері, впевненим кроком попрямував до кімнати, де його чекала переправа з владою, в якої не було і немає ніякого милосердя, а простий розрахунок: безпощадно знищити людину, яка наважилась ставити їм спротив.

І йому пощастило, він їм не дався...

ІЗ ЗБІРКИ: „ДНІ І НОЧІ"

Де?
Як хочеш — візьми писану торбу.
Чим багаті...

■

Пробудження приходить з брязкотом ключів,
Не дозволяючи з розвидненнями встрічі.
Чотири стіни у душі моїй,
Залізний засув на моїм обличчі.

■

Невже ви, потвори, думаєте,
що з обрубаними крильми
зникає потреба летіти?

Микола ГОРБАЛЬ

УМІ У СВОЄ 30-РІЧЧЯ

Написала ТАЇСА БОГДАНСЬКА

Проф. Роман Савицький, основоположник і перший президент УМІ.

В 1982 р. сповняється 30 років існування Українського Музичного Інституту Америки. Дивлячись з перспективи 30-и років, можна подивляти ентузіязм і відвагу групи музик-педагогів, які під проводом проф. Романа Савицького створили в 1952 р. Український Музичний Інститут.

Без ніяких фінансових засобів, без відповідних приміщень, але з довголітнім досвідом, професійні музики, зібрані на засіданні музичної секції Літературно-Мистецького Клюбу в Ню Йорку, заявили: „Ми починаємо колективно працювати над музичним вихованням української молоді і на взір Вищого Музичного Інституту у Львові засновуємо Український Музичний Інститут в Ню Йорку та Відділи в містах, де будуть кваліфіковані музики."

Обдарований багатьма талантами піяніст і педагог Роман Савицький мав ще й непересічний організаційний хист, то ж йому

вдалося в дуже короткому часі приєднати до праці в УМІ бувших учителів Музичного Інституту з Галичини, музик-педагогів з Наддніпрянської України, і зовсім молодих, які щойно покінчили вищі музичні студії в Західній Європі, та заснувати Відділи Музичного Інституту в усіх більших скупченнях нашого поселення.

У той час почали появлятись в українській пресі статті проф. Савицького, в яких він виразно зазначував, що без УМІ українська молодь не могла б знайти джерел для збагачення свого українського духа і що вдержування української музичної культури без власних джерел взагалі неможливе, то ж саме оснування УМІ було конечністю. Він писав:... „Не таланти творять тривкі цінності, але роблять це тільки працюючі таланти, і доперва на ґрунті твердопрацюючої і шукаючої правдивого знання армії талантів можуть вирости одиниці, які штовхнуть нашу музику наперед і здобудуть для неї світ..."

Українське громадянство з великим довір'ям відгукнулося на пляни першого директора УМІ проф. Р. Савицького. Батьки масово вписували своїх дітей на науку музики, бо зрозуміли, що Український Музичний Інститут це своя школа, яка збереже їхню дитину від злих зовнішних впливів та збагатить в дитині її українські надбання, вщепить любов до рідної української культури.

Вже з вересня 1952 р. почав діяти Український Музичний Інститут в Ню Йорку і відділи: Філядельфія, Честер, Нюарк-Ірвінґтон, Пассейк, Джерзі Сіті й Елізабет. В 1953 р. постав Відділ Клівленд, опісля Лорейн, Вілмінґтон, Балтімор, Трентон, Боффало, Гартфорд і Ню Гейвен, з 1957 р. Вашінґтон, Детройт, згодом Бріджпорт, Йонкерс, Бруклин і Чікаґо. Менші осередки співпрацювали з більшими Відділами і часто спільно влаштовували іспити і виступи учнів. Іспитову комісію очолював двічі річно у всіх Відділах протягом сімох перших років директор Р. Савицький. То ж не диво, що виснажуюча педагогічна праця, організація і перевірка шкіл УМІ ослабила його серце і проф. Р. Савицький ненадійно відійшов у вічність — 12-го січня 1960 р. на 53-му році життя.

Важкий удар пережили тоді всі: учителі, учні, батьки і українське громадянство, одначе ідеї Р. Савицького були такі живі і важливі для його співпрацівників, що ті, які залишились, ще з більшим завзяттям взялися до праці.

Годі в короткій статті вичислити всі досягнення УМІ. Наша праця проходить на очах українського громадянства, а в пресі появляються постійно звідомлення з нашої діяльности. Щоб забезпечити учням концерти на найкращих інструментах, більші Відділи УМІ придбали з часом концертові фортепіяни фірми

Управа УМІ в 1977 році. Сидять (зліва): Таїса Богданська, Дарія Каранович, Меланія Байпова, Галя Клим, Ольга Чипак. Стоять (зліва): Марія Мацькевич, Рафаїл Венке і Калина Чічка Андрієнко.

Стайнвей, які держать у мистецьких клюбах, народних домах, чи культурних осередках, на яких відбувають свої іспити і виступи, а також дозволяють вживати під час громадських імпрез.

Кожний Відділ УМІ має в собі щось індивідуальне, а спільним є наше стремління до осягнення найвищого рівня. Збірні учнівські виступи, концерти Відділів, концерти визначних учнів, тематичні вечорі з доповідями, самостійні учнівські та дипломові речиталі, участь наших учнів у фестивалях молоді, казочки музичного дошкілля, хорові концерти та опери, які ставив УМІ, постійно збагачують культурне життя наших громад. УМІ не тільки займається педагогічною ділянкою. УМІ спонзорує концерти мистців, авторські вечорі композиторів, а виданням творів українських композиторів популяризує їх серед американців.

Репрезентативні концерти УМІ — Метрополії Ню Йорку і околиці відбуваються, звичайно, в залі Українського Інституту Америки або в новій концертовій залі Народного Дому в Ірвінґтоні, Н. Дж., одначе особливіші дати відмічаємо також в Карнеґі Рісайтел Гол. Там у наше 25-річчя відбувся концерт алюмнів УМІ

— 18-го грудня 1977 р. і концерт української музики в пам'ять довголітнього президента УМІ проф. Мелянії Байлової — 2-го червня 1979 р.

В останніх роках 1979-80 УМІ організував у наших громадах величаві концерти з нагоди 100-річчя Станислава Людкевича. В них брали активну участь учителі-виконавці, заавансовані студенти і разом з репрезентативними хорами УМІ гідно відзначив 100-річчя, а опісля смерть корифея української музики. Цінну і цікаву працю проробив останніми роками проф. Юрій Оранський з Філядельфії, зібравши фотографії з довгого життя Станислава Людкевича. Він упорядкував їх під назвою „Альбом на екрані" і вже висвітлив їх в 6-ох більших містах ЗСА, збагачуючи програму звукозаписами творів композитора.

На початку кожного шкільного року відбувається в Ню Йорку Загальний З'їзд Учителів УМІ, на якому вибирається Управу та обговорюється педагогічну ділянку. Статут УМІ переходив різні зміни і доповнення, а в 1966 р. УМІ заінкорпоровано під назвою Український Музичний Інститут Америки, Інк., а назву директора змінено, за американським законом, на президента. Всю адміністративну роботу Президії і Відділів ведуть самі учителі, часом при допомозі Батьківських Кружків.

Щоб приготовити учнів УМІ до американського музичного життя, учителі включають їх до конкурсів-фестивалів, до американських авдицій, де учні здобувають перші місця, приносять часто грошові нагороди і найвищі оцінки. Тому наші учителі були вже нераз запрошені вести показові лекції для американських педагогів на їхніх місячних зборах. Завдяки високому рівні УМІ, в наших клясах навчається щораз більше американських студентів.

За останніх 30 років ряди учителів УМІ сильно прорідились, тому деякі малі Відділи перестали існувати. Під цю пору (1981) працює 12 Відділів УМІ, то ж зусилля музик-ентузіястів, тих, що організували і будували УМІ, не пішли надармо. Через картотеку УМІ пройшли тисячі учнів, які дістали добру фахову освіту, з яких деякі вибрали музику, як свою професію, і стали учителями нашого Інституту.

Найважливішим досягненням одначе є це, що УМІ спопуляризував українську клясичну музику серед американців. Завдяки учителям, абсольвентам і учням УМІ твори українських композиторів прозвучали в репрезентативних залях Ню Йорку та в інших містах Америки, в радіо і на телебаченні, в коледжах та університетах, і всюди зустрілись з дуже прихильною американською оцінкою.

ВЕСІЛЛЯ НА СОЮЗІВЦІ

Написала ІВАННА САВИЦЬКА

Українська католицька церква Пресв. Трійці біля Союзівки в Кергонксоні.

Людина тричі в житті переживає кульмінаційні моменти, — каже народна мудрість: як родиться, як жениться і як умирає.

Насправді, немовля ще не усвідомлює цієї важливої події; хто відходить із життя, — уже не переживає свого похорону, отож остається весілля, коли молоді є центром уваги, їм присвячений день вінчання з усіма церемоніями і звичаями, і він назавжди залишається в їхній пам'яті.

В Україні окупант намагається тепер звести шлюбний церемоніял до „палацу щастя", обдерти його з церковного вінчання і звичаїв.

Тим не менше тут і там, навіть в непригожих обставинах сучасного нелегкого життя, нарід всіляко намагається зберігати і продовжувати свої традиції, включно з весільними.

Інша справа на поселеннях українців у країнах вільного світу.

Тут немає будь-яких інших обмежень, крім ні від кого незалежних місцевих обставин більшої чи меншої громади, а то й одиниць українських поселенців. У пригожих обставинах компактної маси українських поселенців, наприклад у деяких провінціях і місцевостях Канади, українські весілля ще й сьогодні відбуваються згідно з усіми традиціями таких подій колись у місцевостях „Старого Краю". В Америці, при розпорошенні українських поселенців, ця справа складніша, але тим не менше багато дечого з цих українських весільних традицій зберігається, достосовуючи їх до нових обставин. Свідчить про це хроніка Союзівки, виховно-відпочинкової оселі Українського Народного Союзу в Кергонксоні, того „клаптика України на американській землі". Розповіли мені про це парох місцевої української католицької церкви св. Трійці, о. д-р Богдан Волошин, та управитель Союзівки, п. Володимир Квас.

ПРОСИМО НА ВЕСІЛЛЯ

Коли молоді походять з парафії в Кергонксоні, — інформує о. д-р Богдан Волошин — тоді немає жадних складностей; парох подасть на місці всі потрібні вказівки.

Перше весілля на Союзівці. Новоодружені: випускник Військової Академії у Вест Пойнті Микола Гордій Кравців з дружиною Христиною з Квасовських — біля гостинниці на Союзівці.

Але частіше буває таке, що молоді з різних стейтів, з інших місцевостей, ба навіть, — з інших країн (Канада, Австралія). Щоби оминути непотрібних і небажаних труднощів та щоб подружжя було важне перед Богом і церквою, як також перед цивільними властями (лайсенс і проба крови), молода пара повинна зголоситися до пароха молодої, списати передшлюбний протокол, тоді повідомити його, пароха Кергонксону, що хоче вінчатися там у церкві Пресвятої Трійці. Парох молодої полагодить потрібні для цього формальності. У всіх справах, пов'язаних з вінчанням, слід звертатися особисто, чи телефоном (914 626—2864) до пароха Кергонксону три місяці наперед, щоб непотрібно не комплікувати вінчання. Парох пригадує, що дозвіл (лайсенс) мусить бути із стейту Ню Йорк, з датою 48 годин до дня шлюбу. Вінчання переводиться в українській мові за текстом, затвердженим Українською Католицькою Помісною Церквою. У пароха Кергонксону можна замовити віночки (міртові чи барвінкові), коли хтось собі цього бажає.

Із цікавіших звичаїв, що їх доводилося бачити теперішньому парохові Кергонксону, був весільний похід, що його провадили староста і старостина зі святими іконами в руках. Молодий і молода були у вишивках. Бувають також шлюби на вишиваних рушниках (перед тетраподом). Це звичай, привезений із Закарпаття. Було й таке, що молоді їхали в кариті, запряженій кіньми.

Це щодо формальностей та самого вінчання.

Про весільні звичаї і прийняття та все інше поінформував п. В. Квас.

Зустрічі молодих людей під час вакацій, з'їздів і в часі праці на Союзівці — у великій мірі сприяють подружнім парам. Від придбання цієї оселі в 1952 році по сьогодні (серпень 1981) відбулося там уже 290 весіль.

Започаткував оцей весільний хоровід старший син покійного вже поета Богдана і пані Неонілі Кравцевих, — Микола Гордій, відомий Гоко, тоді абсольвент Військової Академії у Вест Пойнті а сьогодні вже полковник Американської Армії, з Христиною Квасовською у 1958 році.

Найбільш українським весіллям, з усіма можливими ритуалами, було весілля Миколи Андреадіс, сина інж. Миколи та пані Галини, відомої нашої артистки-співачки, з Іриною Чорною в 1975 році.

Велика заля „Веселки" легко вміщає 200 осіб, а може вмістити й 350. Весілля слід замовляти рік наперед.

Квіти й музика належать до молодих, а всі потрібні інформації подасть управитель Союзівки (тел. 914 626-5641).

Парох Кергонксону о. д-р Богдан Волошин вінчає Рихарда Голинського і Оксану Івасютин.

Головний стіл, за яким сидять молоді з дружками і дружбами, є на підвищенні. Внизу, перший стіл призначений батькам, священикові і старості. Інших гостей розміщують самі молоді за завчасу наміченим пляном.

Та поки станемо гоститись, загляньмо до світлиці в „Полтаві", (чотири просторі кімнати з великою світлицею, що нагадує стилем гетьманську), яка призначена виключно молодим, батькам і дружкам. Там батьки готуються благословити дітей, які одягаються до шлюбу. Після благословення весільний похід іде дорогою до церкви; в разі дощу — їдуть автами.

Після вінчання, весільні гості заходять до світлиці в Полтаві, де відбувається коктейл (зустріч родини і друзів). Велика тераса стає тут часто в пригоді.

Коктейл триває годину. Весільні гості займають місця в просторій залі „Веселки", а батьки чекають молодят на порозі прийомної залі з хлібом, сіллю і вином.

Оркестра грає весільний марш (українську маршеву пісню), і молоде подружжя, після привітання батьками та під оплески гостей, сідає за головний стіл.

До обіду обслуговують молоді дівчата, а вишивані рушники, перекинені через ліву руку, підчеркають весільний настрій. З вишиваним рушником на руці парадує господар оселі, В. Квас.

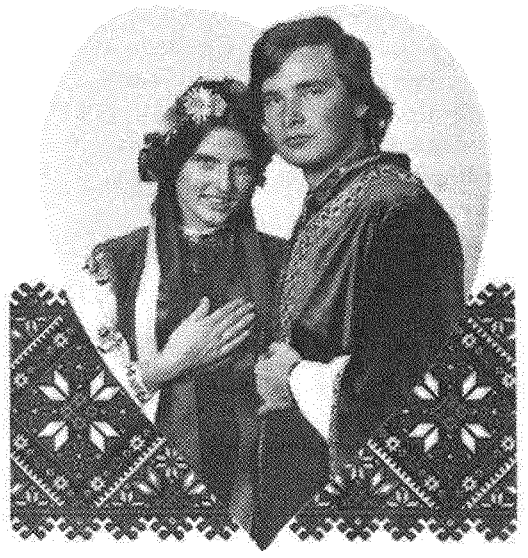

СТЕФАНІЯ і МИКОЛА Д. ЧОРНИЙ
та
ГАЛИНА і МИКОЛА АНДРЕАДІС
мають честь запросити Вас
на вінчання своїх дітей
ІРИНИ ТЕРЕСИ
з
МИКОЛОЮ
яке відбудеться в суботу 31-ого травня
тисяча дев'ятсот сімдесят п'ятого року
о годині 3:30 по полудні
в українській Католицькій Церкві
Св. Трійці на „Союзівці"
Fordham Rd., Bethlehem, N. Y.

Весільне прийняття відбудеться
о годині 6:00 по полудні
в бальовій залі „Союзівки"

Фотокопія (поменшена) запрошення (оригінал у природніх кольорах) на вінчання Ірини Терези Чорної з Миколою Андреадіс.

Весільна гостина починається молитвою, а староста проводить програмою прийняття, що включає привіти і промови з побажаннями. Весільне меню приготовляється в порозумінні з управителем Союзівки. Звичайно подається: овочі: мельони, трускавки, борщ або грибова юшка, салата, волова печеня з яринами, або стейки, кава і солодке печиво. Чаркою шампанського за здоров'я молодих починається весільний бенкет. Біля одинадцятої години ночі виставляється усі привезені торти, звичайно гарно декоровані, кухня подає біґос і каву. Є це перекуска в середині забави.

Молода, танцюючи, кидає свій букет комусь на щастя. Забава, звичайно, триває до ранку. Дехто справляє „поправини" ще й у неділю.

Всі оті справи, пов'язані з вечерою, музикою, уставленням столів, квітами, перекускою тощо треба завчасу обговорити з управителем Союзівки. Можна теж замовити коровай, хоч звичайно його привозять. Коровай стоїть на столі побіч весільного „кейка" і їх, по кусочку, роздається весільним гостям.

Як одягаються молоді?

В загальному — одяг молодої це біла сукня і вельон. Молодий одягає „токсідо" — біле чи чорне. Та є особливі сукні, прикрашені вишивкою, кожна на інший смак.

Мені, особисто, подобалась біла весільна сукня Нусі Пащак-Денисик, директорки мистецьких курсів на Союзівці. Ця сукня пишалась цінним експонатом у залі курсів. На білому шовку широкий взір із збірки Олени Пчілки (перевиданої у Німеччині 1947 р.), виконаний білим ДМЦ. Взір прикрашений перлами. На голові молодої був віночок із свіжих квітів, і вельон. Широку стилеву вишивку довкола долини сукні виконала сама мисткиня, — Нуся Пащак-Денисик, яка вінчалася на Союзівці.

РУСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ З АМЕРИКАНСЬКИМ ПІДКЛАДОМ

Розповів НЕСТОР

(Перший опис українського весілля в Америці, надрукований у „Першому Русько-Американському Календарі", Джерзі Сити, 1897)

Взявся наш чоловік до бізнесу. Молодий же чоловік був. Ледве 26 літ собі нараховував. Бізнес, звичайно, як бізнес — тяжка річ. Він, бачите, став арендарем. Пиво, віску, темпер та всякі інші ласощі продавав.

Народ горнеться — звичайно до свого шинкаря! Бо і слово своє рідне почує, та й не такий, щоб не зафундував, та й не такий, щоб не поборгував до пейди. Звичайно, свій чоловік! І кум, і товариш, і кревняк — свій чоловік! А своєму чоловікові то і не заплатити якось ліпше випадає, бо на те він свій, краян, русин, патріот.

Зле самому чоловікові на світі жити — треба конче створити йому помічницю — вже Господь Бог давно сказав; а ще більше такої помічниці треба шинкареві-арендареві. Шинкар повинен бути собі поважний, щоб люди мали його за люди...

Не боїться наш чоловік пускатись на Боже провидіння зі Старого Карю до Америки; не боїться копати вугілля в глибоких майнах; не боїться з кількома долярами братися до бізнесу, навіть такого, що потребує соток на місячний вклад. Нічого наш Лемко не страхається, але страхається женячки, навіть дуже, єсли він не сомар, але розумний чоловік. Бо справді і єсть чого лякатися!

З ким ту женитися? Американки годі взяти, а русинки відповідної немає. Напливає того цвіту з Божого світу багато, але що ж — вона іноді ні до Бога, ні до людей — як то приповідають

старі люди. Але що ж робити, як треба конечко нашому шинкареві женитися? Приплила з Краю дівчина гідна, прилипла — як то кажуть — до серця; постаралися о ,,Marriage Certificate" — оголошено в церкві в неділю одну заповідь, та й в четвер уже й весілля! Кажу вам, набезпечно, що і наш питомець в Краю так не жениться, хоч би і в самого дзєкана брав дочку.

Каретами приїхали молодята до церкви, а в церкві свічок горить тьма-тьменна. Всі свічки засвітили, які лиш були. А народу згорнулось множество. І англіки, і айриші, і поляки, і таки наші люди. Цікаві подивитися на параду. А парада на цілу губу! Сам заступник біскупа дає шлюб, а двох молодих пан-отців коло нього, ніби діякони. Сам голова голів співає за дяка. Парада!

* * *

Їдемо ми каретою на весілля, та й їдучи міркуємо, яке то весілля руське буде в Америці, бо не доводилось нам ще його бачити. Входимо на поріг, слухаємо і не віримо. Музиканти вчистили нам на привітання наше улюблене ,,Gott erhalte" — ,,Боже буди покровитель"...

,,Заграйте коломийку" — крикнув я на музикантів — та й вони послухали і заграли. Здається, що соромно їм відтак стало.

Гостей зібралося споре число. На горі в просторій кімнаті при довгім столі засіли русини-американці та й почали частуватись, після старого батьківського звичаю, горівкою, але не крайовою, а тільки американською віскі. Повелись речі про весілля в Старім Краю, про звичаї й обичаї батьків, та й затягли пісню: ,,Благослови матінко". Пісня, звичайно, дівоча річ — попросили ми дівчат, які недавно приїхали з Краю, щоб вони заспівали весільної. Наша дівчина, перебрана в панські лахи, які її збаламутили, збентьожили, вимовляється, що вже в Гамбургу забула пісень весільних співати. Бідолашна не всилі собі здати з того всього справи, що навколо неї діється. Годі, треба було самим співати, та й затягли ми пісню, хоч не влад і не вчас: ,,Ой, збирайся домів, збирай; по кутах не зазирай, бо то ж ти ту не бивати, лем з нами ся вибирати". Музиканти приграваліи нам до нашої пісні, але зміркували, що нам не дуже йде влад, та й довго не надумуючись, втяли нам так вдатно ,,Donau Wellen", що і семінаристська музика мусіла б повстидатись. Здається, щоб вдоволити мої чувства патріотичні, перейшли зараз з німецького вальця на нашу домородну коломийку. Мішанина вражень: Gott erhalte, коломийка, пісні весільні, Donau Wellen і оп'ять коломийка та в додатку ще й американська віскі так були запрятали мою голову, що я майже зовсім не чув, як стара жінка

заспівала „шарискої". Весело і бундючно співала. Велика шкода, що вечера перервала оригінальну пісню. Але я й так не музик, то й не багато був би скористав.

При вечері повелись розмови, різні розмови. При склянці пива заговорив найстарший на темат здоров'я і блага новоженців. Я сподівався, що хтось втне на високу нуту наше історичне, дороге „Многая літа", але якось ніхто не важився. Здається, чекали на мене, бо знали, що я їх безліч на різну нуту знаю. А так, знаю! Знаю і діяконське, і на чотири голоси, і „Во здравіє" (бувало, найбільше редакторові „Слова" ми співали, а він за те ковбаси справив кілька ліктів), і навіть знаю на нуту „Шумі Маріца" — але якось годі було добути гласу, бо геть обридло, наспівавшись стільки його різним нашим властям і матадорам. Гадаю собі, най хоч в Америці мене те „многая літа" не переслідує. Хоч, впрочім, я нічого проти нього не маю.

По вечері пішли танці — веселі танці. Двоє старих людей, муж і жена, підскакували собі так жваво, неначе б учора побралися. Весела молодіж пішла навздогони нашої коломийки. Голова голів, хоч важить 250 фунтів, підскочив собі так жваво, що аж підлога затріщала і цілий американський дім, збитий з тоненьких дощок, хитався. „Чардаш, чардаш"! — крикнув моторний угорський русин. Пішов чардаш. Сам один чоловік утяв собі з пів години національного мадярського танцю, а ми дивились, придивлялись і дивувались,як може чоловік так дрібненько і так скоро ногами перебирати.

На долині велика громада краянів випивала кек за кеком пива, а випивала за одним замахом, бо звичайно на весіллю шинкаря то і добра оказія задурно напитися.

На другий день приходить до мене чоловік, що то так складно чардаша танцював, та й просить квасного борщу. Каже: десь чоловік нічого не пив, та й і ока не зажмурив, а квасного борщу хочеться напитись...

ІМЕНИНИ ПАНІ ІРУСІ

Написала ОЛЬГА КУЗЬМОВИЧ

Внизу грюкнули двері, жалісно заскавулів пес, а хатою потряс різкий жіночий крик:

— Забирайся мені на город! Стільки роботи, а ти крутишся під ногами!

З другого поверху, немов у відповідь, донісся дрижачий старечий голос: „Ірусю, Ірусю... поможи мені встати з ліжка, я не можу сама..."

Але це прохання згубилося в дорозі до кухні в рівномірному шумі води в лазничці пана Дорокевича.

Таля прокидалася повільно під звуки цієї так добре знаної домашньої симфонії. Голова була важка, немов олово, у вухах шуміло.

— Не треба було мішати алькоголю з тими цигарками — майнула перша думка. Опісля знову все закрутилося немов у карузелі: поцілунки Білла, різкі звуки музики, голосний сміх дівчат — а відтак почуття, що вона летить у прірву...

До дверей хтось легко застукав.

Талю, встанеш з нами поснідати? А може поїдеш зі мною до церкви? — питався обережно батьків голос.

Таля нехотячи відкрила очі. Вони неспокійно затанцювали разом з кімнатою: від вишиваної подушки бабуні до бронзового „міся", що від дитячих років стояв все ще на полиці. „Треба зійти до кухні, бо інакше зараз мама прийде з жалями, що стільки роботи, а ти, як звичайно, лежиш... але як зробити, щоб світ так не крутився?"

(„Клин-клином, пане добродію" — пригадалося не раз підслухане на домашніх прийняттях —" келішок коньяку натще, найкращий лік на похмілля").

* * *

— Що панна роблять у вітальні? — почувся іронічний голос мами, коли Таля саме клала пляшку до „бари" — чекають на снідання? Чи може в дарунку на іменини постираєш мені, принаймні раз у рік, порохи?

Таля без слова перейшла до кухні й, наливши собі чашку чорної кави, присіла до батька.

— Чи це ввесь твій сніданок? — підняв голову з-понад недільної газети батько, усміхаючись, як завжди, тепло до Талі. — Чи може вчора забагато з'їла на прийнятті? Я не дочекався тебе, пішов спати...

— Ми були з Лялею й Біллом лише на „піцці". А відтак пішли ще на одну „парті".

— Що значить „ще на одну парті"? До наших, чи чужих? Певне до такого „бітніка", як твій Білл, — вмішалася в розмову пані Іруся.

— Чи ти, мамо, колись зрозумієш, що „бітнік" це тепер слово, якого, крім українців, ніхто вже не вживає? А що у тебе значить „наші чи чужі"? А Джейні, твоя люба синова, наша чи чужа? А твій внучок, що лише вміє сказати українською мовою „бабцю"? То що??

— Таля, після затримки біля батьківської „бари", була в войовничому настрої й ніяк не хотіла поступитися у сварці з мамою.

— Але Джейні вчиться української мови, а ти навіть не хочеш здавати матури з українознавства. Тільки мені нині при гостях не виходь з такими мудрощами, щоб я мусіла за тебе світити очима. Замість волочитися кудись з Біллом треба було піти зі мною вчора на концерт. Оксана, дочка панства Шиланів, так чудово грала! Взагалі, що це за порядна дитина. А ти що?

— My foot, порядна дитина. Вона свою невинність вже давно згубила і тільки панство Шилани в неї вірять. А ти удаєш, що віриш... —

— Таля! Як ти говориш до мами??? —

— Не люблю гіпокризії. Чому не сказати так, як є? А ви всі дорослі вдаєте. Ви також не святі. „Пускаєтеся", п'єте — тільки щоб не говорити голосно про це! То все добре! — Таля із якимсь вдоволенням сипала шорсткими словами.

— Владзю, скажи їй щось! Ти все за добрий до неї і от маєш вислід — голос пані Ірусі піднісся ще на один тон...

— Талечко, піди нагору до бабці й занеси старенькій сніданок — старався перервати надходячу бурю пан Дорокевич.

Таля здвигнула раменами, налила каву, поставила на приготовленій таці й вийшла з кухні. Їй у слід нісся плакучий голос мами: „Скажи, Владзю, — чим я на таке заслужила? Старалася, як всі, посилала до Пласту, на українознавство, на музику, відсиджувала всі вечірки в домівці, тримала гостро і ось маєш, що виросло! Це твоя вина, бо ти..."

* * *

Кімната бабуні була маленька і, як завжди, задушлива від споминів та накопичення пам'яток. Бабуня півсиділа на ліжку й сухими, жилавими пальцями перебирала чотки вервиці.

— Дякую тобі, дитинко, за каву. Бідна мама певне не має часу, та ж пообіді гості. Сядь трішки біля мене, я все така сама...

Як звичайно, біля бабуні Талю охоплювала дивна ніжність. Вона в свої сімнадцять років вважала бабуню дитиною, яку треба пестити, бавити й хоронити перед жорстоким життям. А для бабуні Таля все ще була малою дівчинкою з невинним усміхом і довгою косою.

Кімната бабуні зі святими, примітивними образами, полиняними знімками й вишивками, подертим молитовником на нічному столику і старою гуцульською калиткою, в якій бабуня тримала свої скромні ощадності „для внучки на придане" — була єдиним у хаті місцем, в якому Таля почувалася „вдома", де відчувала якесь тепло.

Голос бабуні тремтів сльозами: Знову весна, знову Ірини, а я все ще живу. Кому й пощо я потрібна? Хіба, щоби бачити твоє весілля... Але того напевно не дочекаю...

— Дочекаєш, бабуню, дочекаєш, — потішала, як звичайно, Таля, хоча сама не вірила в свої слова.

— Талю, телефон! Тільки не говори довго, бо я маю дзвонити до тітки Марусі, щоб вже приїздила допомагати. Я не дам сама ради — мама тримала слухавку, але не збиралася відходити.

— Талю? — на другому боці відізвався добре знаний голос Білла, — як ти чуєшся по вчорашній забаві? Що вирішила? Їдеш зі мною до Каліфорнії? Ми опівночі вирушаємо від мене!

Таля відповідала скоро й лаконічно: „Добре... Ще не знаю... Я ще тобі подзвоню..." — але мама так була зайнята своїми справами, що навіть не спитала, що це за таємнича розмова.

— Отже, я їду сам до церкви. Чи треба щось привезти з міста? — Пан Дорокевич стояв у повному недільному вбранні, в краватці, з дивізійною відзнакою в комірі піджака, дивлячись з помітним жалем на волосся у закрутках та ранній „шляфрок" пані Ірусі й подерті, полинялі штани Талі.

— Привези свіжого хліба від жида, але не забудь, а то заговоришся під церквою про патріярхат і забудеш... — ішло навздогін до авта.

* * *

Дім панства Дорокевичів приготовлявся до прийняття гостей, як до битви, а накази пані Ірусі падали гостро й безоглядно, як у війську.

— Мамо, щоб ви не виходили до гостей. Ви щось не дочуєте, когось не впізнаєте, а я не хочу нині неприємностей!

— Щоб ти мені вдягнулася „по-людськи"! Повну шафу маєш лахів, а ходиш цілий час у цих страшних „джінсах"!

— Тітко Марусю, поможіть витягнути срібло і покладіть його на стіл!

— Владзю, приготуй у барі келішки й постав цей гірший алькоголь наперед. Як люди підіп'ють, то й так не будуть розрізняти, що в чарках!

— Треба ще повісити цього Гуцалюка у вітальні. Хай всі бачать, що я дістала від чоловіка на іменини!

* * *

Пані Іруся ледве встигла втиснути свою округлу „фігуру" в квітчасту сукенку й склала уста в усміх „для гостей" як перше авто під'їхало під хату.

Як звичайно точно, улюблений син з родиною.

— Многая літа! і Happy birthday мама! — цілувала пані Ірусю синова, яка ніяк не могла зрозуміти, що таке іменини.

— А що мій внучок? Поцілує бабусю? — приговорювала тепло пані Іруся, але малий Пітер не дуже знав, про що йдеться, й рвався з рук пані Ірусі до Бровка.

Другими з'явилися панство Перелевичі, настільки точно, щоб вистачило часу показати пані Ірусі, що мають нове авто, заки її увага не буде спрямована на інших гостей.

— Ґратулюю! Що за чудове авто! А яка приємна краска! — розпливалася у нещирих похвалах пані Іруся.

Далі гості приїздили одні за одними. Пані з дарунками, панове з квітами; поцілунки, побажання і багато гумору. Вітальня заповнялася приїзджими. Пан Дорокевич зі сином увивалися з напитками. Таля і Джейні частували гостей традиційними „канапками". В їдальні стіл угинався від страв, усі жалілися, що мусять уважати на дієту, але їли немов після тижневої голодівки.

Іменинне прийняття розвивалося за звичайною рутиною. Після загальої атаки на страви, пані засіли разом на канапі й кріслах, розповідаючи останні плітки й сиплячи взаємно нещирими компліментами.

Панове розбилися на групки: біля бари, на сходах, в коридорі — вголос „політикували", а нишком обмінювалися нецензурними дотепами. Скрізь навколо стояли брудні тарілки, чарки й недокурки. Внук-мізинчик плакав голосно в кухні, що Бровко тікає від нього. Тітка Маруся метушилася біля солодкого й кави, а пан Дорокевич присів на сходах, щоб вкінці самому прихапцем попоїсти.

Таля стояла в півсутінку коридору, спершись об стіну, й старалася зловити уривки розмов та вгадувала, хто говорить. Пригадувалось, як дитиною робила це саме, підслуховуючи на прийняттях усі нецензурні дотепи та плітки: хто з ким і де...

— Чи ви знаєте, що діти доктора Сваруна вже обидвоє у процесі розводів?

— Це нічого, а ви чули, що Леся Місик втекла з мурином?

— Страшне! Але тепер все можливе. Я сама бачила на вулиці сина пані Русецької з якоюсь півчорною. Трималися за руки і вдивлялися в себе. Уявіть собі, а вона така пластунка, на таборах сварила за кожне англійське слово!

— Ви знаєте, пані, це тема на сходини нашого відділу — вмішався голос пані Ірусі. — Боже, яка я щаслива, що маю такі добрі діти!...—

— А я вам кажу, пане добродію, ми повинні так як в Чікаго... — загудів голос з боку бари.

— Нічого не поможе. Ще трохи й ми не будемо мати своєї церкви...

— Чи ви бачили, як сьогодні мало було молодих на дванадцятці? Всі стояли під церквою — то пощо нам церкви? Можна стояти і під барою... —

— Вам, панове, добре говорити тут про це. А чому не вийдете з цією справою на конґресі? Треба вже раз вдарити кулаком об стіл — гарячкувався підпитий голос.

— Уважайте, пане Івасю, щоб від того удару ваш артретизм не потерпів, — вмішався солодко-злобний жіночий голос і на коротку хвилину у вітальні затихло.

— Пані й панове, залишіть політику. Кава й солодке на столі — запрошувала господиня дому.

— Прошу панства, хвилинка тиші! Прошу панства — (Це пані Орися — згадувала Таля. Зараз її чоловік буде говорити промову).

І справді з вітальні вже доходило: „Шановні панство. Сьогодні великий і важливий день. Іменини нашої дорогої, всіма шанованої господині — Ірусі. Думаю, що буду речником усіх тут присутніх, як побажаю їй щастя, здоров'я, ще більших успіхів на громадській ниві й великої потіхи з дітей та внуків. На Многі, Многі Літа!"

Вітальня задзвеніла грімким, хоча фальшивим „Многая літа" а зворушена господиня дякувала голосними поцілунками...

— А ти, Талю, не привітаєш мамцю? — обізвався десь зовсім близько солодкий голос пані Орисі до втисненої в куток коридору Талі. — Але ти певно рано до снідання вже прийшла з квітами та дарунками...

— А як з твоєю матурою? — це пані доктор Корич, що прилучилася до пані Орисі — ти повинна її принайменше для мами зробити...

— Ви хіба жартуєте — вихопилося з уст Талі. Чому я маю матуру для мами робити? —

— От невдячна донечка! Я вам кажу, краще тепер не мати дітей, як дочекатися такого — хитала головою учителька, а пані Орися притакувала. Обидві чимскоріше пішли до вітальні, щоб поділитися нишком з іншими панями цим найновішим „вибриком" невдячної Талі.

* * *

Як гості вже втретє співали „Многая літа", тепер на мелодію „Ми гайдамаки", Таля непомітно висунулася на сходи.

Нагорі, у кімнаті бабуні, було темно й Таля ледве не спотикнулася з тарілкою, на якій принесла бабуні кусок іменинного „торта". Звичним рухом засвітила світло. Бабуня сиділа, як звичайно, в своєму фотелі, зі спущеною на чорну, святкову суконку, головою. „Певне заснула" подумала Таля.

— Бабуню, я принесла тобі солодке. Це твій улюблений „торт"! — Таля підійшла близько, бо бабуня чомусь не рухалась. Піднесла бабунину голову, але вона знову важко впала вниз. Таля спершу не могла зрозуміти, що сталося. Аж коли діткнулася зимних рук, що міцно стискали вервицю, вдарила її свідомість: Отже так це виглядає. Бабуні вже немає... Значить, остання нитка, що в'язала її з цією хатою, урвалася...

Талю огорнула гарячка: треба чимскоріше тікати. Поставила тарілку, відкрила знайому гуцульську калитку й витягла конверту з грішми, що їх бабуня збирала на її придане.

Тихо збігла до своєї кімнати, кинула в подорожню торбу декілька речей, змінила сукенку на подерті „джінси", а на ноги надягла улюблені дерев'яні сандалі.

Вже з порога завернула і ще втиснула до торби бронзового ведмедика з полиці. Замкнула двері й заднім входом непомітно вийшла до городу. Освічена хата з відчиненими вікнами дзвеніла голосами. Хтось з гостей, либонь на підпитку, затягнув саме „Червону ружу", а крикливе сопрано пробувало допомагати.

Таля ще раз оглянулася і пішла в напрямі міста.

На розі, біля телефонної будки, затрималася й накрутила добре знайоме число: Білл? Гай! Я їду з тобою! Буду в тебе за годину, зачекай! Все розкажу, як будемо вже разом...

Таля вийшла з будки, дрижачими руками піднесла торбу, що чомусь видавалася дуже тяжкою, й рушила в дальшу дорогу до автобусової зупинки.

Спокійна вулиця з хатами в городах була пуста й темна у цей недільний вечір. З близької хати видно було світло телевізора, а голос заповідача саме деклямував статечно, як кожного вечора: „Десята година, Чи ви знаєте, де є ваші діти???"

(Новеля одержала другу нагороду на XVI Літературному Конкурсі СФУЖО)

ВЕРБЛЮД ВУХОМ ГОЛКИ

(СПОМИН АКТОРА)

Написав ЄВГЕН КУРИЛО

Один момент в житті людини, обставина якась, чи випадковість часто вирішують її долю і визначують шлях у майбутнє.

Хоч від ранньої ще юности я леліяв думки про театр і випещував мрії про звання українського актора, ба, навіть виступав як статист і хорист в театрі ім. І. Тобілевича у Сваниславові в роки 1928/29, — то виглядів на здійснення моїх мрій — не було. Перше: я був дуже соромливий, не вірив у свої здібності і можливості та глядів на акторів, мов на пів-богів, а головно: батьки мої, хоч високо оцінювали жертвенну працю українських акторів, то все ж боялися „втрачати" сина-одинака.

Вколисана уже мрія моя здійснилася нежданно, щойно в 1935 році.

Звільнений „na podstawie braku dowodow rzeczowych" у червні 1935 року з польської тюрми в Станиславові, де просидів кілька місяців у слідстві під закидом: „stykania sie z podejzanymi osobami" і „zmowe w celu oderwania części od calości", я рішив виїхати кудись на кілька місяців, щоб не попадати „на око" поліційних аґентів, що в кожному молодому українцеві бачили „вивротовца". Два місяці я відвідував родину і приятелів в Стрию, Болехові, Розгірчу і Завадові, а у вересні переїхав до Львова, влаштовуючися на працю в одній з наших друкарень. Не довго, одначе, втішався я спокоєм, бо й тут почала поліція інтересуватися моєю особою, тож треба було знову „еміґрувати".

Після побачення з батьком біля львівської паровозівні, куди він часто заїздив, супроводжаючи, як машиніст, поспішні поїзди, та обговоривши з ним свій плян виїзду до Катовиць, зустрів я в алеї Фоша Володимира Блавацького. Він. поспішав до поїзду, тому й запропонував провести його. Моє знайомство з дир. Блавацьким датувалося ще з часів театру ім. Тобілевича, після його повороту з „Березіля", а недавно ми зустрічалися в Стрию.

Дізнавшися про моє положення і мій намір „змитися" зі Львова, Блавацький запропонував:

— Приїжджайте до нас, до „Заграви".

— А що ж я робитиму в театрі?

— Те саме, що всі ми робимо — відповів.

— Хіба в адміністрації помагатиму, бо на сцені...

— Приїжджайте! Добре?

Ми наближалися до залізничої станції, а нехотячи зустріти якогось „ангела хоронителя", я попрощав Блавацького й обіцяв приїхати, можливо ще нині, чи завтра, до Самбора.

Пізнім вечором того ж таки 8-го жовтня я приїхав до „Заграви". Йшла тоді остання вистава в Самборі „Ой, не ходи, Грицю" в модерній поставі реж. В. Блавацького. Усі актори привітали мене щиро й тепло, тому з першого таки моменту я почувався добре у цій новій моїй родині.

В молодому українському театрі „Заграва", що під мистецьким керівництвом В. Блавацького втішався тоді славою найкращого театру Галицької Землі, згуртувалися такі мистці української сцени, як: Г. Совачева, М. Степова, Н. Лужницька (якийсь час Л. Кривіцька), Істоміна, Л. Сердюкова, В. Левицька, Л. Боровик, Б. Паздрій, В. Королик, „Пінот" Рудакевич, Я. Романчак, В. Сердюк, А. Маруненко, Е. Левицький і ще зо два десятки молодих адептів театру та гарна оркестра.

Наступного дня театр у своєму „турне" переїхав на кілька вистав до Старого Самбора, де першого вечора проголосив Блавацький обсаду нової постави, комедії чеського автора (прізвища не пам'ятаю) „Верблюд вухом голки". Актори товпилися біля листка паперу при вхідних на сцену дверях, з цікавістю прочитуючи, яка кому припала роля і з усміхом поглядали у мій бік, що мене й бентежило. Сподівався й я якоїсь невеличкої ролі, але реакція акторів здержала мою цікавість, тому я не підійшов, щоб обсаду побачити.

— А вам не цікаво поглянути на обсаду? — — спитала з привітним усміхом п. Совачева, а Мура Степова, взявши мене під руку, повела до оголошення. Усі актори слідкували за мною, а я відчував, що кров набігає на моє обличчя і зніяковів, прочитавши перший рядок: Алік — Є. Курило.

Сміх, ґратуляції, а Мура, погладивши мене по голові, „натягала":

— Залишіть його! Бідненький. Така велика дитина, так червоніє.

Н. Лужницька привітала мене, як нового свого партнера.

Підійшовши згодом до Блавацького, я пробував його переконати, що того я не сподівався і що з мене не вийде ніякий актор, а він, підморгнувши, тільки промимрив: „побачимо".

Наступного дня почалися проби. Перша, так звана „ситуаційна", на якій режисер визначував виконавцям їхні місця на сцені, переходи і входи та виходи, а вони пильно зазначували їх у своїх ролях. Боровик повчив мене, як це робиться, вживаючи різних знаків. У дальших днях ішли вже текстові проби, а тоді — повні, з мізансценами. Блавацький вимагав від акторів багато, тому вони з увагою ставилися до кожного його завваження і на пробах царювала дисципліна. Після проб усі працювали над собою і пильно вивчали ролі, щоб готовими бути до наступної проби. Він мав теж багато терпеливости до молодих, яких все заохочував, повчав і їм допомагав окремими, індивідуальними лекціями.

Моя роля, хоч одна із головних, бо довкола Аліка велася уся акція — не була складна і тексту не було багато. Та все ж, на кожній пробі я хвилювався, а Блавацький мені пояснював і заспокоював:

— Не будьте зв'язаним. Будьте собою і не старайтеся грати, бо Алік, — це ви у житті. Дайте лиш внутрішнє відчуття його. Покажіть себе самого.

Моїми партнерками у цій комедії були: Н. Лужницька і В. Левицька, які допомагали мені в поодиноких сценічних ситуаціях з ними.

Зі Старого Самбора переїздив театр до Добромиля, тоді до Нижанкович і врешті до Перемишля, де останньою (восьмою) виставою мала йти прем'єра комедії „Верблюд вухом голки". Кожний день, чи й кожна година ближче прем'єри, сповняли мене страхом перед невідомим, а хвилювання зростало до такого ступня, що інколи приходила божевільна думка: втекти з театру.

Прийшов день мого дебюту в професійному театрі, день 11-го листопада 1935 року. Ніч, що його попереджала, пройшла у безсонні, у думках і у хвилюванні, а день — із сотнею цигарок, що їх я одну від одної закурював, випиваючи кілька чарок лікеру, з міцною, чорною кавою.

Починалася вистава. Актори займали свої місця, хто на сцені, хто за лаштунками, а я, дрижачи, як листок берізки, стояв „на виході". Блавацький перевірив сцену, а проходячи біля мене, стиснув моє рам'я і сказав тільки: „відважно".

Удар ґонґу — і відкрилася завіса. Оплесками прийняла публіка початок прем'єри. Комедія починалася діялогом Г. Совачевої з Н. Лужницькою, тоді виходили на сцену В. Левицька з Данилком, а за кілька хвилин я мав з'явитися. Серце молотом билося у моїх грудях, ноги дрижали та й захотілося поглянути крізь щілину в декорації.

Боже ж Ти мій! Повнісенька заля людей. Огорнула мене жахлива паніка. Ні, я не можу на сцену вийти! І думка спасенна прийшла: тікати! Але прибігла в порятунок інша: і наразитися на сором, на посміховище? Обі вони зударилися, чергувалися і випихала одна одну. Я метнувся до єдиних дверей, що через ґардеробу на коридор вели, але біля них стояли Блавацький з Паздрієм і Боровиком. На протилежному боці виходу зі сцени не було, тільки двері обабіч сцени, що на залю виходили.

Паздрій вже був біля мене і, торкнувшися моїх плечей, сказав:

— Ґенку, увага! Вихід!

Я опинився на східцях, що вели до сутерин, де й відбувалася дія сцени. Моя поява мусіла вийти комічною, бо публіка зареаґувала легким сміхом, але того й вимагала ситуація. Я був собою, десь дівся мій страх, зникло хвилювання, ба, навіть мій голос прозвучав природньо, у перших, вимовлених автоматично словах, чого я не сподівався.

Мов важкий удав сповз з моїх грудей як сходив я зі сцени. Друзі стискали мені руку, ґратулювали, Блавацький сказав: „добре, добре!"

Дальші дві дії пройшли вже без великого хвилювання, а коли я виходив з театру, після вистави, то навіть дехто з публіки, що ще у коридорі і перед будинком була, вітали мене з дебютом і ґратулювали.

Наступного дня, перед від'їздом театру до Медики, відбулося обговорення прем'єри в гурті членів „Заграви". Блавацький, зупиняючися над кожним персонажем, над кожною сценкою комедії, висказував свої завваження і признання акторам. Мене він залишив на останок.

— Вчора таки проліз верблюд крізь вушко голки. Курило в ролі Аліка доказав, що його місце таки на сцені. Якщо схочете над собою працювати, інтенсивно працювати, — доб'єтеся успіхів у кожній ролі, бо талан у вас є, треба тільки працювати, працювати і працювати без кінця, бо робота актора над собою має свій початок, але не кінчається ніколи.

Актори оплесками прийняли ствердження Блавацького, а я, зворушений і щасливий, відчував, що зробив перший, несміливий крок на шляху українського актора.

Усі, забираючи з собою підручний багаж, відходили на залізничу станцію, а я пішов ще на порожну сцену. Поглянувши кругом, подумав: чи був би я утік з театру, якщо б зі сцени Народного Дому в Перемишлі були ще другі двері? Невже лиш брак інших дверей вирішив мою долю?

З того дня починався мій шлях українського актора. Я був виконавцем кількох десяток ролей, як партнер Н. Лужницької (в „Камо грядеш") та інших поставах Блавацького; В. Левицької у багатьох виставах, від „Заграви" починаючи, почерез Державний Театр ім. І. Франка у Станиславові, Держ. Театр ім. Л. Українки у Львові (в роки „визволення"), Львівський Оперний Театр (в часи, коли на рідні наші землі „прийшов злочинець — злочинця таврувати"); почерез Ансамбль Українських Акторів під мист. кер. незабутнього режисера і мого вчителя Володимира Блавацького на еміґрації.

На тому обірвався мій шлях українського актора. Доля-мачуха вирвала мене зі сцени і кинула за фабричний станок.

Сороковий вже раз, згадуючи свій дебют в „Заграві", „святкую" свій День Народження Актора і жалію, що химерна доля, мов співдіючи з москалями, прорвала творчий шлях українських акторів, роблячи нас вигнанцями з рідного Львова.

КВІТИ ПІД СНІГОМ

Є квіти, які цвітуть протягом усього року. Їх можна знайти весною, літом, восени і зимою під снігом у найбільші морози. До них належать звичайний талабан з маленькими біленькими квіточками, медівник та пурпурова глуха кропива. Ростуть вони переважно на півдні України. Рослини ці плодоносять, безперервно, а останні - осінні квіти прикриває сніг, не роблячи їм жадної шкоди. Квіти ці, звичайно, не такі гарні, як, наприклад, альпійські фіялки, і тому не звертаємо на них уваги, але знати їх дивовижні властивості, що виробились у боротьбі за існування,— дуже цікаво й корисно для кожного.

ПАМ'ЯТІ ЛЕСІ ЛИСАК

„Свобода" у своєму виданні з 11-го серпня 1981 року подала коротку вістку про трагічну смерть в автомобільній катастрофі в Канаді письменниці Лесі Лисак. У переданій з Боффало газетній вістці м. і. сказано:

В суботу, 8-го серпня 1981 року, в Канаді біля місцевості Ню Маркет, Онт., поблизу дивізійної оселі „Говерля" згинула в автомобільній катастрофі Леся Лисак, письменниця і журналістка, довголітня співробітниця „Свободи", журналів „Наше Життя", „Жіночий Світ", „Промінь" та інших...

Покійна народилася 14-го квітня 1927 року у Вірлові в Україні, закінчила гімназію в Перемишлі, співпрацювала з драматичною студією Йосипа Гірняка. До З'єднаних Стейтів Америки прибула в 1949 році. Від ранніх початків свого перебування в ЗСА тісно співпрацювала з українською пресою, зокрема „Свободою" і в цьому видавництві появилася її перша книжка (збірка нарисів) „Терпкі пахощі" у 1969 році. Опісля появилися ще три праці (збірки) цієї авторки, а саме: „Срібна Мадонна", „Замок на вулиці Мейн" і „Стежка до дому"...

Стільки сказано в повідомленні у „Свободі", в якій Леся Лисак фактично почала і при заохоті якої розвивала свою журналістичну і письменницьку творчість. Зберігаючи пам'ять про неї, передруковуємо з виданої у „Свободі" її першої збірки „Терпкі пахощі" її автобіогарфічне „Дозвольте представитись" (в оригіналі: „Дещо про себе"), та есей „Гордість".

ДОЗВОЛЬТЕ ПРЕДСТАВИТИСЬ...

Якщо це має для вас, дорогі читачі, значення, авторка цих нарисів народилася у невеличкому селі Вірлові, біля історичного міста Зборова, що знаходилися колись у Тернопільському воєвідстві, переназваному тепер на Тернопільську область.

Можливо, ця деталь має деяке значення, бо авторські спогади пов'язані саме з цією частиною Галицького Поділля. І звідти ж узято багато льокальних слів.

Може, комусь цікаво буде знати, що мої батьки були сільськими вчителями — батькові надали титул „директора школи" — і через те все, що пов'язане із життям тих, хто „людські діти вчив", з життям сільських школяриків — стало мені дуже дорогим. Коли б не село, не ниви, пільні дороги, а понад усе люди, що там жили — туга на чужині не була б така велика...

Не знаю, наскільки цікавить читача інформація, що авторка вчилася і здавала матуру в Жіночому Ліцеї Українського Дівочого Інституту в Перемишлі. Але про це треба, мабуть, згадати, щоб вдячною згадкою сплатити бодай часточку боргу тим учителям і виховницям, від яких простяглась нитка любови до рідн. о і до Краси.

В одному я тільки певна, що Дрýга світова війна змінила моє життя так само докорінно, як і життя людей, до рук яких дістанеться ця збірка. Коли б не війна — можливо вдалось би здійснити молодечу мрію про журналістичні студії. Але війна сказала своє рішуче „ні", і, замість студіювати журналістику, прийшлося — хоч і з любов'ю — вчити малих босих школяриків по забутих світом селах Зборівщини. Зате пізніше майже здійснилась інша, не менш прекрасна мрія, що зветься театр. Але студії в Театральній школі при вул. Францішканській 7 у Львові — знову ж таки війною чи власне виїздом із рідної землі — були перервані. Опісля був поворот — ні, не на рідну землю, а до п'янкого мистецтва Мельпомени у Театрі-Студії, очолюваній мистцями Йосипом Гірняком і Олімпією Добровольською в післявоєнній Австрії та Німеччині.

А згодом — ще один етап мандрівки, за море, до промислового міста Боффало в Нюйоркському стейті. І тепер праця в департаментовій крамниці при вул. Мейн. Ця праця добра тим, що залишає вільні вечори, щоб за писальною машинкою снувати думки про те, чого не можна забути.

Може комусь буде цікаво, як власне розпочалися всі ті розповіді, що заповнюють сторінки книжки?

Можна сказати — припадково. Одного літнього дня у Кетскільських горах запах фіолетовий чебрець. Він ріс на узбіччі, при вузькій дорозі — правда, асфальтованій, але трохи схожій на підгірську дорогу там, вдома. І так само світило сонце, як світило тоді, коли авторка ще ходила межами подільських нив. І прийшла враз з тим туга, туга, яка властиво ніколи не відходила.

На брунатний папір, у який були загорнуті черевики, упав тоді жмут думок. А наступного дня, вже гарненько переписана на білому папері, та розповідь була прочитана редакторові відомого щоденника. Редактор вислухав — і поклав рукопис до кишені. А решту читачі „Свободи" вже знають.

Мені ще й тепер дещо дивно, як цей брунатний папір обернувся на книжку. Але туга і любов пояснюють багато дечого у житті...

Леся Лисак

ГОРДІСТЬ

Написала ЛЕСЯ ЛИСАК

Гордість, про яку я думаю, напевно не є гріхом. Навпаки — мені здається, що гріхом було б її не відчувати. Не тільки тому, що вона шляхетна, чиста, без тіні будь-якого еґоїзму. Вона, здається, дуже потрібна, можна б сказати — конечна. Для таких людей, як ми, і для тих, що тепер виростають і колись займуть наші місця. Вона — це добра гордість, бо коли ви її відчуваєте — ваша совість каже вам, що ви поступили так, як треба було поступити.

Гордість, що про неї мова, появляється здебільша в хвилині, коли ви вимовляєте одне коротке слово. Воно знане всім дуже добре, і ми його часто вживаємо. При різних нагодах і в різних ситуаціях. Вам цікаво, що це за слово, і при чому тут всі ці міркування про „добру, шляхетну гордість, що не є гріхом"?

Припустімо, що ви захотіли подивитися на водоспад Ніяґару. Той самий славетний водоспад, що його ви колись оглядали в підручнику географії. Скажіть — чи тоді ви могли мріяти, що зможете оглядати його в дійсності? Тоді, як ходили до гімназії в Перемишлі, Львові, Тернополі чи Коломиї?

Отже — ви рішили поїхати оглянути водоспад. Можливо вперше або навіть вдруге, втретє. Є люди, які люблять дивитися на нього часто. Вони кажуть, що тоді відчувають силу стихії. А ми всі

живемо тепер відносно недалеко водоспаду. Бо поняття „далеко" чи „недалеко" тепер зовсім інакше, як було колись. Вісім чи десять годин їзди автом — це вже „не дуже далеко".

Багато речей виглядає тепер інакше, як в часах, коли ми оглядали водоспад Ніяґару в підручнику географії...

Правдоподібно, ви захочете побачити водоспад так, як більшість туристів — з канадійської сторони. З того боку він імпозантніший, як з нашого. Отже, мусите переїздити через кордон.

Пригадуєте собі, як колись переїздилося кордони у нас — в Европі? Пригадуєте, скільки там було різних формальностей, перевірок і всіляких інших труднощів? Це не була легка справа. А тут — тепер — це найпростіша в світі річ. Все, що вам треба при собі мати — якщо ви не уроженець З'єднаних Стейтів — це один папірчик, що зветься „цитизеншип пейперс". І це все. Прикордонні урядовці тільки кидають на нього оком і кажуть „окей".

Але поки ви подасте їм через віконце, сидячи вигідно у своєму авті, документ про ваше набуте громадянство, прикордонний урядовець ставить вам одне, завжди те саме питання: „Де ви народились?"

І саме тоді, коли ви відповідаєте прикордонникові на це питання, до вас приходить ця прекрасна, радісна гордість. Бо ви кажете: „в Україні". „Ін Юкрейн". Ви виразно вимовляєте це слово, і воно звучить, як музика. Як початок якоїсь чарівної пісні.

Виразно чуєте мелодію цього слова „Юкрейн" — і враз вам приходить до голови думка: Хіба це можливе, щоб в одному слові можна було замкнути стільки змісту? Щоб одним словом можна було так багато сказати? Там же ціле життя, там роки пройденого, там суть нас самих — там усе, що було колись, що є тепер і чого сподіваємося у прийдешньому. Все, що дороге — колись, тепер і назавжди...

Здавалося б, собі така звичайна подія: прикордонний урядовець питає вас, де ви народилися, а ви відповідаєте: „в Україні". Здавалося б, звичайна формальність. Але ні — ви чуєте звук вашого власного голосу — і вам стає радісно, що ви можете сказати це слово. Ви вимовили його так сміливо, з гордістю. Чітко, кругло, міцно, щоб вітер, що надлетів від ріки, міг понести його вгору.

Зрештою, ви не могли б відповісти інакше. Бо ніби як? Ви ж не скажете „в старому краю" — бо це не мало б у цьому випадку ніякого сенсу. Алеж питання поставлено ясно. „Старий край" для італійського еміґранта — це Італія, для німецького — Німеччина. А ви ж з України. А втім, прикметик „старий" — не завжди звучить приємно. Чи, наприклад, багато людей чваниться тим, що вони

справді старі? А ви про свою країну не хочете ні за що в світі сказати щось від'ємне. Для вас вона таки найкраща — чи не так?

Чи прикордонний урядовець, який щоденно питає сотні людей ,,де ви народилися" — запримічує вашу радісну гордість?

Це вже його справа, але він виразно чує вашу відповідь. Він чує слово, яке мусить залишитися йому в пам'яті.

А може навіть притрапитися, що, почувши вашу відповідь, прикордонний урядовець всміхнеться до вас так,як той молодий, кароокий, що вигукнув: ,,Таж ми земляки!" І, не зважаючи на довгу валку авт поза вами, почав розказувати, що він теж українець, народжений в Канаді, в третьому поколінні, але вдома говорить по-українськи; що він ходив до української школи і таке інше. І він зовсім не бентежився тим, що англомовні пасажири, які чекали на перевірку, чули, як він розмовляв з вами ,,чужоземною мовою". Бо, бачите, — українець.

ПРИЛІТ ВЕСНИ

Дні стали і довші, і ширші.
Бузок набубнявів, як бубон.
Короткометражні вірші
Вистукує дятел на дубі

Весна прилітає нечутно,
Привозять її ластівки-літаки.
І радісно разом, і смутно:
Зашвидко минають роки...

Потоки вирують, як ріки.
Роки напливають з годин.
Разом із снігами, навіки
Розтане рік ще один...

Чи знов наша вишня воскресне,
Веселим життям оживе?
Як довго будитимуть весни
У серці надхнення нове?

Зростають посаджені сажні,
Бубнявіють брості на зрубі,
І вірші короткометражні
Вистукує дятел на дубі.

1978 Ганна Черінь

ПОДОРОЖ ПО СКАНДИНАВІЇ

Написав ВОЛОДИМИР ШИПРИКЕВИЧ

Літо 1980 року. Перед туристичною секцією Т-ва Українських Інженерів у Філядельфії стоїть питання: яку країну відвідати цього року? Стрункі, русяві красуні на афішах летунської лінії САС запрошують відвідати країну вікінґів. Ідея приманлива, бо багато чулося про драматичні краєвиди Норвегії, про красу Північної Венеції — Стокгольму, та про Тіволі в Копенгаґені. Були, правда, сумніви, чи варт проводити вакації в країнах високих цін і низьких температур. Але бажання побачити атракції Скандинавії таки перемогли, і 24 особи з Філядельфії та Ню Йорку зібралися пізнім пополуднем 24-го липня на летовищі в Ню Йорку.

У КРАЇНІ ВАРЯГІВ

О сьомій годині вечора група залишила Ню Йорк і по дуже короткому летi, вже перед 8-ою годиною ранку, літак приземлився на летовищі в Осльо. Летовище дуже тихе, не видно ніякого руху. Жадібно дивимося на незвичний північний краєвид і розчаровуємося. Горбкуватий терен з перелісками, берези та ялиці. Після полагодження митних і пашпортових формальностей нашу „туру" зібрав провідник-швед, посадив у автобус, і ми польовими дорогами між ланами достигаючого вівса котимося до Осльо.

Сподіваного холоду чи дощу нема. Країна вікінгів-варягів зустріла нас сонцем і теплом. Навіть високо в горах під льодовиком. На диво, під час нашого дев'ятиденного перебування в Норвегії та Швеції ми не мали ані одного хмарного чи холодного дня. Така скиндинавська гостинність.

Місто Осльо розташоване в горбкуватій котловині над фйордом. Навколо гори дають можливість побачити місто з пташиного лету. Саме місто розлоге, не робить враження столиці, хоч і має репрезентаційний центр — бульвар Карла-Йогана з кафе під голим небом, фонтанами та квітниками. На одному кінці цієї вулиці стоїть будинок парляменту — стортінг у псевдо-норманському стилі, на другому, в парку — королівський палац, нічим спеціяльно не характерний. Між цими двома ключами — універси-

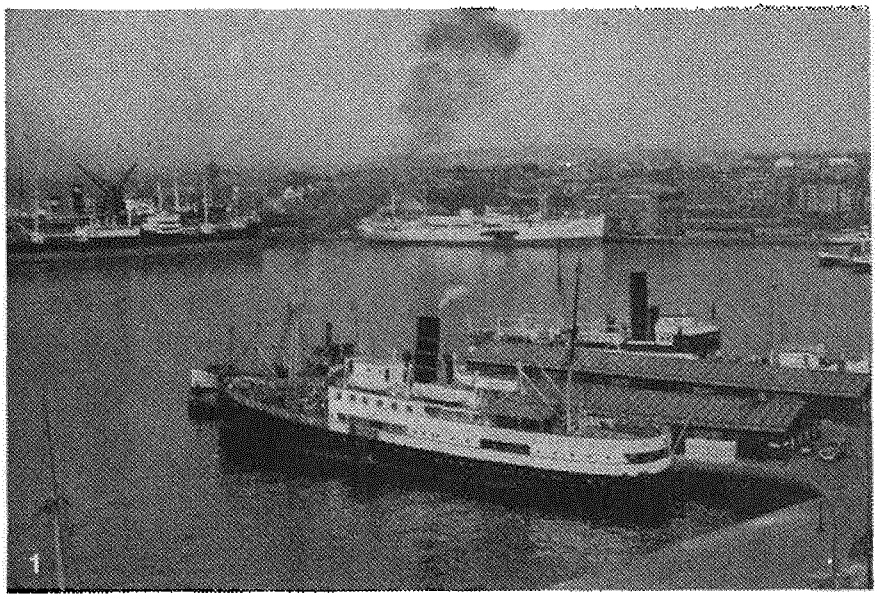

Норвегія. Пристань в Осльо.

тет, музеї, будинок опери, готелі, бюра і трохи крамниць. Головний торговий центр дещо збоку, в бік старого міста, з катедрою, якої не вдалося побачити всередині.

Норвегія, як і вся Скандинавія — лютеранська. Люди, видно, не дуже побожні, бо церкви в Осльо були дуже скоро в неділю позамикані. Ще трохи далі над водою стоїть стара фортеця Акеругус, тепер музей спротиву проти німецької окупації. Над фйордом, що служить пристанню для Осльо, стоїть також модерний ратуш, оздоба міста. Ця величезна споруда з теплої червоної цегли є прекрасним прикладом дуже простого і суворого проєктування, пом'якшеного лише скульптурами та кладкою цегли. Зате всередині весь будинок оздоблений величезними фресками, що змальовують міське і сільське життя.

Перебуваючи в Осльо, не можна проминути парку Ґустава Вігелянда, в якому мистець зобразив життя людини в усіх його аспектах. Доступ до цього лісу скульптур йде через міст, оздоблений двома рядами бронзових фіґур. Потім треба обійти водограй у формі величезної бронзової миски, підтримуваної шістьома титанами; через вінця її переливається вода і творить кругласту прозору заслону. Все це обведене стіною з біжучим фризом і завершене 20-ма символічними фігурами. Минувши водограй, піднімаємося сходами до підніжжя центральної споруди, 57-футового майстерно різьбленого стовпа-моноліту, названого

скульптором „людськістю, що стремить до світла". Цей стовп оточений 36-ма великими гранітними групами людей, представлених у різних порах віку.

Відвідини цього парку були для прогульковців правдивою насолодою. Шкода лише, що через обмежений час ми мусіли оглядати це диво в приспішеному темпі.

Норвежці — відомі мореплавці, відкривачі ще з часів вікінґів. У нових часах відомі імена дослідників Арктики й Антарктики: Р. Амудсен, Ф. Нансен, і дослідник Тихого океану Тор Гейдердаль. Судна цих мореплавців, починаючи з човнів вікінґів та кінчаючи плотом Кон-Тікі, можна бачити на музейному півострові Бюґдей, де міститься також під відкритим небом музей сільської архітектури.

Довідуємося, що в Осльо живе лікар українець д-р Радейко. Наш провідник зв'язався з ним телефоном і д-р Радейко приїхав до гостинниці і запросив нас до себе. Нас гостинно зустріла дружина лікаря, норвежка, й доня Марійка. Д-р Радейко — колекціонер мистецьких речей і українки. На стіні висить образ В. Боровиковського „Діва Марія". Господар радо запрошує до себе подорожуючих українців. Він гостив і лікував Леоніда Плюща і ген. П. Григоренка та уможливив їм виступи перед місцевою пресою і на телевізії. Коротко, дім д-ра Радейка — це українська база в Норвегії.

Як згадано, Осльо оточене з усіх боків горами. На одну з них, Гольменколлен — місце прогульок мешканців Осльо, провадить залізничка. На горі ресторан романтично-вікінґської архітектури, з дахом, покритим дерном, закінчений різьбленими драконами, тими самими, що колись оздоблювали керми вікінґських човнів. З тераси ресторану прекрасний вид на місто й фйорд. Недалеко височезна лещатарська скочня, мабуть найвища в світі. На ній випробовують свої сили олімпійські претенденти. Національним спортом скандинавців є лещатарство. Крутобіг (слялом) постав у Норвегії так, як і скок.

Наш провідник-швед був дуже розчарований, коли наші прогульковці проявили лише поверховне зацікавлення цією скочнею, що є недосяжною мрією багатьох лещатарів. Тиждень Гольменколлен у кінці місяця лютого, коли тут відбуваються лещатарські змагання, є найважливішою спортовою подією Норвегії.

Усі ці культурні атракції, а до того кінець тижня, не дали нагоди паням, які були на прогульці, оглянути крамниці та поробити конечні закупи пам'яток подорожі.

Приємною несподіванкою були скандинавські сніданки.

Один з багатьох мальовничих фйордів Норвегії.

Самообслуга — бо робоча сила дорога. Мінімум заробітної платні — коло сім долярів на годину. Збоку кава і чай. А столи заложені холодними перекусками: рибними (від сардинок до лосося) і м'ясними, та звареними яйцями, мармелядами, хлібом білим і чорним, молоком солодким і кислим, що нагадувало густу сметану. Не один з нас, спочатку не зорієнтувавшись, що це таке, влив до кави цього йоґурту і потім не знав, що з тією мішанкою робити. Звичайно кожний, особливо на початку подорожі, накоштувався того добра стільки, що на полуденок мало що їв.

З Осльо дорога стелиться на північний захід. На першій полуденковій зупинці в містечку Ґоль наші пані нарешті мали нагоду видати гроші: купили шкури ренів, светри та інші пам'яткові речі. Не одна пані поїхала далі без полуденка.

Чим далі на північ, тим природа стає суворіша, гори вищі, рослинність скупіша, населення рідше. Дорога кінчилася на фйорді і ми мусіли чекати на переправу кораблем-поромом. Ще перед поромом оглянули дерев'яну церкву з XII століття в Борґлюнді. Церква з тих часів, коли християнство ледве ширилося по глухих закутках і коли верхи церков ще завершувалися не хрестами, а різьбленими головами драконів. Ця церква — єдина в своєму роді, виглядом і конструкцією характерна для Норвегії, бо тільки тут є цей тип церкви. Вона своїм виглядом і способом будови цілком відмінна від українських дерев'яних церков.

На вечерю і нічліг ми прибули до Лейканґер. Готель над самим фйордом. По розкішній вечері, — також самообслуга і знову переїдаємося, — прохід над фйордом, музика в сусідній корчмі і палення ватри зі старих човнів над водою з нагоди якогось місцевого свята. Година 11-та вночі, але світла досить для знімок без штучного світла. Промені сонця видно на верхах гір.

На другий день, у вівторок, рано вирушили в дальшу дорогу до самого осередку країни фйордів. Перепливли один фйорд, тяглися вздовж берегів другого, об'їхали навколо третього, і починаємо пнятися вгору карколомними закрутами понад сам берег кручі. На перевалі — маленька затримка, відпочили, помилувалися краєвидом і далі в дорогу.

Краєвид раптово міняється. Гори стають лагідніші, покриті сосновим та ялинним лісом, гірські ріки шумлять по камінню. Чудові краєвиди. Просимо нашого провідника, щоб стримав автобус і дав нагоду зробити знімки, але невмолимий швед не зважає, бо каже, що мусить спішитися, щоб не проґавити пором у.

Отож приїхали до пором у в Геллесюлт заскоро, чи може запізно, і мусимо годину чекати. Геллесюлт — маленьке містечко над тихою затокою, до якої впадає рвучка гірська річка. Приходить пором, і ми спішно розміщуємося на верхньому чердаку, бо маємо плисти по славному Гейранген фйорді, — меті усіх тур і прогульок кораблем. За короткий час наше судно входить у щілину між двома вертикальними скельними стінами, яких 100 футів заввишки. Це Ґейранген фйорд — квінтесенція фйордів. Пливемо ним більше, як годину. Бачимо по дорозі водоспад „Сім Сестер", — щоправда, посуха спричинила те, що ми бачимо лиш п'ять вузьких струмків води, що спадають по майже вертикальній поверхні скелі, — бачимо залишену фарму, розташовану над самим обривом, коло 500 стіп над водою, де колись фармер мусів прив'язувати до колів своїх кіз і дітей, щоб не скотилися у воду. Ми дивувалися, як могли люди добуватися на такі гори і жити в таких недоступних місцях.

На кінці фйорду містечко Ґейранґен піднімається терасами на пологу гору, а по обох боках голі скелі. Наш готель над самим фйордом. Приємний відпочинок по цілоденній, повній вражень дорозі. В їдальні з видом на фйорд, де на рейді стоїть совєтський прогульковий корабель, їмо багату вечерю. По вечері прохід. Одні йдуть до небагатьох крамничок за пам'ятками, другі — шукають об'єктів для знімок і насолоджуються краєвидом. Дехто пробує купатися чи замочити ноги в фйорді.

А в середу рано, по багатому скандинавському сніданкові пнемося знову на гору Дальсніба, під льодовик. Під льодовиком — озеро з синьою-синьою водою, ніби хтось його синькою закрасив.

Налюбувавшись озером і льодовиком, спускаємося знову в долину річки Ґуденбранд, найдовшої річки Норвегії. Прямуємо на схід. Проїжджаємо через містечка Льом і Вого з старовинними дерев'яними церквами, місто Ліллегамар над озером Мйоза, де жили письменники Сіґрід Ундсет і Бьорнстерне Бйорнсон. Краєвид стає лагідний, починає нагадувати карпатське підгір'я.

Наша остання зупинка в Норвегії була в містечку Вінстра. Маленьке містечко з кількома крамницями і великою модерною бібліотекою, що заінтриґувала декого шукати в ній україністики. На вечерю — печеня з лося і десерт з битої сметани з суницями. Сюди приїхав попрощатися з нами д-р Радейко. Він має біля Вінстри свій літній дім.

У ШВЕЦІЇ

На другий день ми непомітно і без усякої контролі переїхали до Швеції.

Краєвид Швеції багато спокійніший — соснові ліси, перетикані березами і встелені вересом. Ми зустрічали села, яких в Норвегії не бачили. Там були лише окремі хутори. Коло кожного села на царині Majpole, де на св. Івана шведи справляють свої гагілки.

На нічліг заїхали ми до міста Ретвік над озером Сільян. Наш готель, з язиколомною назвою Лердальгейден, розташований на горбі над містечком з видом на оселю і озеро. Після вечері, при каві на терасі, при заході сонця не можна було відірвати очей від чарівного спокійного краєвиду з озером і церквою на острові чи півострові, коло самої води. Не даром Ретвік — це шведське спокійне літнисько.

З Ретвіку три години їзди до Упсалі. Коло Упсалі, в так званій Старій Упсалі, три кургани вікінґів і вмурована в стіну стародавньої церкви плита з рунічним написом. Кажуть, що в Старій Упсалі було останнє пристановище старих богів: Одіна, Тора і Фреї.

Упсаля — давня столиця Швеції — тепер тільки осідок архиєпископа Швеції і тихе університетське місто з багатою бібліотекою, Каролінa редівіва, де переховується Срібний Кодекс з V століття, писаний готичною мовою. В Упсалі жив і помер Карл Лінней, творець клясифікації рослин; філософ і релігійний мислитель Сведенборґ. У місті величезна катедра з XV століття з гробівцями королів і інших славних людей. На кладовищі могила Дага Гамершільда, першого секретаря Об'єднаних Націй, а в місті — на горі замок і багато-багато цікавого, на що нема часу.

З Упсалі дві години їзди до Стокгольму. Місто Стокгольм розташоване на островах між Балтиком і озером Малларен.

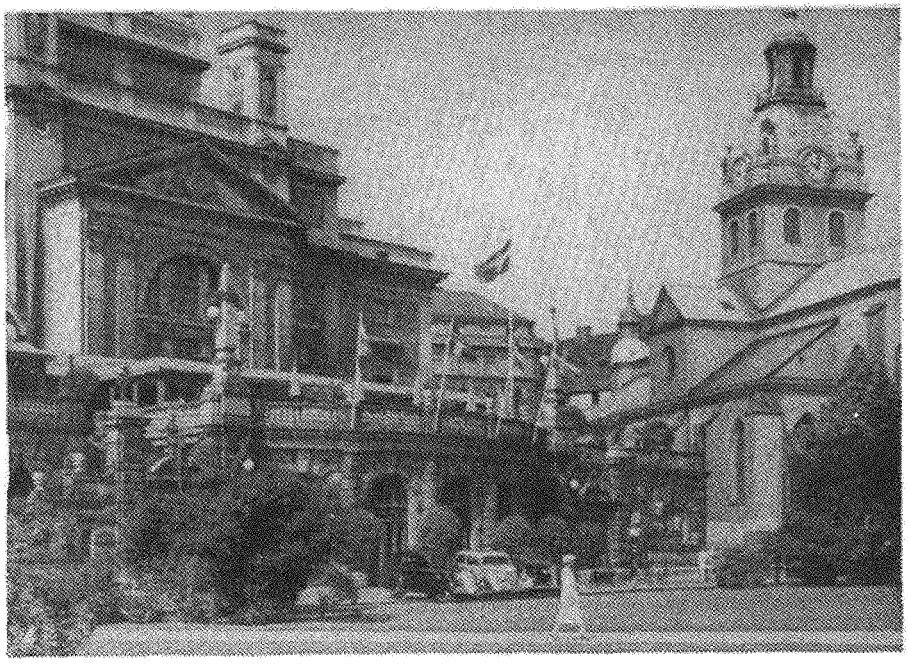

Швеція. Будинок королівської опери і церкви св. Якова у Стокгольмі.

Стокгольм — модерне місто з столичним розмахом. Старе місто — це Ґамля Стан з вузькими середньовічними вуличками і типовими для того часу вузькими домами з двома чи трьома вікнами на вулицю. В північному кінці Старого міста — королівський палац, збудований за панування Карла XII. Коло палацу міська церква, у якій колись коронувалися королі. В середині острова на міській торговиці будинок, що в ньому засідає Шведська Академія, коли признає нагороди Нобеля.

До Старого міста тісно прилягає невеличкий Лицарський острів з Лицарською церквою, усипальницею шведських королів; тут і чорний мармуровий саркофаг Карла XII, і Лицарський дім. Ажурові вежі Лицарської церкви — це добрий орієнтир для туристів. Через озеро видно імпонуючий обрис нового ратуша, що своєю монументальною архітектурою — на мою думку — може затьмарити королівський палац. На набережній коло ратуша пам'ятник поета-романтика Ісаї Теґнера, автора поеми „Аксель" з часів походу Карла XII на Україну. (Зацікавлених цією поемою та її автором відсилаємо до знаменитої статті Ірини Книгиш „Відлуння Полтавської Битви", надрукованої в Альманасі УНС на 1981-ий рік).

Стокгольмський ратуш — майже без оздоб на зовні — дуже розкішно викінчений всередині різьбою і настінними мальовилами. В „Золотій залі", де всі стіни визолочені, маємо портрети історичних постатей, між ними портрет спільника гетьмана Мазепи — короля Карла XII.

На північ від Старого міста розпляновано нове місто — торговий і фінансовий центр столиці. Тут також містяться музеї, будинок опери; коло нього в парку статуя короля Карла XII. Пам'ятки по ньому притягають нашу увагу, бо, властиво, — це єдина історична особа Швеції, яка відома нам і має зв'язок з Україною. Далі на набережній Драматичний театр, що містить також школу театрального мистецтва, з котрої вийшли відомі не лише в Швеції артисти. Дещо дальше від берега модерний Дім концертів, в залі якого відбувається урочистість вручення нагород Нобеля.

В Стокгольмі є найстарший у світі музей сільської архітектури — Скансен, що послужив взірцем для подібних музеїв по цілому світі. Крім різноманітних будівель, розкинених на великому просторі, там можна бачити пописи народних танців, співу та народне гуляння. Добрий ресторан дає нагоду скоштувати шведські національні страви.

Ще однією, відносно новою, атракцією Стокгольму є музей корабля „Ваза". Цей величезний на ті часи воєнний корабель був збудований за часів Тридцятирічної війни за наказом короля Ґустава-Адольфа для перевозу війська до Німеччини. Корабель перевернувся відразу по виході з пристані і пролежав на дні моря більше, як триста років. Недавно витягнений з води і приміщений у спеціяльно для тієї цілі збудованій споруді, він служить тепер для показу, як виглядали воєнні кораблі давнього часу.

З Стокгольму, через Ґотенлянд, дорогою між добре загосподареними полями, понад озером Веттерн, ми попрямували до Ґетеборґу. По дорозі затрималися в місті Лінчепінґ оглянути катедру. Потрапили туди під час відправи і дивувалися, що пастор убраний у ризи латинського типу, а не в чорну мантію, до якої ми звикли з Німеччини.

Ґетеборґ — це дуже модерне місто, найбільший порт Швеції і культурний конкурент стокгольму. Крім індустрії має гарний і модерний культурний центр на Ґотській площі з ґалерією образів, театром і Будинком концертів. Шкода, що ми через брак часу бачили цей центр лише проїздом, з вікна автобуса. Заночували тут ми в модерному готелі Скандинавія і на другий день рано сіли на корабель, що мав завезти нас до Данії. Прощай, Скандинавіє! Минаємо прибережні скери, — скельні острівці вздовж берега, і

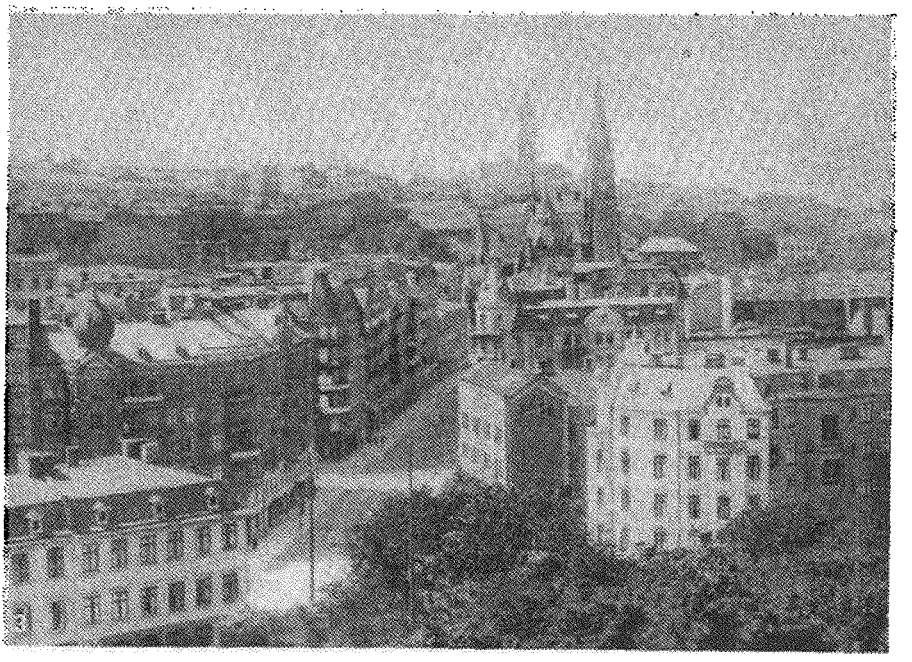

Середмістя Ґетеборґу, головної пристані Швеції.

виходимо у Каттеґат. Море спокійне, тепло. Перед нами три години плавби. В Швеції і Норвегії є контроля продажу алькогольних напитків, вони і дорогі і трудно їх дістати; тому любителі випити заповнюють корабель, що, пливучи відкритим морем, може продавати алькогольні напитки без контролі і без мита. Скоро формуються черги перед крамницями, що продають горілки та інші дрібниці без мита. Користають з цих привілеїв і наші туристи, яких відстрашували високі ціни на деякі товари в Стокгольмі.

ДАНІЯ

Данія, що географічно належить до Північної Німеччини, зустріла нас дрібним дощем. Ціла Данія — це насправді величезна піскова коса, що відділює Північне море від Балтику. Завдяки людській праці — це тепер одна велика добре загосподарена фарма. З Фредеріксгавем, де причалив наш корабель, їхали ми вздовж Ютляндії на південь, через міста Ольборґ, Оргус, Віборґ, зупинившись на годинку в Рандерс подивитися, як виглядають міста в Данії. І зупинилися врешті на ніч в модерному готелі коло Гернінґ. По дорозі часто чули, що їдемо сільсько-господарськими околицями, бо пахло „живим беконом", головним експортом Данії. На

вечерю в Гернінгу дістали пишну печеню з свинини. Її варто згадувати й досі.

На другий день затрималися в країні казки — Леголянд, де з кльоцків „Лего" зложені цілі країни, палаци і замки, та навіть копія гори Рашмор. Звідти спішили ми до острова Фюн, щоб в місті Одензе оглянути хату, в якій народився Ганс Христіян Андерсен. Тут тепер музей. Будиночок низенький, обвішаний світлинами з життя Андерсена, повнісінький туристів, тому не робить сподіваного враження, мабуть, власне, через цю штовханину і юрбу. В добудованій до хати бібліотеці містяться переклади казок Андерсена на усі мови світу. Знаходимо й український відділ. На полиці стоїть невеличка кількість українських видань, совєтських і західніх, а в ґабльотці окремо, розкриті дві книжки з образками.

З острова Фюн ми спішили до порому через Великий Бельт, щоб дістатися до острова Зелянд, до Копенгаґену, столиці Данії. Пором ми спізнили і чекали на другий. Погода невиразна. В Копенгаґені стали ми в готелі Бель Ер на окраїні міста. Готель невигідний і досить запущений. Який контраст із гостинницями в Норвегії і Швеції! Добре, що це вже останні дні дороги.

Копенгаґен — це місто веж. Середмістя ще зберігає свій ренесансовий характер, коли любили прикрашувати вежами усі важливіші будівлі. Місто багате на палаци, церкви, замки і музеї, але туристів найбільше манить маленька русалочка, що сидить на прибережному камені недалеко порту. Копенгаґен — дуже рухливе місто: вулиці повні народу, багаті крамниці. В самому місті, відразу коло ратуша, відоме веселе містечко Тіволі, повне розваг для усякого віку і стану. Там і театр пантомім, і театр вар'єте на свіжому повітрі, і концертова заля, і маса ресторанів, і всі ті розваги, що належать дітям та веселому містечку.

Копенгаґен — наша остання зупинка, тож час ми використовували на закупи дарунків, пам'яток тощо, бо це ж остання нагода. Крім того, оглядали палац Христіянборґ, колись резиденцію королів, тепер це лише репрезентаційні прийомні палати. Оглядали ми лише з-зовні теперішню резиденцію королівської родини Амалієнборґ з чотирма ідентичними палацами на восьмикутній площі, Мармурову церкву і недалеко — російську православну церкву. Дехто ще оглянув королівські скарби, — між ними — дві корони і орден Слона, — в замку Розенборґ, що колись був мисливським палацом, а тепер стоїть мало не в центрі міста в прекрасному парку.

Охочі побачити якнайбільше вибралися на прогульку до замків Фредеріксборґ, Кронборґ і Фреденсборґ, що лежать яких 20 миль на північ від Копенгаґену. Знову гарна погода. Фредеріксборґ — це

також давній мисливський замок над озером, збудований у стилі північного ренесансу. Тепер це історичний музей, повний портретів королів і придворних вельмож, з чудовою каплицею, що служить за каплицю лицарів Ордену Слона.

Увесь цей гарний комплекс утримується з фундації, створеної власником броварні пива Керльсберґом. Тому данці кажуть, що, коли вони п'ють пиво, вони підпирають культуру. А п'ють вони його багато, тож фундація могла збудувати в Копенгаґені музей чи галерію модерного мистецтва. Але ми відійшли від нашої теми.

Замок Кронборґ в містечку Гельсінґор — це давня фортеця, що захищала протоку між Данією і Швецією і полегшувала побір мита. Тепер це малоцікава, хіба грубизною мурів, туристична атракція, яка здобула собі славу тим, що замок Ельсіноре є місцем дії Шекспірового „Гамлета", хоч ані Гамлет, ані Шекспір ніякого відношення не мали до цього замку.

Замок Фреденсборґ над озером — це літня резиденція королеви. Ми бачили його лише проїздом, повертаючись до Копенгаґену. Варті уваги були також сільські хати з солом'яними стріхами, з квітками навколо. І в Данії урбанізація витискає їх з краєвиду.

На вакаціях час іде скоро, і треба збиратися в поворотну дорогу. Останні спішні закупи на летовищі, і о годині точно за розкладом піднялися ми в повітря з приємними спогадами про гарно проведений час в країні, де ніхто не питає за документами, де всі ввічливі, але не влізливі, де люди на все мають час, де соціялізм уживається з королями, де про смерть великого промисловця газети пишуть, як про національну втрату.

Два тижні — це замало, щоб добре познайомитися з трьома країнами, але подорож була укладена так, що дала нагоду побачити те, що найбільш характерне для цих країн. Драматичний краєвид норвезьких фйордів і гір, ліричний краєвид шведських соснових лісів з тихими озерами, та краєвид Данії з сільським добробутом, що не має ані пустирів, ані лісів.

Краєвиди — це гарно, але з чого живуть ці країни, що майже не мають природних ресурсів. Бо краєвидами можна насолоджуватися, але їсти їх не можна.

Норвегія в основному живе з моря. Не тільки з рибальства, що постачає поживу для людини і тварини, але також з мореплавства. Норвегія має третю по величині торговельну фльоту, що затруднює коло 40,000 осіб. Усі ці судна норвезької продукції, бо Норвегія має великі корабельні, що будують не лише кораблі — морські велетні чи танкери, але також не забула давнього вміння будувати дерев'яні судна, яхти, спортові човни та інші човни, що ними повні усі води

Норвегії. Останніми часами навіть нафтову ропу норвежці добувають з дна моря.

Швецію знову годує промисел і розумна лісова господарка. Ліси покривають майже половину території Швеції і деревообробна та паперова індустрія тут цвіте. Шведи відомі також як продуценти високоякісної сталі, металообробної і машинобудівної індустрії.

Данія на своїх пісках продукує стільки сільсько-господарських продуктів, що не тільки прогодовує себе, але й експортує майже стільки само. Данське пиво Туборґ та Карлсьберґ, данську шинку і бекон можна знайти майже в усіх країнах світу.

Дивна історична доля і пов'язання цих країн: у ранньому середньовіччі, в пошуках здобичі, ватаги предків теперішніх данців і норвежців, під назвою вікінгів, стали морськими розбишаками, „бичем Божим", як називали середньовічні літописці. Вони нападали та грабували побережжя Европи й Англії, і в пошуках здобичі та нових земель відкрили і заселили Ісляндію і Ґренляндію. Вони забирали данину зі східньої Англії, завоювали й осіли в Нормандії та Сицилії. Предки шведів — варяги — шукали здобичі чи торгу на Сході, в Новгороді та Києві; провадили торгівлю на шляху „з Варяг у Греки", служили за наємне військо для візантійських імператорів.

Вже у VIII столітті маємо зав'язки держав у Данії, Норвегії та Швеції. В X і XI століттях ці країни прийняли християнство, і з Швеції християнство, а з ним — політична залежність прийшли до фінів. В XI столітті данські королі підбили Норвегію, яка лишилася під данським пануванням до 1814 року. В 1397 році так званою Кальнарською унією Швеція приєдналася до Данії, і вся Скандинавія стала одним потужним королівством, що замикав просування німців на схід.

Одначе панування данських королів було для шведів не легке, бо в 1521 році шведи під проводом Ґустава Вази підняли повстання проти данців, що закінчилося розв'язанням Кальмарської унії в 1523 році. Під проводом королів з роду Ваза, особливо Ґустава Адольфа, оборонця протестанства в 30-річній війні, Швеція здобула східнє побережжя Балтику і майже ціле північне побережжя Німеччини. Усі ці здобутки Швеція втратила за Карла XII в наслідок поразки під Полтавою і прогри Північної війни. По війнах Наполеона в 1809 році Швеція втратила Фінляндію на користь Росії, але дістала в 1814 році Норвегію, відібрану від Данії за її участь у війнах по стороні Наполеона. В 1905 році Норвегія вийшла із спілки з Швецією і запросила данського королевича на короля. Такий стан існує до сьогодні.

ЗА НЕДОСЯЖНИМИ КРИВИЗНАМИ КОСМОСУ

Написав ЛЕВ ЯЦКЕВИЧ

Ген далеко від нашої плянети, за семи горами, за семи ріками Чумацького Шляху, за бар'єрою часу й простору лежить таємниче царство, незаторкнене людським оком, невимріяне у наших фантастичних снах. У тому царстві народжуються і вмирають зорі в осяйних спалахах, що линуть в простір більйони світляних років; у тому царстві чайна ложечка матерії дорівнюється вагою тягареві 200 мільйонів слонів, а „чорні діри" всмоктують у себе матерію й світло з силою найбільш потужної помпи.

Несповна 50 років тому вдалося, проте, людині піднести важку космічну завісу на мізинний палець вгору й заглянути до середини. Цією людиною був американський астроном Едвін Габбл. Він відкрив, що мряковинні місця на телескопних фотографічних плівках, які астрономи досі вважали скупченням космічних газів, становлять в дійсності скупчення зір поза доменою нашої ґаляктики. Сьогодні ми знаємо, що у всесвіті стільки ґаляктик, що стеблинок трави на леваді; їх число, згідно з останніми обчисленнями, дорівнюється 100 більйонів.

Щоб уявити собі неймовірну величину всесвіту, учені придумали космічну міру, що її назвали світляним роком. Світляний рік — це відстань, яку проходить світло, що, як відомо, поширюється зі швидкістю 183,000 миль (300,000 км) на секунду впродовж одного року. Ця відстань дорівнюється 946 трильйонів миль.

Щоб дати уявлення читачам про фантастичну величину космосу, вистане згадати, що найближча зоря Альфа Центаврі віддалена від нас на 4.5 світляних років, промір нашої ґаляктики, — чи як ми її популярно називаємо — Чумацького Шляху, — дорівнює сотні світляних років, а відстань до найдальше розташованої ґаляктики — 10 більйонів світляних років.

Але найцікавіше те, що наш всесвіт перебуває в стані постійного поширювання у висліді руху всіх ґаляктик, що віддалюються від себе зі швидкістю пропорційною до їхньої віддалі від осередку всесвіту. Це, так би мовити, сценарій астрономічної революції, що її головною дієвою особою стала нова ділянка знання — астрофізика.

дірою". Вона становить межову концентрацію матерії, що її передбачив Айнштайн у своїй теорії релятивности.

Цю концепцію прийняв науковий світ, як теоретичну необхідність, яку щойно недавно підтвердила аналіза рентґенівських променів, знятих телескопами, вміщеними на дослідних ракетах і сателітах.

У висліді обвалу зорі (в її старшому віці) та шаленого стиску матерії, її ґравітаційна енерґія стає такою великою, що з її пут не може визволитися навіть світло. Така зоря блисне одноразовим спалахом у телескопі, щоб залишитися невидимою до кінця свого життя.

В 1930 році американський атомовий фізик Роберт Оппенгаймер передбачив, що розпад великої зорі може спричинити постання нового небесного тіла величиною 10 миль у промірі, з неймовірно великою енерґією ґравітації, що в спромозі розчавити атоми своєї матерії, залишаючи самі ядрові частини (невтрони).

В 1967 році астрономи підтвердили існування таких зір та надали їм назву пульсарів, від циклічних пульсів-спалахів, що у формі радіяційної енергії доходять до землі. Цикль радіяційних спалахів коливається від чотирьох до 30 секунд.

Учені прийшли до переконання, що тільки малі невтронні зорі можуть обертатися з такою великою швидкістю і не розлетітися. Досі відкрито біля сотні невтронних зір, питома вага яких переходить межі фізичного уявлення. Чайна ложечка такої матерії важила б на землі один більйон тонн.

Але пульсар не має рекорду питомої ваги у всесвіті. Цей рекорд належить концентрації матерії, що твориться по розпаді великої зорі (більшої за наше сонце), яку астрономи назвали „Чорною

При допомозі оптичного інструмента, що має назву спектроскопа, астроном має сьогодні змогу відокремити коливання поодиноких складників зоряного світла та відчитати з них: температуру, питому вагу, тиск, хемічний склад, швидкість обороту та силу магнетного поля кожної зорі.

В 1932 році народилася нова ділянка астрономії — радіоастрономія, яка дає змогу проводити аналізу двох форм енергії: світляної і радіової. Наприклад, маленький кристал ґерманію, охолоджений до температури абсолютного нуля, може переловити цілу ґаму інфрачервоних променів.

Астрономи мають сьогодні також можливість ловити промені X, що дає їм змогу проводити аналізу зір при допомозі не одної, а багатьох джерел інформацій. І саме ці нові джерела інформацій змінили докорінно наш погляд на структуру та характер всесвіту.

ЧИ МОЖЛИВА УНІВЕРСАЛЬНА МОВА?

(М.Р.). — Тижневик БіБіСі "Listener" свого часу помістив на своїх сторінках довгу статтю на тему можливостей універсальної мови. Подаємо її зміст.

Ніхто, ані лінгвіст, ані іґнорант, не здає собі справи з того, скількома мовами говорять люди на нашій плянеті. Бібліотека Британського й Чужого Біблійного Товариства в Лондоні має Біблії майже на 2,000 різних мов, починаючи від мови Абу, мови Нової Ґвінеї, а кінчаючи на Зулю. Але навіть такий велетенський вибір мов не репрезентує усіх мов на землі. Якщо б ми зібрали разом усе те, що ми знали про давні мови, та про ті, якими люди користуються тепер, то одержали б дійсно фантастичну цифру — коло 8,000 до 10,000 людських мов.

У лондонському університеті Давид Дельбі і його асистенти працюють над виконанням мовної мапи Африки. Складність, яку виявляє ця мапа, приголомшуюча: бачимо на ній сотні мов, з яких деякими говорять люди лише у відокремленому одному селі, або в двох, відділених від найближчої мови може тільки горою, долиною або річкою.

Візьмімо під увагу економічно-суспільні катастрофи наслідком лінґвістичного поділу й ізоляції. Гляньмо на історію нужди, відсталости, вбивчого взаємного недовір'я в Індії, яка в значній мірі є представницею розпорошеної мовної мапи. Візьмім під увагу відокремленість численних південно-американських індіянських спільнот. Нездібність суспільств — зрештою, очевидно, здібних — включитися до більшої політично-економічної, історичної діяльности є безпосереднім наслідком відокремлення мов. Чи людина назавжди засуджена жити серед того негармонійного мовного замішання?

Шукання універсальної мови, якою можна б писати і говорити в нормальний спосіб, доводило до укладання штучної мови ще в часах Ренесансу, а опісля, в XIX столітті, — до есперанта. На есперантську мову переклали між іншим Шекспірового „Короля Ліра", але не можливо вчинити її легкою, зрозумілою для всіх людей світу. Від біди есперанто може бути зрозуміле для

європейських народів, але не для народів Африки або Азії, щоб вони на практиці присвоїли його собі.

Але, чи претенсії есперанта бути світовою мовою можуть рівнятися з претенсіями чогось більш універсального, чогось, що більш абстрактне, а саме — компютора. Компюторські мови починають бути важливим фактором у новітній науці, технології й комерції.

Компютором послуговуються в Брюсселі, в головній квартирі Европейської Економічної Спільноти. Цілі гори документів, меморандумів, звітів, оглядів, промов, законодавства мусять бути скоро переглянуті в усіх мовах членів цього союзу, щоб нова европейська машинерія могла працювати. Опинившись перед такою нелегкою мовною проблемою, службовці Спільного Ринку перейшли на компютор.

Люксембург, можна сказати, має найбільший у світі словник. Він буде подавати перекладачам рівнозначне значення 100,000 слів у шістьох мовах за натисканням ґудзика. Одначе в Люксембурзі працюють над чимсь ще більш незвичайним — над компютором, який дійсно буде перекладати. Хочуть звести мови Економічного Ринку до однієї мови, а компютор робитиме решту — буде перекладати автоматично на всі п'ять мов.

Чи можливо, щоб компютор міг так само добре дати собі раду з Ґете, Шекспіром, Толстим чи Прустом? Відповідь: мабуть ні! Справжня мова складається з чогось багато більшого, ніж суми слів і граматичних правил. Так, як і есперанто, яке удосконалене воно б не було, не може рівнятися з мовою, якою говорять, мріють, думають; яка змінювалася й жила, коли нею жив її рідний розмовець. Слова вміщають в собі чудовий аромат, відчування, тугість, льокальні значення, спільні спогади. Ці ознаки, само собою зрозуміло, виходять ясно в поезії, але вони є постійним ритмом і життям нашої природної мови.

Якщо ніяка штучна система не може заповнити прогалини суперечливих мов, то що тоді з природною мовою? Чи нема ніякої мови серед великих або стародавніх мов, як наприклад, арабська або китайська, яка могла б стати універсальним засобом порозуміння? Куди б не глянути, залишається слід лінґвістичної универсальности, якою була латинська мова. Не тільки на Заході, по містах, по судових палатах або на монументах, які більше або менше безпосередньо можна приписувати римській державі, але навіть так далеко, як катедра в Лімі (Перу), яка вся є вкрита латинськими написами, знаходимо сліди латини; знаходимо знову ж такі написи в китайському Туркестані, на другому кінці світу.

Сьогодні ця універсальність латини зменшилася до цитат на

соняшних годинниках і до точного означення активности. Це ніяка несподіванка, що Де Ґоль, великий захисник відродження Франції, говорив мовою з домішкою, яка будила спогади про XVIII століття, коли французька мова була пануючою мовою освічених людей, а латинська почала підупадати.

Багато придворних вельмож або публічних службовців на Пруському дворі, в Петербурзі або Неаполі в XVIII столітті говорили по-французьки краще, ніж рідною мовою. Дипломатія і наука, белетристика й епістолярна творчість висловлювалися мовою Монтеск'є, Вольтера, мадам Севінь'є. Французька мова давала надхнення цілком принаймні Заходові. І було б помилкою не згадати, наскільки важливою мовою є ще й тепер французька мова в Африці, на Близькому Сході. І щойно недавно французький уряд ухвалив дразливий закон, завданням якого є усувати засмічування французької мови чужими спотвореннями. Бо в Парижі, не менше, як в Токіо чи Амстердамі, починають вірити, що їхні мови мають право бути світовими мовами.

Під час Другої світової війни і після неї американська мілітарна потуга при допомозі незрівняно могутнього промислу стала просувати до европейського і східнього театру дій свою ідеологію і мову. Мова GI (Джі Ай) ішла з ними, як військо залило післявоєнний світ і несло з собою цю „погоню за щастям", яку американці проголосили в Декларації Незалежности. Це було непереможне. В американській мові відчувалися достаток, суспільна рівність, майбутні сподівання. „Ландромат", „дроґерія", „перманентна зачіска", яку жінка могла собі робити сама вдома, „Ті Ві Дінер" — вечеря при телевізорові, — все те було значно більше, ніж самі слова. Воно приголомшувало. Це було легше, жвавіше, більш вдоволяюче існування. Популярна музика, що звучала з екрану, блискучі ілюстровані журнали, а передовсім — телевізор, телевізійний екран, — все це було казково привабливе.

Англійська мова стала другою обов'язковою мовою світу. Якщо бизнесмен у Брюсселі або в Буенос Айресі, інженер в Анкарі або в Міляно, не навчилися англійської мови ще в школі, вони вивчають її, може навіть ліпше, на спеціяльних курсах Берліца. Для японців і китайців, росіян, шведів та арабів англійська мова є сучасною мовою науки всіх галузів. Коли науковці всього світу зійдуться на якісь збори, всі вони говорять по-англійському. Англійська мова є міжнародною мовою на літаках усього світу. Багато людей вірить, що американсько-англійська мова може в дещо спрощеній формі бути в майбутньому світовою мовою.

Чи то була б розв'язка для „Вавилонської вежі"? Чи англійська мова перемогла б ті перешкоди взаємного непорозуміння й

нетерпимости, які довели до того, що люди залишаються порозділювані, взаємно ворожі й матеріяльно упосліджені? Можливо, що відповідь була б „так!" Але за яку ціну?

Ніяка мова не може ніколи в основному значенні заступити якунебудь іншу. Ніяка мова не виконує тієї самої функції, яку виконує інша мова. Якщо американсько-англійська мова є, так би мовити, великим „бульдозером", то є ще інші „бульдозери": російський, стандартизований китайський, арабський, еспанський, які викорінюють десятки й сотні мов на своєму політичному й технологічному шляху. Ніхто не знає, скільки мов знищено впродовж минулих десятиліть у америко-індіянському світі Північної Америки або ще й тепер Південної Америки? Або скільки мов зникає щороку в Новій Ґвінеї чи в Екваторіяльній Африці? Але сліди „бульдозерів" залишаються на землі.

Кожна людська мова — це ясне вікно у світ. Дивлячись крізь те вікно, рідний розмовець вступає у хвилюючий світ, в одухотворений простір, у сферу спогадів, в будову майбутнього, якому не може дорівняти жадне інше вікно якої б там не було великої „Вавилонської Вежі". Тому кожна мова віддзеркалює і створює можливий світ і альтернативну дійсність. Завдяки мові люди можуть створити щось надзвичайно казкове.

Сьогодні світова мова американсько-англійська, можливо, ступає вперед через гущу людських мов і винищує їх. І тому ми лишаємося з конечним і головним запитанням: чи великі вежі зі сталі та скла з їхніми обіцянками щастя, чи ці хмародери, як вони маршують мапою міст і країн, виявляться більш тривалими, ніж та Вавилонська вежа, яка так загадково завалилася?

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ...

...що мозок людини—одне з найдивовижніших і найскладніших утворень живої природи. Він складається з безлічі окремих нервових клітин та їх паростків. Тільки в корі мозку—тонкому поверхневому шарі великих півкуль — міститься близько 15 мільярдів мікроскопічних клітин.

...що у верхніх шарах атмосфери існують так звані „повітряні ріки", які тягнуться на тисячі міль. Швидкість вітру в таких „повітряних ріках" досягає 300-400 миль на секунду. А в деяких районах земної атмосфери ця швидкість подвоюється.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО
THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬКОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 9.00 ДОЛ. РІЧНО.

Адреса:

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні ввесь рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для них „СВІТЛО"

• ■ •

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за уміркувані ціни всякі друкарські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ, КНИЖКИ, ВІДОЗВИ, АФІШІ, ЛЕТЮЧКИ, КАНЦЕЛЯРІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

«ВІЛЬНЕ СЛОВО» — (давніше «Український Робітник») — незалежний тижневик. Заложений в 1934 році. Видає Видавнича Спілка «ВІЛЬНА ПРЕСА» в Торонті. Голова Дирекції — д-р Василь Бойко; головний редактор (з 1960 року) — д-р Степан Росоха.

Річна передплата в Канаді — $20.00. В Америці і всіх інших — $22.00

ВИДАННЯ «ВІЛЬНОГО СЛОВА»:

1. Проф. К. Біда «НА ВЕРШИНАХ ІДЕЇ» — вичерпано.
2. Інж. М. Приходько «ДАЛЕКИМИ ДОРОГАМИ», двотомова повість, вичерпано.
3. Проф. В. Шалест «КНЯЖА УКРАЇНА В СЛОВІ О ПОЛКУ», 40 стор. $3.00
4. Проф. В. Андрієвський «МИКОЛА ЛИСЕНКО», монографія, 24 стор. 2.00
5. Збірник статтей «ТАРАС ШЕВЧЕНКО», 32 стор. 3.00
6. Інж. А. Кущинський «ТРИЗУБ З ХРЕСТОМ І БЕЗ ХРЕСТА», 16 стор. 2.00
7. Проф. Е. Жарський «УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА», 16 стор. 2.00
8. Д-р Ю. А. Данилів «УКРАЇНСЬКИЙ СТУДЕНТ», англ. видання, 28 стор. 3.00
9—29. Д-р С. Росоха «КАЛЕНДАРІ—АЛЬМАНАХИ «СЛОВО», 20 річників, по . 5.00

ВИДАННЯ «ПРОБОЄМ»:

30. С. Н. Будко «ТАВРО МЕФІСТОФЕЛЯ», п'єса на 3 дії, 32 стор. 3.00
31. Б. Ромен «ОСТАННІЙ РЕЙС НА ВОДАХ ОКЕАНУ», вичерпано.
32. С. Н. Будко «ВЕСНА», три п'єски для дітей, 32 стор. 3.00
33. С. Н. Будко «КАЗКИ ДЛЯ ДІТЕЙ», 32 стор. 2.00
34. Ю. Сірий «ЧАРІВНИЦЯ», новеля, 32 стор. 3.00
35. М. Ласовська «ПІД ЧОРНИМ НЕБОМ», роман, 207 стор. 7.50
36. Проф. П. Стерчо «КАРПАТО—УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА», 288 стор. 15.00
37. Інж. В. Проходa «ЗАПИСКИ НЕПОКІРЛИВОГО», книга перша, 434 стор. 15.00
38. В. Рибак «ЗМОВА НА ЖИТТЯ ПРЕЗИДЕНТА КЕННЕДІ», вичерпано.
39. М. Шарик «З ВІДДАЛІ *50* ЛІТ», піонери в Канаді, книга перша, 432 стор. ... 15.00
40. С. Росоха «21 ДЕНЬ В ЕВРОПІ», II видання в друку
41. В. Рибак «ОСТАННЯ ЦІСАРЕВА», історичний ілюстрований монтаж, 192 ст.. 12.00
42. М. Шарик «ВАЖКИМИ ШЛЯХАМИ КАНАДИ», книга друга, 520 стор. 16.50
43. Проф. А. Штефан «ЗА ПРАВДУ І ВОЛЮ», спогади, книга перша, 352 ст ... 15.00
44. Peter Stercho, Ph.D. «DIPLOMACY OF DOUBLE MORALITY» Europe's Crossroads in CarpathoUkraine 1919-1939, стор. 495, вел. формат .. 25.00
45. Проф. А. Штефан «ПРЕЗИДЕНТ АВГУСТИН ВОЛОШИН», моногр., 208 ст. .. 15.00
46. Т. Морріс Лонгстрет «НА ГРАНІ СМЕРТИ», вклад українських піонерів у Західній Канаді, переклад з англійської мови В. Скорохода, 175 стор. 7.50
47. Проф. А. Штефан «ЗА ПРАВДУ І ВОЛЮ», 384 стор. 15.00
48. М. Вербицький «ЛЮДИНА У СВІТЛІ ПРАВДИ», психологічно-моральна студія, 150 стор. 5.00
49. М. Логуш-Ігнатишин «З СЕРЦЕМ НА ДОЛОНІ», спогад, 32 стор. 3.00
50. Маріян Коверко «ПІВСТОЛІТТЯ В КАНАДІ», спомини і переживання, 34 ст. . 5.00
51. М. Ласовська «ДЗВІНКА МОЛОДІСТЬ», том перший: «ДІВЧАТА ТИХ ДНІВ», роман, 152 стор. 7.50
51. М. К. Святослав «ЗА НАШУ ПРАВДУ І УКРАЇНУ», про чехосл. бригаду в СССР, в друку.
53. М. Ласовська «ДЗВІНКА МОЛОДІСТЬ», том другий «БУРУНИ», в друку
54. М. Шарик «НЕСПОВНЕНІ НАДІЇ», спомини, книга третя, в друку.
55. С. Росоха «ПІВСТОЛІТТЯ РЕДАКТОРОМ», спогади, в друку.
56. В. Рибак «ОКУПАЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ», ілюстрований монтаж, в друку.

Замовлення надсилати на адресу «Вільного Слова». Хто замовить на більшу суму, отримає відповідну знижку$

«VILNE SLOVO», 196 Bathurst Street, Toronto, Ontario, M5T 2R8, Canada

$150,000.000 - Капітал

50,000 членів

БЕЗКОНКУРЕНЦІЙНІ УКРАЇНСЬКІ КРЕДИТОВІ КООПЕРАТИВИ

10.000 дол. життєве обезпечення на позики (безплатне)

2.000 дол. життєве обезпечення на вклади (безплатне)

КООПЕРАТИВИ ПЛАТЯТЬ:

- ВИЩУ ДИВІДЕНДУ ЯК БАНКИ І ЩАДНИЦІ
- НАЙВИЩІ ВІДСОТКИ НА ЦЕРТИФІКАТИ
- ВИДАЮТЬ БЕЗВІДСОТКОВІ СТУДЕНТСЬКІ ПОЗИКИ
- ВИДАЮТЬ ЧЕКОВІ КОНТА І ПЛАТЯТЬ ВИЩУ ДИВІДЕНДУ
- НЕ БЕРУТЬ КОМІСОВОГО ВІД МОРҐЕДЖІВ
- ВИДАЮТЬ ВСІ РОДИ ПОЗИЧОК ПО НИЩИХ ВІДСОТКАХ
- ПОЛАГОДЖУЮТЬ БЕЗПЛАТНО ФІНАНСОВІ ПОТРЕБИ ЧЛЕНІВ

ВКЛАДИ КОЖНОГО ЧЛЕНА ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ДЕРЖАВОЮ ДО 100 000 ДОЛ

Для Ваших услуг
32 українські кооперативи

SELFRELIANCE BALTIMORE FEDERAL CREDIT UNION
239 South Broadway
Baltimore MD 21231
(301) 732-3062

UKRAINIAN FRATERNAL FEDERAL CREDIT UNION
P O Box 185
W Rexbury (Boston) MA 02132
(617) 325-7200

ST ANDREW'S FEDERAL CREDIT UNION
P O Box 375
S Bound Brook NJ 08880
(201) 469-9065

FEDERAL CREDIT UNION DNIPRO
552 Genesee Street
Buffalo NY 14204
(716) 852-9267

TRIDENT CREDIT UNION INC
1418 34th Street
Canton OH 44714
(216) 456-8894

CHESTER SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
3010 West Third Street
Chester PA 19013
(215) 874-1530

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
2351 West Chicago Avenue
Chicago IL 60622
(312) 489-2550

OSNOWA UKRAINIAN CREDIT UNION
4436 State Street
Cleveland OH 44109
(216) 741-9040

FUTURE CREDIT UNION OF DETROIT
4041 Martin Avenue
Detroit MI 48210
(313) 843-6411

UKRAINIAN SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
26791 Ryan Rd
Warren MI 48091
(313) 891-4100

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
1355 Leonard Avenue
Kenilworth NJ 07033
(201) 245-5104

SELFRELIANCE HARTFORD FEDERAL CREDIT UNION
361 Wethersfield Avenue
Hartford CT 06114
(216) 247-4714

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
558 Summit Avenue
Jersey City NJ 07306
(201) 795-4061

SUMA FEDERAL CREDIT UNION
301 Palisade Avenue
Yonkers NY 10703
(914) 965-8560

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
P O Box 251
Kerhonkson NY 12446

LORAIN CREDIT UNION
2430 East 28th Street
Lorain OH 44055
(216) 277-7945

UKRAINIAN CREDIT UNION
4315 Melrose Avenue
Los Angeles CA 90029
(213) 666-6158

UKRAINIAN-AMERICAN CREDIT UNION
P O Box 668
Surfside (Miami) FL 33154
(305) 920-0911

UKRAINIAN CREDIT UNION
808 West Washington Street
Milwaukee WI 54246
(414) 647-2950

UKRAINIAN CREDIT UNION
28 Second Street N E
Minneapolis MN 55413
(612) 781-7367 379-4969

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
334 Bayard Avenue
Newark NJ 07106
(201) 733-7839

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
108 Second Avenue
New York NY 10003
(212) 473-7310

UKRAINIAN ORTHODOX CREDIT UNION
P O Box 160 Cooper Station
New York NY 10003
(212) 533-2980

CLEVELAND SELFRELIANCE CREDIT UNION
6108 State Road
Parma OH 44134
(216) 884-9111

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
207 Hope Avenue
Passaic NJ 07055
(201) 779-9581

UKRAINIAN SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
4914 North Broad Street
Philadelphia PA 19141
(215) 455-8770

UKRAINIAN SELFRELIANCE OF PENNSYLVANIA FEDERAL CREDIT UNION
P O Box 251
Pittsburgh PA 15230
(412) 366-2007

UKRAINIAN-AMERICAN CREDIT UNION OF ARIZONA
1153 E Montebello Dr No 4
Phoenix AZ 85014
(602) 264-1699

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION
831 Joseph Avenue
Rochester NY 14621
(716) 544-9518

UKRAINIAN FRATERNAL FEDERAL CREDIT UNION
440 Wyoming Avenue
Scranton PA 18503
(717) 342-0937

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
1317 West Fayette Street
Syracuse NY 13204
(315) 471-4074 315)

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION
981 South Broad Street
P O Box 668
Trenton NJ 08611
(609) 695-1043

З громадою і для громади!

В ощадностях наше майбутнє!

УКРАЇНСЬКА ЩАДНИЦЯ

UKRAINIAN SAVINGS & LOAN ASSOCIATION

1321 W. Lindley Avenue ■ Philadelphia, Pa. 19141

Тел.: (215) 329-7080 або 329-7277

ПЛАТИТЬ НАЙВИЩІ, ДОЗВОЛЕНІ ВЛАДОЮ ВІДСОТКИ на ощадностях і на сертифікатах.

"MONEY MARKET" СЕРТИФІКАТИ — мінімум 10,000.00 долярів на 6 місяців, приносять високу дивіденду.

НОВІ "ALL SAVERS" ОДНОРІЧНІ СЕРТИФІКАТИ, відсотки з яких є вільні від оподаткування (1,000.00 долярів для самітніх, і 2,000.00 долярів для подружжя).

НОВІ ПЕНСІЙНІ КОНТА IRA для усіх працюючих людей, незалежно від того, чи мають пенсійне забезпечення чи ні. Вложену річну суму до 2,000.00 долярів можна відтягати від приходового податку (Income Tax).

"NOW ACCOUNTS" ОЩАДНОСТЕВО-ЧЕКОВІ КОНТА, які виплачують дивіденду і рівночасно мають усі найновіші обслуги банкового чекового конта.

ДЛЯ БАЖАЮЧИХ КУПИТИ ДІМ, підприємство чи будь яку посілість, Українська Щадниця дає позики (mortgages) на дуже догідних умовах сплати.

ДЛЯ СВОЇХ ЧЛЕНІВ дає правні і нотаріяльні поради, згрошевлює заробітні і соціяльно-обезпеченеві чеки, продає державні бонди, видає подорожні чеки (travelers cheques), грошеві перекази (Money Orders) і т. п.

БЕЗКОШТОВНІ ГРОШЕВІ ПЕРЕКАЗИ (MONEY ORDERS) для пенсіонерів.

ГОДИНИ ПРАЦІ: кожного дня від години 9:00 рано до 3:00 по пол., в п'ятницю від 9-ої години рано до 7-ої вечора та в суботу від 9-ої рано до 12:00 дня.

ВСІ ОЩАДНОСТІ МАЮТЬ ДЕРЖАВНЕ ОБЕЗПЕЧЕННЯ FSLIC до суми 100,000.00 дол.

ЗГІДНО З ВИМОГАМИ ФЕДЕРАЛЬНОГО БАНКУ, передчасне згрошевлення сертифікатів, підлягає частинному обтягненню дивіденди.

Ukrainian National Association

ST. BASIL BRANCH 161

600 GLENWOOD AVENUE

AMBRIDGE, PENNSYLVANIA 15003

PHONE: AREA 412 266-9970

OUR OFFICERS ARE:

JOSEPH NADZAK — *president*

JOHN S. ANTUSHAK — *vice-president*

PETER SADOWY — *recording secretary*

ANDREW JULA — *secretary-treasurer*

TRUSTEES:

JOHN MELNYK ■ JOHN SRADOMSKI ■ STEPHEN MELNICK

AUDITORS:

JOHN TYRO ■ Mary Sadowy ■ JOHN SAVIE

ADMINISTRATOR OF THE CLUB — **JOSEPH NADZAK**

КОМІТЕТ СОЮЗОВОГО ДНЯ в НЮ ДЖЕРЗІ у склад якого входять члени чотирьох Округ стейту,

вітають делеґатів на 30-ту Конвенцію УНСоюзу і бажають їм успішних нарад на добро нашого Батька-Союзу, ціпої нашої громади і нашого нескореного народу!

ЧЛЕНИ УПРАВ ОКРУЖНИХ КОМІТЕТІВ ВІДДІЛІВ УНСОЮЗУ

Перший ряд: ВОЛОДИМИР БІЛИК, голова Округи Джерзі Сіті, ЮЛІЯН БАРАНЮК, голова Округи Нюарк, ІВАН ХОМКО, голова Округи Пассейк, МИХАЙЛО ЗАХАРКО, голова Округи Перт Амбой.

Другий ряд: МИКОЛА ШЕРЕМЕТА, ВОЛОДИМИР БОЯРСЬКИЙ, ПАВЛО ВОЙНІВ, РОМАН ЛАПИЧАК.

„ЧЕРЕЗ ОЩАДНІСТЬ ДО КРАЩОГО ЗАВТРА"

УКРАЇНСЬКА ЩАДНИЦЯ „ПЕВНІСТЬ"

Security Savings & Loan Association

932-936 NORTH WESTERN AVENUE • CHICAGO, IL 60622 • 312/772-4500

Філія:

2166 PLUM GROVE ROAD • ROLLING MEADOWS, IL 60008 • 312/991-9393

Найбільша українська фінансова установа у вільному світі.

- На протязі свойого 15-літнього існування, „Певність" виплатила Українським Церквам, науковим, культурним, молодечим і громадсько-політичним установам дотацій на суму понад 500 ТИСЯЧ ДОЛЯРІВ.
- Щадіть і позичайте в українській фінансовій установі — Українській Щадниці „Певність", бо з ПРИБУТКІВ „Певності" ЩЕДРО КОРИСТАЄ УКРАЇНСЬКА СПІЛЬНОТА.

Щадити можна поштою.

FSLIC

YOUR ACCOUNT INSURED BY FEDERAL SAVINGS AND LOAN INSURANCE CORPORATION

ЧЕКОВІ КОНТА

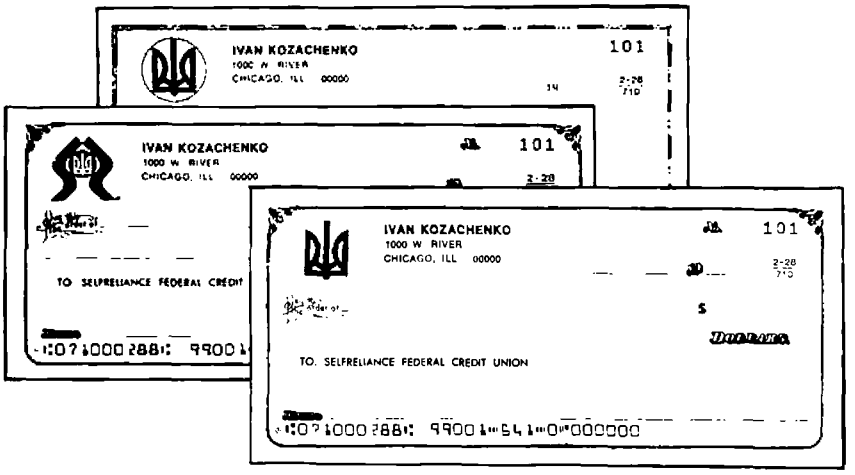

ТА ПОВНІ БАНКОВІ УСЛУГИ

КОНТА: Заробляють:

- Ощадностеві конта 6%
- Чекові конта (т. зв. шер-дрефти):
  Особисті дрефти 6%
  Комерційні дрефти 6%
  Організаційні дрефти 6%
- Пенсійні конта
  IPA
  КІЙО
- Конта для малолітніх

ПОЗИКИ

- Особисті
- Позики на авта
- Позики на направу домів
- Відкритий кредит
- *Мортґеджові позики*
- Комерційні
- Студентські (проценти платить держава)

СЕРТИФІКАТИ

- 6-місячні сертифікати на 10,000 дол.
- 30-місячні сертифікати
  Проценти повищих сертифікатів залежать від курсу державних обліґацій федерального уряду.
- 1,000 дол. на 5 років заробляє 7.75%
- 5,000 дол. на 4 р. заробляють 7,50%
- 4,000 дол. на 3 р. заробляють 7.00%

ІНШІ УСЛУГИ

- Грошові перекази
- Подорожні чеки
- Вогнетривалі скриньки
- Полагоджування трансакцій поштою
- Вплати за газ, електрику, воду, телефон
- Вимінювання державних бондів
- Безпосередній перелив пенсійних чеків на конто

„САМОПОМІЧ" — ЧІКАҐО

SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION

2351 W. Chicago Avenue Chicago, Illinois 60622

Tel.: (312) 489-0520

Marijka Helbig, *Pres.*

sti

scope travel inc

845 Sanford Avenue, Newark, New Jersey 07106

Tel. (201) 371-4004

1982 TOURS TO UKRAINE

Tour Name	Departure Date	Itinerary	Cost	No. of Days
"YALYNKA"	January 2	Budapest/Lviv or Ternopil/Budapest	$ 999.00	12
"LILEYA"	May 8	Kiev/Lviv or Ternopil/Prague	1,149.00	12
"SLIDAMY LESI UKRAJINKY"	May 11	Budapest/Lviv/Yalta/Tbilisi/Yerevan/ Kiev (Kaniv/Chernyhiv)	1,599.00	21
"BANDURA I"	May 23	Budapest/Lviv/Ternopil/Kiev/Kaniv	1,199.00	16
"ROMASHKA"	June 17	Kiev/Kaniv/Lviv/Warsaw	1,499.00	15
"BANDURA II"	June 20	Budapest/Lviv/Ternopil/Kiev/Kaniv	1,449.00	16
"LASTIVKA"	June 27	Moskow/Lviv/Yalta/Kiev/Kaniv/Leningrad	1,669.00	18
"TROYANDA"	July 1	Kiev/Kaniv/Lviv/Vienna	1,549.00	15
"SONIASHNYK"	July 4	Budapest/Lviv/Yalta/Kiev/Kaniv	1,499.00	16
"BANDURA III"	July 18	Budapest/Lviv/Ternopil/Kiev/Kaniv	1,449.00	16
"KSENIA"	July 29	Kiev/Kaniv/Lviv/Uzhorod/Prague	1,499.00	17
"BANDURA IV"	August 8	Budapest/Lviv/Ternopil/Kiev/Kaniv	1,449.00	16
"KALYNA"	August 12	Budapest/Lviv/Chernivtsi/Kiev/Kaniv	1,549.00	19
"ZOZULA"	August 19	Kiev/Kaniv/Ternopil/Lviv/Vienna	1,599.00	18
"MAK"	Sept. 18	Kiev/Lviv or Ternopil/Warsaw	1,099.00	10
"BANDURA V"	Sept. 26	Budapest/Lviv/Ternopil/Kiev/Kaniv	1,249.00	16

Please forward your 1982 TOURS TO UKRAINE brochure:

Name .....

Address .....

Tel.: (.....) .....

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS

І ОКОЛИЦЯХ

ПОНАД 70 РОКІВ СОЛІДНОЇ ОБСЛУГИ

КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА

МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ

Phone OR 4-2568 *Established 1906*

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

OVER 70 YEARS OF DIGNIFIED SERVICE

AIR CONDITIONED CHAPELS ■ CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

129 East 7th Street **New York City, N.Y. 10009**

Tel.: (201) 246-0549 Tel.: (201) 469-6288

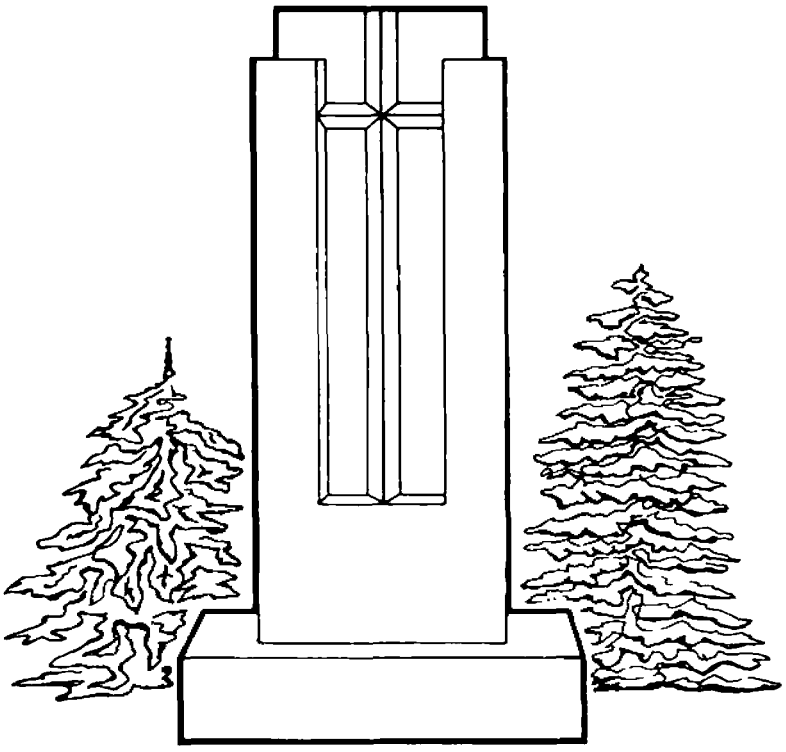

SOUTH BOUND BROOK MONUMENT CO.

Власник Ю. БЕЗСОНІВ

- Авторизовані репрезентанти виконавців гранітних робіт пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні.
- Приймаємо замовлення й ставимо гранітні й мармурові пам'ятники мавзолеї, статуї, рівнож у бронзі, огорожі й лави на всіх цвинтарях.

Office and Residence:
Box 445 A, Cedar Grove Rd., Somerset, N.J. 08873
(напроти „Українського Села", у віддалі 3-ох хвилин від Церкви-Пам'ятника)
Mailing Address:
P.O. Box 316, So. Bound Brook, N.J. 08880
Displays:
127 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

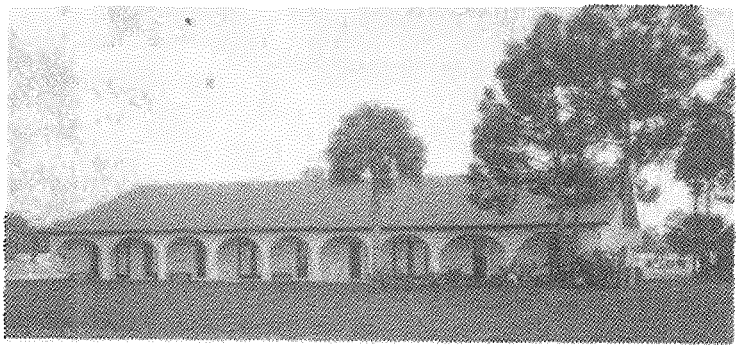

НЕРУХОМЕ МАЙНО В ФЛОРИДІ

Стейт Флорида — найпривабливіше місце для постійного життя з усіх стейтів Америки й Канади.

Чому? Тут — чудовий клімат, дешевше прожиття, низькі податки, дешевизна енергії, великі можливості для підприємців і солідна перспектива потенціяльного розвитку.

Подзвоніть нам і Ви будете забезпечені новими інформаціями, як стати власником у прекрасних Порт Шарлетт, Нсрт Порт чи Варм Мінерал Спрінґ, які розположені на західньому побережжі Флориди в хвилинах їзди від спокійних вод Мехіканської затоки.

Приєднуйтеся до великої української громади коло Українського Культурного Центру св. Андрія, що вже насолоджується теплим підсонням у цих околицях.

Ціна за парцелю від $2,500 — завдаток лише 10%. Великий вибір вигідних будинків та кондомініюмів також є до набуття. Ви ні перед ким нічим не є зобов'язані, лише зважте факти і зробіть власне рішення.

Ласкаво просимо Вас звертатися в цій справі до:

УКРАЇНСЬКОГО ПРЕДСТАВНИКА

ERA
MEMBER BROKER

RANDOL REALTY, INC.,
REALTORS®

WALTER KUKURBA

REALTOR®-ASSOCIATE

MLS REALTOR®

159 S. Tamiani Dr., N.W.
Port Charlotte, Fla. 33952

Office: (813) 625-4193
Eves.: (813) 629-6027

Jarema Enterprises, Inc.

T/A SUNNYSIDE DELI & CATERING

1963 Oak Tree Road
Edison, New Jersey

Phone: 548-7676

Catering For All Occasions

If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli,
We'll Prepare.

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

J. P. SERVICE UNIT, Inc.

TRAILER REPAIR SHOP

P.O. Box 2249
Northlake, Illinois 60164

JAROSLAW S. PERUN (312) 343-2240

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE:
A CONCISE ENCYCLOPAEDIA

ЦІНА:

Том I	$45.00
Том II	$60.00
Хто замовить ОБА ТОМИ платить	$94.50

+ кошти пересилки

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ ПЕРЕКАЗАМИ (М. О.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в АМЕРИЦІ

первсилає сердечний привіт нашій найповажнішій і найбільш заслуженій установі в ЗСА, якою є

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ,

з яким наше Наукове Товариство має спільну ціль — сприяти українській культурі та збагачувати її своєю видавничою і допомогово-стипендійною діяльністю.

Щасти Боже УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ, що згуртував у своїх рядах найбільше число зорганізованих українських громадян із найбільшим організаційним майном — в його конвенційному році.

Д-р Ярослав Падох
голова

Д-р Леонід Рудницький
науковий секретар

Ukrainian National Association Sisterhood Annunciation — Branch 125 Chicago, Ill.

Levka Paskow, *President*

Gloria Paschen, *Secretary*

Проф. Хведір Вовк

СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ

Повний передрук оригіналу.

Перевидання: „Говерля", Ню Йорк та С. М. Карваш.

Виїмково ще до одержання.

Тверда оправа, сторін 356 плюс вставка: чотири кольорові таблиці.

Належність платна лише в американських долярах. $40.00 плюс поручене порто американськими долярами $3.00.

Замовляти:

KARWASZ STEFAN

532 Muriel Pkwy. ■ Elizabeth, N.J. 07208

УКРАЇНСЬКА ЮВЕЛІРНА КРАМНИЦЯ

MAKAR'S JEWELRY

STORE & SHOP

823 Sanford Ave. ■ Newark, N.J. 07106

(201) 374-7787

- Маємо на складі великий вибір біжутерії з 14 і 18 кт. золота, срібла та емалії.
- Виготовляємо на замовлення всі вироби з біжутерії за нашими або власними зразками.
- Приймаємо замовлення гуртові від крамниць та індивідуальні.
- Спеціялізуємося у виготовлені тризубів.
- На складі: мужеські та жіночі годинники, правдиві коралі, бурштини, брошки, кульчики, перстені і т. д.

Ціни дуже помірковані, тому що самі виробляємо. Купуємо старі золоті вироби і монети. Замовлення полагоджуємо поштою, та на бажання висилаємо наші каталоги.

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency
Established 1920

WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN & DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS

Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists

SEND FOR OUR 1982 TOUR BROCHURES

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

157 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
(212) 254-8779

Myron M. Bytz

I.F.A., S.C.V., I.C.A., C.R.A.
REAL ESTATE APPRAISER & CONSULTANT
RESIDENTIAL & COMMERCIAL

MB

(201) 267-2420

P.O. Box 67
Cedar Knolls, N.J. 07927

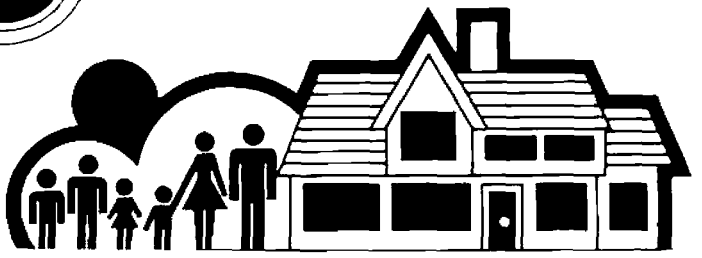

TRIDENT SAVINGS

РИЗУБ

760 CLINTON AVE., NEWARK, N. J. 07108

Всестороння фінансова обслуга

INSURED

ЩАДІТЬ І ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ УСТАНОВІ

760 Clinton Ave., Newark, N.J. Tel.: 371-1120

Філія: 700 Sanford Ave., Newark, N.J. Tel.: 372-0303

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE ■ EXCAVATING
TOP SOIL ■ DRIVEWAYS INSTALLED

GEORGE & BILL DWORETZKY

LANDSCAPING — GRADING — PAVING

(201) 796-5134

8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410

76-ий Відділ УНСоюзу
Братство св. Івана Хрестителя

найстарший Союзовий Відділ в Нюарку, Н. Дж.

У 79-РІЧЧЯ СВОГО ІСНУВАННЯ

сердечно вітає

Членство УНСоюзу, Головний Уряд УНСоюзу
та Читачів „Свободи".

Володимир Боярський, *предсідник*
Юлія Демчук, *секретар* **Теофіль Клебан,** *касир*

CARTERET SAVINGS
AND LOAN ASSOCIATION
829 SANDFORD AVENUE
NEWARK, NEW JERSEY 07106

Урядуємо 6 днів в тижні — тел.: 373-9494
Безкоштовні ощадностеві поради.

Директорка — **МЕЛЯНА МАК**

Main Office: 866 Broad St., Newark, N.J. 07102
Other offices conveniently located throughout New Jersey

Українська Федеральна Кредитова Кооператива

„САМОПОМІЧ" в Нюарку, Н. Дж.

існує для добра і користей своїх членів.

- платить 7% дивіденди від ощадностей
- видає коротко- та довготермінові сертифікати на високих відсотках
- уділює різного рода позички на догідних умовинах сплати
- оплачує життєве забезпечення для членів до висоти 2,000 дол. на ощадностях та 10,000 дол. на позичках
- провадить щадничі пенсійні конта

ЩАДІТЬ ТА ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ УСТАНОВІ

За інформаціями телефонуйте **(201) 373-7839**
Адреса:

SELF RELIANCE (NEWARK, N.J.) FEDERAL CREDIT UNION
734 Sanford Avenue ■ Newark, N.J. 07106

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних ґранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд Бруку і св. Духа — відома солідна фірма

К. М. Кардович і Володимир Бєлянські
Constantine M. Kardovich, Walter Bielanski

CYPRESS HILLS MONUMENTS

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208 ■ Tel.: (212) 277-2332

Відкрито в кожний день, в суботу, включно, від 9-5 по пол., в неділю 10-4 по пол.

MIAMI, Florida — (305) 653-5861

На бажання і для вигоди клієнтів, радо заїдемо до Вашого дому з проєктами і порадами.

Губиться мова...
Тратиться Народ...
ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ !

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
"ТРИЗУБ" ®
у Боффало, Ню Йорк

716-691-8404

UKRAINIAN PRINTERS
Personal and Commercial Printing
OUR SPECIALTY:
Engraved wedding invitations
with traditional Ukrainian designs.

EDITION
BOOKS PAPER CORP.

419 Lafayette Street • New York, N.Y. 10003
Tel. (212) 777-1300

ДРУКАРНЯ
Виконує сумлінно друкарські роботи:
книжки, журнали, тощо.

Ukrainian National Association
Branch 238 — Eugene Konowalec
Boston, Mass

Tel. 914 - 423-0621 Estimates Given

NICHOLAS KRUMSZYN

— General Contractor —
Alterations and Construction

Work Guaranteed

125 CROSSWAY
YONKERS, N. Y. 10701

З найкращими побажаннями!

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC. LIFE INSURANCE ACCIDENT & HEALTH
GENERAL INSURANCE AGENT & BROKER

TRIDENT SPECIALTY CO.

Propriator MICHAEL P. IV, Son **(201) 373-1688**

UKRAINIAN ART CENTER

DARIA CHAIKOVSKY

ELEGANT UNUSUAL HEIRLOOMS

CERAMICS ■ ENAMELS ■ GRAPHICS ■ ICONS ■ JEWELRY ■ OILS
OCCAS CARDS ■ PYSANKY ■ WATER COLORS ■ WOODCRAFT

4315 Melrose Avenue ■ Los Angeles, Calif. 90029 ■ (213) 668-0172
Open daily 11 a.m. to 3 p.m., closed Sunday

••• TRUTH, FREEDOM, GLORY •••

THE BOOK OF VLES (ВЛЕС — КНИГА)

Compiled near 870 AD by Yahylo Hapa, of Surozh-Land (Krym), from earlier records.

"For it was Vles who taught our ancestors how to plow the soil, and to harvest the fields in labor; and to bring the grain-sheaf into the hearth-house; and to respect him as our godly ancestor." (III-8-B).

First translation into English was prepared by Victor Kachur in 1970.

VLESSIANA — P.O. Box 422 ■ Dublin, Ohio 43017

KAPPA FUNERAL HOME

2321 W. Chicago Avenue ■ Chicago, Ill. 60622
Tel.: 276-4575
Peter Kappa, Director

Привіт Українському Народному Союзові!

LOUNGE — FAMILY RESTAURANT

AMERICAN AND EUROPEAN FOOD

складає властитель **ІВАН САХАРЕВИЧ з родиною**

Tel.: EV 4-9892

2301 West Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

Tel.: GR 3-8784

ПРИВІТ УНСОЮЗОВІ

ORCHIDIA RESTAURANT

COCKTAIL LOUNGE

Марія Підгородецька

145 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

КОМУНІКАТ БРАТСТВА СВ. СИМОНА в ПАРИЖІ

Голова Братства ПЕТРО ПЛЕВАКО зі своєю дружиною св. пам'яті МАРІЄЮ заснував УКРАЇНСЬКУ ФУНДАЦІЮ з капіталом 250,000 франків.

Головні завдання:

1) **Доповіді — про славні діла Симона Петлюри в 1917-20 роках;**
2) ***Допомагати нашим братам і сестрам, які мучаться по Гулагах Москви;***
3) **Давати стипендії молодим хлопцям та дівчатам, що хочуть вчитися у військових школах, на священиків та аґрономів.**

Капітал Фундації є непорушним. Виплачується тільки відсотки з нього на українські цілі та на адміністративні видатки.

ПЕТРО ПЛЕВАКО

"RIPTIDE PATIO"

2300 N. Surf Rd. ■ Hollywood, Fla. 33019 ■ Tel.: (305) 921-7667

1 bedroom apts., eficiencies & rooms overlooking the beautiful *glistening white sands of the* Atlantic Ocean. 1 blk from main Ocean Drive, which enjoys the services of the Beach Trolley, close to where the action is in Hollywood. The visitor can swim, sunbathe or water ski, visit Dania Jai'Alai, go deep-sea fishing, golfing, dancing and indulge in many other pleasurable past times.

Only 5 min. from International Hollywood — Ft. Lauderdale Airport.

OLHA PAL — *owner*

(312) 434-2100 — 2101

ROZDILSKY & SONS

FUNERAL HOMES, INC.

FUNERAL DIRECTORS & EMBALMERS

PETER ROZDILSKY ■ DANIEL ROZDILSKY ■ DAVID ROZDILSKY

5040 S. Western Avenue **Chicago, Illinois 60609**

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE N. ST PETERSBURG, FLORIDA 33702 (813) 577-3848

UNA BRANCH 360 — PLAST

79 Southridge Drive ■ West Seneca, N.Y. 14224 ■ (716)674-5185

Bohdan Paszkowsky, *President*
John Hawryluk, *Secretary* **Osyp Hawryluk,** *Treasurer*

UKRAINIAN CULTURAL CENTER

2923 Aramingo Avenue ■ Philadelphia, Pa. 19134

Expert translating and interpreting work. Notary Public.
Member Delaware Valley Translating Asso.

MICHAEL ELKO, Sec.'y
Member UNA No. 45

(215)426-0562

ІГОР і ІРИНА МЯКУШ

Flowers by IRENA

Floral arrangements & hand crafted gifts

939 N. Western Avenue ■ Chicago, Ill. 60622 ■ 278-7890

OVER "64" YEARS
of Faithful Service

MUZYKA & SON
FUNERAL DIRECTORS

2151-57 W. Chicago Ave.
Chicago, Ill.
CA 7-1222 — BR 8-7767

Tel.: 772-8235

ZIRKA
CHILDREN'S FASHION

2310 W. Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

Великий вибір діточого одягу останньої моди. Вишивані суконочки та блюзки для дорослих.

Власники:
ОЛЬГА та МИКОЛА АНДРУЩИШИН

Phones: AR 6-1414-1415 *Free Delivery*

OAKLEY
Rexall **PHARMACY** *Inc.*
I. CHASEN, R.Ph. — B. KRAMER, R.Ph.
2252 W. Chicago Ave. Chicago, Ill.
Near Oakley DEA. AO 3874268

(703) 750-2336
PETRENKO ASSOCIATES INCORPORATED

ENGINEERING — MANAGEMENT DEVELOPMENT
IGOR P. PETRENKO, *president*
7258 Maple Place Annandale, VA. 22003

Т-во „СВОБОДА"
25-ий ВІДДІЛ УНС
в Джерзі Ситі, Н. Дж.
шле привіт
Українському Народному Союзові і „Свободі".
УРЯД і ЧЛЕНИ

ВЕСЕЛКА

журнал для української дітвори.

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА" ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 долярів, у інших країнах — рівновартість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 долярів. Ціна окремого числа 75 центів. Ціна подвійного числа — 1.00 доляр.

Адреса:
"SVOBODA" — "VESELKA"
P. O. Box 346 • JERSEY CITY, N. J. 07303 • U. S. A.

НАЙСТАРШЕ УКРАЇНСЬКЕ
ВИСИЛКОВЕ БЮРО
в НЮ ЙОРКУ

ROMAN PARCELS SERVICE

324 East 9th Street
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 475-7430

UKRAINIAN NATIONAL ASS'N INC.

HOLY VIRGIN — No. 148

1403 Decatur Street
Baltimore, Md. 21230

Mrs. Pauline Schneider, *Secretary*

(215) 426-0562

MIKE ELKO

MEMBER 25th WARD EXECUTIVE COMMITTEE

Member UNA #45

2923 Aramingo Avenue
Philadelphia, Pa. 19134

AUGUSTA PHARMACY

959 N. Western Avenue
Chicago, Ill.
Phone: 276-6670

DR. M. HOLOWATY, R.Ph.

B.L.B. PROVISIONS, INC.

841 Elizabeth Avenue
Elizabeth, N.J. 07201

(201) 371-4197

FERNCO FLORISTS

WEDDINGS — FUNERALS — CORSAGES

JIM & DORIS MELNYCHUK

890 Springfield Avenue
Irvington, N.J. 07111

CITY LOCK & SAFE CO.

809 West Side Avenue
Jersey City, N.J. 07306

ВИСИЛАЄМО ЛІКАРСТВА
ТА ВИПОВНЯЄМО РЕЦЕПТИ
ДО ВСІХ КРАЇН ЕВРОПИ.

MT. VERNON PHARMACY

87 Mt. Vernon Place, Newark, N.J.
(201) 399-7122

Neonila Bohatiuk, R.P. Paul Braverman, R.P.

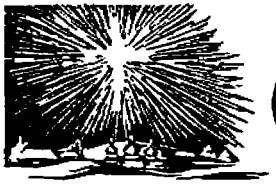

Січень – January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	19	П	Боніфатія, мч.	**НАЙМЕН. ХР., ВАС. ВЕЛ.**
2	20	С	Ігнатія священомученика	Сильвестра, папи
3	**21**	**Н**	**НЕД. ОТЦІВ, перед Різдвом**	**ПЕРЕД ПРОСВІЧЕННЯМ**
4	22	П	Анастасії, мч.	Собор 70 Апостолів
5	23	В	10 мучеників у Криті	Навечір'я Богоявлення
6	24	С	Навечір'я Різдва, Євгенії	**БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОД.**
7	**25**	**Ч**	**РІЗДВО ХРИСТОВЕ**	Собор Ів. Хрестителя
8	**26**	**П**	**Собор Пресв. Богородиці**	Юрія, Омеляна, Домніки
9	27	С	**Степана, первмч.**	Полієвкта, мч.
10	**28**	**Н**	**НЕДІЛЯ ПО РІЗДВІ**	**Н. ПО ПРОСВ.** Григорія
11	29	П	Дітей убитих у Вифлеємі	†Теодосія, пр.
12	30	В	Анісії, мч. Зотіка, р.	Тетяни, мч.
13	31	С	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14	**1**	**Ч**	**НАЙМЕНУВАННЯ ХР., ВАС.**	Отців із Синаю і Раїфи
15	2	П	Сильвестра, папи	Павла і Івана, пр.
16	3	С	Малахії, прор. Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17	**4**	**Н**	**ПЕРЕД ПРОС.,** Собор 70 Ап.	**31 після ЗШЕСТЯ,** †Антон.
18	5	П	Навеч. Богоявл. Теопемпта	Атанасія і Кирила, св.
19	**6**	**В**	**БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЄ**	Макарія з Єгипту, пр.
20	7	С	Собор Івана Хрестителя	†Євтимія Великого, пр.
21	8	Ч	Юрія, Омеляна, Домніки, пр.	Максима,ісп., Неофіта
22	9	П	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап., Анастасія
23	10	С	Григорія з Нісси, Дометіяна	Климентія, свщ.
24	**11**	**Н**	**ПО ПРОСВІЧЕННІ,** Теодосія	**32 після ЗШЕСТЯ,** Ксені
25	12	П	Тетяни, мч.	†Григорія Богослова
26	13	В	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27	14	С	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни	†Перен. мощів Івана Зол.
28	15	Ч	Павла і Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29	16	П	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. мощів Ігнатія Бог.
30	17	С	†Антонія Вел. пр.	**Трьох Святителів**
31	**18**	**Н**	**32 після ЗШЕСТЯ,** Атан і Кир.	**Н. про МИТАРЯ і ФАРИС.**

Лютий – February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	19	П	Макарія преподобного	Трифона, мч.
2	20	В	†Євтимія Вел., пр.	**Стрітення Господнє**
3	21	С	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4	22	Ч	Тимотея, ап., Анастасія, прм.	Ісидора, пр.
5	23	П	Климента, свщ., Агатангела	Агафії мч.
6	24	С	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7	**25**	**Н**	**про МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ**	**Н. про БЛУДНОГО СИНА**
8	26	П	Ксенофонта і Марії, пр.	Теодора Страт., Вч.
9	27	В	†Перен. мощів Ів. Золот.	Никифора, мч.
10	28	С	Єфрема із Сирії пр.	Харалампія, мч.
11	29	Ч	Перен. мощів Ігнатія Бого.	Власія, свщ.
12	**30**	**П**	**Трьох Святителів**	Мелетія з Антіохії, свт.
13	31	С	Кира й Івана, чуд.	Мартиніяна, пр.
14	**1**	**Н**	**про БЛУДНОГО СИНА**	**М'ЯСОПУСНА,** †Кирила
15	2	П	**Стрітення Господнє**	Онисима, ап.
16	3	В	Симеона й Анни, прор.	Памфила і Порфірія, мч.
17	4	С	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18	5	Ч	Агафії, мч.	Льва, папи
19	6	П	Вукола, пр.	Архипа, ап.
20	7	С	Партенія, пр.	Льва Катанського, свт.
21	**8**	**Н**	**М'ЯСОПУСНА,** Теодора	**Н. СИРОПУСНА,** Тимотея
22	9	П	Никифора, мч.	Відн. мощів у Євгенії
23	10	В	Харалампія, мч.	Полікарпа із Смирни, свщ.
24	11	С	Власія, свщ.	†1 і 2 Найд. Гол. Ів. Хр.
25	12	Ч	Мелетія з Антіохії, свт.	Тарасія, свт.
26	13	П	Мартиніяна, пр.	Порфірія з Гази, свт.
27	14	С	†Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполіта, ісп.
28	**15**	**Н**	**СИРОПУСНА,** Онисима	**Н. 1 ПОСТУ,** Василія, пр.

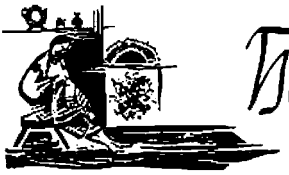

Березень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	16	П	Памфила і Порфірія, мч.	Євдокії, прпмч.
2	17	В	Теодора Тирона, Вмч.	Теодота, свщ.
3	18	С	Льва папи	Євтропія, Клеоніка і Вас.
4	19	Ч	Архипа, ап.	Гарасима, пр.
5	20	П	Льва Катанського, свт.	Конона, мч.
6	21	С	Тимотея, пр., Євстатія, свт.	42 мучеників з Аморії
7	**22**	**Н**	**1 ПОСТУ,** Відн. мщ. у Євгенії	**Н. 2 ПОСТУ,** Василія
8	23	П	Полікарпа із Смирни, свщ.	Теофилакта, іспп.
9	24	В	†1 і 2 Найд. Голови Ів. Хр.	†40 мучеників із Севасти
10	25	С	Тарасія, свт.	Кодрата й інших муч.
11	26	Ч	Порфірія з Гази, свт.	Софронія, патр. Єрусал.
12	27	П	Прокопія Декаполіта, іспп.	Теофана, пр., Григорія
13	28	С	Василія, пр.	Перен. мощів Никифора
14	**1**	**Н**	**2 ПОСТУ,** Євдокії, мч.	**ХРЕСТОПОКЛІННА**
15	2	П	Теодота, свщ.	Агапія і інших муч.
16	3	В	Євтропія, Клеоніка, мч.	Савина і Папи, муч.
17	4	С	Гарасима, пр.	Олексія, прп.
18	5	Ч	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19	6	П	42 мучеників з Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20	7	С	Василія й ін. муч. в Херс.	Отців, вбитих у м. Сави
21	**8**	**Н**	**ХРЕСТОПОКЛІННА**	**Н. 4 ПОСТУ,** Якова, іспп.
22	9	П	†40 мучеників із Севасти	Василія, свщм.
23	10	В	Кодрата й ін. мучеників	Никона, прмч., **Поклони**
24	11	С	Софронія, патр. Єрусалиму	Захарії, пр., Артемона, св.
25	12	Ч	Теофана, пр., Григорія	**БЛАГОВІЩЕННЯ ПР. БОГ.**
26	13	П	Перен. мщ. Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриїла
27	14	С	Венедикта, пр	Матрони, мч.
28	**15**	**Н**	**4 ПОСТУ,** Агапія, мч.	**Н. 5 ПОСТУ,** Іларіона, пр.
29	16	П	Савина і Папи, муч.	Марка пр., Кирила, мч.
30	17	В	Олексія, пр.	Івана Ліствичника, пр.
31	18	С	Кирила з Єрусал. **Поклони**	Іпатія, пр.

Квітень – Apríl

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	19	Ч	Хризанта і Дарії, мч.	Марії Єгиптянки, пр.
2	20	П	Отців вбитих у мон. св. Сави	Тита, пр.
3	21	С	Якова, ісп.	Никити, ісп. (Лаз. суб.)
4	**22**	**Н**	**5 ПОСТУ,** Василія	**КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ**
5	23	П	Никона, прмч. і його учн.	Теодула, Агатопода, мч.
6	24	В	Захарії, пр., Артемона. свт.	†Методія, Євтихія, свт.
7	**25**	**С**	**БЛАГОВІЩЕННЯ ПР. БОГОР.**	Георгія, єп.
8	26	Ч	Собор Арх. Гавриїла	**Вел. Четвер (Страсти)**
9	27	П	Матрони з Солуня, пр.	**Велика П'ятниця**
10	28	С	Іларіона пр. (Лаз. суб.)	**Велика Субота**
11	**29**	**Н**	**КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ**	**ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ**
12	30	П	Івана Ліствичника, пр.	**Світлий Понеділок**
13	31	В	Іпатія, пр.	**Світлий Вівторок**
14	1	С	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи ісп.
15	**2**	**Ч**	**Великий Четвер (Страсти)**	Аристарха й інших ап.
16	**3**	**П**	**Велика П'ятниця**	Агапії й Ірини, мч.
17	**4**	**С**	**Велика Субота**	Симеона, пр., Акакія, єп.
18	**5**	**Н**	**ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ**	**НЕДІЛЯ ТОМИНА**
19	**6**	**П**	**Світлий Понеділок**	Івана Староп., пр.
20	**7**	**В**	**Світлий Вівторок**	Теодора, пр.
21	8	С	Іродіона, Агава й ін.	Януарія, свщ.
22	9	Ч	Євпсихія, мученика	Теодора, пр., Віталія
23	10	П	Терентія, Зенона, Харит., мч.	†Юрія, великомученика
24	11	С	Антипи, свщ.	Сави Стратилата, мч.
25	**12**	**Н**	**НЕДІЛЯ ТОМИНА**	**НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ**
26	13	П	Артемона, свщ.	Василія, свщ.
27	14	В	Мартина, папи ісп.	Симеона, свщ.
28	15	С	Аристарха, Пуда, Троф., ап.	Ясона і Сосіпатра, ап.
29	16	Ч	Агапії й Ірини, муч.	9 мучеників з Кизики
30	17	П	Симеона, пр., Акакія, єп.	†Якова, ап., брата Ів. Бог.

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	18	С	Івана, Віктора, пр.	Єремії, прор.
2	**19**	**Н**	**НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ**	**Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО**
3	20	П	Теодора, пр.	†Теодосія печ., пр.
4	21	В	Януарія, свщ.	Пелагії, мч.
5	22	С	Теодора, пр., Віталія	Ірини, мч., Никифора, пр.
6	23	Ч	†Юрія Великомученика	Йова Многострадального
7	24	П	Сави Стратилата, мч.	Поява Чес. Хр., Акакія
8	25	С	†Марка, ап. і єван.	†Івана Бог., ап. Арсенія
9	**26**	**Н**	**НЕД. про РОЗСЛАБЛЕНОГО**	**НЕД. про САМАРЯНКУ**
10	27	П	Симеона, свщ.	†Симеона Зилота, ап.
11	28	В	Ясона і Сосіпатра, ап.	†Кирила і Методія, ап. С.
12	29	С	9 мучеників з Кизики	Єпіфанія і Германа, свт.
13	30	Ч	†Якова, ап., брата Івана Б.	Глікерії, мч.
14	1	П	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15	2	С	Атанасія Великого, свт.	Пахомія Великого, пр.
16	**3**	**Н**	**НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ**	**Н. про СЛІПОНАРОДЖ.**
17	4	П	Пелагії	Андроніка й ін. апост.
18	5	В	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра і Дениса
19	6	С	Йова Многострадального	Патрикія, єп., й ін. муч.
20	7	Ч	Поява Чес. Хреста, Акакія	**ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ**
21	8	П	†Івана Богосл. ап., Арсенія	†Константина й Олени
22	9	С	†Перен. мощів св. Миколая	Василиска, мч.
23	**10**	**Н**	**Н. про СЛІПОНАРОДЖЕН.**	**НЕД. ОТЦІВ**, Михаїла, ісп.
24	11	П	†Кирила і Методія, ап. Сл.	Симеона Дивногорця, пр.
25	12	В	Єпіфанія і Германа, свт.	†З Найден. Голови Ів. Хр.
26	13	С	Глікерії, мч.	Карпа, ап.
27	**14**	**Ч**	**ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ**	Терапонта, свщ.
28	15	П	Пахомія Великого, пр.	Никити, пр.
29	16	С	Теодора Освященого, пр.	Теодосія, препмч.
30	**17**	**Н**	**НЕДІЛЯ ОТЦІВ**	**ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА**
31	18	П	Теодота, Петра, Дениса, мч.	**Пресвятої Трійці**

Червень - липень

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	19	В	Патрикія, єп., й ін. мучен.	Юстина Философа, мч.
2	20	С	Талалея, мч.	Никифора, іісп.
3	21	Ч	†Константина й Олени	Лукиліяна й ін. муч.
4	22	П	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5	23	С	Михаїла, іісп., Єфросинії П.	Доротея, свщ.
6	**24**	**Н**	**ЗШЕСТЯ СВЯТ. ДУХА**	**НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ**
7	25	П	**Пресвятої Трійці**	Теодота, свщ., Богдана
8	26	В	Карпа, ап.	Теодора Страт., влкмч.
9	27	С	Терапонта, свщ.	Кирила Олександр., свт.
10	28	Ч	Никити, пр.	**Пресвята Євхаристія**
11	29	П	Теодосії, прмч.	†Вартолом. і Варнави, єп.
12	30	С	Ісаакія, пр.	Онуфрія, пр., Петра, Атон.
13	**31**	**Н**	**НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ**	**2 після ЗШЕСТЯ**
14	1	П	Юстина Философа, мч.	Єлисея, прор., Метод., свт.
15	2	В	Никифора, іісп.	Амоса, прор., Єроніма, пр.
16	3	С	Лукиліяна й ін. муч.	Тихона з Аматуни, свт.
17	4	Ч	**Пресвятої Євхаристії**	Мануїла й ін. муч.
18	5	П	Доротея, свщ.	**Христа Чоловіколюбця**
19	6	С	Висаріона, Іларіона, пр.	СОСТРАД. ПР. БОГОРОД.
20	**7**	**Н**	**2 після ЗШЕСТЯ,** Теодота	**3 після ЗШЕСТЯ,** Методія
21	8	П	Теодота Страт., влкмч.	Юліяна з Тарсу, мч.
22	9	В	Кирила Олександр., свт.	Євсевія, свщ.
23	10	С	Тимотея, свщ.	Агрипини, мч.
24	11	Ч	†Вартоломея і Варнави, єп.	**Різдво Івана Хрестителя**
25	12	П	**Христа Чоловіколюбця**	Февронії, прмч.
26	13	С	СОСТРАД. ПР. БОГОРОД.	Давида, пр.
27	**14**	**Н**	**3 після ЗШЕСТЯ,** Єлисея	**4 після ЗШЕСТЯ,** Самсона
28	15	П	Амоса Прор., Єроніма, пр.	Перен. мщ. Кира й Івана
29	16	В	Тихона з Аматини, свт.	**Петра і Павла,** Верх. Ап.
30	17	С	Мануїла й ін. мучеників	†Собор 12 Апостолів

Липень — July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	18	Ч	Леонтія, мч.	Космн і Дам'яна, чуд.
2	19	П	†Юди Тадея, ап.	†Полож. Ризи Пр. Богор.
3	20	С	Методія Патар., свщ.	Якинта, мч.
4	**21**	**Н**	**4 після ЗШЕСТЯ,** Юліяна	**5 після ЗШЕСТЯ,** Анд. Кр.
5	22	П	Євсевія, свщ.	†Атанасія Атонського, пр.
6	23	В	Агрипини, мч.	Сисоя Великого, пр.
7	24	С	**Різдво Івана Хрестителя**	Томи й Акакія, пр.
8	25	Ч	Февронії, прмч.	Прокопія, вмч.
9	26	П	Давида, пр.	Панкратія, свщ.
10	27	С	Самсона, пр.	†Антонія Печерського
11	**28**	**Н**	**5 після ЗШЕСТЯ**	**6 після ЗШЕСТЯ,** Ольги
12	29	П	**Петра і Павла,** Верх. Ап.	Прокла й Іларія, мч.
13	30	В	†Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла
14	1	С	Космн і Дам'яна, чуд.	Акили, ап.
15	2	Ч	†Полож. Ризи Пр. Богор.	†Володимира Вел., кн. укр.
16	3	П	Якинта, мч.	Атиногена, свщ.
17	4	С	Андрея з Крети, свт.	Марини, мч.
18	**5**	**Н**	**6 після ЗШЕСТЯ,** Атанасія	**7 після ЗШЕСТЯ,** Якинта
19	6	П	Сисоя Великого, пр.	Макрини, пр., Дія, пр.
20	7	В	Томи й Акакія, пр.	†Іллі пророка
21	8	С	Прокопія, влкмч.	Симеона й Івана, пр.
22	9	Ч	Панкратія, свщ.	Марії Магдалини, мирон.
23	10	П	†Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіли, мч.
24	11	С	Ольги княг., Євфримії, мч.	†Бориса і Гліба, кн.
25	**12**	**Н**	**7 після ЗШЕСТЯ,** Прокла	**8 п. ЗШЕС.,** †Усп. св. Анни
26	13	П	Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая, свщ., Параскевії
27	14	В	Акили, ап.	†Пантелеймона, влмч.
28	15	С	†Володимира Вел. кн. Укр.	Прохора, Никанора й ін.
29	16	Ч	Атиногена, свщ. і його 10 уч.	Калиніка, мч.
30	17	П	Марини, мч.	Сили, Силуана й ін. ап.
31	18	С	Якинта, Омеляна, мч.	Євдокима, пр.

Серпень — Августа

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	**19**	**Н**	**8 після ЗШЕСТЯ**, Макрини	**9 п. ЗШЕСТЯ**, 7 Макав. мч.
2	20	П	†Іллі, прор.	Перен. мощів Стефана
3	21	В	Симеона й Івана, пр. Єзик.	Ісаакія, Далмата і Фавста
4	22	С	Марії Магдалини, Фоки, св.	7 молодців з Єфезу, муч.
5	23	Ч	Трофима, Теофіла й ін. мч.	Євсигнія, мч.
6	24	П	†Бориса і Гліба, Христини	**Преображення Господнє**
7	25	С	†Успіння св. Анни	Дометія, прмч.
8	**26**	**Н**	**9 після ЗШЕТЯ**, Параскевії	**10 п. ЗШЕСТЯ**, Еміліяна
9	27	П	†Пантелеймона	†Матія, ап.
10	28	В	Прохора й інших ап.	Лаврентія, архид. і мч.
11	29	С	Калиніка, мч.	Євпла, мч.
12	30	Ч	Сили, Силуана й ін. ап.	Фотія й Аникити, мч.
13	31	П	Євдокима, пр.	Максима, іспов.
14	1	С	Макавейських муч.	Міхея, прор.
15	**2**	**Н**	**10 після ЗШЕСТЯ**, Стефана	**11 п. ЗШЕСТЯ, ПР. БОГОР.**
16	3	П	Ісаакія, Далмата і Фавста	Діомида, мч.
17	4	В	7 молодців з Єфезу, Євдокії	Мирона, мч.
18	5	С	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19	6	Ч	**Преображення Господнє**	Андрія Страт. й ін. мч.
20	7	П	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21	8	С	Еміліяна, іспов.	Тадея, ап., Васси, мч.
22	**9**	**Н**	**11 після ЗШЕСТЯ**, †Матія, ап.	**12 п. ЗШЕСТЯ**, Агатоніка
23	10	П	Лаврентія, архид. і мч.	Луппа, мч., Іринея, свщ.
24	11	В	Євпла, мч.	Євтиха, свщ.
25	12	С	Фотія й Аникити, мч.	Тита, ап., Пер. мщ. св. Вар.
26	13	Ч	Максима, іспов.	Адріяна і Наталії, мч.
27	14	П	Міхея, прор.	Пімена, пр.
28	15	С	**УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ**	Мойсея, пр., Августина, єп.
29	**16**	**Н**	**12 після ЗШЕСТЯ**, Діомида	**13 п. ЗШЕСТЯ**, †Ус. Г. І. Х.
30	17	П	Мирона, мч.	Олександра, Івана, Павла
31	18	В	Флора і Лавра, мч.	†Полож. Пояса Богород.

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	19	С	Андрея Страт. й ін. з ним	†Початок церк. року
2	20	Ч	Самуїла, прор.	Маманта, мч., Івана Пост.
3	21	П	Тадея, ап., Васси, мч.	Антима свщ., Теоктис., пр.
4	22	С	Агатоніка, мч.	Вавили, свщ., Мойсея
5	**23**	**Н**	**13 після ЗШЕСТЯ,** Іринея	**14 після ЗШЕСТЯ,** Захарії
6	24	П	Євтиха, свщ.	Чудо арх. Михаїла
7	25	В	Тита, ап., Пер. мщ. св. Вар.	Созонта, мч.
8	26	С	Адріяна і Наталії, мч.	**Різдво Пр. Богородиці**
9	27	Ч	Пімена, пр.	Йоакима й Анни, Север.
10	28	П	Мойсея, пр., Августина, свт.	Минодори, Митрод. й ін.
11	29	С	†Усік. Голови Івана Хр.	Теодори, пр.
12	**30**	**Н**	**14 після ЗШЕСТЯ.** Олексан.	**15 п. ЗШЕСТЯ,** Автонома
13	31	П	†Пол. Пояса Пр. Богор.	Корнилія, мч.
14	1	В	†Н. Церк. Рік. Симеона Ст.	**Воздвиження Чес. Хреста**
15	2	С	Маманта, мч., Івана Пост.	Никити, влмч.
16	3	Ч	Антима, свщ., Теоктиста, пр.	Євфимії, влмч.
17	4	П	Вавили, свщ., Мойсея, пр.	Софії, Віри, Надії, Любови
18	5	С	Захарії, прор.	Євменія, єп. і чуд.
19	**6**	**Н**	**15 після ЗШЕСТЯ,** Євдоксія	**16 п. ЗШЕСТЯ,** Трофима
20	7	П	Созонта, мч.	Євстатія, Плакиди, мч.
21	8	В	**Різдво Пр. Богородиці**	Кодрата, ап.
22	9	С	Йоакима й Анни, Северіяна	Фоки, свщ., Йони, прор.
23	10	Ч	Минодори, Митрод. Німфод.	Зачаття Івана Хрестителя
24	11	П	Теодора, пр.	Теклі, прмч.
25	12	С	Автонома, свт.	Євфрозини, пр.
26	**13**	**Н**	**16 після ЗШЕСТЯ,** Корнилія	**17 п. ЗШЕСТЯ,** †Ів. Богос.
27	14	П	**Воздвиження Чес. Хреста**	Каллістрата і друж. його
28	15	В	Никити, влмч.	†Харитона, пр.
29	16	С	Євфимії, влмч.	Киріяка, пр.
30	17	Ч	Софії, Віри, Надії і Любови	Григорія, єп. Вірм., свщ.

Жовтень — Октябрь

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	18	П	Євменія, єй., і чуд.	**Покров Пресв. Богородиці**
2	19	С	Трофима, й ін. муч.	Кипріяна, свщ., Юстина
3	**20**	**Н**	**17 після ЗШЕСТЯ**, Євстатія	**18 після ЗШЕСТЯ**, Діонисія
4	21	П	Кодрата, ап.	Єротея., Франциска
5	22	В	Фоки, свщ., Йони, прор.	Харитини, мч.
6	23	С	Зачаття Івана Хрестителя	†Томи, апостола
7	24	Ч	Теклі, прмч.	Сергія і Вакха, мч.
8	25	П	Єпфрозини, пр.	Пелагії, пр.
9	26	С	†Івана Богослова, ап.	†Якова Алфея, ап.
10	**27**	**Н**	**18 після ЗШЕСТЯ**, Ніла	**19 піс. ЗШЕСТЯ**, Євлампія
11	28	П	†Харитона, пр.	Филипа, ліяк. ап. Теофана
12	29	В	Киріяка, пр.	Прова й ін. муч., Косми
13	30	С	Григорія, сп. Вірменії, свщ.	Карпа й ін. мучеників
14	1	Ч	**Покров Пр. Богородиці**	Параскевії з Тернова, пр.
15	2	П	Кипріяна, свщ., Юстина, мч.	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.
16	3	С	Діонисія Ареоп., свщ.	Лонгина сотника, мч.
17	**4**	**Н**	**19 після ЗШЕСТЯ**, Єротея	**20 після ЗШЕСТЯ**, Осії
18	5	П	Харитини, мч.	†Луки, ап. і еван.
19	6	В	†Томи Апостола	Йоіла, прор., Івана Рильс.
20	7	С	Сергія і Вакха, мч.	Артемія, вмч.
21	8	Ч	Пелагії, пр.	Іларіона вел., пр.
22	9	П	†Якова Алфея, ап.	Аверкія, єп., Прибислава
23	10	С	Євлампія і Євлампії, мч.	Якова, ап.
24	**11**	**Н**	**20 після ЗШЕСТЯ**, Филипа	**21 після ЗШЕСТЯ**, Арети
25	12	П	Прова й ін. муч., Косми, пр.	Маркіяна і Мартирія, мч.
26	13	В	Карпа й ін. мучеників	†**Димитрія** Великомуч.
27	14	С	Параскевії з Тернова, пр.	Нестора, мч.
28	15	Ч	Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.	Параскевії, муч.
29	16	П	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30	17	С	Осії, прор. Андрія, прмч.	Зиновія і Зиновії, мч.
31	**18**	**Н**	**21 після ЗШЕСТЯ**, †Луки, ап.	**22 після ЗШЕСТЯ**, Стахія

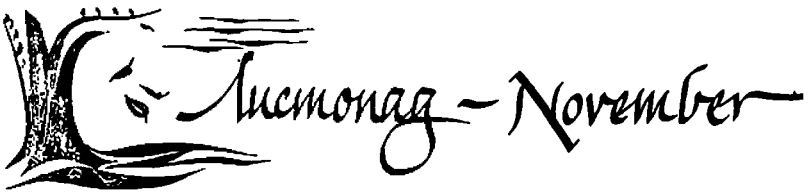

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	19	П	Йоїла, прор., Ів., Риль.	Космн й Дам'яна, пр.
2	20	В	Артемія, вмч.	Акиндина й ін. муч.
3	21	С	Іларіона Вел., пр.	Акипсими й ін. муч.
4	22	Ч	Аверкія, єп., Прибислава	Йоаннікія, пр., Нікандра м.
5	23	П	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6	24	С	Арети, мч., Теофіла, мч.	Павла, свт.
7	**25**	**Н**	**22 після ЗШЕСТЯ,** Маркіяна	**23 після ЗШЕСТЯ,** Лазаря
8	26	П	†**Димитрія,** Великомученика	†**Собор Михаїла, Арх.**
9	27	В	Нестора, мч.	Матрони і Теоктисти, пр.
10	28	С	Неоніли, Параскевії, мч.	Родіона, Єраста, Олімпа
11	29	Ч	Анастасії, прмч., Артемія	Віктора, мч. Теод.. Студ.
12	30	П	Зиновія і Зиновії, мч.	†**Йосафата,** свщ., Ніля, пр.
13	31	С	Стахія й ін. ап.	†Івана Золотоустого, свт.
14	**1**	**Н**	**23 після ЗШЕСТЯ,** Космн	**24 піс. ЗШЕСТЯ,** †Филипа
15	2	П	Акиндина, мч.	Гурія, Самона, й Авіва, ісп.
16	3	В	Акипсими й ін. муч.	†Матея, ап. і євanг.
17	4	С	Йоанніки, пр., Нікандра, мч.	Григорія Неокес., єп.
18	5	Ч	Галактіона й Єпістимії, мч.	Платона і Романа, мч.
19	6	П	Павла, свт.	Авдія, прор., Варлаама
20	7	С	Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21	**8**	**Н**	**24 п. ЗШЕСТЯ, Соб Ар. Мих.**	**25 п. ЗШЕСТЯ, Введ. Х. М.Б.**
22	9	П	Матрони і Теоктисти, пр.	Филимона й ін. апост.
23	10	В	Родіона, Єраста, Олімпа, ап.	Амфілохія і Григорія, єп.
24	11	С	Віктора, мч., Теодора Студ.	Катерини, вмч.
25	12	Ч	†**Йосафата,** свщ., Ніля, пр.	Климента папи, Петра єп.
26	13	П	†Івана Золотоустого, свт.	Алипія Стовпника, пр.
27	14	С	†Филипа, апост.	Якова, мч., Палладія, пр.
28	**15**	**Н**	**25 після ЗШЕСТЯ,** Гурія	**26 піс. ЗШЕСТЯ,** Степана
29	16	П	†Матея, ап.	Парамона і Філумена, мч.
30	17	В	Григорія Неокес., єп.	†Андрія, апост.

Грудень – Decembre

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		Юліянський:	Григоріянський:
1	18	С	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2	19	Ч	Авдія, прор., Варлаама, мч.	Авакума, прор.
3	20	П	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4	21	С	**Введ. в Храм Пр. Богородиці**	Варвари, влмч., Івана Д.
5	**22**	**Н**	**26 після ЗШЕСТЯ,** Филимона	**27 після ЗШЕСТЯ,** Сави
6	23	П	Амфілохія і Григорія, єп.	**Миколая Чудотв. свт.**
7	24	В	Катерини, вмч., Меркурія	Амвросія, свт.
8	25	С	Климента, вмч., Петра, єп.	Патапія, пр.
9	26	Ч	Алипія стовпника, пр.	**†Непор. Зач. Богородиці**
10	27	П	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини, Єрмогена, й ін. мч.
11	28	С	Степана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12	**29**	**Н**	**27 після ЗШЕСТЯ,** Парамона	**НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ**
13	30	П	†Андрія апостола	†Ореста, Євгена й ін. муч.
14	1	В	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. муч.
15	2	С	Авакума, прор.	Єлевтерія, свщ., Павла
16	3	Ч	Софонії, прор.	Аггея, прор.
17	4	П	Варвари, вмч., Івана Дам.	Даниїла, прор.
18	5	С	†Сави Осв., пр.	Севастіяна, мч., й інших
19	**6**	**Н**	**29 п. ЗШЕСТЯ, Миколая, свт.**	**Пер. Різдвом, Отців**
20	7	П	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свт.
21	8	В	Патапія, пр.	Юліянії, мч.
22	9	С	**Непор. Зач. Богородиці**	Анастасії, вмч.
23	10	Ч	Мини, Єрмогена й ін. муч.	10 мучеників у Криті
24	11	П	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. Різдва. Євгенії
25	12	С	Спиридона, пр.	**РІЗДВО ХРИСТОВЕ**
26	**13**	**Н**	**НЕД. ПРАОТ.** †Ореста, Євг.	**Н. по РІЗДВІ, Соб. П. Бог.**
27	14	П	Тирса, Левкія, й ін. муч.	**Степана Первомученика**
28	15	В	Єлевтерія, свщ., Павла, пр.	Св. Мученики у Нікомидії
29	16	С	Аггея, прор.	Дітей убитих у Вифлеємі
30	17	Ч	Даниїла прор.	Анісії, мч., Зотіка, пр.
31	18	П	Севастіяна, мч., й інших	Меланії Римлянки, пр.

З М І С Т

I. У 250-РІЧЧЯ НАРОДЖЕННЯ ДЖОРДЖА ВАШІНҐТОНА

1. *Юрій Старосольський:* Джордж Вашінґтон — батько своєї країни 7
2. *Роман Борковський:* Новий і праведний закон Вашінґтона 31
3. *Тарас Шевченко:* Юродивий (уривок) 48

II. УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

4. *Степан Мусійчук:* Під Вашінґтона з'єднані прапором (вірш) 50
5. *А. Драган:* У дзеркалі конвенцій УНС 51
6. *Сильвестер Яричевський:* Американським українцям (вірш) 63
7. *А. Драган:* Пам'ятники пригадують 65

III. ДО 1000-РІЧЧЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ

8. Заклик Владик 69
9. *Мирослав Німців:* Традиція архітектури українських церков 71
10. *Омелян Пріцак:* Куліси проголошення 1500-річчя Києва 83

IV. УКРАЇНСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ І УКРАЇНА

11. *Іван Кедрин:* Українське поселення і його проблеми 92
12. *Ростислав Сочинський:* Володимир Джус - „український Форд" 99
13. *Володимир Душник:* Україна і українці в переписі населення 113
14. *Василь Стус:* „Веселий цвинтар" (вірш) 115
15. *Максим Рильський:* Було, було... (вірш) 116
16. *Анна Власенко-Бойцун:* Русифікація і топонімоцид в Україні 117
17. *Микола Вороний:* Краю мій рідний (вірш) 124

V. ДО 50-РІЧЧЯ ГОЛОДОВОЇ ОБЛОГИ УКРАЇНИ

18. *Любов Дражевська:* Діти — 1933 — голод 125
17. *Наталія Кібець:* Згадуючи страшне минуле 129

VI. РІЗНЕ

18. *Богдан Остап'юк:* Жнива на тернопільських полях 132
19. *Остап Тарнавський:* Микола Хвильовий в опінії сучасників 135
20. *Микола Степаненко:* Йосіп Абрам — перекладач Шевченкового „Кобзаря" 145
21. *Іван Світличний:* Із циклу „Поза сонетами" (вірш) 153
22. *В. Марченко:* Чому переклад 154
23. *Іван Дурбак:* „Іде наше військо" 157
24. *Франц Липецький:* Над розбурханим Сяном 164

25. *Генріх Шахнович:* Лісовий концерт 170
26. *Яр Славутич:* „Живі смолоскипи" (із збірки) 174
27. *Яків Менакір:* Образки спільної долі і недолі 179
28. *Михайло Перекоп:* До прикладу, та не до ладу 189
29. *Любов Коленська:* Йому пощастило 193
30. *Микола Горбаль:* Із збірки „Дні і ночі" 200
31. *Таїса Богданська:* УМІ у своє 30-річчя 201
32. *Іванна Савицька:* Весілля на Союзівці 205
33. *Нестор:* Руське весілля з американським підкладом 210
34. *Ольга Кузьмович:* Іменини пані Ірусі 213
35. *Євген Курило:* Верблюд вухом голки 219
36. Пам'яті Лесі Лисак 224
37. *Ганна Черінь:* Приліт весни 228
38. *Володимир Шиприкевич:* Подорож по Скандинавії 229
39. *Лев Яцкевич:* За недосяжними кривизнами космосу 241
40. *М. Р.:* Чи можлива універсальна мова 243

ОГОЛОШЕННЯ 247

КАЛЕНДАРІЙ (Місяці) 275

ЗМІСТ 287

Керівник друкарні: *Анатоль Домарацький*

Складачі: *Неоніля Сохан, Ярослав Сидоряк, Степан Чума, Іда Фукс*

Верстальники: *Ярослав Сидоряк, Степан Чума*

Друкарня *„Свободи"*, 30 Монтґомері вул., Джерзі Сіті, Н. Дж. 07302, ЗСА.

Наклад 20,000 примірників — 1981

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, Інк.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.

P.O. Box 17a • 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07303

Telephones: (201) 451-2200, N.Y. Line (212) 227-5250

CANADIAN OFFICE
18 Leland Avenue
Toronto, Ont. M8Z 2X5
Tel.: (416) 231-4685

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

- Має 16 кляс модерного забезпечення;
- Забезпечує членів до 100,000 долярів;
- Виплачує найвищу дивіденду;
- Видає щоденник „Свободу", „Український Тижневик" і журнал для дітей „Веселка";
- Уділяє стипендії студіюючій молоді;
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку".

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

- Offers 16 types of life insurance protection;
- Insures members for up to $100,000;
- Pays out high dividends on certificates;
- Publishes the "Svoboda" daily, the English language "The Ukrainian Weekly" and the children's magazine "Veselka" ("The Rainbow");
- Provides scholarships for students;
- Owns the beautiful estate "Soyuzivka"

Українська Будівля — Ukrainian Building

Headquarters of the Ukrainian National Association

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ УНС!
ЗАБЕЗПЕЧІТЬСЯ І БУДЬТЕ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ!

JOIN THE UNA — INSURE YOURSELF AND BE SAFE!